

עמית סגל

סיפורה של הפוליטיקה הישראלית

מבן גוריון ועד בנט

איורים עמוס בידרמן

סיפורת של הפוליטיקה הישראלית

עמית סגל

איורים עמוס בידרמן

עריכה לשונית והגהה רינה נקונצ'ני

עיצוב סטודיו קרן וגולן

הדפסה קוקליהו בע"מ

הפקה רעות קרמר סגל

מהדורה ראשונה / יולי 2021

© כל הזכויות שמורות לעמית סגל. אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לאחסן במאגר אלקטרוני, אופטי או מכני או אחר כל חלק שהוא מהחומר שבספר זה. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מ-amitsegal@gmail.com.
book.amitsegal.co.il

הוצאת עמית סגל בע"מ

נדפס בישראל 2021 Printed in Israel
ISBN 978-965-599-597-8

לרעות, עברי וענר

תוכן העניינים

מבוא | שאלת ראש הממשלה עמ' 6

פרק 02

טלפון בארבע בוקר

עמ' 42

פרק 01

נסרען בגוף האומה

עמ' 16

פרק 04

שקט הוא לא רפוש

עמ' 92

פרק 03

בסגנון יהודי טוב

עמ' 68

פרק 06

שטריימל בשביל השלום

עמ' 128

פרק 05

האיש שפספס פעמיים

עמ' 112

פרק 08

לא ימינה ולא שמאלה

עמ' 174

פרק 07

אין פרטנר

עמ' 156

פרק 10

מול כל השמאל

עמ' 208

פרק 09

להישאר על הגלגל

עמ' 192

אחרית דבר

ההחלטה שלא התקבלה

עמ' 252

פרק 11

האקזיט האחרון

עמ' 234

תאריכים פוליטיים חשובים בתולדות המדינה עמ' 266
הערות לפרקים עמ' 270 | מפתח עמ' 275
תודות עמ' 280

**שאלת
ראש
הממשלה**

מבוא

ראש הממשלה שתה סודה מכוס ועליה סמל מדינת ישראל. מאחוריו ניצב דגל ישראל. מולו ישבו שלושה אנשים שסמל המדינה על דש מדיהם, מדים כחולים של משטרה.

זה היה בחודש מרץ 2017. חוקרי להב 433 נכנסו שוב אל מעון ראש הממשלה ברחוב בלפור, מעבירים דרך גלאי המתכות ארגזים כבדים של ציוד הקלטה וצילום. הם באו לחקור באזהרה את הדייר, כפי שחקרו כל אחד מקודמיו מאז 1996. בנימין נתניהו היה מעכשיו לא רק ראש ממשלה פופולרי ומנהיג בינלאומי מוערך, אלא גם חשוד בפלילים. המעמד הועבר כשידור חי אל המטה הארצי של המשטרה ואל משרד היועץ המשפטי לממשלה, שבידיהם מונח היה עכשיו גורלו של האיש שרגיל בדרך כלל לחרוץ את גורלם של אחרים.

החוקרים ישבו עכשיו בחדר העבודה הקטן שבו התקבלו החלטות היסטוריות על מלחמה ושלום, בתפאורה שקשה לדמיין דרמטית ממנה, רחוקה מאוד מחדרי החקירות של משטרת ישראל. בינם לבין ראש הממשלה חצץ שולחן שעליו נערמו בגיבוב אקראי סקרים טריים, מעטפה עם הכיתוב "סודי ביותר" ובה דיווח של סוכני מוסד מטהרן, פתק ישן ממלך סעודיה, תמונה של הילדים משחקים בשלג וספר באנגלית על כלכלה שסימניה תחובה בתוכו. הם הטיחו בנתניהו האשמות על טובות הנאה שקיבל, לכאורה, ממיליארדר.

"יש לאדוני ארנק בכיס?" שאל החוקר.

"לא". השיב ראש הממשלה.

"כרטיס אשראי גם אין?"

"אוי, נו באמת", התכעס הנחקר. "מביאים לי כסף מהבנק ואני מכניס אותו לתוך הכיס".

"אדוני", הרים החוקר הראשי את קולו כשנתניהו הכחיש מעורבות.

"אתה מאמין במה שאתה אומר? זה מביך". בטח שאני מאמין, רעם החשוד.

"ואני אומר לך שאתה משקר".

ואז נשמעה נקישה בדלת. פתק הוכנס לחדר.

סליחה, אמר הנחקר שחזר פתאום להיות ראש הממשלה, נשיא ארצות-הברית מחפש אותי בעניין שלא סוכל דיחוי. זה קורה הרבה? שאל החוקר הראשי בחשדנות. כן, השיב ראש הממשלה ונפנף אותם מהחדר בתנועת יד.

אה, ואם תוכלו לנתק בבקשה את ציור ההקלטה, זו שיחה סודית. כעבור חצי שעה של שיחה על מערך הטילים הבליסטיים של איראן, הניח ראש הממשלה את שפופרת הטלפון האדום על כנה. אפשר להמשיך, אמר. באיזה צבע הייתה השמפניה שקיבלת? שאל החוקר. ורוד, השיב נתניהו. בערב דיווחו בחדשות על שני עניינים עיקריים: הסתבכותו הפלילית של נתניהו, ותקיפה מסתורית של מטרות איראניות. חייו של כל ראש ממשלה ישראלי נעים במהירות מסחררת בין גאות ושפל, בין שיחות ידידותיות עם נשיאים להסתבכויות איומות עם עסקני מפלגה, בין החלטות היסטוריות ומשכרים פוליטיים היסטוריים, בין טלפון אדום לשמפניה ורודה. כשמדובר בכירי הפוליטיקאים, הנשגב והמגוחך מתקיימים במקביל: על מדרגות הארמון שבו הוענק לו באוסלו פרס נובל לשלום, ב-1994, ניהל שמעון פרס מרתון שיחות טלפוניות כדי לפתור מחלוקת בין הניצים בסניף מפלגת העבודה בנתניה.

בכל מה שנוגע לראש הממשלה, אין "יום עסל יום בסל", יש דקה עסל ודקה בסל. בכל בוקר קמים לעבודה גדודי עיתונאים, חוקרים פרטיים ויריבים פוליטיים כשמשאלתם היא להפיל את ראש הממשלה. כהונותיו מתחילות בדרך כלל בניצחון סוחף ובנאום מלא תקווה, משובץ פסוקי תהילים, ונגמרות כמעט תמיד רע מאוד. בין לבין הוא חייב להיות גם מנהיג, גם מנהל, גם מדינאי, וכדי לעשות את כל אלה כמה שיותר זמן - להיות בראש ובראשונה פוליטיקאי. הדרך היחידה של ראשי המדינה לגשר על הפער הבלתי נתפס בין הפסגות המדיניות לבין בורות עמוקים מאוד שאליהם נפלו לא פעם הייתה לעשות פוליטיקה, וברמה גבוהה יותר מכל מתחריהם.

אומרים שבשפות הסקנדינביות יש עשרות מילים לשלג, כיאה למדינות עם חורף כבד, ארוך וקפוא: שלג כבד, שלג קל, שלג מעורב בגשם. בערבית יש כמה תריסרי מילים לתיאור סוגים שונים של שרב, תוצאה טבעית של חיים במזרח התיכון המדברי והצחיח. הפלא הגדול, לפיכך, הוא שבשפה העברית אין אפילו מילה אחת לפוליטיקה. זה מוזר מאוד. אנחנו הרי אלופי העולם בפוליטיקה בפער עצום מכל המתחרים: נושמים משברים קואליציוניים, מסניפים תשדירים, מחזיקים בשיא הבחירות לנפש בפער עצום על כל מדינות העולם. בשנים האחרונות צעדנו אל הקלפיות אחת לכמה חודשים. הודעות לבחור מילאו את תיבות הדואר שלנו. את בתי הספר פקדנו במשבר הקורונה בשביל להצביע, יותר מאשר כדי להביא את הילדים ללימודים. אבל את המילה פוליטיקה ייבאנו מלועזית. אולי כי הצורך להיבחר לתפקיד ואז לשרוד בו נתפס כמין תוצר לוואי מציק, פעילות תחזוקה לצורך הדבר האמיתי: מדינאות. וכידוע, אדריכלות נראית תמיד נוצצת יותר מניהול ועד הבית. פעם הציעו לגולדה מאיר לכתוב באופן מסודר את זיכרונותיה הפוליטיים. "מה יש לספר?" השיבה, "את הדברים המעניינים לא אספר, ומה שאוכל לספר - לא מעניין".

תשאלו כל ישראלי מה עשה בן-גוריון, וישיב לכם שהוא הקים את המדינה. אשכול? ששת הימים. בגין? השלום עם מצרים. רבין? אוסלו. שרון? חומת מגן וההתנתקות. אולמרט? תקיפת הכור הסורי ומלחמת לבנון השנייה. אבל שנים-עשר הגברים והאישה שעמדו במרוצת השנים בראש ממשלת ישראל לא רק ישבו בבור בקריה או בטקסים בגן הוורדים בבית הלבן, אלא גם במליאת הכנסת ובישיבות מרכז המפלגה. הם ניווטו את המדינה, ויום יום גם חשבו כיצד לשרוד. הם פילסו את דרכם אל בית ראש הממשלה במשך שנים ארוכות, פיתחו אמצעים כדי להיאחז בבית הזה ככל יכולתם, וסופם שנפלו, ארזו את חפציהם ונאלצו לעזוב לטובת הדייר הבא. היו גם שניים שמתו תוך כדי מילוי תפקידם, האחד באופן טבעי והשני ברצח נורא.

הסיפור הזה לא סופר עד היום במלואו. כי לא רק מילה עברית לפוליטיקה אין, אלא גם ספר עברי על הפוליטיקה, מבין גוריון ועד בנט, לא נכתב עד כה. פה ושם נכתבו ספרים על מפלגה כזו או פוליטיקאי אחר, אבל איכשהו קרה שסיפורה של הפוליטיקה הישראלית נזנח בצד, והביוגרפיה שלה לא נכתבה עד עצם ימינו. זה חבל מאוד, כי פוליטיקה איננה מטריד שולי, או עיסוק ברכילות מזנונים נחותה. היא מספרת את סיפורה של המדינה לא פחות טוב משמספרים אותו מומחי מדינאות ופרוטוקולים של ועידות פסגה. למעשה, היא מספרת אותו טוב יותר: אחרי הכול, משתתפים בה כל אזרחי המדינה ולא רק קומץ פקידים, גנרלים או שרים. ראוי להקשיב להם, לטעמיהם המשתנים, לפחדיהם הכמוסים, למאוייהם.

הפוליטיקה היא גם טלנובלה וגם קורס במדע המדינה. היא עוסקת בשנאות ובתככים בין אנשים מעונבים, עתירי יצרים וחולי שליטה, והיא נוגעת בשאלות של הכנסה, אמונה, מוצא וסוציולוגיה.

הכתבים שמסקרים את הפוליטיקה אינם נפגשים עם החוקרים שבוחנים את דעת הקהל. אלה מדברים על פילוגים וחיבורים, קואליציה ואופוזיציה, הצבעות אי-אמון ושתיית מנדטים, ואלה – על מגמות ארוכות טווח ועל תמורות דמוגרפיות. מי שרואה את הפוליטיקה דרך העדשות העבות של האקדמיה יפספס סיפור גדול על נפש האדם וסיפורים קטנים ומרתקים על פוליטיקאים, כי אין רגש אנושי שזר לתחום הזה. הוא יקום תמיד מופתע בבוקר שאחרי בחירות, כמו אותה עבודת מחקר בלתי נשכחת באוניברסיטה, ערב מהפך 1977: "מדוע הליכוד לא יעלה לעולם לשלטון".

ומי שעוקב אחרי הפוליטיקה רק דרך עדשת מצלמת החדשות עלול למצוא עצמו עוסק בסוף ברכילות חסרת משמעות. הוא לעולם לא יבין את זרמי העומק שמרימים פתאום גל אנטי-חרדי עצום, מחזקים את כוחו של הליכוד, או מחוללים מהפך דרמטי שאפילו לא נרמז בסקרים. מי שבעיניו הפוליטיקה היא רק משחק כיסאות מוזיקליים של הפוליטיקאים

לא תופס שהמתרחש במליאת הכנסת הוא רק הקצה הנצפה של קרחון עצום, ובו שכבות של היסטוריה, אידיאולוגיה, פערי שכר ומגדר. הכנסת היא מאיץ החלקיקים הגדול של הרעיונות שהגיעו אליה מבחוץ. למה הפוליטיקה מטלטלת אותנו אישית? הרי אין פעם בה בחירות הוכרעו באמת "על חודו של קול". נתניהו ניצח את פרס ב' 1996 בהפרש של שלושים אלף קולות ושינה את כיוון ההיסטוריה של ישראל. הוא איבד את היכולת להרכיב ממשלה ב' 2019 מפני שלימין החדש של נפתלי בנט חסרו יותר מאלף קולות כדי להיכנס לכנסת. נדמה לי שרק פעם אחת בישראל באמת כל קול קבע: זה קרה בבחירות לראשות הוועד המקומי במושב צפריה, ב' 2018. שם זה נגמר בתיקו ובהטלת מטבע. אבל בהנחה שאינכם מתגוררים בצפריה, למה לטרוח להצביע? מפני שאנחנו באים לקלפי לא כדי להשפיע, אלא כדי להרגיש שאנחנו לא לבד. לתמוך במפלגה זה כמו לאהוד קבוצת כדורגל, אבל מול הטלוויזיה, מהבית. אנחנו צועקים על המסך לא כי זה יגרום לשחקן היריב להחמיץ פנדל - הוא הרי לא שומע - אלא כדי להיות שייך למשהו גדול יותר. זרמי העומק האלה, שאנחנו תמיד מצטיינים להסביר אותם בדיעבד, שהעלו תחילה את המערך ואז את הליכוד, שידעו לתת לבן-גוריון אשראי ארוך ואז לשלוח אותו הביתה, תמיד מפתיעים אותנו עם תוצאות האמת. פרשנות פוליטית, נהוג לומר, מורכבת משני חלקים: היכולת לנבא במדויק כל מה שיקרה בעתיד בפוליטיקה, בצירוף היכולת להסביר בדיעבד באופן מבריק מדוע דבר ממה שחזית לא התרחש בסוף. וכל הדברים האלה לפעמים שטחיים מדי לטלוויזיה ולפעמים מעמיקים מדי. ספר הוא המקום בשבילם.

אז מדוע אני כותב את הספר הזה? ובכן, סבא וסבתא שלי, שלום ואביבה זיכרונם לברכה, היו אנשים שונים מאוד. הוא היה מורה למתמטיקה, היא מורה לאנגלית. הוא אהב מספרים, והיא ספרות. בחדר העבודה שלהם הוצבו שני שולחנות עם שני כיסאות כמו שתי ממלכות שכנות המצויות ביחסי שלום אך אינן דוברות אותה שפה. והיו שם

אלפי ספרים. גבול בלתי נראה עבר באמצע החדר: סבא לא קרא אף פעם את הרומנים וספרי השירה שלה, סבתא לא עלעלה מעולם בחוכרות המתמטיקה והפיזיקה שלו. אבל הם חיו בזוגיות מופלאה: כשהראתה לו שיר שכתבה, אמר לה: "יפה מאוד, למרות שלא הבנתי שום דבר". כשנזקקה לחשב כמה עודף תקבל במכולת מלחם שחור וחלב, עזר לה בשמחה. הם חלקו בכל זאת תחום עניין אחד: פוליטיקה, וההבנה שהיא נוגעת לחיינו ומעצבת אותם.

התמזל מזלי, ואותי עניינו תמיד גם המספרים של סבא וגם הספרים של סבתא. ובפוליטיקה מצאתי משניהם בשפע. ריתקה אותי תמיד, במין עניין פרוורטי, השאלה כיצד מתרגמים את הפתקים בבחירות למושבים בכנסת, ואיך הופכים חברי הכנסת לקואליציה שמשביעה ממשלה. התהליך החשבונאי המוזר שבו מיליוני קולות יכולים להסיט את הספינה הלאומית לנתיב חדש נראה לי פלא שכדאי לפצח. ולא פחות מכך, השמועה המשונה ששמעתי לפיה יריבים שצועקים זה על זה בטלוויזיה יושבים אחר-כך יחדיו במזנון, ואילו שותפים אידיאולוגיים מעווים את פניהם בתיעוב כשהם פוגשים זה את זה, בקושי מסוגלים לומר שלום.

קחו למשל את באדר-עופר. זהו גם שמו של חוק שבאמצעות נוסחה מתמטית עשק את המפלגות הקטנות והעניק את עודפי קולותיהן לליכוד ולעבודה, וגם שמם של שני חברי הכנסת שהביאו אותו לעולם: אחד מהליכוד, מי שישב שנים בספסלי האופוזיציה לשמאלו של מנחם בגין, ושני מהעבודה, שסופו ששלח יד בנפשו בירייה בחולות תל ברוך, אחרי שנחשד בשחיתות. "חידה אחת בעיניי: בימי חיי רק עזרתי ככל שיכולתי ולא עשיתי עוול לאדם, מדוע כך קרה לי", זעק בכתב יד מעוגל אחרון מכתביו. והנה לכם הפוליטיקה הישראלית: תחמנות, חברות, שחיתות, טרגדיה – והפער בין תוצאות המדגם לתוצאות האמת. איך אפשר שלא להתאהב? עד היום, בכניסה לכנסת או בלילות הארוכים של ההמתנה לתוצאות האמת, אני מתקשה להאמין שמעסיקיי משלמים לי על התענוג. אל תספרו להם שהייתי עושה זאת גם בחינם.

לא זכיתי, כמובן, להכיר את בן-גוריון (אלא אם ביקור בצריף של הזקן נחשב), וגם לא את בגין (אף שפעם הוא ועליזה הלכו לסרט עם סבא וסבתא שלי, בחיפה של שלהי שנות הארבעים). שמיר ביקר פעם בבית הספר היסודי שלי, ואז נדהמתי מקומתו הנמוכה; בטלויזיה הפוליטיקאים תמיד נראו גדולים מהחיים, ואילו פה ראש הממשלה נאלץ להרים את עיניו כדי לפגוש במבטם של תלמידי כיתה ו'. עם פרס ביליתי כמה עשרות שעות במזנון הכנסת ועוד כמה בבית הנשיא, כשהוא בג'ינס כחול, מניח את רגליו על הספה ושותה שמפניה בצהרי יום ("תביאו לי מיץ פטל", הייתה מילת הקוד שכאמצעותה ביקש מעוזרותיו עוד כוס).

אין לי כל יומרה לתמצת בספר הזה את הביוגרפיה שלהם ושל שאר ראשי הממשלה, מזה יש בשפע. מטרתי היא לספר על ההחלטות הפוליטיות שלהם. הן התקבלו, כמו אצל פוליטיקאים שהכרתי טוב יותר, תחת החשש המתמיד מגזר דינו של הבוחר יחד עם הרצון לעשות היסטוריה. השילוב של יצר ההישרדות עם הכוח שמעניקה הכהונה החשובה בישראל מייצר אנרגיה אדירה שחוללה תמורות דרמטיות במדינה. הם באו להקים ממשלות או לפרק מפלגות, אבל מבלי משים גם שינו את ההיסטוריה.

נהוג בימינו להתגעגע לפוליטיקאים של פעם, שהיו ישרי דרך וענקי רוח. ייתכן שכך היה, אבל אחרי שני עשורים בכנסת, אני זוכר שגם הפוליטיקאים שלפני עשרים שנה, אלה שמתגעגעים אליהם היום, תוארו אז כחסרי חוליות ציניקנים, צל חיוור של אלה שקדמו להם בעשרים שנה, וחוזר חלילה. וללב התגנבה מחשבה עיקשת: אולי יש עוד מוסכמות על פוליטיקה שהגיע הזמן להפריך?

במשכן הכנסת יש מחסור תמידי בחמצן: מבנה הקבע שלה הוקם עוד לפני מלחמת ששת הימים, בזמן שהיה חשש מירי צלפים מכיוון העיר העתיקה הכבושה בידי הירדנים. לכן, בהחלטה של הרגע האחרון, הפך האדריכל את כיוונו של מבנה הכנסת ממזרח למערב, בניגוד

למשטר הרוחות המקומי: וכך, מהחלונות לא נכנס אוויר, והיכן שאמור להיכנס אוויר – אין חלונות. העיתונאי והסופר אמנון דנקנר סיפר לי זאת פעם, ומסקנתו הייתה אחת: "אל תישאר בכנסת יותר מדי שנים, זה גורם נזק בלתי הפיך למוח".

אם בספר הזה נכתבות פה ושם שטויות, הרי זה כי בסוף, בניגוד להמלצתו של דנקנר המנוח, נשארתי בכנסת עשרים שנה. במהלכן, למדתי כמה דברים על פוליטיקאים: למשל, שהם עשויים למחול, די בקלות, אם תשמיע על אודותם שקר, אבל שחלקם לא יסלח לעולם אם תאמר עליהם דווקא את האמת. למשל, שהמילה פוליטיקה כוללת בתוכה שני מקצועות שונים: הראשון – לוחמה זעירה במסדרונות, בוועדות ובמליאה; השני – היכולת להיבחר, לגרום לציבור ללכת אחריו. אין כמעט מי ששולט בשניהם גם יחד. המשותף לרוב המכריע של ראשי הממשלות היה שידעו לנווט הן ברחובות הערים והן במסדרונות הכנסת הארוכים; גם בחדרים אפופי העשן וגם בכיכרות. האנשים שהנהיגו את המדינה מ־1948 ועד היום עיצבו בהחלטותיהם את הדרך שבה אנחנו בוחרים את מנהיגינו, את האופן שבו מורכבות ממשלות, את היחס שלנו לחרדים ולערבים, את ערכה של מילה של איש ציבור. בעצם, הם עיצבו בכך את ישראל.

הספר שלפניכם כולל אחד-עשר פרקים, שמספרים על אחת-עשרה החלטות פוליטיות מכריעות שקיבלו ראשי ממשלה בישראל; מהקמת הליכוד ועד פירוק השמאל, מהרגע בו נפלה עלינו שיטת הבחירות שמסבכת אותנו שוב ושוב בבחירות בלתי נגמרות, ועד לרגע שבו הומצאה הרוטציה, פיתוח ישראלי מקורי כדי להתרפא משיתוק; מייסוד הימין ועד הרגע שבו נולד המרכז הישראלי. וכל זה, על רקע התפאורה הדרמטית של מלחמות והסכמי שלום ובשיירות שרד הולכות ומתארכות וטבעות מאבטחים הולכות ומתהדרקות.

למה דווקא ההחלטות האלה? כי אם הבנתם אותן, הבנתם את הפוליטיקה בישראל. ויותר מזה: הן נולדו בגלל צורך פוליטי, אבל

השפעותיהן מורגשות היטב הרחק ממשכן הכנסת. אנחנו נוטים שלא להבין עד כמה חריגה העובדה שבישראל מצביעים לפי המצב הביטחוני של המדינה הרבה יותר מאשר על פי המצב הכלכלי של אזרחיה, ואיך כל זה התחיל בטלפון אחד שקיבלה גולדה מאיר בארבע בבוקר. גם לא להבין עד כמה משפיעה על חיינו, מהלידה, דרך החתונה ועד המוות, ההחלטה שקיבל דוד בן-גוריון על שיטת הממשל שלנו, אשר העניקה כוח למפלגות קטנות מאוד, ועד כמה זהותו היהודית של מנחם בגין עיצבה את האופן שבו ערוצי הטלוויזיה מחלקים את עוגת המנדטים בלילות מדגם עד עצם היום הזה. ואיך, בדרכם השקטה והאפרורית, הקימו לוי אשכול ויצחק שמיר ממשלות אחדות שציננו את האווירה והביאו את ישראל להישגים גדולים. אחת-עשרה ההחלטות בספר שלפניכם הן, גם, ביוגרפיה חלופית של ישראל.

למה דווקא עכשיו? כי אחרי שנתיים של מערכת בחירות בלתי נגמרת ולילות מדגמים טרופים, הגיע הזמן לחלץ מכל הדיווחים, משעות השידור הארוכות ומהסקרים את המשמעות הנסתרת שמאחוריהם. הפוליטיקה איננה בליל חסר פשר של סחרירים, שכרי מנדטים וראיונות. פעם אחת צריך לעשות סדר בבלגן. הרי לא פעם מבקשים ממני המלצות לספר שהוא קיצור תולדות הפוליטיקה הישראלית, ובכל פעם אני מגמגם ומשיב שאין ממש כזה. אבל כשמגפת הקורונה הגיעה, גוזרת על כולנו מעצר בית ממושך, החלטתי שנגמרו התירוצים, והגיעה העת לכתוב אותו. הנה הוא בידיכם.

עמית סגל

01

כסדרטון בגוף האומה

ההחלטה של בן-גוריון:
שיטת ממשל שאין
כמותה בעולם

שתי מילים הנאמרות חלילה ברדיו בשעות
הפקקים, עלולות לגרום לעלייה מדאיגה
בתאונות הדרכים: "שיטת הממשל".
מאזינים מפהקים, נהגים מנקרים על ההגה,
מכוניות סוטות מנתיבן ללא הסבר. בסקרים,
רק אחוז אחד מהנשאלים סבור שהנושא
חשוב, כאשר טעות הדגימה היא ארבעה.
האם זה אומר שאולי שיעור המתעניינים
האמיתי הוא פחות מאפס? אם תרצו פעם
להיפטר מאורחים אחרי ערב שהתארך
מדי רק אמרו "בואו נדבר רגע על שיטת
הממשל*", ותופתעו לטובה מהמהירות
שבה הם ממהרים לאסוף את מעיליהם
ולהיעלם אל החניה.
אך טבעי, לפיכך, שהספר הזה ייפתח
בפרק ארוך על שיטת הממשל. ←

* במונח "שיטת הממשל" אני משתמש לצורכי נוחות,
למרות הפרד הזוויכס בכולל, גם לשיטת הבחירות.

בעיני רוחי, הסוכנת הספרותית הדמיונית שלי מאיימת כעת להתפטר. שלא תעז לכתוב את שתי המילים האלה, היא מנופפת באצבעה. מה עם הסיפורים שהבטחת על שרה נתניהו? מה עם קצת רכילות עסיסית ממזנון הכנסת? השוק גם כך במצב קשה. אתה באמת מצפה ברצינות למכור ככה ספרים?

תקראו לי סוטה, אל תקראו את הספר, אבל אין נושא שמסעיר את ימי ולילותיי יותר מהתכוננות בדרך המסתורית והמוזרה שבה בוחרים אזרחים את שליטיהם. ג'ון לה קארה כתב פעם ש"ריגול הוא התיאטרון הסודי של החברה שלנו". הרשו לי להציע עוד אפשרות: עומק נשמתה של האומה ניבט לא רק משירות הריגול שלה אלא גם משיטת הממשל שבחרה. רק לכאורה מדובר בפרטים טכניים כמו גובה אחוז החסימה, בחירת הרשימות או אלקטורים. מאחורי כל אלה מתחבאים הפחדים, הטראומות והזיכרון ההיסטורי של העמים.

קחו את בריטניה, למשל. שיטת הממשל של הממלכה המאוחדת משקפת את שני הערכים הנשגבים בעיני נתיניה של המלכה (ואין הכוונה לתה שחור ורוטב איום ששמו HP, וטעמו, בהתאם, כטעם דיו למדפסת): יציבות ומסורת.

בתחילת 2021, כאשר הספר הזה נכתב, מתעוררת בארמון בקינגהם אישה קשישה. משרתת פותחת לרווחה את הווילונות, מגישה לה את כוס הג'ין הראשונה מתוך ארבע היומיות, מסמכים מובאים לחדרה במזוודה אדומה עם סמל מלכותי, וכך נפתח לו היום ה-419,835 ברציפות של שושלת מלוכה אחת. אלפרד הגדול הפך למלך אנגליה ב־871, ומאז, על פני 13 מאות ושלושה מילניומים שונים, שולטים צאצאיו הישירים באי הגשום. היו בהם גברים ונשים, אכזרים ורכי־לבב, רשעים וצדיקים, ילדים וזקנים, פופולריים ושנואים, אבל הרציפות המקודשת נמשכה. רק פעם אחת, ב־1649, מרדו הנתינים והרגו את המלך, צ'רלס הראשון האומלל. זה היה אירוע בלתי אנגלי בעליל: כעבור שנים קצרות הם התפכחו, הביטו זה בזה בהבעת תימהון של "מה עשינו?", ומיהרו לחבוש מחדש את הכתר

לראשו של הכן ולבקש סליחה. הם גם החליטו להוציא להורג את המורד, אוליבר קרומוול. לא הפריעה להם אפילו העובדה שהנ"ל כבר היה בשלב הזה מת למדי. גופתו הוצאה מקברה, נתלתה לעין כול וראשה גם נערף, מן הסתם כדי לוודא הריגה.

כך נראית יציבות. ומסורת מהי? אחת לשנה, ביום הראשון של פתיחת מושב הפרלמנט, נערך טקס סמלי שנועד להמחיש את עליונות הנבחרים על פני המונרך, שתפקידו הפך במרוצת השנים סמלי בעיקרו. דלתו של אולם המליאה נטרקת בפני נציגה של המלכה, אז, במקל עץ שחור עם אריה מזהב בקצהו, הוא נוקש שלוש פעמים על הדלת. מאז 1642 נוקש אותו מקל, על אותה דלת, בשם אותו בית מלוכה. אם תשאלו פעם: "סירי, מהי מסורת?" אולי תקבלו את תמונת החור שנפער בדלת בגלל אותן 1,134 נקישות, שלוש לכל שנה.

מי שסומך על המסורת איננו חושש לייצר שיטה שתבטיח יציבות בכוח. שיטת הבחירות הבריטית נקראת "רובית אזורית": בריטניה מחולקת ל-650 מחוזות בחירה. המועמד שהגיע למקום הראשון בשכונת איזלינגטון בלונדון, למשל, נבחר לפרלמנט, גם אם היו שבעה מועמדים והוא זכה לאחוזי תמיכה מועטים למדי. השיטה הזו מבטיחה כמעט תמיד רוב בפרלמנט למפלגת השלטון, גם אם קיבלה רק שליש מהקולות. לעומת זאת, מפלגה שתקבל רק כמה אחוזים פחות עשויה לא לקבל ולו מושב אחד. כאשר פעם בדור אף מפלגה לא זוכה לרוב מוחלט, ומתעורר הצורך בהקמת ממשלה קואליציונית, מתייחסים לכך הפרשנים המקומיים בזעזוע כאילו התבקשה המלכה לעקור מהארמון המרווח ולחלוק דירה עם שותפים.

יכול אדם שמרן להתגורר במחוז ליברלי ובמשך כל חייו לא יזכה לתענוג שממנו נהנים הישראלים על בסיס קבוע: להיות מיוצג בפרלמנט. במקומות חמי מזג יותר הייתה כבר פורצת הפיכה, אבל בבריטניה לכל היותר ילגמו המפסידים פיינט של גינס ויאמרו: המצב יכול היה להיות יותר טוב, הלא כן?

גם השיטה האמריקנית מלמדת אותנו רבות על האומה החזקה בהיסטוריה. כאשר נוסדה ארצות-הברית סבלו מייסדיה מפוסט טראומה עמוקה, בעקבות "מסיבת התה של בוסטון". המלך ג'ורג' השלישי, טיפוס עקשן, אשרר את אפליית יצרני התה האמריקנים לטובת יריביהם האנגלים, כדי לרפד את קופת הממלכה. לבריטים היה חשוב מאוד התה, לאמריקנים – החירות: הם השליכו למימי הנמל את הסחורה של האוניות האנגליות, ומשם הייתה הדרך הקצרה להכרזת העצמאות של 1776.

שני לקחים הפיקה אמריקה הצעירה מאירועי בוסטון: לעולם לא להפקיד יותר מדי כוח בידיו של שליט אחד, פן יהפוך חלילה לרודן; ותמיד להעדיף את האדם הבודד והאינטרסים שלו על פני הקולקטיב. שיטת הבחירות האמריקנית מיישמת היטב את שני הלקחים: באמריקה אין מלך אלא נשיא, מונח חדשני בזמנו, שנועד להפוך את המנהיג למעין יו"ר דירקטוריון סמלי (ולא המנהיג העוצמתי שהפך להיות במרוצת השנים). מה שלא השתנה משחר ההיסטוריה הפוליטית של ארה"ב הוא עיקרון האיזונים והבלמים: הקונגרס נשלט בדרך כלל דווקא בידי המפלגה היריבה. נשיא ארצות-הברית נחשב לאיש החזק בעולם, אבל רוב הזמן, ספק אם הוא האיש החזק ביותר בווינגטון. פה, סימנו האבות המייסדים האמריקנים, לעולם לא תהיה דיקטטורה.

חשוב לא פחות, באמריקה אינך בוחר בין מפלגות, אלא תמיד בין אנשים. עקרונית, יכול אדם להפוך לנשיא גם בלי שיהיה חבר בתנועה פוליטית. האמריקנים בוחרים בתכיפות מבהילה, תמיד בין אנשים: כל אזרח בוחר נשיא, סנאטור, חבר קונגרס, מושל, ולפעמים גם שופט, תובע כללי, ושריף. זו אמריקה: שלוש מאות ושלושים מיליון אינדיבידואליסטים.

האמריקנים חשדנים מאוד כשהם מזהים ארגון חזק מדי שבו האדם הפרטי עלול להיעלם, והם גם חשדנים מאוד כלפי השלטון המרכזי. אם אפשר לקנות מקרר מבין מאה מותגים שונים, למה את הכבישים שלנו סולל תמיד אותו שלטון? הפרדליות, הלא היא ביזורה של הממשלה

לחמישים מדינות שונות, נועדה לפתוח לתחרות גם את הדבר שבישראל הוא מונופול שמנמן ולא יעיל: הממשלה. אם אינני מרוצה מהמקרה שלי, תמיד אוכל לעבור לסמסונג, בוש, או סימנס. אבל מה קורה אם מאסתי בתמורה הדלה לכספי המיסים שלי? לכאורה תמיד אפשר לרדת מהארץ, אבל מה אם אני ציוני נלהב? השיטה הפדרלית מציעה להסתכל על השלטון כעל שירות ועל המדינה – כספקית שלו, ואז לפתוח אותו לתחרות. כשקליפורניה גובה מיסים מטורפים ומספקת בתמורה הפסקות חשמל ושריפות ענק, אפשר לעבור לטקסס. אבל ישראל קטנה, וכפי שידע כל מי שניסה להיות עוסק מורשה, תודעת שירות איננה הצד החזק שלה. קשה להיות גם התגשמות הדורות וגם לעסוק בייעול שירותי הביוב.

גרמניה המודרנית קמה על חורבות משטר האימים הנאצי, ומתקני השלטון שלה שוכנים באותו קילומטר מרובע שממנו הגיח הרשע המוחלט שרצח עשרות מיליונים. אדריכלי הרפובליקה הפדרלית החדשה, נחושים בהחלטתם למנוע ממפלצת חדשה לתפוס שוב את השלטון בדרכים דמוקרטיות, החליטו לעשות הכול בדיוק ההפך משהיה. הפיהרר החריב את אירופה מבונקר מעושה מתחת לאדמה? לשכת הקנצלרית החדשה תהיה עשויה כולה זכוכית, כך שכל מטייל בטירגארטן יוכל לראות את אנגלה מרקל בעבודה*. היטלר עלה לשלטון באמצעות מפלגה דיקטטורית? בגרמניה כל מפלגה שאיננה מנהיגה דמוקרטיה פנימית ובחירות מקדימות נסגרת, מפורקת ומוצאת מחוץ לחוק. בישראל אפשר להתבדח על השלטון היחיד של ליברמן או של לפיד, בגרמניה כבר היו מתייצבים בפתח ביתם סוכנים של המשרד הפדרלי להגנת המשטר ובידם צו מעצר. אז מה אומרת על מדינת ישראל שיטת הממשל שלה? ובכן, בראש ובראשונה היא נובעת מהערך הישראלי הנעלה מכול, יסוד קיומנו כאן: החלטורה. הביוגרפיות הרבות על בן-גוריון כמעט ואינן מזכירות את

* מראהו השקוף של אחד מאנפי הבונדסטאג, בעל קווים מעוגלים, העניק למבנה את הכינוי הברלינאי הסרקסטי "מכונת הכביסה".

הדיון המכריע שבו עוצבה הדרך שבה, בפעם הראשונה בהיסטוריה, יבחר העם היהודי את מנהיגיו. ולא במקרה. כיאה למדינה שנחלמה אלפיים שנות אבל נכנתה ברובה בפטור מחובת מכרזים, גם הישיבה שקבעה את הדרך שבה יבחר עם ישראל את נציגיו, בשלהי 1948, לא הייתה ארוכה במיוחד. השתתפו בה שלושה אנשים בלבד: ראש הממשלה הראשון, דוד בן-גוריון; שר הפנים יצחק גרינבוים ושר המשפטים פנחס רוזן. אפשר להבין את הבהילות: הם היו צריכים לבחור סמל למדינה, להביא לארץ עולים על כנפי נשרים ובאוניות רעועות, לפרוץ את הדרך לירושלים, למגר את האויב הערבי, וכל זה עוד לפני ארוחת הצהריים.

הזמן קצר והמלאכה מרובה. כל דיון בשיטת ממשל ובשיטת בחירות דורש הכרעה בשלוש שאלות גורליות: ראשית, כמה כוח היית רוצה לתת למנהיג יריב שאתה מתנגד לו ולמדיניותו מכול וכול? שנית, האם פוליטיקה היא סיפור של אנשים או של אידיאולוגיה? ושלישית: מה חשוב יותר, לתת לנבחרים למשול או לתת לבוחרים ייצוג?

השאלה הראשונה עוסקת באופי המשטר: נשיאותי או פרלמנטרי. נשיא נבחר ישירות ביד העם לתקופה קבועה. מנגד, רה"מ נבחר בידי הפרלמנט. הוא ממונה ומודח לא בידי הבוחרים אלא בידי פוליטיקאים. אם יתעלם מהם, יבוז להם או חלילה לא יענה לטלפונים, הוא עשוי לגלות שהמובילים הגיעו למעונו הרשמי מוקדם מהצפוי.

השאלה השנייה היא בעצם יותר פילוסופית מפוליטית: האם עלינו לשים את מבטחנו ברעיון או באדם? האם פוליטיקאים מקבלים אמון בזכות אישיותם, או שהם בסך הכול סבלים חסרי פנים הנושאים על גבם רעיון גדול? שיטת בחירות ישירה מאמינה שהאדם חשוב יותר מהמפלגה שלו ומעקרונותיה. שיטת בחירות יחסית, לעומת זאת, תומכת בהתלכדותם של אנשים סביב מצע משותף: הם מתקבצים במפלגות וצדים קולות בלהקות.

השאלה השלישית היא מה הערך העליון בדמוקרטיה: הייצוגיות או המשילות? אם המשילות חשובה, כדאי מאוד לתת לאדם אחד את

כל הסמכויות ואת כל המקומות בכנסת, 120 במספר. אבל מהלך כזה יוביל לדיקטטורה שתחנוק את קולם של מיליוני מצביעים. מנגד, אם הייצוגיות חשובה, כדאי לבטל בכלל את הפרלמנט ולערוך משאל עם על כל החלטה, מיציאה למבצע צבאי ועד העלאת המע"מ. גם זה לא יצליח במיוחד: דמוקרטיה היא דבר נפלא, אבל מנת יתר ממנה הורגת מדינות. אנחנו ממנים פוליטיקאים כדי שיקבלו החלטות לא פופולריות, שבשלן נשנא אותם ובסוף נשליך אותם מהשלטון.

כך שהמודל הנכון הוא לבחור משהו באמצע. בעצם, ההתלבטות היא למה נועד מבנה הבטון המרשים בגבעת רם: ויכוחים – או הכרעות? מדינת ישראל קיבלה את ההחלטה ההיסטורית, זו שתעצב את גורלנו לדורות, בתוך שעה קלה: ראש ממשלה ולא נשיא; רעיונות ולא אנשים; ויכוחים ולא הכרעות.

כעת, הבה נצא לרגע מהחדר הנזירי שבו מקבל בן-גוריון את ההכרעה על השיטה, ונתבונן על ישראל הצעירה שבחוץ: זו הייתה חברה שבה המילה הגסה ביותר שיכול אדם להוציא מפיו היא "אני". זו הייתה תרבות שקידשה את הקוקו והסרפן הצנועים, שהעלתה על נס את הפלמ"ח והמתיישבים – ולא את בעלי העסקים הקטנים ותושבי העיר. מדינה שבה האידיאל הגדול מכולם היה ההמצאה העולמית שנקראה "קיבוץ", ומטרתה הייתה להכפיף כל סממן אישי לרעיון הסוציאליסטי הגדול של שיתופיות ושוויון. חברי הקיבוץ נלחמו בו זמנית גם בשבעה צבאות של מדינות ערב, וגם באגואיזם הריקני ובבורגנות.

הישראלים הראשונים העריצו את הקיבוצניקים. אל הכנסת הראשונה שיגר עם ישראל לא פחות מ-26 חברי קיבוצים.¹ משמר העמק ועין חרוד שיגרו, כל אחד, חמישה נציגים לבית המחוקקים. ב-1978 הודיע אהרן ידלין, מהפופולריים בכירי המערך, על כוונתו להתפטר מהכנסת. עד מהרה התבררה הסיבה: חברי קיבוץ חצרים שבו התגורר דרשו ממנו לעזוב את עיסוקיו הציבוריים ולחזור לעבוד במשק. הם תכננו ששר החינוך לשעבר יהיה תחילה תורן שטיפת כלים במטבח, אחרי שלושה

חודשים יקודם לרכז קליטה ואם יוכיח את עצמו - ימונה למזכיר הקיבוץ. בעיתונים פורסמו תמונותיו של ידלין ניצב מאחורי סירים מלוכלכים גדולים בחדר האוכל.²

אלה היו ימים שבהם המושג "דין התנועה" לא היה תירוץ ריק מתוכן של פוליטיקאים למעשיהם, אלא דבר שיש בו ממש. לפוליטיקאים היו יצרים כבר אז, כמובן, אבל הם לא העזו להפגין את תאוות השלטון שלהם בפומבי פן יבולע להם ציבורית. כאשר מת ראש הממשלה השלישי לוי אשכול, נחרדה גולדה מאיר לקרוא בעיתון ידיעה ולפיה היא מעוניינת לרשת אותו בתפקיד. באותם ימים, הדרך הטובה למנוע מפוליטיקאי קידום הייתה להוכיח שהוא רוצה בו.³ "מעולם לא דרשו ממני דבר כל כך אכזרי", ספקה ידיים כאשר התבקשה לעמוד בראשות הממשלה.⁴ בסוף נעתרה בכל זאת.

אם נחזור לחדר, בתקווה שלא פספסנו את ההכרעה, לא נתפלא שהמדינה הצעירה עמדה לאמץ את אחת משיטות הממשל הקיצוניות ביותר שקיימות על פני כדור הארץ כולו: בישראל, כך גזרה, לעולם לא יבחרו באדם, רק ברעיון. הדרך חשובה מהאיש, המפלגה מהאינדיבידואל*. מאז ועד היום יפגוש הבוחר הישראלי מאחורי הפרגוד רק שמות של מפלגות, לא שמות של אנשים. הוא יחשוב שהצביע בעד נתניהו לראשות הממשלה, אבל יכניס לכנסת את ח"כית מספר 29 שאת שמה מעולם לא שמע. חוק היסוד איננו מעניק אף יתרון למועמד הראשון ברשימה ואפילו אם הוביל את מפלגתו ל-120 מנדטים. ביום שאחרי הבחירות יכול גם אחרון הח"כים האלמוניים להרכיב את הממשלה.

הכלל הראשון בשוק אומר: לעולם אל תעז לקנות תותים בקופסה, רק בתפוזרת - אחד אחד. אחרת, המוכר עלול לדחוף לך את התותים הרקובים למטה. בפוליטיקה זה שונה כמובן: שם הרקובים נמצאים על פי רוב דווקא למעלה. אבל כמצביע, אתה חייב לקחת את כל החבילה.

* הקלה על כך גם העובדה שבהחלטת האו"ם המפורסמת מכ"ט בנובמבר נקבע שהפרלמנט של המדינה הצעירה "יבחר על דרך הייצוג היחסי".

יש גם פרדוקס מאלף בכוח שניתן למפלגה: בקודש הקודשים של הדמוקרטיה, משכן הכנסת, נמנע מהח"כים לממש את הזכות הדמוקרטית ולהצביע כראות עיניהם. הם מחויבים למשמעת סיעתית וקואליציונית. מאיר אריאל שר על זה פעם יפה:

"שמתי לב שלחברי כנסת לפעמים
יש רשות להצביע לפי מצפון
זאת אומרת שברוב הזמן
חבר כנסת מצביע בניגוד למצפונו".⁵

לכנסת רשאים להגיע רק בתחבורה ציבורית: באוטובוס של מפלגות, לא במכונית פרטית. מתוך 195 מדינות העולם, רק בהולנד ובסלובקיה אפשר לפגוש שיטה דומה.

הביטו על ישראל בעשור השמיני לקיומה: על המגדלים הנוצצים של תל-אביב, על ההתפרצות הנרקסיסטית ברשתות, על הפוליטיקאים שנזכרים לומר "אנחנו" רק כשנולד צורך להפיל את משקלו הכבד של כישלון על כתפיים נוספות. על הקיבוצים המופרטים. יום אחד, ב-2015, התברר שבכנסת לא נותר ולו קיבוצניק אחד. רק השיטה שלנו נשארה קיבוצניקית כמו פעם.

המרכיב השני שעליו החליט בן-גוריון היה אחוז החסימה. דמיינו אותו כמחסום בכניסה למשכן הכנסת, שבו בודקים אנשי המשמר את תא המטען של הנכנסים. רק מי שהעמיס מספיק קולות יוכל להיכנס בשערי בית המחוקקים. כמה מחמירה תהיה הבדיקה? אם הרף יהיה גבוה מדי, יוכלו רק מפלגות מעטות להיכנס בשעריו. במקרה כזה יהיה די קל למשול בפנים, אבל בחוץ יתנקזו המונים ממורמרים. אם, מנגד, נוריד את מספר הקולות הדרוש, יוותרו בחוץ רק בודדים מתוסכלים, אבל בפנים תשרור קקופוניה שלמה ויהיה קשה עד מאוד למשול. גם הפעם קיבלו האבות המייסדים הכרעה חריגה מאוד: בכניסה

למשכן הכנסת הישן, פסקו, לא יוצב שום מחסום. כל מפלגה שקיבלה קולות השווים למושב אחד בכנסת תוכל להיות מיוצגת בפרלמנט. וכך, לכנסת הראשונה נבחר נציג אחד של מפלגת תימנים; מועמדת אחת של נשות ויצ"ו ("רחל כהן, עקרת בית בת 60 מרחוב רחל 2 בחיפה"); רשימה מקומית מנצרת בחרה בחקלאי ובעורך דין, ואפילו מחתרת הלח"י הזעירה הצליחה להכניס נציג מטעמה. די היה בכשלושת אלפים קולות כדי לזכות לכהן בבית המחוקקים הראשון של היהודים.

למה נמנע בן-גוריון מהעלאת אחוז החסימה, שהייתה מצמצמת את מספר המפלגות מ-12 לשלוש או ארבע? גם כאן דיברה מגרונו נפש האומה. היהדות התנ"כית עמדה בסימן מלכים אדירי כוח, אבל היהדות התלמודית שאחרי חורבן בית שני רוממה וקידשה דווקא את הוויכוח. מדי בוקר אירח בית המדרש מועדון דיבייט רב קולות. "אלה ואלה דברי אלוהים חיים" חרץ אפילו הקדוש ברוך הוא עצמו. מי שלומד גמרא מוצא עצמו לא פעם מתוסכל אל מול ויכוחים שנמשכים לאורך דפים שלמים ואז מסתיימים לפתע ללא הכרעה. כאילו עורך התלמוד התענג כל כך על הסתייפות המוחות המרהיבה עד ששכח שבסוף, צריך גם להחליט.

הוויכוח כדרך חיים היה גם תוצאה טבעית של גורל היהודים: אלפיים שנה בלי הנהגה מרכזית אחת ובלי מוסדות נבחרים לא אפשרו להשליט את רצונו של זרם אחד על השני באמצעות חוק, נשק או משטרה, רק באמצעות הפה.

במרוצת הדורות רבנים התכתשו עם קראים, הרמב"ם עם גדולי תורה אחרים בדורו, מתנגדים הלמו בחסידים ולהפך, רפורמים אסרו מערכה על אדוקים, ולרוב - בנשק הקטלני היחיד שעמד לרשות היהודים: לשון מושחזת. לאורך שנות הגלות הארוכות והקרות התחממו היהודים לאורן של מילים, הרבה מאוד מילים. פרלמנט, מהמילה הצרפתית פרלה - לדבר - כמו הומצא דווקא בשביל העם הנבחר. לכן, כאשר זרחה שמשו של הציונות, בקונגרס בבאזל, כבר התקוטטו לפי סיעות. יורם טהרלב, בשירו המפורסם, חשד שזה בעצם מה שהרג את חוזה מדינת היהודים,

תיאודור הרצל:

"אחד דרש מהפכה, אחד שוויון
אחד דרש מיד את כל ציון
והרצל, שכלום לא נשאר לו בחייו
נתן את הלב ועצם את עיניו".

והייתה עוד סיבה: למדינת ישראל הגיעו בשנותיה הראשונות עולים מעשרות גלויות, רובן ככולן בעלות מסורת לא דמוקרטית. סכסוך בין שתי המחתרות הגדולות על הסמכות להשתמש בנשק בתוך גבולות המדינה הסתיים כמה חודשים קודם לכן בהפגזת תותחים של צה"ל על ספינת התחמושת "אלטלנה". תשעה-עשר יהודים נהרגו, ומנחם בגין, מנהיג האופוזיציה המיועד, כמעט הפך להרוג העשרים. באקט שהעיד על השתלכות במרחב המזרח-תיכוני, תותחי הממשלה טיווחו את מנהיג האופוזיציה העתירי. הוא קפץ למים ושחה לתל-אביב, רועד מקור ומזעם. את ההפוגה הראשונה במלחמה עם הערבים ניצלה המדינה הצעירה למלחמות היהודים.

ולא רק זה: ממרחק השנים קשה לתפוס את המציאות שבה ערביי ישראל, אזרחי המדינה הצעירה, צעדו אל הקלפיות חודשים בודדים אחרי שחלקם ניהל קרבות לחיים ולמוות נגד אותו משטר ממש. רבים נהרגו, רבים גורשו, והמיעוט שנשאר קיבל הודעה לבוחר שבראשה מתנוסס המגן-דוד השנוא. קל להבין מדוע הוחלט לאמץ שיטה שתעניק כמעט לכל אזרח נציג בכנסת. בהיעדר מסורת דמוקרטית אך בנוכחותו של עימות לאומי קטלני, היה חשש ממשי שכל מיעוט שירגיש בלתי מיוצג יעלה על הפרלמנט בטנקים.

הדאגה הזו שככה במרוצת השנים. בשנות החמישים עוד הושלכו אבנים על בניין הכנסת בהפגנה נגד השילומים, ראש ממשלה נרצח בלב תל-אביב בגלל ויכוח מר על גבולות המדינה, אבל הציון הכללי של הדמוקרטיה הישראלית הוא "טוב מאוד". עד שנת 2021 בוזבזו

2,322,099 קולות תחת אחוז החסימה, אך איש לא הסתער על חומות הכנסת. גם בימים סוערים, כדאי לזכור שמנהיג האופוזיציה במצרים יושב בכלא, מנהיג האופוזיציה בסוריה מתנייע בנגמ"שים, מנהיג האופוזיציה בלבנון שוכן מתחת למצבה, ואילו מנהיג האופוזיציה בישראל פוגש פעם בחודש את ראש הממשלה לשיחה ידידותית על תה וכעכים.

מה שיכול היה לחזק את הקשר בין הבוחרים לנבחרים, שנראה כבר אז רופף מאוד, היה שיטת בחירות אזורית. בן-גוריון חשב לרגע, והחליט שלא: מלחמה השתוללה עדיין בחוץ. חיילים רבים קפאו מקור הרחק מהבית, בלי יכולת לשוב ולהצביע. אחד מכל מאה אזרחים נספה במערכה, ורבים מהגברים לחמו בחזית. כשגבולות המדינה השתנו מדי יום, לא היה טעם לחלק את המדינה למחוזות. ישראל, כך נגזר, תהיה מדינה ללא אזורי בחירה.

אחת התוצאות המיידיות של ההכרעה הזו תהיה שטעם הלוואי החמוץ, הבלתי נמנע, של כל דמוקרטיה יהיה חמוץ יותר לאזרחי ישראל: התחושה שחברי הכנסת מנותקים מהם. הסיבה היא, ובכן, שהם אכן מנותקים. ראוי לשנן זאת: לא האזרחים בוחרים את חברי הכנסת. הם בוחרים את המפלגה, שבחרת חברי כנסת, שבחרים את ראש הממשלה, שמציע מי יהיו השרים.

זה קשור להיעדרה של מילה ארוכה כמעט כמו סופרקליפרג'ילים טיקאקספיאלידושים: קונסטיצ'ואנסי. ולאט יותר: קונסטיצ'יו-אנסי. אין צורך שתזכרו אותה, וגם אין לה תרגום בעברית, כי מעולם לא נדרש כזה. המילה האנגלית הארוכה הזו נועדה לתאר את היחס המקודש בין חבר פרלמנט ובין תושבי המחוז שבחרו בו לכהן מטעמם. ברוב העולם, אין דבר קדוש ויקר יותר לפוליטיקאי מאשר שביעות רצונם של בוחריו, הרחק בבית. אם נשיא ארצות-הברית מחפש בטלפון חבר קונגרס מהמחוז השלישי של איווה, אבל על הקו השני נמצא בדיוק פעילה בתעשיית הבקר המקומית, כלל לא ברור למי יבחר חבר הקונגרס לענות קודם. בבריטניה, שר חוץ יכול להיוועד עם שועי עולם במהלך השבוע, אבל

בכל שישי עליו להאזין בקשב רב לתלונות על ארנונה ופינוי אשפה, וכמוהו שאר חברי הפרלמנט.

אפילו שבוע העבודה הקצר בן שלושה ימים והפגרות הממושכות – חודש בקיץ, חודשיים באביב – נולדו כדי לאפשר לפוליטיקאים לחזור מהבירה ולבקר את בוחריהם בימים שלפני הטלפון, המחשב והמטוס. במאה ה-19 סנאטור מפלורידה צריך היה להיטלטל שבועות בעגלה מושינגטון הביתה כדי לבקר את האנשים ששלחו אותו לשם, לשמוע את מצוקותיהם ולספר להם מה עשה לטובתם. רוב חברי הכנסת שלנו נמצאים במרחק שעה מהבית ולחיצת כפתור מהבוחרים, ועדיין מדי שנה זכאים לכמאה ימי חופשה*.

השיטה הישראלית נאפתה כמו מצות: בחופזה רבה. מעצביה לשו לתוכה את האתוס הלאומי, את האופי היהודי, את החששות כבדים ליציבות המדינה הצעירה וגם שיקולים פרקטיים רגועים. לא נורא, ניחמו עצמם, ננסה פעם אחת, ואם לא יעבוד – נשנה.⁷ ייתכן שזה גם מה שחשבו יוצאי מצרים, אבל את המצות אנחנו אוכלים כבר למעלה מ-3,000 שנה. בן-גוריון עתיד היה לאכול את הלב מהר הרבה יותר.

שיטת הבחירות הישראלית מתאימה לישראל של היום כמו שג'ינס מהתיכון עולה על גבר בגיל העמידה. פעם היא ישבה עלינו בול. אבל עם יותר "אני" ופחות "אנחנו"; בהיעדר חשש למלחמת אזרחים, ובעולם קדחתני שמעדיף הכרעות מהירות על פני פולמוסים בלתי נגמרים –

* בכל זאת, לא בטוח שצריך תמיד להצטער על היעדרם של מחוזות בחירה בישראל: הצד החשור של הקשר בין נבחרים ומחוזות בחירה הוא צרות אופקים והפיכת החקיקה לשוחד פוליטי בכספי משלם המיסים. פליפה גונזלס, ראש ממשלת ספרד בין 1982 ל-1996, היה תושב סביליה. כדי לרצות את בוחריו המקומיים הוא החליט, בניגוד לכל היגיון תחבורתי וכלכלי, שקו הרכבת המהיר הראשון לא יחבר בין שתי הערים הגדולות, מדריד וברצלונה, אלא דווקא בין עירו האהובה למדריד. כשדהרתי ברכבת הזו ב-2010 נהייתי מאוד מהשקט והבדידות של קרון ריק לחלוטין, בלי לדעת מדוע. הכינוי של פוליטיקה קרתנית מעין זו הוא Pork Barrel politics, על שם דאגתם של חברי קונגרס אמריקנים במאה ה-19 לרכישת בשר חזיר משומר בחביות, דווקא ממחוז הבחירה שלהם.

השיטה כבר איננה מתאימה לישראלים החדשים.

בן-גוריון מראש לא התלהב מהמתווה המוצע. הוא תמך בשיטה האזורית ובבחירה ישירה של חברי הכנסת, אבל שלא כדרכו, לא התעקש במיוחד. זה קצת מתמיה: אם היה אדם אחד בישראל שיכול היה לומר בלב שקט "המדינה זה אני", הרי זה דוד בן-גוריון. בשילוב של חזון נביאים ופוליטיקת מרפקים כוחנית, עשה הכול כדי לעצב את מדינת ישראל בדיוק בדמות שתיאר בעיני רוחו. בשעת הצורך לא היסס להעסיק את שירותי הביטחון בהטמנת ציוד האזנה אצל יריבים פוליטיים. הוא רדף עד חורמה מחתרות יריבות במסגרת הסזון, פירק את הפלמ"ח בכוחנות, נידב מהגרים חסרי כול מארצות המזרח ליישב את המדבר והכריח את בכירי צה"ל לשנות את שם משפחתם, כי סבר שעל חיילים עבריים יפקדו רק קצינים ששםם עברי. הוא התערב בכל פרט באובססיביות, מתוכנית הגרעין ועד ההתנגדות לשימוש במילה השנואה עליו - מילת המושא העקיף "את". אפילו הפתיתים המפורסמים שעם ישראל אכל עשרות שנים הומצאו בהוראתו, כתחליף לאורז. אויביו הפוליטיים, ולא חסרו כאלה, נתקלו שוב ושוב באגרוף ברזל. מדינת ישראל עוצבה בדמותו של איש אחד.

איך קרה שדווקא האיש הזה קיבל פתאום בשוויון נפש שיטת בחירות שהגבילה את כוחו? הוא היה גאון ואכזר, אבל מעולם לא הואשם שהיה נדיב.

נראה שלעולם לא נדע: הביוגרפים של בן-גוריון מקמצים מאוד בפרטים. ייתכן שחש שזהו מאבק אחד יותר מדי, וייתכן שפשוט היה קצת שאנן. מפלגתו, מפא"י, ממילא נהנתה מהובלה ניכרת וממיקום מושלם במרכז המפה.

בן-גוריון עתיד היה להתחרט מרה. כשנספרו הקולות לאספה המכוננת התאכזבו המפא"ינים לגלות שקיבלו רק כשליש מהקולות: הם זכו ל-44 מנדטים, אמנם בפער גדול מכל הרשימות האחרות אך בלי יכולת לשלוט לבד. עד מהרה יגלה מנהיגם שהיכולת לעצב את מדינת

ישראל נשמטת מידיו: הוא רצה חוקה, אבל נכנע לדתיים שחששו מעיקרון השוויון. הוא רצה חובת גיוס כללית – אבל הנציגים החרדים התנגדו, וידו קצרה מלהושיע.

והוא עוד ישלם מחירים יקרים בהרבה: לא פחות משבע פעמים התפטר כמרוצת השנים מראשות הממשלה בגלל משברים פוליטיים שהביאה עליו השיטה המקומית. המנהיג הריכוזי שעיצב את המדינה בדמותו הטיח את ראשו שוב ושוב בתסכול בשיטת ממשל שהעניקה את הכוח דווקא למפלגות שוליים. אך הקיר לא נפל.

קל להבין מדוע רצה בן-גוריון בשיטה האזורית-רובית: מפלגה שזוכה לתמיכה רחבה המתפרסת על פני רוב אזורי הארץ תשלוט בעוצמה מפחידה. כך, למשל, זכה המערך ב-1969 ב-56 מנדטים, וגח"ל של מנחם בגין ב-26. אבל לו נערכו הבחירות בשיטה האזורית היה גורף המערך הישג מדהים של 103 מנדטים.⁸ מנגד, בן-גוריון, שתיעב את מנחם בגין, היה מזדעזע לו ידע ששיטת השלטון שכה רצה בה הייתה מעניקה לליכוד של נתניהו ב-2020 לא 36 מנדטים שקיבל בפועל, אלא 92.

מכריו המדינה ניגש להילחם בגולם שיצר במו ידיו בדרך היחידה שהכיר: עקשנות עם נגיעות של אוכססיביות. אבי כור ההיתוך הישראלי טען שהשיטה הישראלית מעורדת דווקא את הפיצול בין העדות, בין ותיקים לחדשים ובין בעלי תרבויות שונות.⁹ הוא גם הגדיר אותה בשלוש מילים שיהפכו מטבע לשון: "כסרטן בגוף האומה". אלא שכל הטיפולים להסרת הגידול כשלו.

כאשר בן-גוריון הקים את ממשלתו הרביעית הוא דרש משותפיו להעלות את אחוז החסימה לעשרה אחוז ולטאטא אחת ולתמיד מהכנסת את רסיסי המפלגות.¹⁰

אבל הרסיסים התקוממו: כח הסחיטה של הרשימות הקטנות סיכל את היוזמה. גם אחרי שבעים שנה של מאמצי-על מצד המפלגות הגדולות, אחוז החסימה עומד עדיין על שיעור נמוך בהרבה משרצו, 3.25% בלבד. מכאן זה רק הידרדר. במקום להתמקד במסע הבחירות של מפלגתו,

בן-גוריון הריץ לכנסת השלישית מפלגת-בת שרגלה בשינוי השיטה, אך זו לא הצליחה לצבור תנופה ופרשה מהמרוץ. לקראת הבחירות לכנסת החמישית דרש הזקן שמצע מפא"י יכלול סעיף אחד בלבד: שיטת בחירות חדשה.¹¹ רחיית ההצעה סימנה את סוף דרכו של ראש הממשלה הראשון בתנועה שסייע להקים עוד בימיו במחסן התבואה של סג'רה.

הנה כי כן, נמצא פתרון לשאלה פילוסופית עתיקה: בן-גוריון אכן ברא אבן שלא יכול היה להרים.

קל יותר לתפוס את חסרונות השיטה, אם נתבונן על לוח השנה הפוליטי ונחלק אותו לשתי תקופות: הראשונה, שבה מכהנת ממשלת מעבר בעקבות מערכת בחירות או מו"מ קואליציוני; השנייה – שבה מכהנת ממשלה קבועה ומתפקדת. במונחים כלכליים, התקופה הראשונה היא השקעה, והתקופה השנייה היא התשואה המקווה: אנחנו משקיעים זמן וכסף בתקווה לקבל תשואה בדמות ימים רבים של יציבות.

כל יועץ השקעות שיתבונן בנתונים של ישראל יאמר לכם: נוסו מיד על נפשותיכם!

תהליך הקמת הממשלה מסתכם בבריטניה בקידה בפני המלכה. בעירוב הבריטי הנפלא של מיזנתרופיה ורוח ספורטיבית, בשש בבוקר למחרת מהפך שלטוני מתייצבת משאית הובלה בפתח דאונינג 10. אצלנו אורך התהליך חודשיים תמימים, ולא פעם גם נכשל. כאשר, ב-2010, חלפו 48 שעות מסגירת הקלפיות ועדיין לא הוצגה ממשלה, זעקו כותרות

* ייתכן שפשרה זו רק פגעה עוד יותר ביציבות במקום לסייע לה: ישראלים נוהגים לבהות בתדהמה בשיטה האמריקנית המוזרה, שמעניקה לפעמים את הניצחון דווקא למי שקיבל פחות קולות. אבל זה מה שקורה מתחת לאפס שלהם: מה שעוללו האלקטורים לשמאל האמריקני עולל אחוז החסימה לימין המקומי: בשני המקרים מדובר במחנה שזוכה בדור האחרון ברוב הקולות, אבל מפסיד שוב ושוב בגלל השיטה: מאז 1992 זכו 7 מ-8 המועמדים הדמוקרטיים לתמיכת מירב המצביעים, אבל רק חמש פעמים הצליחו להגיע לבית הלבן. בישראל זכה הימין ליתרון זעיר ב-1992 אבל איבד את השלטון לרבין בגלל קריסת התחיה תחת אחוז החסימה; ב-2019 נקלע לסבב ועוד סבב בגלל כישלון בנט ופייגלין, ובשנים 2003-2020 איבד במצטבר קרוב לעשרה מנדטים שהיו מבטיחים לו שלטון יציב.

העיתוננים בלונדון ש"ככה אי אפשר להמשיך". בארצות-הברית הכהונות קצובות לארבע שנים ותקופת המעבר - עשרה שבועות בלבד. בשתי המדינות הושקעו מאז מלחמת העולם השנייה כערך שנתיים של תקופת מעבר כדי לייצר 70 שנות שלטון.

ואצלנו? הבחירות הולכות ומתארכות, הקדנציות מתקצרות והתוצאה המבהילה בהתאם: כ-72 השנים הראשונות לקיום המדינה, נשרפו על בחירות ועל מו"מ קואליציוני לא פחות מ-11 שנים, חודשיים וארבעה ימים. ראשי ממשלה אמורים לבנות את הבית הלאומי, אבל במקום זאת מכלים חלק נכבד מזמנם באיטום הגג, תיקון נזילות ואיסוף דמי ועד.

גם כאשר ממשלה מושבעת סוף סוף, מוענק הכוח דווקא למפלגות הקטנות והבינוניות. רק לישראלים נראה טבעי שמפלגה בת מנדטים בודדים, נאמר ש"ס, זוכה באופן היסטורי לשפע של תיקים ותקציבים, בעוד סיעה שזכתה למספר קולות גבוה פי שלושה וארבעה נמקה שנים באופוזיציה. כמו שכארה"ב המועמדים משקיעים הרבה יותר באיווה הזעירה מאשר בקליפורניה ובטקסס העצומות, גם בישראל יש מצביעים שווים, ויש שווים יותר. התוצר הישראלי המובהק ביותר של השיטה הוא הפער העצום בין עמדות הציבור בנושאי דת ומדינה לבין ביצועי הממשלות. בעוד שהישראלים נעים בעשורים האחרונים יותר ויותר לכיוון הליברלי, ממשלותיהם כבולות לעוגן החרדי. רוב האזרחים תומכים בנישואים אזרחיים, זכויות שוות לזוגות חד מיניים, שבירת מונופול הכשרות וגיוור מקל, אבל בשיטה הנוכחית, שבה תלויים כולם בש"ס וביהדות התורה, תאריך היעד לכך הוא: אף פעם (ואולי, לו היינו משכיבים את מדינת ישראל על ספת פסיכולוג, היא הייתה מודה שהתת-מודע הלאומי דיבר גם פה: בכל זאת, לא ניתן להקים מדינה שהשבת שלה תיראה כזו של כל שאר המדינות, גם אם מדי פעם נמצא לכך רוב).

ממשלה שהיא סך כל הלחצים של חבריה לא תוכל לעולם להגשים במלואו את המצע של אחד ממרכיביה. יכול אדם להצביע לליכוד שיבטיח הרים וגבעות בנושאי מהפכה משפטית או הורדת מחירי המזון, אבל כדי

להקים ממשלה תיק המשפטים נמכר למפלגת שמאל ותיק הכלכלה - לסוציאליסט; והכי מכעים - שאפילו אין על מי לכעוס. הפגיעה היא באמינות המפלגות: הן יכולות להבטיח שמיים וארץ ואז להסביר שמשקולים קואליציוניים לא הייתה ברירה. והתוצאה היא שאיש אינו טורח יותר לכתוב מצעי בחירות. אין מצעים, כי אין ציפיות.

...

יצחק שמיר, ראש הממשלה השביעי, כתב בשנות התשעים: "יש לי כלל שאינני חורג ממנו. אינני לוחם על שום תפקיד. עד היום לא הסתגלתי לגישה האמריקאית של פוליטיקאים הרצים לתפקידים מסוימים".¹² יורשיו דווקא הסתגלו במהירות. כאשר התמודד בנימין נתניהו ב-1993 על ראשות הליכוד הוא התעמת באולפן הערוץ הראשון עם הטוענים האחרים לכתר: דוד לוי, משה קצב ובני בגין. לעומתו הם נראו כעדר דינוזאורים תועה, ללא רועה. "אני היחיד שמסוגל להחזיר את הליכוד לשלטון", טען נתניהו, מתעלם מקריאתו של דוד לוי הנדהם "נפוליאון!". בני בגין הזדעזע: "אני לא זוכר שבימיו הגדולים של הליכוד, והיו לו, תיאר עצמו מי ממנהיגיו כאיש היחיד היכול לעשות. כך או כך, סגנון מוזר".¹³ אבל בשלב הזה, דווקא בגין הבן נראה קצת מוזר. הסגנון האמריקני שייבא נתניהו כלל שימוש מסיבי בגוף ראשון יחיד, מיומנויות טלוויזיוניות, וגם הודאה בשידור בחי ברומן.

התמורה העצומה בפוליטיקה הישראלית החלה להתגלגל שלוש שנים קודם לכן, ב-1990, במקום הכי לא אמריקני שיש: הרפת של מושב יד בנימין. מדינת ישראל התנהלה עם ממשלת אחדות רחבת ממדים, הליכוד והעבודה, בראשות שמיר וסגנו, שמעון פרס.

במלאת שנתיים לבחירות מאס פרס בשותפות עם שמיר, שאותו החשיב כאיש האתמול: פרס חתר להסכם עם הפלסטינים, שמיר, לעומת זאת, קרא לעיתונאי אמנון אברמוביץ' כדי שיחדול כבר מכתובה בנושא.

"הפליסטינים זה אופנה חולפת, כמו עגיל באוזן לגברים", התלהט. פרס זיהה הזדמנות להקים ממשלה חלופית: הוא כרת ברית חשאית עם אגודת ישראל ועם ש"ס, ובהצבעת אי-אמון דרמטית, בפעם היחידה בתולדות המדינה, הצליח להפיל את הממשלה. במהרה יתברר שלהרכיב ממשלה מסובך יותר מאשר לפרק אחת: בבוקר הצבעת האמון הגורלית, אחרי שחתם הסכם קואליציוני עם אגודת ישראל, גילה פרס ששני חברי כנסת חרדיים נעלמו כאילו בלעה אותם האדמה: אליעזר מזרחי ואברהם ורדיגר. החרדה של אנשיו גברה כשעיינו בהסכם וגילו שחתימתו של האחרון לא מופיעה על המסמך. הם רצו לארכיון הערוץ הראשון, הריצו אחורה את קלטת הכתבה, וגילו שוורדיגר הממולח רק העביר את העט מעל ההסכם, אבל לא באמת חתם.

אחרי חיפושים בקנה מידה לאומי, אותרו השניים לבסוף: מזרחי בפרדסים ליד רחובות, ורדיגר - ברפת. יום ששנו של פרס הפך, ולא בפעם הראשונה, ליום אסונו. ראש הממשלה הבא לשעבר פרץ בכי והתמוטט בין זרועותיו של נשיא המדינה חיים הרצוג. הגברת הראשונה הייתה צריכה להשקות אותו במרק חם כדי להשיב את נפשו, שכן מזנון הכנסת היה סגור לרגל חג הפסח. "התרגיל המסריח", כפי שכינה את הפרשה בהנאה רבה יצחק רבין, הסתיים אכן בניחוח גללי בקר.

הריח המצחין של שלושה חודשי משבר - עתיר סחיטות חסרות בושה ושוחד פוליטי פומבי - התפשט ברחבי ישראל. חברי כנסת אלמוניים משולי רשימות, שאיש מעולם לא שמע על קיומם, הפכו פתאום למי שגורל המדינה מצוי בכיסם. כדי לסיים את המשבר היה צורך לשחד אחד בתיק התיירות, שני כשגריר בגרוזיה, ושלישי כסגן השר לענייני ירושלים, עיר שהסתדרה 3,000 שנה גם בלי סגן שר. יום אחד נדהם שמיר לגלות שאחד מחברי הכנסת דורש כתנאי לתמיכתו ערבות בנקאית לקיום ההסכם עימו: עשרה מיליון דולר שיפקיד הליכוד בחשבון נאמנות.¹⁴ אפשר היה להבין לליבו: הסכם קודם שעליו חתם שמיר, עם מפלגת "התחיה" הימנית, הופר שנתיים לפני כן ברגל גסה. כאשר יו"ר המפלגה

ההמום שאל מה הוא אמור לעשות כעת עם ההסכם, השיב לו שמיר כיבושת: "ובכן, אתה יכול לתלות אותו על הקיר".
ברדיו התנגן כל אותו הקיץ להיט ענק של להקת תיסלם שגיבורו פוליטיקאי עלום שם:

"הוא משקיף אל הנוף למדינה שאהב
אז מה אם בדרך שיקר וגנב,
פניו משתקפים בחלון בפינה
הפרצוף שלו הוא
פרצופה של המדינה".¹⁵

רבבות השתתפו בעצרת ענק בכיכר מלכי ישראל, בדרישה לשינוי שיטת הממשל. והייתה להם גם הצעה: בחירה ישירה, כזו שתעניק לראש הממשלה את השלטון ללא מצרים, ובלי תלות בסחטנות שמירה את חיי כל ראשי ממשלות ישראל, ועלתה בשיעור אינפלציוני מדאיג: בן-גוריון הקצה בממשלה הראשונה מפתח של שר על כל שישה חברי כנסת. שמיר נאלץ לתת תפקיד שר על כל שלושה. החוצפה והתיאבון היו בשיאם. סיסמה חדשה נולדה בהפגנה ההיא בכיכר: "מושחתים נמאסתם". בדמיונם ראו הישראלים מנהיג חזק ופופולרי, לא עוד פקיד אפור, "ראשון בין שווים", אלא מי שמושל ביד רמה בזכות מנדט ישיר מהציבור, ללא הצורך המציק לרצות שותפות קואליציוניות.

עוד לפני כן, כבר נשבו בעוז רוחות הזמן: תשלובת כור וחברת אתא פינו את מקומן לתעשיית ההייטק שצעדה את צעדיה הראשונים, הופכת מיליונרים צעירים לגיבורי תרבות. ערכים וסגנון חיים יובאו מאמריקה באמצעות הטלוויזיה בכבלים (גם אם באיחור של כמה חודשים מהשידור המקורי, כמקובל אז). בעיצומו של התרגיל המסריח, ובהמשך ישיר אליו, נדהמו יום אחד 45 אלף צופים באיצטדיון רמת גן: שלושת כוכבי הכדורגל הגדולים של ישראל שבאו ארצה מקבוצותיהם באירופה - רוני

רוזנטל, אלי אוחנה ושלום תקווה - סירבו לעלות למשחק מול ברית המועצות מכיוון שהנבחרת לא הסדירה את הכיטוח במקרה שייפצעו. האוהדים הזועמים שרקו בזו בזמן התקווה ועודדו לאורך המשחק דווקא את השחקנים הרוסים המופתעים. שלושת הלגיונרים לימדו את הקהל בדרך הקשה שגם בספורט, האני חשוב יותר מהאנחנו, והזכות לבריאות הרגליים - לא פחות מהעלאת המורל הלאומי.

אט אט, התגנבה המודרנה גם אל המסדרים המפלגתיים המאובנים והנוקשים. עד לסוף שנות השבעים נבחרו כמעט כל חברי הכנסת בוועדה מסדרת של רשימותיהם. כולן נראו אותו הדבר: חבורה קטנה של גברים אשכנזים בגיל העמידה (אולי עם מזרחי או אישה לקישוט), בחדר סגור, אפוף עשן, בעולם שטרם שמע על סכנות העישון הפסיבי. הם בחנו שם אחר שם, רובם ככולם גם של גברים מאפירים בגיל העמידה, עד שיצאה מהחדר בת קול והודיעה על הרשימה, בלי נימוקים, כזה ראה וקדש.

ב־1977 הציג הליכוד את שיטת השביעיות, שהעבירה את קביעת הרשימה לאולמות גדולים ומאווררים קצת יותר מחדר צר. חברי המרכז בחרו בכל פעם שבעה נציגים בשיטה שכמו מחשבים בני זמנם נראית היום כבדה ומגושמת, אבל אז נתפסה חדשנית להפליא. התוצאות היו רשימה צעירה ואטרקטיבית, עם ייצוג מגוון: מהפריפריה הגיעו משה קצב ומאיר שטרית, מהצבא עזר ויצמן. תהליך הבחירה סייע לליכוד להצטייר כעדכני ומחובר לעם, ולחולל את המהפך.

15 שנה אחר־כך, לקראת בחירות 1992, בחרה העבודה את מנהיגה בפריימריז שנערכו לראשונה בקרב רבבות מתפקדים. בארבע מערכות הבחירות עד אז בחרו עסקני המפלגה בפרס, אבל ההמונים נתנו את קולם דווקא לרבין שהתגלה כפופולרי יותר, וחולל מהפך. המסקנה הייתה ברורה: הדרך אל השלטון עוברת בפתחת השורות וביתר תשומת לב למועמדים, לא רק לעמדות. בן־גוריון מעולם לא הופיע על הפתק של מפא"י, אבל בבחירות לכנסת ה־13 נכתב תחת האותיות אמת: "העבודה בראשות רבין". שם המפלגה נעלם מזמריר הבחירות הקליט, מועמדיה הוחבאו, השיבולים

העייסות שהיו סמלה הורחו לטובת צילומי תקריב של ראש הממשלה. בשלטון המקומי הוכרזה זה כבר בחירה ישירה לתפקיד ראש העיר, וברחבי ישראל צצו דמויות פופולריות: שלמה להט "ציץ" בתל-אביב וטדי קולק בירושלים. וכמו שאמרה החמישייה הקאמרית כמערכון מפורסם, אם זה עבד ברמה המוניציפלית, ואם זה עבד ברמה המפלגתית, למה לא ברמה הלאומית? חברי כנסת מרוב סיעות הבית החלו ב-1990 לקדם את המהלך לשינוי שיטת הבחירות שנועד להביא את ישראל אל שנות האלפיים עם מוצר חדש מהניילונים.

אבל כאשר יגיע החוק להצבעה סופית בכנסת, שנתיים לאחר מכן, הוא כבר ייראה כמו הכריחה על הגמל, שהוא בעצם סוס שוועדה תכננה. הסתייגות שהוגשה באחת ורבע כלילה החזירה פתאום לכנסת את הכוח לאשר או לדחות את ממשלתו החדשה של ראש הממשלה הנבחר ואת היכולת להביע בו אי-אמון. לחברי הכנסת הוצג יצור משונה, דו-ראשי, שאין דומה לו בשום מדינה בעולם: ראש ממשלה שנבחר בבחירה ישירה, אבל אז צריך להקים קואליציה; נבחר בידי מיליונים - אולם יכול להיות מורח בידי 61 חברי כנסת. הוא גם צריך לגייס את התמיכה של כל אזרחי ישראל פעם בארבע שנים וגם להתמודד פעם בשבוע עם הצבעת אי-אמון. כשהמצביעים פקדו את הקלפיות ב-1996, הם בחרו בפעם הראשונה בשני פתקים: פתק צהוב לראשות הממשלה, ופתק לבן למפלגה. התוצאה האומללה התבררה רק עם ספירת קולות החיילים: הציבור הפנים היטב את המסר שהחדירה לראשו בעקשנות תנועת "הדרך השלישית", עוד מפלגה חדשה שרצה לכנסת בחסות שינוי השיטה: "להצביע גם פרס וגם עבודה? מה עשית, זה כמו לחם בפיתה". לאחר שמילאו לכאורה את חובתם הממלכתית בבחירת ראש הממשלה, התפנו הבוחרים להתפנק בהצבעות בוטיק למפלגות קטנות, חד פעמיות, שפתאום כבר לא היו כה קטנות.

שתי המפלגות הגדולות נחלשו דרמטית ובפעם הראשונה מאז קום המדינה איבדו את הרוב המוחלט שלהן בכנסת. כעבור שלוש שנים הן התרסקו ל-42 מנדטים בלבד. מרכז הכובד של הכנסת כבר לא יכול היה

להחזיק מעמד. במקום שתחליש את כושר הסחיטה, השיטה החדשה רק הגבירה אותו. לישראל כבר לא היו מפלגות גדולות וגם לא נשארו כל כך קטנות. לעומת זאת, נותרו פזורות בשטח הרבה מאוד מפלגות בינוניות. מעטים ורעים היו ימי הממשלות שכיהנו אחרי כניסת החוק החדש. נתניהו נבחר על ידי מיליון וחצי אזרחים, אבל כעבור שנתיים וחצי קרסה ממשלתו, שנראית מבעד לערפילי הזמן כמשבר קואליציוני מתמשך. מחליפו, אהוד ברק, נבחר ברוב עצום רק כדי לקרוס תוך שנה וחצי אל התבוסה הפוליטית המוחצת ביותר בתולדות המדינה. כמשך חודש מצא את עצמו ראש ממשלת ישראל עוסק במשבר משונה אפילו בסטנדרטים מקומיים: סוגיית מועד העברתה של טורבינה גדולה של חברת החשמל בכבישי המרכז. בסוף היא עברה בשבת, ויהדות התורה פרשה מממשלתו. מי שניצח אותו, אריאל שרון, ידע מה יהיה הצעד הראשון שיעשה: כיום השבעתו, בחורף של 2001, הוא ביטל את חוק הבחירה הישירה. חסרת נשימה חזרה ישראל המצולקת אל זרועות שיטת הבחירות שממנה נפרדה תשע שנים קודם, שלא על מנת לשוב.

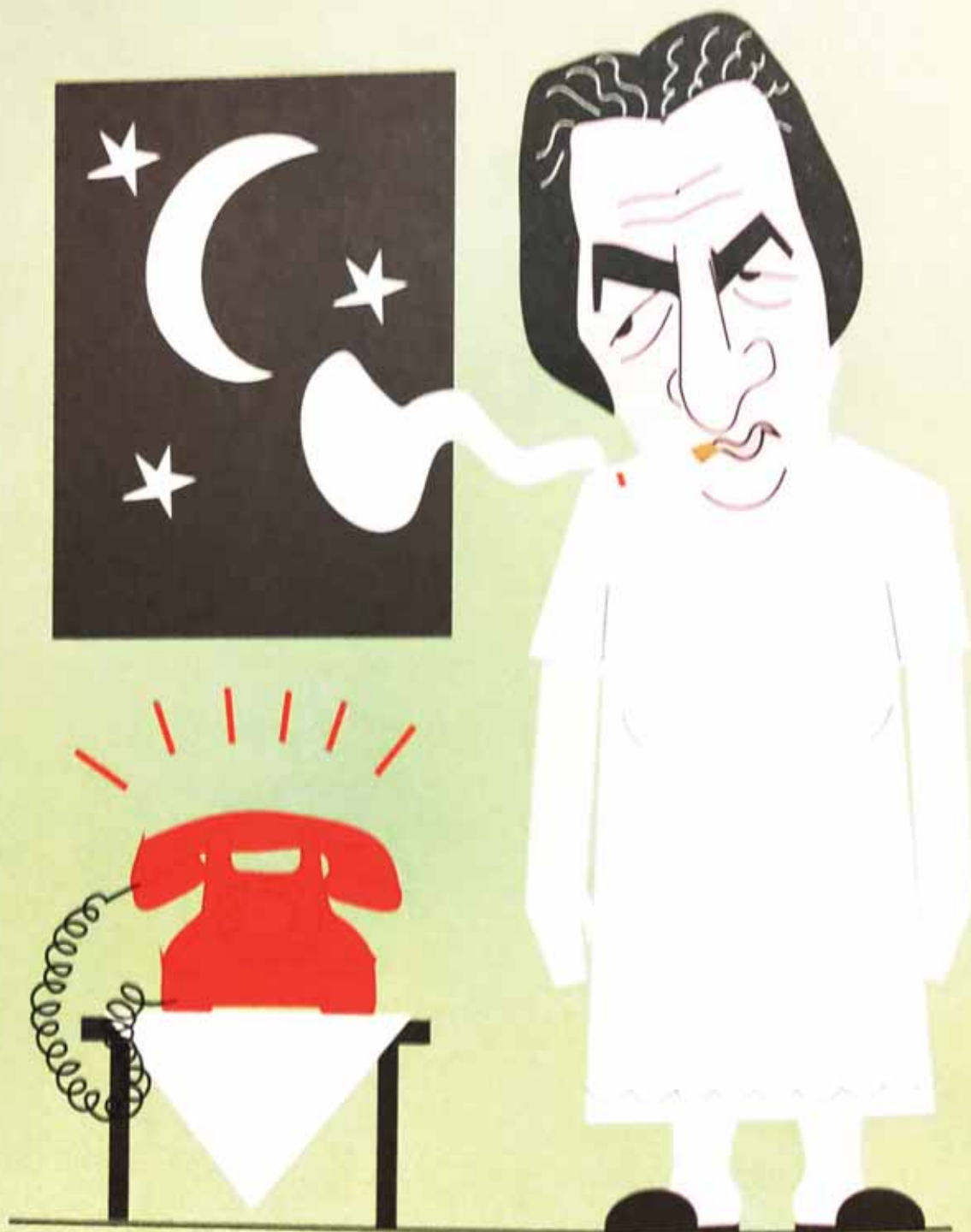
שנים אחר-כך עוד תתקשינה המפלגות הגדולות להתאושש מהמהלומה. מקום המדינה ועד לבחירה הישירה זכתה מפלגת השלטון בכל בחירות בארבעים מנדטים לפחות. מאז הבחירה הישירה ועד היום, אף מפלגת שלטון לא זכתה להגיע לארבעים. הישראלים התאהבו בהצבעת בוטיק למפלגה שתואמת בדיוק, אבל בדיוק, את השקפת עולמם. העידן שבו רוב מכריע של הישראלים בוחר בשתי מפלגות גדולות, היה עידן שבו גם בטלוויזיה ובמכולת היה מבחר מצומצם מאוד: בשנות השמונים צפו כולם באותו ערוץ יחיד, ובחרו לכל היותר בין חלב אחוז אחד לשלושה אחוז. אבל בימינו, הטלוויזיה מתפוצצת מערוצים ובסופר מציעים חלב סויה, חלב אורז, חלב דל לקטוז ונטול לקטוז, ועוד אפשרויות רבות אחרות. אין פלא שאנינות הטעם הגיעה גם לפוליטיקה: ב-2015 התמודדו שתי מפלגות חרדיות-ספרדיות על קומץ מנדטים, וב-2019 לא פחות משלוש מפלגות דתיות לאומיות: אחת בטעם חרד"ל (סמוטריץ'), אחת

בניחוח גראס (פייגלין) ועוד אחת עם נגיעות חילוניות (בנט). בהתאם, גם הסחיטה הלכה וגברה: אהוד ברק, שבכהונתו כראש הממשלה התלונן מרה על המחיר המופקע לשותפים, גבה עשור אחר־כך מנתניהו מחיר מופקע של ארבעה משרדים על חמישה חברי כנסת בלבד בסיעתו "עצמאות". בממשלת הרוטציה של נתניהו וגנץ מונו 35 שרים על 72 חברים, כמעט אחד על כל שני ח"כים. כהונה בכנסת, שהייתה פעם משאת נפש, הפכה בתודעת הפוליטיקאים לקונקשן מציק. המתנה מתחייבת בדרך ליעד הנכסף – שולחן הממשלה – שראוי לקצרה ככל האפשר. אהוד אולמרט כיהן 14 שנה כחבר כנסת בטרם מונה לשר, ומעולם לא התלונן. בעשור הנוכחי, חברי ליכוד וכחול לבן שלא קיבלו תיק בשנתם הראשונה בכנסת חבטו על השולחן בכעס ואיימו להתפטר, שלא לדבר על פוליטיקאי עם שישה מנדטים שדרש לעצמו את ראשות הממשלה. והגרוע מכול: מדינה בפוסט טראומה משינוי השיטה לפני שלושים שנה, מתקשה מאוד לאזור אומץ ולערוך ניסיון נוסף, מוצלח יותר, של תיקונים. וכך, אחת לשבוע בערך צועד חבר הכנסת התורן בצעדי טווס אל לשכת ראש הממשלה בכנסת, כדי לנצל את כוחו הרגעי ולהציב לו דרישות. מימין לדלת מביט בו דיוקנו של דוד בן־גוריון, ועם קצת דמיון אפשר להבחין, כצל חולף, בזעמו הנורא.

02

טלפון בארבע ובוקר

ההחלטה של גולדה:
לא לפתוח במלחמה

צלצול טלפון קרע את דממת הלילה.
מיד אחריו התעורר עוד מכשיר, ועוד אחד.
בכל פינה בדירה הגדולה והריקה הותקנו
טלפונים, וכולם צלצלו עכשיו, באין עונה.
הדיירת הזקנה ידעה היטב מה אומר
הצלצול, והיא פחדה להרים את השפופרת.
ואז התעוררה.

היא התיישבה במיטתה שטופת זיעה
קרה. השעה הייתה ארבע בבוקר, וגולדה
מאיר כבר לא יכלה לחזור לישון. "שוב חזר
על עצמו אותו חלום בלהות", סיפרה למחרת
ראש הממשלה הרביעית לחבר קרוב.¹ יחד
ניסו להבין מה מנסה ללחוש לה התת־מודע
שלה. זה היה קיץ 1973, ומצבנו, נהגו אז
לחשוב, מעולם לא היה טוב יותר. ←

היא הייתה פוליטיקאית חדת לשון, שוחרת עשייה, בעיקר עשייה חברתית. עד אחרון ימיה לא שכחה את הימים האפלים בחייה, כאישה צעירה וחסרת פרוטה בירושלים. היא הייתה צריכה לכבס את בגדיהם המלוכלכים של כל ילדי הגן כדי שגם בתה תוכל ללמוד בו. זיכרון החוויה נצרב בה, כל הדרך למעלה. בזכותו, ניפצה את מה שמכונה היום "תקרת זכוכית", ואז עוד פשוט היה תמונה של אישה אחת בודדה בין המוני גברים בשיער לבן, מול גלים של שוביניזם וחוסר אמון. "כל הכבוד לאישה חכמה ואנרגטית זו", קבע בטאון הציונות הדתית, כשקידומה בממשלה עלה על סדר היום, "אבל אי אפשר להעמידה בראש אחד המכשירים המרכזיים של העם היהודי. יש חוק טבעי כחוקי הטבע, זהו החוק היהודי הנצחי. יש גבולות וכל מין חייב לדעת את מגבלותיו".²

כשמונתה בכל זאת לשרה, הקימה במו ידיה את הביטוח הלאומי שהציל מיליוני ישראלים מעוני מנוול, הכריחה את המדינה לשלם לחיילי מילואים, הסדירה את עבודת הנוער, הנהיגה חופשה שנתית חובה ופיצויי פיטורין ופעלה לצמצם את פערי השכר בין גברים לנשים. היא גם סללה כבישים לעיירות הפיתוח ועשתה ככל כוחה להקטנת האפליה הבוטה מאוד שהייתה קיימת אז, בין ישראלים ממוצא אשכנזי ובין ישראלים ממוצא מזרחי.

אבל כאשר הגיעה שעתה לעמוד בראש ממשלת ישראל, היא ידעה היטב שדבר מכל אלה לא ייזקף לזכותה אם, חלילה, תתחדש שוב האש עם מדינות האויב הסמוכות. בדיון שבו הצביעה הכנסת על מינויה, הזהיר נציג אגודת ישראל: "רבים בעולם, יהודים ולא יהודים, יביעו לבטח את תימהונם על כך שדווקא עכשיו מצאו לנכון להעמיד אישה בראש הממשלה. גם אינני משוכנע שזה ירתיע את הערבים".

"רק אנשים השונאים מלחמה והמפחדים מפני מלחמה מותר להפקיר בידיהם את ניהולה", אמרה פעם.³ גולדה שנאה את המלחמה ופחדה ממנה, ועכשיו הייתה המדינה בידיה. בקובץ המודיעין היומי שנחת על שולחנה בשנתה החמישית בראשות הממשלה הופיעו מדי בוקר פריטי מידע

מטרידים חדשים, אבל הקו שחיבר ביניהם לא היה ברור לה דיו. זמן לא רב קודם לכן, לקראת מערכת הבחירות הממשמשמשת ובאה, החליטה לתרום למדינה עוד כהונה אחת אחרונה, שלישית במספר, כראש הממשלה. היא קיוותה שהבוחרים יחדשו את האמון חסר התקדים שקיבלה ב־1969, כאשר הובילה את המערך לשיא לאומי שלא נשבר עד היום, חמישים ושישה מנדטים. בסתר ליבה קיוותה שהקדנציה החותמת את פעילותה הציבורית תעמוד בסימן של מהפכה חברתית.

...

הכלל היסודי ביותר בהשקעות קובע: לפזר סיכונים. לעולם אל תשים את כל הביצים בסל אחד ואת כל הכסף במקום אחד. קצת בארץ וקצת בוול סטריט, קצת בדולר וקצת באג"ח, קצת בזהב וקצת בביטקוין. אם היועץ בבנק היה ממליץ לנו לפדות את כל החסכונות, למכור את הבית, לשבור את כל תוכניות החיסכון, קופות הגמל, קרנות ההשתלמות, ואת כל הכסף לשים על מניה אחת – היינו דורשים מהמנהל את פיטוריו.

אבל זה בדיוק מה שקורה בפוליטיקה. הדבר היחיד שמפריד בינינו, הישראלים, ובין הדורות שלפנינו או המדינות שלידינו הוא ההצבעה, שבאמצעותה אנו יכולים להחליף את שליטינו. אלא שהדמוקרטיה המודרנית מעניקה לנו רק פתק אחד, פעם בארבע שנים (או ארבעה חודשים, במקרה הישראלי, אבל ניחא). כל תקוותינו, אמונותינו, תפילותינו ופחדינו הכמוסים מתנקזים להצבעה אחת, או בתרגום לכלכלה: להשקעה ארוכת טווח, בנאמנות עיוורת. הצבעת לבני גנץ ב־2020 כי הוא הבטיח "רק לא ביבי", אבל אחרי שבוע קפץ לזרועות נתניהו? איך אומרים הילדים, "בלי חרטות". שמת מחל בקלפי ב־2003 כדי למנוע נסיגות חד צדדיות ואז כעבור חודש שרון יזם את ההתנתקות? בשחמט אומרים "נגעת־נסעת". הצבעת למפלגה שהבטיחה הורדת מיסים ובסוף העלתה אותם? דמיין שלט "שכרת־שילמת". אין טעם להתקשר

לוועדת הבחירות המרכזית ולבקש פתק חלופי, כי בניגוד למוצר פגום בסופרמרקט, כאן מדיניות ההחזרים קשוחה מאוד: אין החזרים. ולכן, אם יש פתק אחד, יש בסוף רק שיקול אחד להצבעה. השיקול השני בחשיבותו איננו שני; הוא פשוט לא חשוב.

בכל העולם, השיקול העיקרי הוא כסף. המילה "פוליטיקה" מגיעה מהמילה היוונית "פוליס", עיר. דמיינו שאתם תושבי אתונה, לפני כ־2,500 שנה. זה עתה גיליתם שהצבא הפרסי האימתני שועט אל העיר. יש רק בעיה קטנה: לעיר אין חומה. ועוד בעיה אחת, ממש קטנטנה: אוצרותיה של העיר ריקים. "אין דבר כזה כסף ציבורי", אמרה כעבור שני מילניומים וחצי ראש ממשלת בריטניה מרגרט תאצ'ר, "רק כסף של משלמי המיסים". עכשיו צריך לגבות בדחיפות ממון מהאזרחים כדי להגן על העיר.

וברגע הזה בדיוק התחילה הפוליטיקה. היא הורכבה מסדרת שאלות: האם לדרוש אותו סכום ממשפחה עם עשרה ילדים ומרווק מזדקן? האם לגבות יותר מעשירים מאשר מעניים? מתושבי הפריפריה יותר מאשר המרכז הבטוח־יחסית? ואם כבר בנינו חומה, האם בהזדמנות חגיגית זו נקים גם בית ספר לילדי אתונה? אם לסכם, הדילמה היא: כמה כסף על המדינה לקחת ממני, ומה עליה לתת בחזרה?

בקצה השמאלי נמצאת ברית המועצות לשעבר, או הקיבוץ הישראלי של פעם, שבהם "כל אחד עובד כפי יכולתו ומשתכר כפי צרכיו": מס ההכנסה עומד על מאה אחוז. הקופה הכללית נוטלת את פרי עמלך אבל בתמורה אמורה לספק מזון, מגורים, חינוך ובריאות. הניסוי חסר התקדים הזה בבני אדם הסתיים בכישלון נורא, ואיש אינו מציע עוד לחזור אליו.

בקצה הימני נמצאת ארצות־הברית של אמריקה, או לפחות מה שהייתה פעם: ארץ האפשרויות הבלתי מוגבלות. יכול מהגר חסר כול לרדת מאונייה באליס איילנד וכעבור כמה שנים להפוך מיליונר, פשוט מכיוון שהמדינה איננה שולחת יד חמדנית מדי לכיסו, ולא גובה ממנו כמעט מס הכנסה. אבל הצד האפל של אמריקה הוא שזוהי גם ארץ

המוגבלויות הבלתי אפשריות: למרגלות גורדי השחקים המבהיקים מזכוכית ומתכת ישנים מדי לילה הומלסים, מכוסים רק בנייר עיתון. זו אמריקה, וגם זו. התוצאה העגומה ניכרה היטב במשבר הקורונה 2020, שבו האימפריה הכלכלית החזקה בתולדות האנושות התגלתה כמדינת עולם שלישי בכל הנוגע לבריאות אזרחיה, לפחות אלה שאינם יכולים לדאוג לעצמם לביטוח בריאות פרטי.

הפוליטיקה בכל העולם מתנהלת בין שני הקצוות האלה, ושואלת עד כמה אני סומך על המדינה ורוצה שהיא תשתמש בכספי היקר כדי לספק את המוצר המכונה "שוויון". ליתר דיוק: כמעט בכל העולם. במדינה אחת, דוברת עברית, הדברים מתנהלים אחרת.

כמו לכל אדם אחר, גם לישראלי חשוב מאוד מצבו הכלכלי, גם הוא רוצה דיור במחיר שפוי ותחבורה ציבורית נורמלית. גם לו נמאס לעמוד שעה וחצי בפקקים, גם הוא מתלבט בשאלות של שוק חופשי מול ערבות הרדית. אבל אצל רוב הישראלים, רוב השנים, מקננת דאגה אחת גדולה יותר מאיכות החיים: החיים עצמם. בז'רגון המקצועי מכנים זאת "נושאי ביטחון". הגדרה מדויקת יותר תהיה "חוסר ביטחון". או בעצם, אם לדבר גלויות: הפחד.

לא משנה איפה את קוראת כעת את הספר הזה בארץ, אפילו אם זה בדירה מעוצבת בסגנון סקנדינבי ועם קוקטייל ביד. שעה וחצי נסיעה, לכל היותר, מפרידה בינך ובין מישוהו עם סכין, רובה, טיל כתף או טיל קרקע-קרקע שמבקש להרוג אותך. ממש אותך. יחידת המנהרות של חמאס עזה, המיליציות החמושות של דאעש בסיני, כוח העילית של חיזבאללה שמתאמן בצפון על כיבוש יישוב ישראל או משמרות המהפכה האיראניות בגולן הסורי – לא צריך יותר מחצי מיכל דלק כדי להגיע לאחד מהם. ליבנו במערב, אבל אנחנו בסוף המזרח התיכון. כל הורה רוצה שילדו ידע אנגלית ברמת שפת אם, אך מסכיבנו מדברים ערבית באינסוף להגים. לא אשכח חוויית האזנה לגלגלצ בקיץ 2014, כשצה"ל נלחם במבצע "צוק איתן" – "מיר נשמע את החדש של ביונסה", אמרה

השדרנית הדר מרקס, "אבל קודם עדכון: בכביש שש דרום עמוס בשל שיירות של מובילי טנקים". זוהי ישראל, וגם זו.

כמעט בכל הסקרים בדור האחרון, לבטח מאז המחאה החברתית ששטפה את הרחובות ב־2011, מגדירים המצביעים בישראל את מצבם הכלכלי כשיקול החשוב ביותר בקביעת ההצבעה.⁴ על כך נאמר הביטוי התלמודי הרומנטי: "ליבא לפומא לא גליא". יש דברים שהלב איננו מגלה לפה. ובתרגום מארמית לפרוידיאנית: גם לאומות יש תת־מודע. ואצלנו, תחת מעטה מערבי שאנן, מקנן פחד נורא: שנקום יום אחד בבוקר, ונגלה שמדינת ישראל חדלה כלילה להתקיים. יש לכך, כמובן, גם סיבה היסטורית. ישראל הריבונית היא המקלט שנועד לשים קץ לאלפיים שנות רדיפה אנטישמית, טבח ופוגרומים. פחות משמונים שנה, הרף עין במונחים היסטוריים, חלפו מאז בערו התנורים באושוויץ. גם היום עדיין חיים בינינו ניצולי שואה, עם מספר כחול שהטביעו על זרועם הנאצים. אין ישראלי אחד שאיננו נצר לניצולים, מכיר ניצולים או לפחות למד עליהם בבית הספר.

קרוב ל־3,000 בני אדם נספו ב־11 בספטמבר 2001 בהתקפת הטרור הגדולה שידעה האנושות. אין אף אמריקני שלא מצטמרר עד היום למראה התמונות של מטוסים עמוסי נוסעים ודלק מרסקים את קו הרקיע של ניו־יורק. אבל אף אמריקני לא הלך לישון באותו לילה כשהוא חושש שארצות־הברית תחדל להתקיים. דאעש ותומכיו טבחו צרפתים בעשור האחרון בשורת אירועים מזעזעים, אבל הצרפתים חששו רק לחייהם שלהם, לא לחיי הרפובליקה. כשחיים על קו הקץ, הפוסט טראומה מדביקה דור אחרי דור, מתנחלת בכל פינות חיינו. הרבה מוזרויות ישראליות מתפענחות כשמתבוננים בהן מבעד לקליידוסקופ של הפחד.

בשנת 2010 עברתי ללונדון לצורך לימודים. כסטודנט תפרן ויתרתי על מסעדה בערב הראשון, והלכתי לסופר לקנות מצרכים לארוחת ערב, ובראשם – עגבניות לסלט. קופאיות בריטיות הן היצור המנומס ביותר בטבע, אבל כשהקופאית ראתה סטודנט בן 27, ובידו שקית עמוסה באחת

עשרה עגבניות אדומות ויפות היא לא הצליחה להתאפק ושאלה "האם ארוני מצפה הערב לאורחים?". בדרך הביתה חשבתי על זה: אדם רגיל קונה בסופרמרקט מצרכים לארוחת ערב: שתי עגבניות, נקניק, בגט, כמה ביצים. הישראלי הולך לשם תחת ההנחה הסמויה שזו הפעם האחרונה בחייו שבה יזכה לפגוש את רמי לוי. למחרת אולי תפרוץ שואה גרעינית, או מלחמת שמד, נשב כולנו במקלט, ואם כבר – אז לפחות שלא יחסרו שם עגבניות. זו הסיבה ששליש מהמזון במדינת ישראל מושלך לפח כפי שהוא; זו הסיבה שהמילה העברית הקשה ביותר לתרגום היא "שיהיה": נקנה, למרות שלא צריך, שמא מחר בבוקר פתאום יחסר.

לא רק הקניות, גם הרטוריקה בישראל מלחמתית מאוד: כאשר המשרד לאיכות הסביבה נחנק מחוסר תקציבים ותשומת לב, הוא שינה את שמו ל"משרד להגנת הסביבה", כאילו תפקידו להציב שכפ"ץ סביב כל סתוונית. מכבי האש שינו את שמם בעשור שעבר ל"לוחמי האש". וה"מלחמה בנגיף", כפי שכונה המאמץ האזרחי הסיזיפי למיגור קוביד-19, נוהלה באמצעות "קבינט קורונה". שהרי סתם ועדת שרים לא תפחיד כנראה את הנגיף, אבל מול קבינט נחוש הוא ייבהל וייסוג מיד.

אפילו האובססיה הלאומית לחדשות קשורה לפחדינו הקמאיים. בשנת 2020, למשל, שבעת המשרדים הנצפים ביותר בטלוויזיה היו תוכניות אקטואליה. באף מדינה בעולם לא משודרות החדשות בשעת צפיית שיא. כל ישראלי יודע שהכתב הצבאי של חדשות 12 הוא רוני דניאל, אבל כמה יודעים מיהו מפקד פיקוד מרכז? ואת מי עוצרים יותר לסלפי ברחוב – את משה נוסבאום או את מפכ"ל המשטרה? הסיבה היא שבישראל, שלא כמו באירופה ובאמריקה, החדשות והמציאות חד הן. ארצות־הברית נלחמה בשתי מלחמות עולם נגד הגרמנים, אך מעולם לא נצפה גרמני חמוש פוסע ברחוב בפילדלפיה. ואילו אצלנו, חיסול של מדען גרעין בטהרן יכול להפוך בתוך 12 שעות לצפירות אזעקה עולות ויורדות בצפון. זו גם הסיבה שבשלה הוצפו מסדרונות הכנסת בעיתונאים, אף שדימויו של מקצוע העיתונות בארץ רק הולך ומידרדר. בתחילת

2021, רוב חברי הסנאט האמריקני - 51 מתוך 100 - הם עורכי דין, אבל לצידם מכהן רק עיתונאי אחד. בישראל, בעשור שעבר לברדו, כיהנו בכנסת 25 עיתונאים. בבחירות שנערכו בישראל בראשית 2021 התמודדו ארבעה ראשי מפלגות: מגיש אולפן שישי בערוץ 2, עורך חדשות החוץ בערוץ 10, כתב מפלגות ב"עולם הזה" ומגישה בגל"צ. כשיאיר לפיד ביקש להתניע קריירה פוליטית, הוא עבר, בשלב הראשון, מהגשת תוכנית ראיונות רכה בטי שרט שחור להנחיית תוכנית אקטואליה קשה. "אני יאיר לפיד ויש לי עניבה", בישר בפתח השידור הראשון. כי בעיני הישראלים, אם עסקת מספיק זמן על המסך במדיניות ובביטחון, הדבר מעניק בתת-מודע יתר משקל לדבריו כשתבקש לעסוק בנושאים האלה כפוליטיקאי. הכרתי פעם פוליטיקאי שהסתבך, לא עלינו, בחקירה פלילית. במשך שבוע הסתגר בבית מהבושה. כשאזר סוף סוף אומץ לצאת לבית קפה והתיישב שם מוסתר מאחורי עיתון, ניגש אליו המלצר: ראיתי אותך בחדשות, אמר, רק תזכיר לי - גנבת או גנבו ממך? כך גם עיתונאים בפוליטיקה: הציבור לא מתעמק אם דיווחת או שדיווחו עליך.

הפחד הקיומי משפיע עלינו לא רק כקונים במכולת וכצופים בטלוויזיה. כך אנחנו גם נוהגים כמצביעים. תמיד נוכל לספר לעצמנו שקרים קטנים ויפים על הרצון במפלגות נקיות יותר, קשובות יותר לאזרח, ועל כמיהתנו לפוליטיקאים טכנוקרטים ויעילים כמו בסקנדינביה. אבל מאחורי הפרגוד, באפלולית הקלפי, רובנו, רוב השנים, נצביע בהתאם לשאלה אחת: כאשר הטלפון האדום יצלצל בשלוש בבוקר, למי הוא יצלצל? מי ירים את השפופרת ויקבל את ההחלטה המכריעה שתשמור על מדינת ישראל בחיים? זו השאלה, ואין בלתה. וכל השאר, בדרך כלל, נדחק הצידה. אם ישראל היא אכן וילה בג'ונגל, אזי החשש מהחיות הרעות בג'ונגל גובר על העניין בחשבונות החשמל והארנונה של הווילה. כבר מאז קום המדינה היה ברור לאזרחיה מי יספק להם ביטחון. צבאה של המדינה הצעירה נבנה על השלדה של ארגון ההגנה, הזרוע הצבאית של מפא"י. הדבר נרמז די בבירור גם בשמו: "צבא ההגנה

לישראל". יוצאי אצ"ל ולח"י גויסו אליו, אבל כמעט ולא זכו לטפס במעלה שרשרת הפיקוד. המקום היחיד במערכת הביטחון שבו יכלו להתקדם יחסית ללא הפרעה היה המוסד לתפקידים מיוחדים, אך השירות בו גזר עליהם אלמוניות. אלה היו ימים שבהם קצינים סווגו כמעט בגלוי על פי השתייכותם הפוליטית. הצבא היה המפתח להשתלבות בחברה הישראלית, והמטכ"ל - להשתלבות בפוליטיקה. תהילת הקרבות של מלחמת העצמאות שימשה לשיפור מצבה של מפא"י. ברשימתה לכנסת הראשונה שובצו שני קצינים בכירים מאוד: סגן אלוף משה דיין במקום העשירי ("משה דיין, נהלל, משלח יד: חייל"), ומיד אחריו מי שיהיה לימים אלוף פיקוד הדרום, אסף שמחוני. דיין פקד את עצרות הבחירות של המפלגה במדים וברטייה. חוק הצינון לא היה אז אפילו שמועה רחוקה. זו הייתה מפלגה שיש לה מדינה, וכל העם צבא.

מפלגת השלטון הובילה את המדינה להישג אחר הישג בשדה הקרב: תחת הנהגתה הורחבו גבולות המדינה לכלי הכר במלחמת העצמאות. שמונה שנים אחר-כך כבש צה"ל בפקודתה את עזה ואת סיני במבצע משולב עם צרפת ובריטניה. לשיא תהילתה הגיעה, כמובן, במלחמת ששת הימים. הניצחון המזהיר על כל מדינות ערב הפך את מפקדי צה"ל לידוענים נערצים, אבל גם ראשי המערך נהנו מהדיכדנדנים. שר הביטחון משה דיין נכנס בשער האריות לצד הרמטכ"ל רבין, כשהוא לובש בגדי חאקי. מישו מדמיין את בנט או ליכרמן צועדים לעזה על מדי ב'?

שמונת הגנרלים הראשונים שנכנסו לפוליטיקה הגיעו כולם למחנה השליט. ומנחם בגין? הוא היה טוראי במילואים בצבא פולין החופשית. יוצאי אצ"ל ולח"י הנהיגו פעולות נועזות נגד הבריטים ובמהלך מלחמת העצמאות, אבל אלה הועלמו מתוכנית הלימודים בידי השלטון, ובכל מקרה - כבר היו אז היסטוריה רחוקה, בערך כמו מלחמת קרים. בבחירות, אין טעם לבזבז זמן וכסף על מאמצי שכנוע עקרים. הביטחון היה מונופול של המפלגה השלטת.

ולכן, גם במערכת הבחירות של 1973, כמו בשבע קודמותיה, לא ראה

הליכוד כל טעם לעסוק בנושאי ביטחון. השקט הביטחוני ששרר בשלוש השנים האחרונות לאורך גבולותיה של האימפריה ישראל, מתעלת סואץ בדרום ועד החרמון בצפון, נזקף כולו לזכות המערך. גולדה מאיר הייתה "הגבר היחיד בממשלה". משה דיין גנב עתיקות בלי שאיש יציין. לליכוד לא היה עדיין מה להציע.

לא שבגין לא ניסה. בדצמבר 1969 נחת עליו משמיים, ממש משמיים, גנרל ראשון: מפקד חיל האוויר לשעבר וראש אג"ם היוצא, האלוף עוז ויצמן, אחרי שלמד שלא ימונה לרמטכ"ל. באותו היום ממש פרש מהצבא ופשט מדיו. בערב כבר הושבע, למרבה התדהמה, לשר מטעמו של בגין בממשלת האחדות. הרכש החדש נצץ במיוחד לאור הביוגרפיה שלו: אחיין של הנשיא הראשון, חיים ויצמן, בן למשפחה מפא"יניקית חיפאית, מגיבורי ההגנה.

ב־1973 הצטרף לבגין עוד מפא"יניק לשעבר, האלוף במילואים אריאל שרון. פתאום גם לליכוד היו פלאפלים וחרבות. עוד קודם לכן פרש בגין מממשלת האחדות. זה קרה אחרי שגולדה קרסה תחת לחץ אמריקני כבד ואימצה את תוכנית רוג'רס לסיום מלחמת ההתשה במערב סיני, שכללה התחייבות מצרית לסטטוס קוו צבאי. עוד באותו הלילה הפרו המצרים את ההסכם וקידמו טילים מתקדמים נגד מטוסים אל תעלת סואץ. העיתוי התברר לימים כמצמרר: הפסקת האש הכפויה התרחשה 1,162 יום אחרי שהסתיימה מלחמת ששת הימים, ו־1,162 יום לפני שפרצה מלחמת יום כיפור. שעון החול למלחמה התהפך, כך גם שעון החול למהפך.

אבל הליכוד התמקד אז, ובצדק מבחינתו, בנושאים כלכליים: בתחילת אוקטובר קבעה המפלגה ש"המערך אחראי לעוני". יום בלבר לפני פרוץ הקרבות הבטיחה מודעת הליכוד מלחמה, אבל "בשלטון הביורוקרטיה והפרוטקציוניזם".⁵ על השטחים לא היה טעם להתווכח, כי איש לא התכוון לסגת מהם. כרזה אחת בלבד של המערך הוקדשה לנושא המדיני-ביטחוני: "על שפת הסואץ שורר שקט. גם במדבר סיני וברמת

הגולן... התנחלויות קמות. מעמדנו המדיני איתן. זו התוצאה של מדיניות שקולה ונועזת. זו ההוכחה לקוצר הראות של מנהיגי גח"ל". בקיץ שלפני המלחמה החליטה הממשלה לקצר את שירות החובה בשלושה חודשים. תאריך הכניסה לתוקף: סוף 1973.⁶

מכל הידיעות שבעולם, זו שתעורר בסוף את החשד שמלחמה נוראה עומדת לפרוץ, עסקה בפיתות: אגף המודיעין של צה"ל גילה שהצבא הסורי הזמין עשרות אלפי פיתות ממאפייה באמצע שום מקום.⁷ אין טעם לספר בפעם המיליון על העיניים העצומות לרווחה של ישראל. די רק לזכור שבגיל 75 וללא כל ניסיון ביטחוני, היו לגולדה האנסטינקטים לחוש שמהו כאן לא בסדר, אבל לא היה לה העוז לדפוק על השולחן מול חבורת גנרלים, בשירות ובמיל', ולומר להם: חברים, הולכת לפרוץ מלחמה. כשנכנסה באותם ימים, מותשת, למיטתה, כבר לא צלצלו הטלפונים בחלומה. ישראל הלכה והצעירה, אבל ממשלתה הלכה והזקינה: הגיל הממוצע של השרים עמד על 63.⁸

בארבע בבוקר, 6 באוקטובר 1973, יום כיפור תשל"ד, צלצל הטלפון. הפעם במציאות, לא בחלום. היום תפרוץ מלחמה, אמר הקול מצידו השני של הקו. ידעתי, אמרה גולדה, וניתקה. "חוץ ממני", קוננה אחר-כך, "כולם היו גברים הרגילים לעסוק בצבא, אולם איש לא חשב אחרת. איש לא קם ואמר משהו שונה. ואני האזרחית שלא ידעתי בדיוק מה זו אוגדה הייתי חייבת לקבל החלטה. הדבר מייסר אותי עד עצם היום הזה". בגילה המופלג נזכרה בטרומה שבגללה הצטרפה לתנועה הציונית: כילדה בקייב שמעה יום אחד עם כל בני הקהילה על כנופיות אנטישמיות בדרכן לערוך פוגרום ביהודי העיר. היא זכרה כל חייה את הכעס שחשה על אביה הנגר, שבמקום להכין סכינים וקלשונים להשיב מלחמה, התמקד רק באיטום החלונות וחיזוק הדלתות. היא נשבעה לדגול תמיד בהתקפת מנע ולא במגננה, והנה, שבעים שנה אחר-כך, גם היא רק חיכתה מבוהלת מאחורי דלתות מוגפות למתקפה על מדינת היהודים. משהו בה מת מבפנים כשנשמעה האזעקה הראשונה. "אני רק אישה זקנה", קוננה בדיעבד, "מה

יכולתי לעשות". לימים סיפרה לקצין בכיר בצבא סוד אפל: בימים הנוראים של תחילת המלחמה הרהרה ברצינות באפשרות לשלוח יד בנפשה.⁹ היא טרם ידעה אז, אבל לא רק קו המעוזים וקו התילים ייפרצו בעוד כמה שעות, אלא גם קווי הביצורים של שלטון המערך, שחגג זה לא מכבר חצי יובל. המחדל של גולדה בטיפול בתוכניות המלחמה של מצרים וסוריה יתברר גם כהחלטה הפוליטית החשובה שלה: לו הנחיתה מכה מקדימה ב־1973, אולי לא היה מהפך ב־1977.

לא הייתה עוד מלחמה כזו, בתולדות ישראל: תוך כדי מערכת בחירות לבשו מועמדי המפלגות הגדולות מדים וירדו לסיני להציל את המדינה. שר התעשייה והמסחר מטעם המערך, חיים בר־לב, מונה למפקד חזית הדרום. תחתיו שירת כמפקד אוגדה האלוף אריאל שרון, מועמד בכיר ברשימת הליכוד לכנסת. מלחמות הגנרלים היו גם מלחמות הפוליטיקאים. ביום השמיני למלחמה, בבור הפיקוד, הסתער האלוף שרון על מפקד חזית הדרום, רב אלוף חיים בר לב, ועמד להלום בראשו. רק ברגע האחרון עצר את ההסתערות ולא היכה את מפקדו.¹⁰ "חיילים בחזית הדרום" דווח בעיתון, "מדברים על אוגדת הליכוד ואוגדת המערך".¹¹

המסרטה שתיעדה את גולדה בביקור אצל חיילינו מעבר לתעלה, קצת אחרי הפסקת האש, לא לכדה סימני מחאה יוצאי דופן. להפך: ראש הממשלה עדיין זכתה לכבוד, אפילו הערצה. גם הבחירות, שבהן ניצחה, לימדו שייקח לציבור זמן לעכל. אבל כשנספרו קולות החיילים התגלה דבר מה דרמטי: לוחמי צה"ל נהרו בהמוניהם לקלפיות שהוצבו בפעם היחידה בתולדות המדינה מאפריקה ועד פאתי דמשק, ובפעם הראשונה העניקו את הבכורה לליכוד. הם, שראו את מחדל המלחמה מקרוב, ישובו הביתה וידביקו את משפחותיהם וחבריהם במחאה שתשים קץ לשלטון הישן. הציבור הישראלי הלך לישון בשלווה, מפקיד בידי המערך את השמירה על ביטחונו, רק כדי לגלות שהשומר נרדם. לא שחיתות ולא כישלון כלכלי, זה החטא האחד שאין עליו כפרה בישראל. את העונש הכבד מרצה מפלגת העבודה עד עצם היום הזה. מהפך 1977 הוא, בראש

ובראשונה, העברת תפקיד השומר הלאומי מירי העבודה לידי הליכוד. למזלו של מנהיג האופוזיציה, מנחם בגין, רק הארכיונים עוד זכרו הצהרת שחץ שלו, זמן לא רב לפני המלחמה: "אני יכול להודיע כי הצבא המצרי לא יוכל לחצות את התעלה. במידה שיפתח במתקפה, צפויה לו תבוסה גדולה יותר מאשר במלחמת ששת הימים".¹² אבל רבים הזדהו עם זעקתו בכנסת, מיד אחרי המלחמה: "בשם האלוהים, למה לא קירבתם את הכלים?". שוב הוכחה אמיתותו של עיקרון ישן בפוליטיקה: כאשר אתה באופוזיציה – אין מס על מילים. והנה עוד כלל: למרות עברו כמפקד הארגון הצבאי הלאומי בגין לא נתפס מעולם כמומחה ביטחון. במלחמת לבנון הראשונה הביך את חיילי צה"ל על הבופור ואת שר הביטחון כאשר שאל בעברית מיושנת אם "היו להם מכונות ירייה?". אבל הפוליטיקה היא בחירה בין אלטרנטיבות. ליתר ביטחון, תרתי משמע, הצטייד בגין בעוד קצינים במיל' לקראת בחירות 1977. "יהיו לנו חמישה גנרלים", המתיק סוד עם חבר, בעיניים נוצצות.¹³

מאז 1977 הסכמים נולדו וגוועו, צה"ל נסוג – וכבש. אבל הקו המנצח של הליכוד בעינו נותר. אפשר להגדיר אותו בשתי מילים: פסימיות זהירה. הפסימיות הזו מורכבת מההערכה המפוכחת שלנצח נצטרך לחיות פה על חרבנו (או לפחות עם חרבנו); החשדנות כלפי כנות כוונותיהם של שכנינו בשלום; החשש שהשכן המתון יוחלף בידי גורמים מוסלמים קיצוניים; והאמונה שנסיגות צריך לעשות, אם בכלל, בזהירות רבה. הליכוד עקר בשנים האלה עשרות יישובים, ויצא למבצעים צבאיים בעזה, ביהודה, בשומרון ובלבנון שעלו בחייהם של מאות לוחמים. בדרך כלל, הציבור העניק לו אשראי גם לזה וגם לזה, גם לשלום וגם למלחמה.

אירועים ביטחוניים עיצבו את תוצאותיהן של רוב מערכות הבחירות עד היום: ב-1981 סייעה הפצצת הכור בעיראק לניצחון של הליכוד, נגד כל הסיכויים והסקרים. יום לפני הבחירות ב-1988 נספו אם ושלוש ילדיה מפגיעת בקבוק תבערה שהשליך מחבל על אוטובוס ליד יריחו; מועמד המערך פרס טען שהאירוע עלה לו ב"שניים עד ארבעה מנדטים",

וכי הביא לניצחון הליכוד על חודו של מושב אחד. ב־1992, טרור סכינים מעזה ערער את מצבו של ראש הממשלה שמיר ערב הבחירות ותרם להפסדו. נתניהו סגר את הפער מפרס ארבע שנים מאוחר יותר אחרי שגל מחבלים מתאבדים קטל עשרות ישראלים וזעזע את התפיסה שהסכם אוסלו משתלם. אהוד ברק, שניצח אותו לימים, נאלץ להקדים את הבחירות של 2001 בגלל השתוללות האינתיפאדה השנייה. משה ארנס, שר ביטחון מוערך מטעם הליכוד, סיכם היטב: "הביטחון הוא לב לבה של הפוליטיקה הישראלית, ועד שמפלגת העבודה תצליח לספק לציבור תשובות טובות יותר מאלה שמספק לו הליכוד בתחום הזה, או עד שהליכוד, רחמנא ליצלין, יעשה טעות רצינית בנושא - יש להניח שהוא יישאר בשלטון".¹⁴ הערכתו זו עמדה במבחן הזמן ברוב מערכות הבחירות מאז נשק מנחם בגין לרעייתו עליזה, בליל המהפך במאי '77.

האבסורד הוא שדווקא לאחר מחדל יום הכיפורים זינק מספר הגנרלים בפוליטיקה. אולי היה זה בגלל גבורת החיילים שחיפתה על מחדלי המדינאים; אולי, כמו ששר מאיר אריאל "אדם צועק את שחסר לו. חסר ביטחון? צועק ביטחון". קצינים בצנחנים שוריינו למפלגות וקציני שריון הוצנחו לרשימות. שישים וחמישה לובשי מדים דילגו במרוצת השנים אל המליאה. אולי גם זו הסיבה שמאז מלחמת יום הכיפורים לא חזרה אישה לכהן בראשות הממשלה: אם בית הגידול העיקרי של פוליטיקאים - הפיקוד הקרבי הבכיר על הצבא - מורכב עד היום מגברים בלבד, איזה סיכוי יש למי שלא פיקדה על חיל לוחם או על הצבא כולו?

תשדיר הבחירות של קדימה ב־2009 הזכיר שציפי לבני הייתה קצינה, אשת מוסד וחברת קבינט במשך שנים, אך בסקרים עדיין רשמה מועמדת קדימה לראשות הממשלה נחיתות ניכרת בסוגיית הניסיון הביטחוני מול נתניהו וברק. גולדה נותרה ראשת הממשלה היחידה בתולדות המדינה, ותואר זה אינו עומד להישלל ממנה בעתיד הנראה לעין.

אבל גם לקצינים הבכירים במיל' התגלו החיים בכנסת כמתסכלים

עד מאוד.

רב, פרופסור וגנרל צועדים אל בית המחקקים. זה נשמע כמו התחלה של בדיחה, וההיסטוריה מלמדת שככה לא פעם זה גם נגמר. המשותף לשלושת המקצועות האלה הוא העובדה שבעליהם נהנים מקהל שבוי: חיילים חייבים לציית למפקד כדי שלא יישלחו למחבוש, סטודנטים חייבים לעמוד בדרישות המרצה כדי שלא להיכשל במבחן ותלמידים מחויבים בכבוד רבם. ואז הם מגיעים לכנסת, ופתאום דין רמטכ"ל כדין סמל ראשון.

בפוליטיקה אין קהל שבוי, איש לא לוקח שבויים, ופקודות ממנה והלאה. זו הסיבה שעיתונאים נוטים להצליח בפוליטיקה יותר מקצינים: באולפן, כמו גם במליאה, הם כבר מאומנים להגיע לקהלים רחבים ככל האפשר, אולי אפילו להתחנף קצת. היבוא הצבאי בדרך כלל לא שורד את השינוי. רובם בז'קט גדול מדי ובעניבה קשורה ברישול, במקום מדי ה"א" שאליהם התרגלו כל השנים. אפשר לתת בהם סימנים: הם מסתובבים בכנסת בגפם, לרוב עם מבט שהוא שילוב של עלבון, שעמום ובוז קל. משה דיין עטור התהילה נשלח למשרד החקלאות, שם בילה את רוב זמנו במאבק כושל להעביר את עם ישראל מהעגבניות האהובות עליו לעגבניות מזון אחר, דקות ומוארכות, נוחות לייצוא. רבין היה כישלון נורא בכהונתו הראשונה כראש הממשלה; שרון מאס בכנסת כה מהר עד שהתפטר ממנה תוך כדי כהונתו הראשונה. שלושתם הפכו פוליטיקאים מוצלחים רק אחרי שנים של טירונות מפרכת. כשהרמטכ"ל אהוד ברק השתחרר מצה"ל היישר אל תפקיד שר בממשלת העבודה, זימן אותו שרון לפגישה. הכלל הכי חשוב שעליך לזכור, שינן לו, הוא זה: כשאתה הורג מישהו בצבא, הוא מת. פה תשמע ללא הרף על ההוא שחוסל ועל זה שגמור. אבל למחרת בבוקר תפגוש את אלה שחיסלת, בריאים ושלמים ותאבי נקם, במזנון הכנסת.

אחד מעוזריו של שאול מופז סיפר לי פעם על יום חמישי טיפוסי של שר הביטחון, אז מטעם הליכוד: בתשע בבוקר מתיישבים לידו בסדר מופתי אלופי הפיקודים להערכת מצב. בעשר בבוקר הם יוצאים, ואז

נכנסים בסך בכירי סיירת מטכ"ל לקראת מבצע סודי בסוריה. כאחת עשרה נכנסים קציני חיל האוויר לדיון על תוכניות המלחמה הבאה בלבנון. וב-12, בבלגן נורא, באותו שולחן, חבורת פעילי מפלגה מעפולה וחולון. עכור מי שהתרגל לשמוע "כן המפקד", הפקעת הכאוטית שקרויה "מפלגה" היא בלתי נסבלת.

ובכל זאת, לא היה צורך להכיר בכהונה בכנסת כבעבודה מועדפת לחיילים משוחררים כדי למשוך אליה יוצאי צבא. ארבעה-עשר מתוך עשרים ואחד הרמטכ"לים המשוחררים הלכו לפוליטיקה, לרבות שבעה רמטכ"לים רצופים, מאהוד ברק ועד בני גנץ. כל חייל נושא בתרמילו את שרביט המפקד, וכל רמטכ"ל – את חותמת ראש הממשלה. במקום להכניס ביטחון לפוליטיקה, המטרה המקורית, הוכנסה הפוליטיקה אל הביטחון. אהוד ברק הפך מרמטכ"ל לשר הפנים של רבין שבועות ספורים אחרי פרישתו. גרוד של כתבים פוליטיים התלווה ב-1998 ליורשו, אמנון ליפקין שחק, ביומו האחרון בצבא. כעבור זמן לא רב נאם, על אזורחי, והכריז שיצטרף לפוליטיקה, שכן ראש הממשלה שאותה שירת "מסוכן לישראל". שאול מופז שב לקריה כשר הביטחון חודשיים אחרי שנפרד ממנה כרמטכ"ל היוצא. אבל את השיא רשם דן חלוץ: מפקד מלחמת לבנון השנייה, הטייס הראשון והאחרון שפיקד על הצבא, תפס את השולחן הארוך של המטכ"ל כמסלול המראה אל הממשלה. הוא הביע תמיכה בהתנתקות בעודו במדים,¹⁵ ונתפס בגלוי כזרוע הצבאית של "קדימה".

מקובל לחשוב שחוק הצינון, שנחקק ב-2007, נועד להגן על העסקנים בכנסת מפני הכוכבים שהפיק הצבא, אבל האמת היא שהוא דווקא מגן על הצבא. היוזמה המושמצת שמרחיקה קצינים בכירים מהכנסת לשלוש שנים נולדה בין פינוי עזה למלחמת לבנון השנייה, על רקע הקשר המשחית שהתפתח בחוות שקמים של ראש הממשלה שרון בין גנרלים לפוליטיקאים. "חוק חלוץ", קראו לו אז, ואין צורך ממנו גם היום. כשעיתונאית מראיינת מנהיג מפלגה ואז קופצת לזרועותיו, זה לא אלגנטי. כשרב-אלוף מגבש אסטרטגיה פוליטית בעודו שולח חיילים

לקרב, ותת־אלוף נוטל חלק פעיל בפורום פוליטי דיסקרטי זה כבר אסון. כל אם עבריייה צריכה לדעת שבנה נשלח אל הקרב כדי למגר את האויב, לא כדי לשפר את סיכויי המפקד בפריימריז.

במודעת הדרושים הדמיונית של הציבור הישראלי המנהיג נדרש למלא תנאי נוסף מלבד ניסיון ביטחוני עשיר: אנגלית ברמת שפת אם. האובססיה של הישראלים לאנגלית ארוכת שנים. ספק אם יש ולו גרמני אחד שהקדיש מחשבה לרמת האנגלית של אנגלה מרקל בטרם בחר בה לקנצלרית. גם הצרפתית של בוריס ג'ונסון לא עמדה בראש מעייניהם של הבריטים. אבל לישראלים יש חולשה מיוחדת למי שמלהטט בערוצים הזרים בין פרזנט פרפקט ופרזנט סימפל, רצוי ללא שאריות מבטא מקומי. ויש להם רתיעה גדולה יותר ממי שצולע בכבודות באנגלית, כפליט מבוהל על אדמה זרה, תרמילים כבדים של מבטא על גבו.

ילדי שנות השמונים עוד זוכרים את בדיחות דוד לוי. את האיש ששואל את שר החוץ דאז What's the matter ונענה: "מטר, מטר וחצי"; או גרסה אחרת שבה הוא מספר שיש לו שני בנים בצבא, "One in the river and one in the visher" (אחד בנח"ל ואחד במג"ב, כמובן). בבדיחות על חשבוננו של מי שזכה לימים בפרס ישראל למפעל חיים היה כמובן גם אלמנט גזעני מובהק, שכן האיש דיבר צרפתית שוטפת, שפה דיפלומטית חשובה במאה שעברה.

הוא לא היה לבד. הקריירה של עמיר פרץ כאופציה שלטונית חוסלה, כמובן, בתמונת המשקפת הסגורה המפורסמת במלחמת לבנון השנייה בקיץ 2006. אבל היא נפצעה קשות כמעט שנה קודם לכן, כשפרץ הגיע לנאום בפני יהודים אמריקניים. הגופן שבו הודפס הנאום היה קטן מדי, הביטחון גדול מדי, והתוצאה – מבוכה ענקית ששודרה עוד באותו הערב בחדשות. קדימה והליכוד הפיצו את הסרטון במיילים – ויראליות בגרסת העשור הראשון של המאה ה־21. פרץ הוצג כבלתי כשיר לתפקיד ראש הממשלה, ומשם רק צלל וצלל.

לאורך כל מערכת הבחירות ינסה פרץ לתמרן בין הרצון להימנע

מנאומים באנגלית, שלא שלט בה במיוחד, ובין הצורך לתקן את רושם הקטסטרופה. יועציו ארגנו בקפידה כמה מפגשים באנגלית עם מנהיגים זרים. התקשורת עטה על האירועים שהתנהלו בסדר הבא: פרץ אמר כמה משפטים באנגלית ששינן בבית, ועיתונאי ישראל, אכזריים שכמותם, התעקשו לשאול אותו שאלה באנגלית כדי לגרום לו לגמגם שוב. באחד האירועים שבהם נכחתי, התעלמנו לגמרי מנוכחותו של האורח, סנאטור טרי מארצות-הברית, ולא טרחנו להפנות אליו אפילו שאלה אחת. כשהעיתונאים יצאו סוף סוף מהחדר, אמר הסנאטור לפרץ: "היו לעיתונאים עיניים רעות". שמו של האורח: ברק אובמה.

הישראלים הם, במובנים רבים, עוד קהילה יהודית מבוהלת בשרשרת בת אלפיים שנה, גם אם גדולה ועצמאית יותר מקודמותיה. חוסר הביטחון הקיומי מחייב אותנו לדבר אל הפריץ מהכפר באופן רהוט ובשפתו, לא בידיש או בז'רגון עילג. זה היה נכון לדון יצחק אברבנאל בספרד, לרמב"ן שניהל ויכוחים עם כמרים אל מול עיניו הבוחנות של המלך, לאבא אבן שאפרים קישון כתב עליו פעם שכאשר הוא נואם באו"ם נציגי ארה"ב ובריטניה אצים אל מילונייהם להבין מה אמר. וזה נכון גם להופעות מול מראיינים עוינים ברשתות האמריקניות או הבריטיות. כאשר ראש ממשלה ישראלי יכול לדבר כשווה בין שווים אל מנהיגי העולם, הוא נתפס בארץ כרציני יותר, כשיר יותר לתפקידו. הצורך הכפייתי של פוליטיקאים מקומיים לדבר אנגלית הוביל במשך שנים לתופעות נלעגות, כמו טקסי שלום שבהם המנהיג הערבי נואם בערבית, המנהיג האמריקני באנגלית, והמנהיג הישראלי שובר את שיניו באנגלית ישראלית, עתירת עיצורים.

ואז הגיע בנימין נתניהו. הוא ראש הממשלה הראשון, אם לא סופרים את גולדה, שגדלה בארצות-הברית, החולם באנגלית. נהוג היה לומר על אריאל שרון שבחן אנשים שהכיר דרך לחיצת היד: אם ידיהם היו מיובלות מעבודה בשדה, ערכם עלה בעיניו. פרקליטים עם ידיים חיוורות ומטופחות העריך הרבה פחות. נתניהו בוחן את האנגלית שבפיהם. שיחותיו משובצות בכל מיני מילים מסובכות עם "איזמים" בסוף, דיונים

בלשכתו עם עוזריו - רבים מהם אנגלוסקסיים - התנהלו בשפה האנגלית. בעת שהקים את ממשלתו, ב־2009, לכד אותו צלם ידיעות אחרונות מיציע העיתונאים בכנסת מחליף פתקים באנגלית עם ראש לשכתו דאז, ארי הרו. כשהתקשר אליי ערב אחד באוקטובר 2018, אחרי שדיווחתי בחדשות על פרצה המאפשרת לו לבקש מהכנסת חסינות, היה נרגש מאוד. לראיה, השיחה כולה התנהלה באנגלית: *It's shocking, it's amazing, it's a game changer*, פתח, נרעש. פעם אחר פעם, תשדירי הליכוד הציגו את האנגלית הרהוטה של נתניהו מול זו התיכונית של יריביו.

הרגעים הגדולים ביותר של נתניהו בדעת הקהל הישראלית היו בשפה זרה, על אדמת ניכר: חושף כשגריר את ערוותו של מזכ"ל האו"ם קורט ולדהיים, שהתגלה כפושע מלחמה נאצי; מתראיין כשהוא עוטה מסכת אב"כ ל-CNN במהלך מלחמת המפרץ; נואם פעם אחר פעם על רקע קיר החרסינות הירוק בעצרת הכללית של האו"ם; מרצה לנשיא ארצות-הברית הנדהם על ההיסטוריה הישראלית והסכנה שבנסיונה לגבולות 1967; ונואם בקונגרס נגד הסכם הגרעין עם איראן לאורך שלושה עשורים. נאומיו באנגלית טובים יותר מאשר בעברית. "החינוך העברי שקיבל אינו מספיק", החמיץ פעם פנים אביו, בנציון נתניהו, בריאיון עיתונאי. "יש דברים שעליו עדיין להשלים. גם העברית שלו אינה אידיומטית כפי שיכולה הייתה להיות".¹⁶

עם אנגלית או בלעדית, מחנה השמאל, שאיבד את השלטון ב־1977, התאמץ לכבוש מחדש את לבבות הישראלים באמצעות גיוס מילואים מהמטכ"ל. עמד אז לרשותו, עדיין, מרבץ התקוות הפוליטיות העשיר ביותר בארץ: צבא ההגנה לישראל. גם בעשור השמיני למדינת ישראל, רובה המכריע של צמרת הפיקוד נוטה עדיין שמאלה. מצביעי ימין נוטים להתלונן מדוע, למרות ריבוי הקצינים הזוטרים הדתיים-לאומיים אין אף אלוף חובש כיפה בשנים האחרונות, רמז לקונספירציה שמאלנית לחסימתם. האמת פשוטה יותר: פני המטכ"ל 2020 כפני הבקו"ם 1985. המטה הכללי של אביב כוכבי התגייס כאשר מכינת עלי טרם הוקמה.

שלוש פעמים וחצי איבד הליכוד את השלטון מאז 1977. אפשר להסביר כל הפסד בנפרד, אבל כשמחברים את הנקודות - מתקבל ציור של כומתה ואם-16. ב-1992, אחרי תבוסות חוזרות ונשנות, הוחלף האזרח שמעון פרס ברמטכ"ל יצחק רבין, משחרר ירושלים במלחמת ששת הימים. העבודה מחצה את הליכוד והפכה למפלגת השלטון הבלבדית לראשונה זה 15 שנה. ב-1996 חזר פרס לראשות העבודה אחרי רצח רבין, והפסיד לנתניהו. ב-1999 הופקו הלקחים: רב אלוף במילואים אהוד ברק, החייל המעוטר ביותר בצה"ל. בתשדירים הראו אותו בסרבול לבן, על כנף מטוס הסבנה המשוחרר. הוא הביס את נתניהו בפער הגדול ביותר עד אז.

ב-2006 קמה מפלגת שלטון שלישית מאז קום המדינה. אריאל שרון, האלוף במילואים שהקים את ה-101 וצלח את התעלה, פירק את הליכוד וייסד את "קדימה". הוא העניק גב ביטחוני רחב מאוד להרפתקה הפוליטית החדשה. כשנפל למשכב ולא קם, זכה בשלטון, על אדי הדלק שלו, אהוד אולמרט, גם אם בניצחון דחוק מעט משציפה. באחד העיתונים נכתב למחרת תיאור קולע עד מאוד: "שרון ניצח את הבחירות האלה בעיניים עצומות".¹⁷

השיא נרשם בבחירות 2019-2020. אחרי ניצחונות רצופים שהשיג הליכוד מול עורכי הדין ציפי לבני ויצחק הרצוג והעיתונאים לפיד ויחימוביץ', גויסו שוב הקצינים. לא פחות משלושה רמטכ"לים הרכיבו יחד את רשימת כחול לבן. ליתר ביטחון, גויסו עוד שני אלופים במיל', שני ניצבים במשטרה וסגן ראש מוסד. פורום ההנהגה כונה "הקוקפיט", עד שגנץ ואשכנזי שחררו את כיסא המפלט. תשדיר אחד של המפלגה ספר את המחבלים שחיסל היו"ר, בני גנץ. תשדיר אחר השתבח ב-117 שנות ניסיון ביטחוני, שזה בעצם 120, אם מחשיבים גם את שלוש השנים של יאיר לפיד ב"במחנה". וכל זה הספיק לממשלת חילופים שלא קוימה. החריג היחיד הוא הרוטציה שכפה פרס על הליכוד של שמיר ב-1984. מן הסתם סייע לו הכור האטומי בדימונה.

גנרל בראש הוא כנראה תנאי הכרחי, אך לא מספיק: בגלל תפיסתו

של הימין כאמין יותר בנושא הביטחוני, הליכוד הוכה בקלפי רק כאשר המפלגה היריבה הציעה, בנוסף לרכש ביטחוני נוצן, גם סדר יום אזרחי. ב־1992, עלה רבין לשלטון על רקע מיאוס ציבורי הולך וגובר משלטונו המסואב של הליכוד ועם הכטחה לשנות את סדר העדיפויות הלאומי. ב־1999, אהוד ברק השתגע מכעס כשיועציו האמריקניים הראו לו שפקודו לשעבר בסיירת מטכ"ל, בנימין נתניהו, מוכיל עליו בדעת הקהל בנושאי ביטחון ומלחמה בטרור. אבל כשנרגע, התמקד בעצתם כשיעור האבטלה הגבוה, ובזקנה אחת שאושפזה במסדרון בית החולים בנהריה, סמל לתחלואי מערכת הבריאות. הליכוד צלל ב־2006 מארבעים מנדטים לשנים־עשר בלבד על רקע הגזרות הכלכליות שהוביל שר האוצר נתניהו, ואשר חתכו במשכורות ובקצבאות של מאות אלפי מצביעי ימין כעוסים. גם גנץ, אשכנזי ויעלון לא אמרו כמעט מילה לאורך בחירות 2019–2021 בנושאי ביטחון, ובמקום זאת התמקדו בחשדות לשחיתות בתיקי האלפים: סיגרים ושמפניות, קניית סיקור חיובי, ובשאלת תפקודו של ראש ממשלה תחת כתב אישום.

כי מתברר שבכל הנוגע לנושאים כלכליים, בוחר הימין הישראלי לא כל כך ימניים. על הציר החברתי־כלכלי, בניגוד לציר המדיני־ביטחוני, הישראלי הממוצע נמצא קצת שמאלה מהמרכז. הוא אינו סוציאליסט, אבל לבטח לא קפיטליסט. הערך המוביל אצל הישראלים בכל הנוגע לכלכלה הוא, בשתי מילים, "ערבות הדדית": בני העשירים ובני העניים בישראל מתחסנים באותה טיפת חלב, וכשיגדלו ילכו לאותה מערכת חינוך ממלכתית, גם אם לראשונים יש יותר נגישות לשיעורים פרטיים אחרי־הצהריים ומגמות רובוטיקה ודיבייט. בארץ, בניגוד לאמריקה, רף הסובלנות להומלסים ברחובות שואף לאפס, גם אם זה אומר שגורדי השחקים יגרדו פחות את השמיים. היתרון הימני המובהק בכל הנוגע לביטחון מאז שגולדה ענתה לטלפון ההוא מתקוז ונעלם כמעט לחלוטין כאשר על הפרק עומדים מחירי הטלפונים, הדיוור או התחבורה הציבורית. מאז מלחמת ששת הימים, שחנכה את הוויכוח על השלום, ומלחמת

יום הכיפורים שהתניעה את הוויכוח על הביטחון, הנושאים הכלכליים לא העסיקו את דעת הקהל. תמיד היו, כמובן, מפלגות עם מצע קפיטליסטי מובהק, או סדר יום סוציאליסטי. אבל הבוחרים כמעט לא הקדישו לכך מחשבה. הם תגמלו יותר אמירות נחרצות כמו "להפיל את שלטון חמאס" או "אי אפשר לנצח טרור באמצעים צבאיים" מאשר השקפת עולם סדורה על מיסוי ישיר מול עקיף או על ביטוח הבריאות הרצוי. עוד זכור לי ההלם והאלם שבו נתקף ח"כ באופוזיציה כשנשאל אם הוא תומך בהעלאת מיסים או בהורדתם. שרה בכירה בליכוד יכלה להרשות לעצמה לטעון שבישראל יש רק שתי בעיות: מיסוי גבוה מדי ותקציב מדינה קטן מדי. כאילו שהכסף של המדינה גדל בחממות בנגב.

באוהל הגדול של הימין מתגוררים זה שנים ארוכות, בשלום בית, מנהיגי ימין אולטרה קפיטליסטים כמו בנימין נתניהו, נפתלי בנט ואיילת שקד, ומפלגות שמאל רדיקלי כמו ש"ס ויהדות התורה, שעל דגלן קצבאות מוגדלות ותקציבי רווחה בשפע. מנגד, מפלגת הפועלים לא זכתה שנים לתמיכה של אף פועל (למעט, אולי, מנכ"ל בנק הפועלים). בראש המחנה הסוציאל דמוקרטי בישראל עמדו בעשורים האחרונים איש עסקים שוכן מגדלים כאהוד ברק, ראש פירמת עורכי הדין של האלפיון העליון, יצחק הרצוג, מנכ"ל של מונופול אדיר ממדים, אבי גבאי, וכמובן שורה של מקבלי פנסיות תקציביות כפולות.

זאב ז'בוטינסקי כתב פעם שאם גנב יכייס אותו באמצע שירת "התקווה", לא ימשיך לעמוד דום. חשבתי על זה בכל פעם שבה עליתי מחניון הכנסת אל קומת הוועדות. שמת לי לב שבימים שבהם התקשורת עסקה במשברים קואליציוניים החנייה הייתה פנויה יחסית, ולעומת זאת הייתה עמוסה לעייפה במכוניות חדישות ונוצצות דווקא בשעות הדיונים בוועדות הכלכלה והכספים שאיש לא טרח כמעט לסקר: ההחלטות הדרמטיות באמת, בשווי של מיליארדי שקלים, התקבלו שם בחסות השעמום. זה לא היה קורה באף מדינה אחרת.

בקיץ 2011 הוצב אוהל בודד בשדרות רוטשילד בתל-אביב. כעבור

שבוע היו שם ארבעת אלפים. כעבור חודש התקבצו סביבם חצי מיליון מפגינים. גל מחאה שטף את ישראל, בלי מילה על ביטחון, איראן או התנחלויות. העם, בהמוניו, דרש צדק חברתי. מאז מלחמת יום הכיפורים לא היה כדבר הזה. אלה היו שתי מחאות די שונות בכרטיס אחד. אחת, ניאוליברלית, התבוננה על הישראלי כצרכן: למה ישראל יקרה לנו? למה דירה בתל-אביב עולה כמו במנהטן? מדוע מילקי יקר יותר באשדוד מאשר בברלין? השנייה, סוציאל-דמוקרטית, התמקדה בישראלי כעובד: איך זה שהוא משתכר כל כך מעט ועובד כל כך הרבה שעות? כיצד קרה שהפנסיה שלו נמוכה והקביעות לא קיימת?¹⁶

ההתלהבות העצומה החביאה מאחוריה סתירות בלתי אפשריות: רוב משתתפי המחאה היו מהמעמד הבינוני גבוה, בעוד שהדרישה לצדק חברתי פירושה סיוע לשכבות החלשות (מכספי מיסים נוספים של המפגינים). המחאה החברתית קראה גם להוריד מיסים ומכסים וגם לספק יותר שירותים לאזרח; גם לאפשר לאזרחים להרוויח יותר – וגם לחדש את מדינת הרווחה. למה הדבר דומה? לעצרת משותפת למועצת יש"ע ו"שלום עכשיו" בקריאה לספח את ההתנחלויות מיד ולפנות אותן לאלתר. לא מוזר?

אלא אם המחאה הייתה ניסיון נואש, ראשון אחרי כמעט יובל של ויכוח עקר על ביטחון, לומר שהגיע הזמן לדבר גם על נושאים אחרים. באורח פלא, ההמון הישראלי התקבץ בכיכר המדינה ב־2011, אותה השנה שבה התקבץ ההמון המצרי בכיכר תחריר בקהיר. אלה היו מחאות שונות מאוד, אבל משהו חיבר ביניהן.

האביב הערבי, שבו תלו הנאיביים בעולם תקוות, הפך במהרה לחורף אסלאמי קודר. סוריה בערה, מצרים געשה, לבנון התהפכה. לאחרוני המאמינים כאן בהסכמי שלום התברר שעד להודעה חדשה, אין עם מי לדבר. הג'ונגל מהמשל המפורסם בער ללא שליטה. ודווקא אז, הישראלים אשר זה שישים שנה התבוננו במתח מהחלון אל הג'ונגל, לראות אם יש שם טורפים או חיות רעות, סגרו את התריס בייאוש, מבינים שאין להם

שליטה על מה שקורה בחוץ. לראשונה, הם התפנו להתכונן בוויולה עצמה. לתדהמתם גילו נזילות מהקיר, מרצפות שכורות, וחשבון חשמל מופקע. די לג'ונגל, קראו המוחים, הגיע הזמן לשפץ את הוויולה. הבחירות שבאו לאחר מכן, ב־2013, התאפיינו בהצבעה מסיבית, שכמותה לא הייתה עד אז ומאז, למפלגות שהתמקדו בכלכלה ויוקר המחיה: יש עתיד של יאיר לפיד, עם הסיסמה "איפה הכסף", הייתה רחוקה מנרדט אחד ויחיד מבלוק חוסם לנתניהו ודיבורי ה"חזק מול איראן" שכבר התישו את המצביעים. כמו בדירות רבות בישראל, הם רצו לצבוע את חדר הממ"ד בצבעים עליזים, להפוך אותו לחדר משחקים.

אבל אחת לכמה שנים מגיעה התזכורת על ייעודו העיקרי של הממ"ד: משמי עזה, מהרי לבנון או מגבול סוריה. ושוב חוזר הביטחון לתפוס את מקומו בנושא שעליו קמים ונופלים ראשי ממשלה. ואז חוזרים הפוליטיקאים לעסוק בפחד. שכן התקווה, כמו שאמר הפילוסוף פרנסיס בייקון, טובה בתור ארוחת בוקר, אבל כארוחת ערב היא דלה מאוד.

המלחמה והשלום, הפחד והתקווה שימשו בערבוביה גם ביום הגשום מאוד בדצמבר 1978, כשארונה של גולדה עבר בכבישי ירושלים. שנה קודם לכן עוד הספיקה לפגוש את נשיא מצרים אנואר סאדאת, ללחוץ את ידו ולתת מתנה לנכדו. עם מותה, העירו את ראש הממשלה מנחם בגין באוסלו. הוא עמד לקבל שם באותו יום את פרס נובל לשלום על ההסכם עם האויבת המרה ביותר של ישראל. כשהקומנדקר עם הארון עבר ברחובות הרחוצים, בדרך לחלקת גדולי האומה, אם אחת נופפה באגרופיה: "גולדה", זעקה, "תמסרי דרישת שלום לאלי שמת במלחמה ההיא".¹⁹

03

בסגנון יהודי טוב

ההחלטה של בגין:
לייסד את המחנה הלאומי

הגבר המזוקן בחליפה השחורה הרים את
ידו, מסמן למלצרית שתיגש אל שולחנו.
"קפה עם חלב", אמר לה, אולי הפטיר גם
"בבקשה". אבל הדקות נקפו והקפה בושש
להגיע. כעבור כמה דקות חזרה אליו
המלצרית. אני מתנצלת, השפילה מבט,
אבל אכלת קודם גולאש.

זה קרה ב־1 ביוני 1949, במוסד הקולינרי
הוותיק והמוכר בישראל. מסעדה שלא
מרחפת מעליה שום סכנת סגירה אף
שהביקורות עליה מפוקפקות, שקהל
לקוחותיה לא התרחב כבר 70 שנה,
ושלעולם לא תוכלו להזמין ממנה בוולט:
מזנון הכנסת. ←

הסועד היה ערי ז'בוטינסקי, חבר הכנסת הראשונה מטעם חרות, ובנו של ראש בית"ר. אביו היה סופר גאון, מדינאי מופלא וחילוני גאה. "תפילות ומנהגים דתיים לא נגעו בלבבי", שיחזר ביבושת חוויות מבית אבא.¹ מבנו חסך את החוויות האלה. "מהות היהדות אינה מתמצה בהלכה ובחלוקת כלי מטבח לכלי בשר וכלי חלב", כתב. הוא דגל רוב ימיו בהפרדת דת ממדינה והרבה פחות בהפרדת כלים. נראה שלא רק תאוות קפאין עמדה מאחורי הבקשה של בנו הפרלמנטר אלא עניין יסודי יותר.² הכנסת תידרש עוד אלפי פעמים למשברי דת ומדינה, אבל הראשון יהיה סערה בכוס חלב.

ז'בוטינסקי הצעיר פנה לוועדת הכנסת בתביעה עקרונית: להקים שני מזנונים, אחד כשר ואחד "חופשי". "הוא זעם", דיווח סופר "הארץ" על מצב רוחו של מסורב הקפה.³ לא רק הוא. חברי החזית הדתית נדהמו לשמוע שנציג חרות דורש, בנוסף, למכור בבית הנבחרים העברי כריכי חזיר. היה היגיון בסיסי בדבריו: אם הכנסת מייצגת את העם, ואם בעם יש אוכלי כשר וכאלה שאינם, ראוי שתינתן לכולם האפשרות לממש את זכותם הדמוקרטית לסנדוויץ' כאוות נפשם. שאר חברי חרות הזדהו בגלוי עם הדרישה. הגשת חזיר במזנון הח"כים נמנעה לבסוף רק בזכות וטו שהטילו נציגי מפא"י, לבקשת הדתיים*.

לא רק מדינת ישראל, גם תנועת חרות הקטנה - 14 חברי כנסת בסך הכול - מצאה עצמה מיד עם לידתה במשבר זהות בין שני ערכים מתנגשים: הלאומיות - והדת. הברית ארוכת השנים בין המפלגות הלאומיות והדתיות, חלקן גם וגם, השכיחה את העובדה שהלאומיות המודרנית והיהדות אינן מצויות ביחסי חברות חמים. כל אחת מהן דורשת עליונות על רעותה. הלאומיות, למשל, רואה במדינה יצור טכני, חילוני. לעומתה, בברכה לשלום המדינה בבתי הכנסת מגדירים את מדינת ישראל כ"ראשית צמיחת גאולתנו", כזו שטעונה לכאורה בערכים דתיים.

* במרוצת השנים התקבעה במזנון הח"כים הכשרות המחמירה ביותר בישראל, כולל הכשרים מכל פלג אפשרי. ועדיין, כמה מחברי הכנסת החרדים נמנעים מלסעוד בו.

ז'בוטינסקי, האב המייסד שגדל על ברכי הלאומיות האיטלקית, לא הותיר מקום לספק: "עד לפני חדשים אחדים קיוונו, שנוכל לחיות בשלום עם היסוד החרד (החרדי), ורבים מאתנו היו מוכנים גם להניח הנחות ידועות במנהגינו הפרטיים, פן ייעלב הדור ההולך. אבל עתה מוכרחים אנו לחשוש, כי אין להימנע גם בארץ הזאת מ'מלחמת קולטורה'".⁴ בהזדמנות אחרת שיתף את קוראיו ב"עובדה אחרת, יותר מעציבה: שאצלנו, בחיי היהודים המחזיקים בנושנות, עדיין נשתמרו הרבה מנהגים פראיים... התערבות הדת בחיים, אישה בפאה נכרית, שגבר זר כלל אינו מושיט לה את ידו".

הוא הלך לעולמו תשע שנים קודם לכן, אמנם קרוב יותר ליהדות ולרוחניות מאשר בתחילת ימיו כהוגה דעות. גם מקברו באמריקה עדיין היה השליט הבלתי מעורער של המפלגה, הרבה יותר ממנהיגה המשופם בן ה־35, מנחם בגין, שעוד לא חלם שיהיה יום אחד ראש הממשלה השישי של ישראל. אין פלא שהעסקנים הדתיים והחרדיים - שבפעם הראשונה והאחרונה בתולדות העם היהודי הצליחו להתאחד לרשימה אחת - העדיפו את בן־גוריון וחבריו הפרגמטיים יותר. בכירי מפלגת השלטון היו כמובן כופרים להכעיס, אבל הבינו את מגבלותיהם בשיטת הממשל הישראלית, ובמקום להתעסק בסמינרים על תיאולוגיה וקונסטיטוציה העדיפו פשרות מפא"יניקיות. כך הושגו הסטטוס קוו המפורסם בענייני דת ומדינה, הפטורים לבחורי ישיבות מגיוס צבאי והמימון הממשלתי למוסדות דת. אני לא הולך לבית הכנסת, צוטט ראש הממשלה בן־גוריון, אבל בית הכנסת שאני לא הולך אליו - הוא אורתודוקסי.

חרות, לעומת זאת, הייתה בצעירותה, לפחות על פי הרכבה האנושי, מפלגה בורגנית, אשכנזית מאוד, חילונית למדי והעיקר: אידיאולוגית קנאית. "לשלמות המולדת, לקיבוץ גלויות, לצדק סוציאלי, לחרות האדם", מצהיבים עקרונותיה מעמודו הראשון של מסמך ההקמה, בלי זכר ליסוד דתי כלשהו. היא קרצה לבעלי בתים שסלדו מההתערבות המפא"יניקית בכל תחומי החיים ובמקביל - למי שביקשו להרחיב את גבולות המדינה

הצעירה עד לגדתו השנייה של הירדן. כל חברי התנועה בכנסת הראשונה היו ילידי אירופה. הקו הפוליטי העיקש לא השתלם כל כך בקלפיות. בגין האשים את בן-גוריון באחריות לחלוקת ירושלים והעלה את העיר על ראש שמחתו, אבל הבירה הנחילה לו אכזבות מרובות בקלפי. היום קשה להאמין, אולם במשך שנים רבות דווקא תל-אביב, אוהבת החיים הטובים ושוחרת הרוח החופשית, נחשבה מעוז של האופוזיציה הימנית. בעצרת בחירות אחת בכיכר מגן דוד בעיר, בשנות השישים, נאם בגין בפני 40,000 איש.⁵

ספק כמה מהמציבים ידעו אז שהוא מקפיד לא לעשן בשבת, ואוכל רק כשר. בניגוד לרוב חבריו, בגין לא טרק אף פעם את הדלת בפני המסורת, ולא הבין מדוע ציונות ויהדות אמורות לעמוד בסתירה זו לזו. ז'בוטינסקי היה המלומד ששקל על כפות המאזניים את הדת מול הלאומיות, בעוד שאצל בגין הם פשוט חיו יחד בשלום בית, לא בהתנצחות אקדמית.⁶ מאחורי גבו חשבו רבים בתנועה שהוא מגשר על התהום שבין דת ולאומיות בפופוליזם מתלהם, בלתי אינטלקטואלי. "כמו חריקה של דלת", חיווה פעם ז'בוטינסקי דעה לא חיובית על אחד מנאומיו של בגין. כשזה נמלט כמפקד האצ"ל מפני הבריטים, הוא התחפש לרב בשם ישראל ססובר ודומה שנכנס לדמות בקלות ובחדווה. אבל מפלגתו, שנקרעה בין שתי הגישות, עדיין הייתה רחוקה מהתנחלות בלבבות של אוהבי המסורת. השלטון לא נראה באופק, אפילו ביום בהיר מאוד. תנועתו של בן-גוריון, מפא"י, מיקמה עצמה במרכז המפה הפוליטית, שחקן ציר שאי אפשר להרכיב ממשלה בלעדיו. היא הרכיבה קואליציות כאוות נפשה, פעם עם החרדים ופעם עם מפ"ם, פעם עם הציונות הדתית ופעם עם הליברלים. רק שניים היו מוקצים מחמת מיאוס: מק"י הקומוניסטית וחרות, שתומכיה, כך פסק בן-גוריון, הם "נאצים יהודים" ובראשה בגין, "הטיפוס ההיטלריסטי המובהק". בגין, במפגן של עידון פרלמנטרי, השיב לראש הממשלה בכינוי "עריץ גדול ומניאק קטן". כה מבודד היה, כה צמא לאהבה. יום אחד דיווח לחבר באושר: "בן-גוריון חיך היום לעברי

בכנסת".⁷ בימים אופטימיים פחות דימה לראות סוכן חרש של שירות הביטחון עוקב אחריו דרך קבע מיציע המבקרים במליאת הכנסת, מן הסתם בהוראת "הזקן".⁸ אבל לפי שעה לא נשקפה מכיוונו שום סכנה לשלטון מפא"י, לבטח לא פוליטית. באליטה לא היה לבגין ולו תומך אחד. עוד שנים אחר-כך, בבחירות 1977, לא נמצא בכל המדינה קריין מקצועי אחד שיסכים להשתתף בתשדירי הליכוד.⁹ כאשר השחקן ספי ריבלין התנדב להופיע בתשדירים, בוטלו בן לילה רוב הופעותיו ושחקנים ביקשו למחוק את שמם מכרזות של הצגות תיאטרון שבהן שיחקו לצידו, פן יבולע להם. "מספרים ששכרנו אדם שיקרא כל בוקר 'בגין לשלטון'", הפגין מנהיג חרות הומור עצמי. "כאשר נשאל מדוע הוא רוצה בתפקיד השיב שהג'וב הזה הוא לכל החיים".¹⁰

בסוף זה לקח רק 29 שנים. ובדרך, עתיד היה בגין להקים בשיטת הניסוי והטעייה את מה שהיום מכונה "מחנה הימין". וכמה פנאי היה לו לנסות ולטעות: שמונה מערכות בחירות הפסיד, הרבה יותר משמעון פרס. אבל אלה היו ימים אחרים. לא היו לו כמעט מצביעים כשיצא למסע הארוך אל ראשות הממשלה - 49,782 בלבד - אבל זמן עמד לרשותו בשפע. בגין ביקש ליצור מרכז כובד פוליטי, שיתקרב איכשהו לכוחה של מפא"י. הוא איתר הזדמנות במרכז: הציונים הכלליים. "מפלגה בלי טעם ובלי ריח", פסק פעם ביבושת סבא שלי, איש אצ"ל. זו הייתה רשימה בורגנית של בעלי בתים שאמנם לא החזיקה בעמדות ניציות בנושא הרחבת גבולות הארץ, נושא שהיה חביב על סבי המנוח, אבל כן הציבה חלופה אידיאולוגית כלכלית למשק המאורגן של תנועת הפועלים. קופת החולים המקורבת אליה, מכבי, דגלה - למרבה הזעזוע של השלטון - ביכולתו של המטופל לבחור את הרופא. מול הפועל שגרפה אז אליפות אחרי אליפות, ביקש בגין להקים קבוצה מאוחדת של בית"ר ומכבי. כמו הבדיחה על צעיר ברוחו שמחפש צעירה בגילה, זה היה זיווג אינטרסנטי ומוזר: מנהיג ימין מדיני ללא מצע כלכלי מחפש מפלגת ימין כלכלי ללא מצע מדיני. בגין לא התעניין בכלכלה, וההשלכות האסוניות

של בורותו עתידות להתברר באינפלציה הרוהרת שאליה סחרר את המשק כראש ממשלה. פעם אחת זעזע את שותפיו כשהודיע באספת בחירות: "נתיר שימוש במטבע חוץ רק לצרכים אמיתיים של הכלל והפרט, כדי שישימש כל אחד מופת אישי של הצנע לכת".¹ הוא אישית אכן הצניע לכת, והמאכל האהוב עליו היה עוף מכובס. התנגדותו לכלכלה הסוציאליסטית הריכוזית הייתה יותר פרי אינסטינקט של מי שסביבתו האידיאולוגית מודרה והודרה מכל עמדות המפתח במשק, ופחות היכרות מעמיקה עם עקומות ביקוש והיצע.

חיזורים של 15 שנה הבשילו רק לקראת הבחירות לכנסת השישית, ב־1965. בן־גוריון טרק את דלת מפלגתו מפא"י בפעם האחרונה והקים את רפ"י, חרות והליברלים וזהו שעת כושר לגבש אלטרנטיבה. הם הקימו את גח"ל, גוש של הליברלים וחרות. ה־ל' המתנפנפת עד היום מעל לוגו הליכוד שייכת לליברלים.

בגין נדרש לוותר במצע על דרישתו לשחרור יהודה ושומרון, שנראתה – שנתיים בלבד לפני מלחמת ששת הימים – הזיה תלושה מהמציאות. שותפיו התירו לו לדבר על שתי גדות לירדן "אבל רק ברמז", כדי לא להרתיע בוחרים. בעיני בגין זה עדיין היה כדאי: "בעזרת השם יהיו שלושים", העז לקוות למספר מנדטים גבוה. אבל הבוחרים אהבו פחות את החיבור, מבשרים על כלל שעתיד להוכיח את עצמו כמעט תמיד בפוליטיקה המקומית: בחיבורים, אחד ועוד אחד כמעט תמיד יהיה שווה פחות משתיים. המפלגה המשותפת התכווצה במנדט, משיגה 26 בלבד. ובכל זאת, זו הייתה הפעם הראשונה שבה עמד בגין בראש הסיעה השנייה בגודלה בכנסת, כזו שאי אפשר עוד להתעלם ממנה. מעכשיו הוא כבר לא היה רק "הג'נטלמן לימינו של חבר הכנסת בדר". הוא עמד בראש מפלגת ימין־מרכז מדינית וימין כלכלי. עכשיו רק חסרו לו בוחרים.

אבל הם החלו להתקבץ בהדרגה, על כנפי נשרים.

יום אחד, ב־1965, ירד יהודי מאונייה שהביאה אותו זה עתה ארצה ממרוקו. אולי נישק את האדמה. איש לא קידם את פניו בטקס חגיגי.

אפילו שמו לא ידוע עד עצם היום הזה, ואם עדיין חי בינינו או שמת מזמן. אבל הוא חולל תמורה היסטורית: כשהיה על סיפון האונייה, עוד היו האשכנזים רוב בארץ. מרגע שירד ממנה – הפכו האשכנזים למיעוט. בשנת ה'17 ישראל עדיין ניסתה לשנות את יהודי המזרח, להתיך אותם בכור, האשכנזי כמובן. אבל יהודי המזרח עתידים לשנות את ישראל.

עוד קודם לכן נבטו זרעי המהפך: כבר כשנספרו הקולות בבחירות לאספה המכוננת, הלא היא הכנסת הראשונה, קמה שערורייה קטנה במפא"י: התברר שבעשר שכונות של יוצאי עדות המזרח בתל-אביב, קיבלה חרות 2500 מתוך 3300 מצביעים.¹² אבל הוכרז בהסתדרות. "על זה המדינה קמה ועל זה היא נופלת", הזהיר מזכ"ל מפא"י זלמן ארן. "במידה שתצליח משך ארבע שנים בשיקום חיי עדות המזרח בישראל ובמדינה – חיסלנו את חרות. אם הדבר לא ייעשה – יגדל במדינה סרטן אשר יסכן את עצם קיומה".

לזכותם ייאמר, שלא עשו חשבונות אלקטורליים והעלו את יהודי המזרח בהמוניהם. לגנותם, שלא פעלו למגר גילויי גזענות מכוערת. מאמר ב"הארץ" קבע: "זהו גזע שלא ידענו כמותו בישראל. מדובר באנשים פרימיטיביים ביותר. רמת השכלתם גובלת בבערות גמורה והם חסרים את היכולת לקלוט משהו רוחני. כללית הם טובים רק במעט מהערבים... ומעל לכל אלה – עצלנותם הכרונית וסלידתם מהעבודה".¹³ פעם, ככתב צעיר בגל"צ, ביקשתי מנשיא המדינה משה קצב סיפור אישי לרגל יום העולה. לתדהמתי, סיפר כיצד זרקו פעם את משפחתו בגשם למעברה ליד חיפה, אמרו שיחזרו מחר כדי להעביר אותם לבית הקבע – ומעולם לא חזרו. הנשיא פרץ בבכי ונעלם אל חדריו.

מדינת ישראל תוכננה על שולחן השרטוטים באירופה, ועל כן נועדה להיות שלוחה אירופית בלב הלבנט, דוברת גרמנית ושוחרת אופרה. הסלידה מהמזרח אפיינה גם את מייסד בית"ר. ז'בוטינסקי הקדיש מאמר כדי להבהיר עד כמה נחות המזרח מהמערב התרבותי והמפותח. "מזרחיות" הייתה בעיניו שם נרדף לרמה הירודה יותר של החברה האנושית.¹⁴

במעברות לא היה חשמל, לבטח לא ספריות ציבוריות. תושביהן לא נחשפו לכתבי ז'בוטינסקי. אולם את בגין אהבו. בניגוד לאגדת העם המתנשאת, מעולם לא חשבו שהוא יליד מקנס או מרקש, אבל העריכו את החיבור שלו למסורת; ידעו שלא התנשא מעליהם; ראו באפלייתו בידי הממסד את אפלייתם־שלהם. מצאה חן בעיניהם אפילו העובדה שנאם בפניהם בחליפה ובעניבה, לא בחאקי כמנהג המפא"ניקים. "יעיש בגין, יעיש בגין", קראו לעברו במסע הבחירות לכנסת הראשונה. "הם לא יודעים שקוראים לי מנחם?" תהה המנהיג, עד שהסבירו לו שמדובר במילה הערבית ל"יחי".

עד עצם היום הזה, רוב המזרחיים מצביעים לימין ורוב האשכנזים - לשמאל. מאז הבחירות ב־1955 מהווים המזרחים לפחות 55 אחוז ממצביעי חרות והליכוד, אבל בכנסת היה מספר הנציגים ה"ספרדים", כפי שכונו אז, קטן יותר מאשר במערך: רק שניים מתוך 26 בכנסת השישית.¹⁵ בעיני מי שחונך על התיאוריה האופנתית של פוליטיקת הזהויות - זו שבה אנשים מצביעים לאנשים כמותם - זהו פלא. רוב מצביעי הימין מזרחיים, אך מוצאם של כל מנהיגי הימין במזרח אירופה: שמותיהם המקוריים של ארבעת ראשי הממשלה מטעם המחנה הלאומי הם בגין, יזרניצקי, מיליקובסקי ושיינרמן. למרבה ההפתעה, עליית הליכוד לשלטון לא הגדילה כלל את מספר השרים המזרחיים בממשלה. והנה הפתעה גדולה יותר: הדבר לא צמצם במאומה את התמיכה של המזרחיים בליכוד. הרי לכם רמז ברור שבניגוד לטענה של פוליטיקת הזהויות, נשים לא בהכרח מבקשות להצביע לאיש, לדתיים לאומיים לא אכפת במיוחד כמה כיפות סרוגות יש ברשימה מסוימת, וכך גם ערבים.

המצביעים המזרחיים מעולם לא ראו בעצמם סקטור. המדינה זה הם, בעיניהם. "יוצאי עדות המזרח לא רוצים להשתחרר משום דבר ולא הגיעו למדינה ניטרלית שבה הם רק רוצים להיות אזרחים אוניברסליים. הם הגיעו ארצה מתוך סנטימנט עמוק לעם היהודי", הסביר הסוציולוג, פרופסור ניסים מזרחי.¹⁶ הם מצביעים לא למועמד שהביוגרפיה שלו תואמת את

שלהם, אלא לזה שישמור הכי טוב, לשיטתם, על מדינת ישראל. וכך, במוסדות חרות והליכוד היה שיעורם של המזרחים קרוב למחצית, אבל הם לא בהכרח בחרו מועמדים מאותה ארץ מוצא, אלא פשוט את המועמדים שנראו בעיניהם מתאימים יותר. כאשר יצחק שמיר, יליד רוז'ינוי, התמודד ב-1983 מול יליד רבאט דוד לוי על ראשות הליכוד המיומנת, אחרי פרישת בגין, הוא זכה לקולות רבים מאוד של חברי מרכז בני עדות המזרח.¹⁷

כאשר מפלגת העבודה הלכה ואיבדה את שאריות אחיזתה בציבור המזרחי, היא ניסתה להחזיר עטרה ליושנה באמצעות גיוון ההנהגה. במרוצת השנים המליכה עליה את אברהם בורג חובש הכיפה הסרוגה, את עמיר פרץ שעלה ממרוקו, את בנימין בן-אליעזר ("פואד") שעשה כילד את כל הדרך מעיראק, את אבי גבאי שהתגורר עם הוריו במעברת קטמון, ללא חשמל. אבל כל עוד העבודה לא אימצה מצע חלופי, ראשיה נראו יותר כקישוט חנפני על עוגה תפלה, לא כמי שיחדשו את הקשר ההיסטורי לקהלים המהווים רוב בישראל. הרבנית ימימה מזרחי סיפרה פעם ברדיו שערב בחירות 2019 נדהמה לשמוע מנהג המונית שלה, דתי ירושלמי בן לעולי מרוקו שבכוונתו להצביע לעבודה. רק כשירדה מהמונית, מופתעת, הוא נזכר להוסיף: "אגב, אבי גבאי אח שלי".

שאר המצביעים היו פחות קלים לשכנוע. בחודש שבו נבחר עמיר פרץ לראשות מפלגת העבודה, נטשו אותה כרבע מיליון מצביעים – שבעה מנדטים – לטובת קדימה של שמעון פרס. במפלגה הוקם אז מטה חירום להחזרתם בראשות ח"כ לובה אליאב, מזקני המפלגה. השם הרשמי היה "מטה הוותיקים", אבל אנשי פרץ כינו אותו בינם לבין עצמם בשם מדויק יותר "מטה האשכנזים". יו"ר העבודה הבטיח אז בכל כוחו להביא מצביעים "חברתיים", אך לכול היה ברור במה מדובר. אהוד ברק זימן אותי באותה תקופה למשרדו. באמצע הפגישה הוציא קופסה של עוגיות עבאדי מזרחיות ושאל בסרקזם: "תרצה להתכבד בכמה עוגיות חברתיות?" עשור קודם, ברק לא התחבא מאחורי פוליטיקלי קורקט. ב-1997,

כיו"ר טרי של העבודה, הרתיח את ותיקי מפלגתו כאשר התנצל בפני עולי מדינות ערב על עוולות מפא"י: "לא ידענו לכבד את עושר התרבויות. בזיכרון האנשים נותרו צלקות כבדות מאוד הקשורות במעשי מפלגת העבודה. בשמי ובשם הנהגת מפלגת העבודה אני מבקש סליחה".¹⁸ הוא פעל להשיב למפלגה מצביעים שנטשו אותה כשעוד היה מחופש לאישה בכירות במבצע "אביב נעורים". במאמץ לזכות מחדש גם באהבות נעוריה של מפלגתו שינה את שם הרשימה, מ"מפלגת העבודה" ל"ישראל אחת", ומהל בה מפלגה רתית לאומית, "מימד", ואת "גשר" של דוד לוי, תנועה שנועדה - אם כי לא באמת הצליחה - לגייס את קולות מצביעי הפריפריה. זה היה ניסיון כמעט אחרון בתולדות העבודה לא להסתמך רק על מאגר הקולות הזמין של המפלגה, מצביעים אשכנזיים לבנים מאזורי חיוג 03 ו-09. רוב מאמצי השמאל לחזור לשלטון הסתמכו מאז על מיקור חוץ: התקווה הייתה ששנאתו של אביגדור ליברמן לנתניהו תביא את העולים מרוסיה, שמשה כחלון יביא את הפריפריה, נפתלי בנט את הסרוגים ואריה דרעי את החרדים.

אבל לא מול נתניהו האיש הם נאבקו, אלא מול הבית החם שכנה בגין. נתניהו עצמו הבין זאת, כשענה לבקשת הסליחה של ברק: "יש אנשים ויש תנועות בישראל שחושבים שאנחנו צריכים להיות כור היתוך שיבשל ויטחן את כל העדות עד שייצא בסוף אדם ישראלי אחיד. כזה שישכח את המורשת הייחודית של העדה שלו, ויתנתק מכל המיוחד והשונה שיצרו אבותיו במשך הדורות". ואז רכן אל הדוכן כממתיק סוד עם הקהל: "ובעצם אתם יודעים למה הם התכוונו? שנהיה כולנו אשכנזים".¹⁹ כשמול הליכוד התייצבה בשנת 2019 רביעיית כחול לבן, כינה אותם נתניהו בלעג "שלושה אשכנזים - וגבי אשכנזי".

אבל אל נקדים את המאוחר. בסוף שנות השישים התייצבו לצד בגין יוצאי המחתרות, חלק נכבד מעדות המזרח ורוב מצביעי הליברלים. הוא היה מנהיג המפלגה השנייה בגודלה, והחל במלחמת ששת הימים גם היה לו כיסא ליד שולחן הממשלה ונהג. לרשותו עמד גנרל ראשון, עזר ויצמן,

תקן חובה בכל מפלגה שמבקשת ללכת בגדולות. אבל היו לו שתי בעיות קטנות: למפלגתו לא היו שותפים פוליטיים בכנסת, ותנועתו עדיין פיגרה אחר מפלגת העבודה בהפרש זניח של שלושים מנדטים.

ראשית כול התפנה לסגור את הפער. לפני בחירות 1973, כארבע שנים אחרי שגולדה כוננה את "המערך" הגדול, מורכב מכל סיעות הפועלים המסוכסכות, ביקש להציב מולה רשימה מאוחדת אחרת. אחרי משא ומתן מתיש וממושך, קם הגוש הגדול: היו בו חרות והליברלים, נאמני ארץ ישראל השלמה, כמה מפלגתי מפלגתו הישנה של דוד בן-גוריון והמשתחרר הטרי מצה"ל, אריאל שרון. זה היה המבצע הראשון של האלוף הנערץ באותה שנה בלתי נשכחת, שנחשב תחילה בלתי אפשרי. השני יהיה כעבור זמן קצר צליחת התעלה. שמו המקורי של הגוף המאוחד נועד להיות "המערך הנגדי".²⁰ לשמחת כולם, הוחלט בסוף על שם קליט יותר: "הליכוד".

ארוכה הייתה הדרך מ"חרות". כאבי הגדילה היו עזים עבור מי שהורגל להיות שליט יחיד בתנועתו, ופתאום מצא עצמו בדירת שותפים. רוב חברי הסיעה המאוחדת הצביעו נגד תוכנית כלכלית שיזם וסיכלו את דרישתו לקרוא פומבית להתנחלות בשכם. ובכל זאת במבחן הקלפי זה השתלם. ביום האחרון של 1973, בחורף העצוב בתולדות ישראל, בחרה ישראל בפעם הראשונה בין שתי רשימות גדולות. זו שכשלה זה עתה במלחמת יום הכיפורים, וזו שביקשה להחליף אותה סוף סוף. בכל זאת, כש-1974 נכנסה בחצות הלילה התנשקו דווקא במטה המערך. את תחושת ההקלה שם סיכמה היטב כותרת בת שש מילים בעיתון שלמחרת: "היה יכול להיות הרבה יותר גרוע". גולדה ודיין נחלשו, אבל עדיין החזיקו ב-51 מנדטים. הליכוד התחזק משמעותית, אך עם 39 מנדטים נדון בגין לשאת נאום הפסד שמיני ברציפות. חיים חפר לעג למחרת ללוזר: "לבגין/ אשר ממש חכה לקריאה 'יעלה ויבוא' הועדת, כנראה, את תפקידו של האיש על הר נבו/ הנה הוא רואה את השלטון, אבל אליו לעד לא יבוא".²¹ זו הייתה מקאמה יהירה שלא התיישנה היטב. המערך התגלה כחתול עם תשע

נשמות, אולם בקרוב, בקרוב מאוד, תגיע המשאית העשירית.
אבל עם אילו שותפים יקום השלטון החדש? חיפוש בארכיוני
העיתונים מעלה שהביטוי "מחנה הימין" כתיאור לגוש הפוליטי שכבש
את השלטון, מופיע לראשונה רק בשנות השמונים, הרבה אחרי שבגין
כבר היה מסוגר בכיתו, מנותק מגע מהעולם החיצון. לו שאלתם את בגין
באספת עם אם הוא ימני, ספק אם היה יודע במה מדובר, לא כל שכן ספק
אם היה רוצה להגדיר את עצמו כך. הקשר היחיד שלו למושג היה מהמנון
בית"ר: "תשכח ימיני הבוגדת - אם אשכח את שמאל הירדן".

מה התפנית הגדולה שחולל בגין? כדי להבין אותה יש לזכור
שפוליטיקה היא אירוע הרבה פחות רציונלי מכפי שנהוג לחשוב. רובנו
לא יכולים לזכור את הרגע שבו גיבשנו את דעתנו הפוליטית, כי לרוב
הוא לא התחולל בראש שלנו, אלא בבטן של אמא שלנו. רובנו נצביע
כל חיינו לזרם הפוליטי שבו תמכו גם הורינו, ואם נשנה את דעתנו זה
לרוב בגלל מרד בהורים, או כי חזרנו בתשובה, או בשאלה, או שטיפסנו
במעלה העשירונים. לא פעם, כשאני חוזר מעור ויכוח באולפן שישי עם
אמנון אברמוביץ', וחמימות נרקסיסטית עוטפת אותי על איך הכנסתי לו
וכמה צדקתי, אני נזכר שאילו אמנון היה נולד להורים מתנחלים מעפרה,
ואילו אני הייתי גדל בקיבוץ של התק"ם, יש סיכוי לא רע שהוא היה
קורא להחלת ריבונות, ואני - לממשלת מיעוט בקולות הערבים. הפעילות
העקרה ביותר בטבע, חוץ מללחוץ על הכפתור במעלית לפתיחת דלתות,
היא ויכוחים פוליטיים.

אבל אם הזהות שלנו די קבועה - בהנחה שלא נתפקר, נתחרד,
או נחליט על ניתוח לשינוי מין - כיצד קורה שממערכת בחירות אחת
לשנייה מתחוללים לעיתים שינויים כה דרמטיים? התשובה היא שלכל
אחד יש כמה זהויות. אישה בת 37 מדרום תל-אביב יכולה להיות גם
ישראלית שזוכרת את פיגועי התופת וחרדה מחזרתם, גם אם לשלושה
שכורות תחת מחירי הצהרונים, גם בת להורים מזדקנים שרואה את
כשלי הטיפול בקשישים, גם מי שמדליקה נרות שבת והמסורת חשובה

לה וגם כזו שמתעצבנת כשאחותה לא יכולה להגיע אליה בשבת בגלל היעדר תחבורה ציבורית. באיזו זהות היא תבחר? זה כבר תלוי מי יספר לה סיפור טוב יותר. פוליטיקה אינה כנס של רואי חשבון שבו משווים אחוזים ומספרים. פוליטיקה היא יריד מספרי סיפורים בשוק בגליציה. אחד מספר סיפור מפחיד על אויבים רשעים שמכינים בסתר פצצה גדולה להשליך עלינו. השני, בעיניים בורקות, מספר על מדינה מערבית עם גבולות פתוחים לשכניה. השלישי גורם למקשיבים למחות דמעה כשהוא מספר על זקנה מסכנה במסדרון של בית חולים. מי שסביבו מתקהלים בסוף יותר אנשים – מנצח.

לבגין של שנות השבעים המוקדמות עדיין לא היה מחנה, אבל לראשונה, היה לו סיפור חזק וטוב. הוא כבר לא היה ראש תנועה קטנה של אופוזיציונרים מרי נפש, לא מי שמאגר באופן רופף, איכשהו, קפיטליסטים, ותיקי מחתרות ויוצאי מעברות. הוא סובב בערים ובכפרים, מדבר על דור חדש שאיננו מתבייש ביהדותו, על משפחה גדולה, שמה שמאחד אותה זו הגאווה הלאומית, המסורת, ירושלים; משפחה שאצל שולחנה יושבים בצוותא חובשי הכיפות הסרוגות מבית-אל וגבעת שמואל, הכיפות השחורות ממאה שערים ומעמנואל, והציבור החשוב, הגדול והמושתק ביותר בישראל: אלה עם הכיפות בכיס מאשקלון ומכרמיאל.

בשנת 1973, אחרי הקמת הליכוד, העניק בגין לראשונה שם למשפחה הזו. שם שלא רק תיאר את המציאות אלא יצר אותה. שם שישנה את המדינה: "המחנה הלאומי". בבת אחת, כאילו חובר החשמל לרשת עצומה של מיליוני אנשים ברחבי הארץ, שעד אז לא ידעו שהם חלק ממחנה אחד. מאז לא חדל בגין להשתמש בביטוי, כל הדרך אל משרד ראש הממשלה. אם הייתה פעם חשדנות חרדית כלפי בגין, זכר לימי נערותה החילוניים של חרות, היא נגוזה זה כבר. בגין השעה את קנאותו המפורסמת לזכויות הפרט, ותמך בחוק לאיסור כמעט מוחלט על גידול חזירים בישראל. "בהיותי תלמיד בבית הספר ניסו למרוח את שפתותי בשומן של חיה זו", נזכר בחלחלה על דוכן הכנסת, "נלחמתי בחירוף

נפש, ויכולתי". כריך החזיר של ערי ז'בוטינסקי נשכח זה כבר. אחרי שנים של הכאה על הסלע, פתאום יצאו ממנו מים, ובקילוח אדיר: בראשות ממשלת העבודה כבר לא עמדה דמות נערצת מדור המייסדים אלא ראש ממשלה צעיר וטירון, יצחק רבין. ההנהגה הייקית המבוגרת והיונית של הציונות הדתית הוחלפה בהנהגה טרייה, בוגרת יחידות קרביות ותומכת ההתנחלויות. הסרוגים התעמתו על גבעות השומרון עם שוטרים וחיילים של הממשלה, מסמנים את סיומה של "הברית ההיסטורית" עם המערך ואת תחילת עידן "השותפים הטבעיים" עם הליכוד. גם הרמוגרפיה עשתה את שלה. כפי שאמרה אז הבדיחה, כל אמבולנס שנוסע ברחוב נושא עימו ליכודניק צעיר בדרך להיוולד או מערכניק זקן בדרך למות. ואולי פרט בגין על אותו מיתר סמוי שנים, אבל רק עכשיו, באמצע שנות השבעים, החל להתנגן ברטט במדינה. ישראל של אחרי יום הכיפורים הייתה מוכה יותר ובטוחה בעצמה פחות, מצננת את כור ההיתוך החילוני לטובת המסורת שעזבה בעבר מאחור. גל החזרה בתשובה הגדול שהתעצם אחרי המלחמה העיד על כך. אורי זוהר, שהתחרד ב־1977, כמעט בשידור חי ברדיו, ובגין שעלה לשלטון באותה שנה, היו בתים שונים של אותו שיר.

בגין נהנה מאהדה טבעית של הרתיים. למחרת הבחירות ב־1977, היה לראש הממשלה הראשון שטמן פתק בכותל כאות תודה על ניצחונו, לראשון שהביטוי "בעזרת השם" היה שגור על לשונו. חבורת צעירים בכיפות סרוגות ריקדה סביבו באקסטזה. הרב צבי יהודה קוק, מנהיגם, קבע שניצחון הליכוד הוא "הארה אלוקית".²² בקרב החרדים נהנה מתמיכה שאף אדמו"ר לא זכה לה, שכן כידוע חסיד של אחד מתעב את האדמו"ר של השני. בגין, בניגוד להם, נהנה בבני ברק מקונצנזוס מלא. חרות הקנאית, אשכנזית בורגנית וחילונית הפכה לליכוד מסורתי, מזרחי ועממי. "המחנה הלאומי" התברר בעצם כמחנה היהודי.

את הגאונות האנסטינקטיבית של בגין הוכיח דור אחר־כך בסקרים יועץ הסקרים האמריקני־יהודי ארתור פינקלשטיין. התזה שלו התחילה

משאלה מעשית: נגיד שחשקה נפשכם לדעת אם ידירה קרובה היא ימנית או שמאלנית. ונגיד שהיא מסרבת לגלות. איך תבררו זאת באופן עקיף? אם תשאלו היכן הייתה בצבא, הרי שאם קיבלה פטור היא עשויה להצביע לאחמד טיבי או למשה גפני. "איפה את גרה?" ובכן, אפילו תל-אביב העניקה שליש מקולותיה לליכוד, שלא לדבר על חיפה המחלקת את קולותיה שווה בשווה. "מה דעתך על ביבי?" לפי זה כל סיעת הליכוד, חוץ מנתניהו, היא חלק מהשמאל הקיצוני. פינקלשטיין פיתח מדר קטלני בריוקו, יעיל יותר מהחיסונים של פייזר לקורונה. פשוט תשאלו אותה "כיצד את מגדירה את עצמך, יהודית או ישראלית?" 95 אחוז מהמשיבים "יהודי" הם ימניים, 95 אחוז מהמשיבים "ישראלים" משתייכים לשמאל. "יהודי" ו"ישראלי" הן בעצם שתי הגדרות היסוד של המדינה, יהודית ודמוקרטית. בניגוד לזעקות השבר התקופתיות, הן אינן מתנגשות זו בזו חזיתית. רובנו מזדהים מאוד הן עם יהדותה של המדינה והן עם הדמוקרטיה שלה. אבל לעיתים הן משפשפות זו לזו את הפגוש. כמו בשאלה: יוגורט תות-בננה, מה הוא יותר: תות - או בננה? האם אנחנו קצת יותר יהודים מדמוקרטים, או קצת יותר דמוקרטים מיהודים? עם התובנה הזו, צפייה בחדשות תגלה שרוב הדיווחים, רוב ההתראות בסלולרי, רוב הקטטות שמלוות את חיינו, הם בעצם אותו ויכוח ישן - יהודית או ישראלית - בציפוי אקטואלי דק. באוקטובר 2020 צללה המדינה אל סגר הקורונה השני, ראשונה בעולם, באחת התקופות המדכדכות מאז היווסדה. רק לכאורה עסקו החדשות בבריאות, ובשאלה אילו פעילויות יוגבלו בחללים הסגורים ובמרחבים הפתוחים מחשש הדבקה. רשמית הן עסקו בחוק האוסר על קיום הפגנות שמאל מול בית ראש הממשלה; בנסיעות חסידים לאומן; בסוגיית פתיחת העסקים; ובדרכים להגביל את תפילות הימים הנוראים אבל מבעד לרעש מחריש האוזניים ניתן היה לשמוע את צליליו של דיון עקרוני נוקב: מה חשוב יותר, הערך הדמוקרטי העליון של חופש הביטוי וההפגנה, או הערך היהודי העליון של חופש הדת והתפילה?

לפני כן, התרסקו שלוש כנסות אל משולש ברמודה הפוליטי - חוק הגיוס - איזה ערך גובר, לימוד התורה שבשמו נחלק פטורים לכל האברכים, או השוויון שבשמו נצעיד את כולם מהשיבות אל הבקו"ם? חוק הלאום שנחקק ב־2018 חולל גם הוא סערה עצומה: האם יהדותה של המדינה קיבלה עליונות חוקית על פני הדמוקרטיה שלה, או שזוהי רק כניסה ימנית מאוחרת וצולעת למגרש החוקתי שנשלט עד היום ללא מצרים על־ידי השמאל והזרם האקטיביסטי בבג"ץ? זאת ועוד, בין מפלגות הימין אפשר למצוא את "הבית היהודי", ו"יהדות התורה" ואילו משמאל - ישראל הדמוקרטית, החזית הדמוקרטית לשוויון והמחנה הדמוקרטי. האם יש יותר ברור מזה?

במהלך מערכת הבחירות הבלתי נגמרת של 2019-2021 כמעט התפחמו הרשתות החברתיות מתיאוריה שהגה ידידי, העיתונאי ד"ר אבישי בן־חיים. הוא הבחין בתופעה מעניינת שלא השתקפה בתוצאות הארציות הצמודות: ביישובים כמו בית שאן, נתיבות, דימונה, ירוחם וקריית שמונה זכה גוש הימין לרוב מוחץ של 90 אחוז, רובם מצביעי ליכוד. לעומת זאת, בערים כמו רמת השרון, הוד השרון, רעננה, ובשכונות הצפוניות של תל־אביב נהנה השמאל־מרכז מתמיכה בשיעור פנטסטי דומה, במיוחד כחול לבן של גנץ ולפיד.

מסקנתו של בן־חיים הייתה שבישראל יש שתי מדינות לשני עמים: ישראל הראשונה, במרכז הארץ, האשכנזית, המבוססת, החילונית, השמאלנית שמתעבת את נתניהו. ומולה: ישראל השנייה, הפריפריאלית, המזרחית, הענייה, הדתית והימנית שמעריצה אותו.

התיאוריה שובת לב בפשטותה. עם זאת, אפשר להעלות בנוגע אליה כמה שאלות. ראשית, הערבים: הם לא בדיוק אשכנזים, רובם מתגורר בפריפריה החברתית והתרבותית של ישראל, במורד העשירונים התחתונים, ביישובים שבהם, כמו שאומר אחמד טיבי, "הכול מזופת חוץ מהכבישים". מה יותר ישראל השנייה מזה? אם כך, למה הם לא מצביעים ימין? ומנגד, הציונות הדתית, ברובה אשכנזית, מבוססת ומתגוררת

במרכז. ובכל זאת, מאז 1977 היא אכן מאבני הימין. ואם המרחק מהמרכז קובע, איך קורה ששדרות צבועה ימין חזק בעוד ששכניה מהקיבוצים של ניר-עם, כפר עזה ונגבה הם מאחזים מובהקים של השמאל?

ואולי כעוצמת הזיקה ליהדות כך עוצמת התמיכה בימין. הנה עובדה והשערה: העובדה היא שככל שיהודי בישראל מגדיר עצמו דתי יותר כך גדלה הסבירות שיתמוך במחנה הלאומי. בוחרי המפלגות החרדיות מגדירים עצמם הכי ימנים, אחר-כך הדתיים לאומיים, אחר-כך הליכוד וישראל ביתנו, ובקצה הסקאלה – מרצ.

וההשערה: ככל שבשכונה יש יותר בתי כנסת, כך יהיו בה יותר מצביעי ימין. בבני ברק – כמעט מאה אחוזי הצבעה למפלגות המחנה הלאומי. אום אל פאחם, שבה אין, ככל הירוע לי, בית חב"ד או מניין של קרליבך, זכו מפלגות השמאל בבחירות 2020 ל-99.63% מהקולות.

גם כאשר עלה בנימין נתניהו לשלטון, ב-1996, הוא נהג במכונית שהורכבה על השלדה שיצר בגין. עם כל הכבוד לסלוגן המהונדס "עושים שלום בטוח", סיסמת הבחירות המנצחת הייתה מהונדסת פחות ולא נבחנה בקבוצות מיקוד: "נתניהו טוב ליהודים". זו הייתה יוזמה מאולתרת של חסידות חב"ד, בשבוע האחרון של מערכת הבחירות. בבוקר שלמחרת המהפך המהמם, על חוד התער של אחוז בודד אחד, הגיע שמעון פרס ללשכת ראש הממשלה, כרגיל, בשבע בבוקר. הוא סיכם את מאורעות ליל אמש במשפט מדויק אחד: "היהודים ניצחו את הישראלים".

פרס זיהה היטב שהסכמי אוסלו והאוטובוסים המתפוצצים, לכאורה הנושא המרכזי של הבחירות, היו רק מסווה קלוש למאבק האמיתי על ההגמוניה בחברה הישראלית. אדריכל ההסכמים, רון פונדק, התוודה אז: "אני רוצה שלום כדי שתהיה ישראליות. השלום איננו מטרה בפני עצמה. זהו אמצעי להעביר את ישראל מעידן אחד לעידן אחר, לעידן של מה שאני מחשיב כמדינה נורמלית. ישראליות של החברה במקום יהוד שלה". עשור אחר-כך, יכתוב העיתונאי יאיר לפיד בכנות דברים דומים על ההתנתקות מעזה: "היא הייתה לא למרות המתנחלים אלא בגללם.

זה מעולם לא היה קשור לפלסטינים... המניע היה אחר לגמרי: בעשרים השנים האחרונות עשו הדתיים לאומיים שימוש נרחב בעם החילוני כדי להגשים שורה של מטרות פוליטיות ובעיקר אמוניות... אלא שהישראלים לא אוהבים להיות חמורים, ולא חשוב מי רוכב עליהם".

היסודות למחנה שהביס את פרס, נוצקו עוד ב־1977. למחרת המהפך, בגין לא הסתפק בבניית קואליציה; הוא רצה גם לכנות גוש פוליטי יציב לדורות, ועלות הבנייה הייתה יקרה מאוד. לראשונה מאז קום המדינה הופקד תיק החינוך בידי מפלגה דתית, המפרד"ל. החרדים, שמאז 1951 לא ישבו בקואליציה, פותו להיכנס בדלת הראשית, לא רק להציץ מהחלון. בתמורה להסכמתם ביטל בגין את מכסת הפטורים מגיוס של בני הישיבות, והפסיק את טיסות אל-על בשבת. בן לילה הפכו החרדים ללשון המאזניים של הפוליטיקה בישראל. הציונות הדתית סופחה לגוש הימין, והחרדים מילאו בשמחה את מקומה.

בחירות בארץ הפכו, בהדרגה, לשאלה מי יזכה להרכיב ממשלה שבה יושבים החרדים. מסה נאה של מנרטים, מסונפים לקומץ רבנים, ללא לחץ ציבורי מהרחוב נגד החלטות לא פופולריות, שכן למפלגות החרדיות אין בוחרים, יש רק מצביעים, בהתאם להוראות מועצת חכמי התורה ומועצת גדולי התורה. והכי חשוב: לחרדים לא היו אף פעם שאיפות גדולה. חלומות על משרדי הכיטחון, החוץ או האוצר מהם והלאה, ודאי ראשות הממשלה. הם מתנהלים תמיד בניגוד לכיוון הזרימה בעולם הפוליטי. כולם שואפים מעלה מעלה, אבל החרדים היו תמיד צמודי קרקע, גם אם במחיר נדל"ני גבוה.

משל נושן של "החפץ חיים", ר' ישראל מאיר הכהן מראדין, הקל על הפוליטיקאים החרדים את מלאכת השגת התקציבים מהמדינה הציונית שאליה התנגדו אידיאולוגית. הוא המשיל את מצבם ל"אותה אישה שעמדה בשוק ובידה תפוחים לממכר. עברו על דוכנה קלי דעת והחלו לחטוף את סחורתה. החלה בוכה וצועקת. עבר שם אדם חכם ואמר לה: אל תבכי. כולם חוטפים - אז עמדי גם את וחטפי".

בימי ממשלת הרוטציה, שנים אחר־כך, הקרין הערוץ הראשון מערכון שבו טוביה צפיר מחופש למנהיגי ש"ס ואגודה, ומבצע את הגרסה שלהם לשיר הבטלנים:

"הופה הולה הולה, מערך ליכוד וכולי.
פותח את התריסים ולא רואה את השמש
מרוכב שליחי המפלגות שמחכים בתור
נותן להם קצת לעמוד בחוץ ולהזיע
שומע מלמטה את הדחיפות והקללות
ואז מהחלון אני נותן סימן באצבע
נו קדימה רבותיי על ארבע לעלות
אחר הצהריים יוצא לי עם מר פרס
שומע מה הוא רוצה ואז נוקב מחיר
יודע שהמחיר כבר יעלה לקראת הערב
כי בערב אני נפגש כבר עם שמיר".

כל עוד היה בגין בסביבה, זכרו לו החרדים את חסד נעוריו. רגע לפני טקס החילופין עם רבין במשרד ראש הממשלה, ב־1977, הוא נשאל בידי העיתונאי הצעיר יעקב אחימאיר באיזה סגנון הוא מתכוון להיות ראש ממשלה. בגין השיב בשלוש מילים: "בסגנון יהודי טוב". משפחת המחנה הלאומי, שהוקמה בשנות השבעים, התברכה בשנות התשעים בבן חדש, צעיר ומאומץ שטרם נולד בימי בגין: עולי ברית המועצות לשעבר. זה היה המיליון ששינה את המזרח התיכון, מטוסים עמוסים מהגרים מבוהלים שהגיעו ארצה עם קריסת האימפריה הקומוניסטית. פתאום התמלאו העיתונים באותיות קיריליות והרחוב - בצלילים לא מוכרים. יצחק שמיר הצליח לסגור את שמי מדינות המערב כדי להסיט את הרכבת האווירית העצומה לנתב"ג, במה שראה עד סוף ימיו כפסגת הישגיו בראשות הממשלה. בבחירות הראשונות רוב מוחץ מקרב

העולים נתן את קולו דווקא למפלגה היריבה, בראשות יצחק רבין. העלייה מחקה ארבעים שנה של גידול עקבי בשיעור החרדים והדתיים מקרב האוכלוסייה, ומכאן – גם איימה לבטל את הרוב הימני שהלך והתהווה בארץ בהתמדה. המזרחיים, למשל, חזרו כמעט בן לילה להיות מיעוט. אבל ב־1996, בסיועו של מנכ"ל הליכוד אביגדור ליברמן, הצליח נתניהו לספח את קולות העולים. אולי היה זה גל הפיגועים, אולי העובדה שאת המפלגה הטרייה, "ישראל בעליה", הנהיגו שני אסירי ציון דתיים: נתן שרנסקי ויולי אדלשטיין. פתאום התרחבה משפחת הימין הישראלי.

היה מתוח שם בבית כבר למן הרגע הראשון: אמנם, ההיסטוריה מלמדת שיוצאי דיקטטורות שמאליות נוטים להצביע בארץ לימין, ממש כשם שיוצאי הדיקטטורה הימנית של ארגנטינה מצביעים ברובם לשמאל. "הרוסים" מתעבים ברובם ויתורים טריטוריאליים, לא בוטחים בערבים ובעלי סנטימנט לאומי חזק. אבל עדיין, מה לאחד הקהלים החילוניים בישראל ולשותפות עם מפלגות חרדיות ודתיות? יוצאי חבר העמים תומכים בברית זוגיות, בתחבורה בשבת, והביאו לפריחה במספר הסופרמרקטים המוכרים בשר חזיר. בקיצור, הם הרבה יותר לאומיים מדתיים. עם ז'בוטינסקי היו מרגישים בבית, אבל עם יורשיו זה כבר היה הרבה יותר מסובך.

לכן אין פלא שסכסוך אישי עם נתניהו, עקוב מהכפשות ומחוקרים פרטיים, הוביל את ליברמן, דור אחד אחר־כך, לעזוב את הבית ואיתו כ־150 אלף מצביעים דוברי רוסית. כאשר הדיון על שטחים ושלום גווע בהדרגה, גווע גם הקשר עם הימין. אותם מצביעים חשים הרבה יותר בנוח עם יאיר לפיד וניצן הורוביץ החילונים מאשר במחנה הלאומי, עתיר ח"כים חובשי כיפות. העולים מחבר העמים הם תיכון בליך האמיתי של ישראל. מי שזוכה בקולותיהם זוכה גם בבחירות, כבר יותר משלושים שנה. ובכל זאת, המחנה הלאומי של בגין שרד הרכה אחריו, הרכה אחרי שהמחנה שמולו הוקם כבר התכווץ ונעלם. מנהיג נמדד בעמידות של מורשתו לפגעי הזמן והיורשים, ובמבחן הזה, הבית של בגין עמד, למרות

סדקים עמוקים שנפערו בו סביב נושא שנחשב כליבת המחנה: התנגדות לווייתורים ולנסיגות. בגין פינה את סיני, נתניהו חתם על וואי, חברון חולקה בידי הליכוד, שעקר גם את יישובי גוש קטיף ושלווה מיישובי צפון השומרון. אבל הוויכוח על יו"ש, אדירים ממדיו ככל שיהיו, גם הוא רק נגזרת של הוויכוח הגדול על היהודים והישראלים. האהדה הימנית ליהודה ושומרון נובעת מהרגש היהודי העמוק, ולא להפך.

כן, לא חסרות עד היום סתירות במחנה בגין: הדרישה הימנית להסרת ידה של המדינה מענייני הפרט אינה משתלבת בקלות עם תקציבים ממשלתיים לבתי כנסת ועם מונופול של המדינה על הנישואים. ובכל זאת, בכוח אישיותו הצליח בגין להמיס את המתח בין שני החומרים השונים שמהם עשוי המחנה, ואז להתיר אותם יחדיו. ממש כשם שהצליח לשווק בעת ובעונה אחת, לאגף מימין את המערך עם קריאה לכלכלה חופשית, ומשמאל – על הגדלת תקציבי הרווחה. לא בפעם האחרונה הוכח שסתירות פנימיות לא תמיד מקשות על יצירת תנועות פוליטיות מנצחות, לפעמים הן אפילו מהוות סימן לקיומן של כאלה.

חמש־עשרה שנה אחרי כניסתו ללשכת ראש הממשלה, כשהובא למנוחות ביום חורף קר, ליוו אותו מאות אלפים מאוהביו להלוויה שכמותה לא הייתה לראש ממשלה ישראלי: במיטה פשוטה ולא בארון עץ מהודר; בשתיקה, לא בהספרים של שועי עולם. לא בחלקת גדולי האומה אלא בבית העלמין על הר הזיתים. משם משקיפה על העיר העתיקה מצבת אבן פשוטה, בסגנון יהודי.

04

שקט הוא לא רפש

ההחלטה של שמיר ואשכול:
להקים ממשלת אחדות

שבת אחים גם יחד

גברת קרוג התקשרה למשטרת מינכן
בספטמבר 1962, בהלתה מוסווה בנימוס
בווארי. בעלה, היינץ, לא חזר אמש מעבודתו
בחברת "אינטרה", ולמרבה הפליאה שומר
הבניין לא ראה אותו עוזב את המשרד.
כמה שעות קודם לכן שב מביקור במצרים,
שם עסק בעניינים שעליהם לא הסכים
להרחיב את הדיבור עם רעייתו. שוטר
שנשלח לזירת ההיעלמות שמע מהמזכירה
שגבר בעל חזות מזרח-תיכונית נכנס לבניין
בערך בשעות שבהן נראה הר קרוג בפעם
האחרונה. עקבותיו של הנעדר לא נמצאו
מעולם. ←

היום אנחנו כבר יודעים מה קרה: קרוג מכר נשק מתקדם למצרים, והאיש שנכנס למשרדו היה סוכן מוסד. לאחר שחיסל את הגרמני, קיבל הוראה ממפקדו להיפטר מהגופה בדרך היעילה ביותר האפשרית: טבילתה באמבט חומצה*. למפקד עם הרעיון היעיל קראו במרוצת השנים מיכאל, או מרקוביץ', או כינוי אחר, מתחלף. שמו האמיתי היה יצחק יזרניצקי, לימים שמיר. הוא עמד בראש היחידה למבצעים מיוחדים של המוסד. במשך שנים התחבא מאחורי עיתון בבתי קפה בפריז, דלק אחרי פושעים נאצים בווינה וחיסל צוררים מסביב לעולם. שנים רבות אחרי-כך, מלווה בחבר הכנסת רוני מילוא, התבלבל בניווט רגלי בעיר מגוריו, תל-אביב. נבוך, התנצל: "את רחובות דמשק וקהיר אני מכיר הרבה יותר טוב".¹

זה היה פרץ נדיר של חוסר דיסקרטיות מצד ראש הממשלה השביעי. סוד אפשר לשמור בין שני אנשים בתנאי שאחד מהם מת, אמר מי שהמית לא מעט אנשים. כמנהיג הלח"י הורה לחסל בכיר מחתרת, אליהו גלעדי, שיצא משליטה ואיים להחריב את הארגון. אחרי קום המדינה אישר את ההתנקשות במתווך השוודי פולקה ברנדוט שחתר להפוך את ירושלים מבירת ישראל לבירת המדינה הערבית. הוא פעל תמיד בתחכום ובחשאי. התברחו עליו שעד יום מותו מיעט לשוחח בטלפון, שמא הבריטים עדיין מאזינים. שמיר היה מקרה חריג בפוליטיקה הישראלית: קודם ישב בכלא ורק אז בכנסת, ולא להפך. הייתה לו אלרגיה חריפה לפרסום אישי, אולי מאז התנוססה תמונתו על מודעת מבוקשים של הכולשת הבריטית. בשנותיו בהנהגת הליכוד, נדמה היה, לפי זמן המסך בתשדירים, שמועמד המפלגה לראשות הממשלה הוא בכלל ספי ריבלין.

בניגוד לאבי תנועתו זאב ז'בוטינסקי, בעיני שמיר שקט דווקא לא היה רפשי. חיו היו המסעירים מבין כל הפוליטיקאים, ובכל זאת כשעזב את המוסד והצטרף לפוליטיקה במסגרת הליכוד, עורר בציבור פיהוק ואדישות. "יצחק שמיר", קבע עיתונאי שנשלח לראיין אותו ערב בחירות

* על פי העיתונאי רונן ברנמן, הגופה הועלמה בדרך זו לאחר שקרוג הוברח לישראל.

1977, "הוא עסקן מוזר בנוף האנושי של המפלגות שלנו: ערב בחירות, שעה שהכול תוסס, הכול רותח, הכול בהולים לפרוש את מרכולתם לעיניהם של העיתונאים ולהוסיף לתוצרת צבע והילה וכן ויופי ועניין - לעיתים הרבה מעבר לתכונות הבסיסיות של המוצרים - ובלבד שדמותם תצטמח, יושב לו האיש הזה בקומה האחת-עשרה של 'מצודת זאב' בתל-אביב, ושותק".²

באותם ימים, ערב המהפך, התחוללה במצודה דרמה שהוסתרה מעין הציבור: מנחם בגין לקה בהתקף לב קשה. מנהלי הקמפיין לא ידעו אם יוכלו לצלם תשדירי תעמולה עם מועמד הליכוד, ובאחד הימים דנו במחליפים אפשריים. כשהועלה שמו של שמיר, הגיב אחד הבכירים בייאוש: "בבקשה. תעלה אותו לטלוויזיה ותדפיס את התצלום שלו ברחובות. אין לך מתנה יותר טובה למערך מיצחק שמיר. סוף סוף הם יקבלו את הרוב שלהם בכנסת".³ בכל פעם שהופיע בטלוויזיה, פלט מנהל מסע ההסברה עזר ויצמן קללות בערבית. כשרצה לשוחח עם שמיר נהג להורות למזכירתו: "תעבירי לי את הדרדס הקטן".⁴

בסוף בגין התאושש, הליכוד חולל מהפך, ובקיץ 1977 התיישב שמיר על כס יושב-ראש הכנסת. איש לא היה צריך להיות מופתע ממה שאירע אחר-כך: הח"כים שנכנסו לאולם המליאה יום אחד גילו שהמיקרופונים שהיו מוצבים דרך קבע על שולחנותיהם, נותקו. יושב-ראש הכנסת, שמאס בהמולה, החליט להנמיך משמעותית את עוצמת קריאות הביניים של חברי הכנסת ולמגר "הרגלים פרלמנטריים קלוקלים שהצטברו לאורך שלושים שנה".

מפקד הלח"י לשעבר טיפס באיטיות ובדממה במעלה הפירמידה, ניגוד מושלם למנהיג האצ"ל שעמד בראשות הממשלה. לא שררה ביניהם חיבה גדולה, אולי בגלל פערי האופי הניכרים. "לא הייתי מעריץ נלהב של נאומיו המפורסמים של בגין", התוודה שמיר לימים. "לעיתים קרובות חשבתי שהם עמוסים בפאתוס ובהטעמות-יתר. בדומה לשחקן תיאטרון, הוא שאב כוח, אפילו השראה, מתרועות הידר. לא ראיתי בעין

יפה את היענותו לחנופה, וקיווייתי, בלי תוחלת, שהוא ייגמל מתשוקתו העזה לפופולריות". בפרץ לא אופייני של רשעות תהה "איך בגין הצליח להחזיק מעמד במחתרת, בכל אותם חודשים שנגזר עליו להיחבא מעין רואה, ולהתנזר מגירויים שכאלה".⁵

כדרכם של מנהיגים גדולים, גם מנחם בגין אינו מפסיק להשתנות אחרי מותו. אולי כדאי לאסור בחוק על געגוע למי שלא הצבעת לו בזמן אמת. היום הוא מנהיג נערץ על כולם, מודל לחיקוי אף בעיני יריבי הליכוד. הם מתגעגעים לבגין, להדר הבית"רי, לשמירה על שלטון החוק אלא שבגין הפוליטיקאי, לא הזיכרון המהונדס, היה פוליטיקאי שנוא על מתנגדיו. מילא שליטי "בגין רוצח" שהונפו במהלך המאבק נגד מלחמת לבנון. הרבה לפני כן, כשבגין כבר היה אדריכל השלום עם מצרים והוגה הביטוי "יש שופטים בישראל", פורסמה בעיתונות תעמולה של מפלגת שמאל שעוצבה כמודעת מבוקשים של המשטרה: "אדם זה, קרח, 1.68, מסוכן למדינה". באותה מערכת בחירות, 1981, הודיע פרס שאין עוד בכוונתו להתייחס אל בגין כאל ראש ממשלה. גם בגין עצמו לא נהג תמיד כמצופה מתפקידו הממלכתי. הוא נשא נאום רעיל, כמעט מסית, נגד "הקיבוצניקים המיליונרים עם בריכות השחייה", מציג לקהל בקריית שמונה תמונה של הברכה בקיבוץ מנרה הסמוך.

לא היה מופרך מהמחשבה שיוורשו של בגין הכריזמטי יהיה הפוליטיקאי המשופם והמקשיש, נמוך הקומה, הנחבא אל הכלים. "הספקולציה הזאת נשמעת אולי סהרורית לאנשים מחוץ לחירות", דיווח נחום ברנע לקוראיו ב־1978, "אבל המועמד בעל הסיכויים הגדולים ביותר לרשת את מנחם בגין אם יפרוש... איננו עוזר וייצמן העליון ולא אריק שרון הפזיז וגם לא דיין, לא ארליך, לא ידן ולא שמעון פרס. המועמד האפשרי הוא יהודי גוי בן 63 שאיננו נושא דרגות צבאיות ושפתח בקריירה הפוליטית שלו לפני שש שנים בלבד. ברחוב לא שמעו עליו, אף שגבותיו העבותות מקשטות את הפינה הימנית של התמונה בהרבה כתבות טלוויזיה. שמו יצחק שמיר".⁶

חמש שנים אחר־כך, בשבוע האחרון של אוגוסט 1983, התכנסה הממשלה לישיבתה השבועית. עולם כמנהגו נהג: אריאל שרון תקף את כולם, שר חקלאות אחד התמנה במקום אחר, שמיר, כבר שר חוץ, שתק כהרגלו בצד. בקיצור, שגרה. ואז ביקש מנחם בגין את רשות הדיבור: "ידידים יקרים, אני מודיע בזה לממשלה על כוונתי להתפטר מתפקידי כראש ממשלה. אני לא יכול יותר למלא את התפקיד".

"ישבנו שם מסביב לשולחן הממשלה", שחזר שמיר לימים, "ותחילה לא יכולנו לדבר זה עם זה, אפילו לא להביט זה בזה. אני זוכר היטב מה הרגשתי: הלם, תחושה חריפה שקרה משהו מכריע שאין להשיבו, ששום דבר לא יחזור להיות כשהיה".⁷ כשהתאושש מההלם, ולהפתעת השרים, עמדו בעיניו של שמיר דמעות: "אין שום הצדקה לצער הזה" אמר שר החוץ בקול חנוק. "זאת תהיה חגיגה לכל אויבי ישראל בחוץ־לארץ, ולכל אויבי הליכוד בארץ. יושבים כאן אנשים המוכנים לעשות למענך כל דבר שבעולם. הלכנו אחריך. חזור בך!" אבל בגין נעץ את מבטו בחלל, ולא טרח להשיב.

בהיפוך תפקידים מושלם, הרגע שבו השתתק בגין הוא הרגע שבו החל שמיר לדבר. בהתמודדות על ראשות הליכוד ניצח, בהפתעה מוחלטת, את דוד לוי הצעיר והכריזמטי ממנו. הפער שבו זכה בראשות הממשלה עמד על כמאה קולות בלבד. "ש־מיר, ש־מיר", ניסה מישוהו לקרוא מהקהל, אבל אפילו המקצב המלרעי של שמו לא הזכיר את הקריאות הקצובות "בגין בגין" של הימים הטובים. "אני רואה את התפקיד שהוטל עלי הערב כפיקדון זמני", הבטיח לקהל, כמו מנחם אותם שבגין עוד ישוב, מתישהו. אבל בגין לא שב מעולם. באותו ערב עלה על יצועו מוקדם, לא טורח להמתין לבשורה מי יחליף אותו במשרד ראש הממשלה.⁸ כשהעיר אותו עוזרו בטלפון לערכן אותו בזהות היורש, המהם בגין משהו וניתק.

ההדר והתגר של בגין פינו את מקומם לממשלה של חיילים אלמונים. אל משרדו החדש בירושלים נכנס ראש הממשלה השביעי כמי שמתגייס לטירונות. הוא הקפיד לא לאכול בין הארוחות ולא לעשן. אפילו את

כוסית הברנדי שלגם מעת לעת, זנח. כמו כן הנהיג חידוש בלשכת ראש הממשלה: מדי יום נסע ברכב השרד לביתו, שם סעד צהריים עם אשתו והלך לנמנם.¹⁰ כמו לוי אשכול, גם הוא היה ידע להעריך שלאפשטונדה ראוי לשמו. השנ"צים האלה לימדו על אישיותו של השונן לא פחות מנאומיו: מי שיודע לעצור הכול ולא טובע בלו"ז אינסופי ובמשברים שמספק התפקיד הזה מדי שעה, מעיד על עצמו כבעל חוש מידה בריא. "לא רציתי להיקלע למצב חירום תמידי",¹¹ הסביר שמיר את ההשקפה שמאחורי הנמנום.

...

שני עשורים קודם לכן, גם את לוי אשכול לא דמיין איש מאחורי השולחן בלשכת ראש הממשלה. בתנועת הפועלים הוא היה מהמאחרים לפרוח: בני דורו, ארלוזורוב, קפלן ולבון – התמנו לתפקידים בכירים בשנות השלושים לחייהם, ואשכול נותר מאחור.¹² הוא הופקד על נושאים אזרחיים וכלכליים, כשהתהילה, כאז כן היום, אפפה בעיקר את תחומי הביטחון והמדיניות.

הטיפוס לצמרת ארך כמעט ארבעים שנה. מאחורי המשקפיים העבים והידיש הסתתר מוח ממולח מאוד. אפילו דוד בן-גוריון לא העלה על דעתו שדווקא זה האיש אשר יפריד בינו ובין הנהגת המדינה, מוכיח בכך שאף אדם אינו גדול יותר מהממלכה. כשפרש ראש הממשלה הראשון "לחופשה" ב-1961, השרים המבוהלים אסרו על פרסומה, פן תתקוף בהלה את הציבור. במשך שבועות לא ידעו אזרחי ישראל שאת ההחלטות מקבל דווקא אשכול. שנתיים אחר-כך, כאשר בן-גוריון התפטר מהתפקיד בפעם השביעית והאחרונה, נטל אשכול את המושכות, לכאורה בחוסר רצון. "זו תהיה ממשלת המשך", הצטנע, כשמיר לעתיד. בן-גוריון שיבח את היורש וסמך עליו את ידיו, מתכנן לערוף את ראשו בתוך שנה-שנתיים, כפי שעשה למשה שרת בעשור הקודם. שרת החזיק בראשות הממשלה

רק בתואר, אבל את המדינה ניהל בפועל בן-גוריון. פעולות תגמול יצאו לפועל שלא באישורו, פקידים וקצינים ניהלו מדיניות עצמאית, בהכוונת האב המייסד. אחרי שנה וחצי פרש שרת שלא על מנת לחזור לעולם. לאשכול לא הייתה כל כוונה לסיים כמו שרת. בתחום ובערמוניות ביצר את מעמדו והרחיק את בן-גוריון, שעשה כמיטב יכולתו כדי להפריע. ראש הממשלה הראשון גידף את ראש הממשלה השלישי, שאותו ראה כבלתי כשיר. "הנהגה מושחתת ומטומטמת", עלב בו בפומבי ב־1965, והודיע שלא ינוח ולא ישקוט עד אשר יסולק.¹³ שוב ושוב נאם נגדו בכינוסים מפלגתיים, ערער על הנהגתו, וחתר תחתיו כפי שחתר תחת שרת. אבל ישראל השתנתה, מאסה בספרטניות של האב המייסד. "כל הבית הזה שלכם?" תחקר באותה תקופה בן-גוריון את בתו אחרי סיור בדירתה החדשה בתל-אביב. "בשביל מה צריך אדם שטיח, וילון ואהיל? אדם צריך מיטה, שולחן לכתוב וארון ספרים".¹⁴ בכל זאת, הישראלים קנו שטיחים. הם כבר לא נעמדו דום לכל קפריזה של "הזקן", ולרוע מזלו, התגלה גם אשכול כיריב חד ומיומן בהרבה משרת. בגין, לעומת בן-גוריון, לא חדל לשתוק כראש ממשלה לשעבר, למרות שכמה מילות תמיכה ממנו היו מסייעות לשמיר מול סיעה עוינת ותומכים מאוכזבים. הוא לא טרח להגיע לכנסת להצביע בעד ממשלתו החדשה של יורשו, או אפילו לזכות אותו בטלפון של ברכה. בכל הבחירות מאז ועד מותו לא התייצב בקלפי.

הפעולה הראשונה שאותתה שאשכול איננו מתכוון להמשיך בדרך בן-גוריון הייתה מחווה ממשלתית נדירה לדמות שקודמו נאבק בה בעוז, אף שבאותו הזמן כבר הייתה מתה קרוב לחצי יובל שנים: ז'בוטינסקי. במישור האישי, היחסים בין בן-גוריון לבין ראש בית"ר היו ידידותיים להפתיע. על אף התהום האידיאולוגית ביניהם, הגיעו השניים בשנות השלושים להסכם שנועד להשכין שלום בין תנועותיהם. זה היה הפרי של מפגשים רבים בארבע עיניים, במהלכם, כשז'בוטינסקי נתקף רעב, הכין לו בן-גוריון ביצה מקושקשת. ז'בוטינסקי מת במפתיע שנים

מעטות אחר-כך, ונקבר בארצות-הברית. בין חפציו נמצאה צוואתו: "את עצמותיי, אם אקבר מחוץ לארץ ישראל, אין להעביר לארץ אלא בפקודת הממשלה היהודית כי תקום".

אבל הממשלה היהודית שקמה לא התכוונה לקיים את צוואתו של מי שראתה כפשיסט. "הארץ זקוקה ליהודים חיים", פסק ראש הממשלה בן-גוריון, "ולא לעצמות מתים". כשגבר הלחץ הסביר: "רק פועלו של האיש נשאר אחר מותו. עצמותיו הם עפר ואפר ואין כל קשר עם האיש. ואין להפוך את הארץ לבית קברות". לא היה לו שום רצון להעניק יוקרה ממלכתית לבגין ולמפלגתו: "אני בטוח בהחלט שהיא לא יכולה להגיע לשלטון בישראל, אבל עצם קיום תנועה ריקה, דמגוגית, ערמומית וחסרת מצפון זו – היא חרפה לאומית".

אשכול ראה בבגין מנהיג אופוזיציה לגיטימי, לא כוח פשיסטי. בהזדמנות הראשונה הודיע לו על הסכמתו להעלות עצמות ז'בוטינסקי. "באולם שררה דומיית קודש", שחזר בגין בפאתוס אופייני את הרגע שבו בישר על כך לחבריו מהתנועה הלוחמת, "אך זו הפכה מיד לסערת מחיאות. כאיש אחד קמו הכול על רגליהם, כשהם מביעים את אושרם למשמע הבשורה".¹⁵ זו הייתה הלוויה השמחה בתולדות מדינת ישראל. "זאב ז'בוטינסקי שב למולדת", כונה האירוע שבו השתתפה צמרת המדינה. אך היה גם גבול לנדיבות: ראש הממשלה הגיע בעצמו לבחון את אתר הקבורה בהר הרצל, לוודא שהוא מרוחק דיו מקברו של חוזה המדינה. ובכל זאת, בפעם הראשונה נהנה הימין, שהודר ונרדף בימי בן-גוריון, מחיבוק ממלכתי. בן-גוריון הגיב מעל גבי העיתונות בסדרת השתלחויות ארסיות במיוחד בממשלה.

לא ניכר שאשכול התרגש. בשבתו כוועדת פיוס של איש אחד, התפנה עכשיו לחבוש עוד פצע מדמם אחד מעידן בן-גוריון. הוא הורה לבטל את הממשל הצבאי, גזרה שהוטלה על ערביי ישראל עוד מימי מלחמת העצמאות ואיימה על עצם הגדרתה של ישראל כמדינה דמוקרטית. בכל פעם בשנים האחרונות שבה מזהיר מ"תהליכים"

או "מדרון חלקלק" לעבר דיקטטורה, כדאי להזכיר לו את שמונה-עשרה השנים שבהן נאסר על ערביי ישראל באזורים מסוימים לצאת ממקום מגוריו ללא אישור מהמפקד הצבאי; את העוצר הלילי שהוטל על אזורים נרחבים במשולש ובגליל; וכמובן את הטבח הנורא בכפר קאסם, שבו נטבחו עשרות תושבים רק כי איחרו לחזור הביתה. הצנזורה הצבאית אסרה במשך חודש וחצי על פרסום האירוע, וגם אחר-כך נפסלו מחזות שעסקו באירוע הנורא. בן-גוריון סירב בתוקף להסיר את העוצר הלילי, גם כשהיה ברור שערביי ישראל אינם מהווים איום צבאי על המדינה. אשכול ביטל אותו ב-1966, פותח סדק ראשון להשתלבות של המיעוט הלאומי הגדול במדינה הקטנה.

אבל מה שגרם לקרע הסופי בין המנהיג ליורשו היה המיזם השאפתני לאיחוד כל מפלגות הפועלים. בן-גוריון סחב שנאות נושנות מימי אנו-באנו, פרי חילוקי דעות אידיאולוגיים ברזולוציה שאיש בישראל הצעירה כבר לא הצליח להבחין בה. אשכול, לעומתו, נשא פניו אל העתיד. הנימוק הרישמי ליוזמתו היה "סחף רכושני" המאיים על ערכי החברה.¹⁶ בפועל, הפנים אשכול היטב שהדמוגרפיה הישראלית הולכת ומשתנה. מעמד הפועלים האשכנזי, יוצא העליות של שנות העשרים והשלושים, לא יוכל גם להישאר בשלטון וגם להרשות לעצמו את מותרות הקטטות האידאולוגיות על קוצו של יוד. "עוז לתמורה בטרם פורענות" קרא מאמר של אחד מבכירי התנועה, יצחק בן-אהרן, ב-1963. התמורה של אשכול דחתה את הפורענות ביותר מעשור.

ה"מערך", שם חדש, פנה למרכז: המילה המפורשת "סוציאליזם" הושמטה מהמצע, והוחלפה בביטויים מעורפלים יותר כמו "שוויון סוציאלי" ו"חלוקה צודקת של ההכנסות".¹⁷ בן-גוריון שוב רתח מזעם, וחברי המפלגה כבר לא הצליחו להבין מה הסיבה הפעם. מרכז המפלגה התכנס, ואת הסכין הארוכה מכולם נעץ בבן-גוריון דווקא משה שרת, ישוב בכיסא גלגלים ומדבר בקול חלוש ובטון נוקב. "התנועה חייבת לשאוב השראה מן המנהיג, אך המנהיג איננו יכול להכניע את התנועה, לשתק

את מחשבתה ולכפות עליה את עמדתו האישית אך ורק מתוקף סמכותו העצומה".¹⁸ מול שני ראשי ממשלה, אפילו לבן-גוריון לא היה סיכוי. הוא פרש מהמפלגה לתמיד. תנועתו החדשה, רפ"י, הוכתה בבחירות 1965 בידי המערך אף שקיוותה לחולל מהפך. הנשק הסודי נגדה היה תקליטים עם נאומים של אשכול שנשלחו לכל בית בישראל.

...

בדצמבר 1966 נפון פתאום בחנויות רב-מכר מטעם מו"ל מסתורי, "הוצאת איסר". שמו: "כל בדיחות אשכול".¹⁹ הפופולריות העצומה שלו לימדה על הפופולריות הצונחת של ראש הממשלה. "זה היה הדבר הכי גרוע שיכול להיות", שחזר מי שהיה מזכיר העיתונות של אשכול, יוסי שריד. "יותר גרוע מששונאים אותך זה כשצוחקים עליך". לא היה אחד במדינה שלא שמע את הבדיחה על האוניברסיטה שהחליטה להעניק לראש הממשלה תואר דוקטור כבוד לביוכימיה, בעקבות הצלחתו להפוך את הלירה הישראלית לזבל אורגני; בכל סלון סיפרו על השר בממשלת אשכול ששבר את ידו כשניסה להרים את המורל של העם; וכולם מכירים עד היום את הציטוט בעמוד האחרון של הספר, גם אם המקור כבר נשכח: "בנמל התעופה לוד נתלה שלט: האחרון שיוצא - לכבות את האור".

גל הירידה מישראל באותה שנה היה רק אחת התוצאות של תחושת דכדוך לאומית, פרי מיתון כלכלי כבר שנחת על המדינה. אשכול עבר על הכלל מספר אחת בפוליטיקה: אל תתווכח עם תחושות הבוחרים. בשידור לאומה בקול ישראל ניסה לשכנע את הישראלים שבעצם לא רע להם כל כך. "אני יודע כי בימים שהמצרכים בחנות מתייקרים, המיסים עולים, המשפחה צריכה לערוך מחדש את תקציבה - בימים שכאלה אין האזרח נוטה לחלוק מחמאות לממשלתו ולאיש העומד בראשה. יכול אני להבין זאת. הבה נדבר גלויות על רמת החיים: אנו מתלבשים הרבה יותר טוב, אוכלים הרבה יותר טוב. למרות הטענות והמענות - אלה החליפו דירתם

בדירה מרווחת יותר, אלה רכשו רהיטים חדשים, אלה ציידו את דירתם במקררים, בכיריים משוכללים, במכשירי טלוויזיה, בשואבי אבק. פלוני קנה קטנוע, אלמוני - מכונית".²⁰ התועמלנים והשופרות בעיתונות מטעם רפ"י, מפלגתו של בן-גוריון, נשפו בחרווה על גחלי המחאה. הם קראו לקצץ בתקציב הביטחון, המופרז לטעמם.

באביב 1967 התברר למה היה צורך בהשקעות ביטחוניות כה נרחבות. כשהמצרים הניעו כוחות לסיני ומצור הוטל על תנועות ספינות ישראליות במצרי טיראן, גברה החרדה הלאומית. אבל אפילו אז לא נהנה אשכול מאשראי ציבורי: האם אפשר לנהל מלחמה עם ראש ממשלה ושר ביטחון שהפעם האחרונה בה לבש מדים הייתה לפני חמישים שנה, בגדודים העבריים? "אילו היה לנו ביטחון כי מר אשכול מסוגל לנווט את ספינת המלחמה בימים אלה", תקף "הארץ", "ברצון היינו הולכים אחריו. אולם ביטחון זה איננו, וכפי הנראה הוא חסר יותר ויותר אצל יותר ויותר אנשים... צריך בן-גוריון ליטול לידיו את ראשות הממשלה ומשה דיין יכהן כשר הביטחון". שמיר אולי היה שותק, אבל אשכול החליט לדבר - וגמגם. נאומו בקול ישראל ממש ערב המלחמה, שבו התקשה לקרוא תיקונים שנעשו בכתב יד לנאומו, הפך לסמל. סקר דעת קהל גילה שלפני הנאום תמכו 51 אחוזים ביציאת ישראל למלחמה, אך ארבעה ימים אחר-כך צלל המספר ל-26 אחוזים בלבד.²¹

תחת הלחץ, משמרות המחאה, מראות הנערים חופרים קברי אחים המוניים בלב תל-אביב, נאלץ אשכול להתקפל. הוא ידע שהצבא מוכן, אבל התדמית האזרחית שלו ומעמדו הציבורי, שנחלשו אחרי מיתון ארוך, לא יכלו עוד להרגיע את הציבור הישראלי החרד. בצר לו, נאלץ למסור לדיין את תיק הביטחון. עד כמה חשש אשכול מאובדן שליטה מוחלט יעיד המברק הסודי ששיגר לשר הטרי: "הריני להעלות על הכתב עקרונות מספר שהסכמנו בינינו עליהם: ... שר הביטחון לא יפעל ללא אישור ראש הממשלה בכל הנוגע לפתיחת פעולת מלחמה כללית או מלחמה כנגד ארץ כלשהי".²² העובדה שדיין היה חבר מפלגתו של בן-גוריון וכן

טיפוחיו ודאי גרמה לו לחוש שהוא עומד ללכת בדרכו של שרת. מאלבומי הניצחון של המלחמה, שהסתיימה בשילוש שטחה של ישראל, נפקד כמעט כליל מקומו של ראש הממשלה שהכין את צה"ל לניצחון המזהיר. אלופים הפכו לידוענים, ופוסטרים של משה דיין נתלו על קירות במעונות סטודנטים ברחבי העולם. גם אשכול עלה על מדים וסייר בגבול, אבל מי ירצה למסגר תמונה של סבא יידישאי, לבוש מכנסי חאקי שמגיעים לו עד מעל הפופיק? עכשיו כבר לא צחקו על אשכול. קרה דבר גרוע מזה: התעלמו ממנו.

דווקא הגמגום של אשכול סייע לו, שלא בטובתו, לקבל את ההחלטה הפוליטית החשובה בחייו: תשעים ושש שעות לפני פרוץ המלחמה, תחת איום המלחמה משלוש חזיתות, הוא כרת שלום בתוכנו. ראש הממשלה מטעם המערך הזמין את מנחם בגין ואת גח"ל, האופוזיציה הנצחית, אל שולחן ממשלת ישראל. האיש שנמלט מאש תותחי צה"ל פחות מעשרים שנה קודם לכן, מול חופי תל-אביב, ישב עכשיו בחדר חסר החלונות שבו הוחלט על שחרור ירושלים. אלמלא שימש כחבר ממשלה בימים ההיסטוריים ההם, ספק אם הבוחר הישראלי היה בוטח בו דיו כדי להפקיד בידיו את ראשות הממשלה עשור לאחר מכן. אשכול פתח בפניו את דלתות הממלכתיות הישראלית, ועשה זאת בלב פתוח ובנפש חפצה.

...

את הפתרון שהגה אשכול תחת אש אימץ שמיר בחדווה בעיתות שלום. כבר כשקיבל את המנדט להרכבת הממשלה, הציע למערך ממשלת אחדות, בתנאים נדיבים ביותר.²³ שנה אחר-כך, כאשר הושבעה ממשלת הרוטציה של 1984 הביע בכנסת תקווה שהיא תשדר "מסר של אחדות של קירוב לבבות, של אהבת ישראל ושל שיתוף פעולה אמיתי".²⁴ כיוון שבאותו היום נאלץ להיפרד לשנתיים מכס ראש הממשלה, אפשר להניח שהתכוון לכך בכנות. גם ב-1988, אחרי ניצחון ברור, העדיף קואליציה

רחבה על פני ממשלה צרה שבה ראה צרה צרורה. החתן, פרס, לא היה לטעמו, אבל הוא הצטער מרה כשהגירוש נכפו עליו בתרגיל המסריח של 1990.

תמיכתו של שמיר באחדות עם השמאל לא נבעה מהתרופפות אידיאולוגית. לאורך כל חייו לא זו במילימטר מעמדותיו ולא הסכים למסור סנטימטר לערבים. "כשישאלו אתכם מדוע ארץ ישראל שייכת לעם ישראל", יעץ שמיר בדצמבר 1982 לצירי תנועת חרות, "תענו במילה אחת - 'ככה'". בהזדמנות אחרת הזהיר שאם יימשכו פעולות הטרור, אזי חברון הערבית "תיהרס עד היסוד". אבל ככלל, בחייו הציבוריים, בניגוד לתפקידו בהעלמת המדען הגרמני, שמיר דווקא סלד מתרבות החיסולים ולא אהב חומצתיות. הארכיון מתקשה לנפק אפילו אמרה חריפה אחת שלו או של אשכול נגד יריבים פוליטיים.

פרסומאי בכיר סיפר לי פעם שהתחום שבו הושקעו תקציבי הפרסום הגבוהים ביותר מאז החלו שידורי הטלוויזיה המסחרית בישראל אינו תיירות, מזון או רכב, אלא דווקא מים מינרליים. ולמה? כי ספק אם אפילו מנכ"ל "מי עדן" יצליח לזהות בטעימה עיוורת בין המוצר שלו ובין המותג המתחרה "נביעות". ככל שמושקע יותר כסף בהדגשת ההבדלים, סימן שההבדלים קטנים יותר. ואולי זה מה שזיהו אשכול ושמיר גם בפוליטיקה: בפרספקטיבה היסטורית, הפערים בין התנועה שייסדה את המדינה ובין זו שהצליחה לרשת את מקומה, זניחים ביותר. שתי המפלגות הגדולות רוצות מדינה יהודית, תומכות בעלייה, רוצות משק חופשי עם פערי השקפות מסוימים על תפקידי הממשלה, ומעוניינות בשלום עם חילוקי דעות מסוימים על גבולות הארץ ועל זהות הפרטנר. אלה בסך הכול שני מותגי מים מינרליים. הקטטה הפוליטית התמידית המלווה את חיינו נועדה לחפות על ההבדלים ההולכים ומצטמצמים בין המחנות.

לתמיכת שמיר באחדות הייתה סיבה נוספת: הוא העדיף שיתוף פעולה סיטונאי עם מפלגה גדולה אחת על פני סחטנות קמעונאית מצד הרבה מפלגות קטנות, תופעה שהייתה אז בחיתוליה אבל עתידה להתרחב

לממדים מאפיוזיים-כמעט. לאחר בחירות 1988, שבהן זכה הימין ליתרון של עשרה מנדטים על פני השמאל, הוא נחרד למראה דרישותיהן של ש"ס והמפד"ל, "רסיסי מפלגות", כפי שהגדיר אותן, אבל עם תיאכון בריא. שמיר העדיף לכווץ אותן לגודלן הטבעי, והיה מוכן לשלם לשם כך מחיר נדיב למערך: שניים מתוך שלושת התיקים הבכירים. הוא זכה שלא לראות איך ב-2019 ח"כ מסיעה עם שלושה מנדטים קיבל את תיק הביטחון, וראשי מפלגות עם שבעה מנדטים לא הסכימו להסתפק בפחות מראשות הממשלה.

הבעיה היא שעם השנים, ממשלות האחדות, שהחלו בתור רעיון מחמם לב לשעת חירום, צמחו לאיום אסטרטגי על אמינותה, יציבותה וערכיה של הפוליטיקה. אחדות בימי שגרה היא צפצוף ארוך על הרעיון הדמוקרטי הבסיסי, שהוא הצבת אלטרנטיבה מתמדת לשלטון. בבריטניה, מנהיג המפלגה השנייה בגודלה מכונה "ראש האופוזיציה של הוד מלכותה", ואילו אצלנו נדמה לעיתים ששייכה בספסלים האחוריים היא עבירה חמורה על כללי האתיקה של הכנסת. בבריטניה היה צורך במלחמת עולם שנייה כדי לכונן ממשלת אחדות זמנית. בארה"ב אפילו זה לא הספיק. אולי במלחמת העולם השלישית.

כשבכירי האופוזיציה מחפשים כל העת את דרכם לממשלה, הם מביעים חוסר אמון בנעלה שבתפקידים בדמוקרטיה: למרד את חי השלטון, לבקר אותו בלי הרף, לקרוא עליו תיגר. השמרנים והליברל-דמוקרטים התייבשו במדבר האופוזיציה הבריטי מאז המילניום הקודם ואף אחד לא מת מזה. למה מה קרה, מלחמה?

הנזקים של ממשלות אחדות שלא בעיתן מבהילים: האופוזיציה מתבטלת, הממשלות מתנפחות ויכולתן לקדם מהלכים נחרצים נעלמת. אם כולם יושבים עם כולם, משמע שהבחירות הן לא יותר ממשחק ציני. המיאוס מהפוליטיקה וירידת שיעורי ההצבעה – בהתאם. עת לאחדות רחבה ועת לממשלה צרה, כמו שעת למנהיגים לוחמניים ועת לפייסנים. ועיתם של ראש הממשלה השלישי והשביעי חלפה. למרות

הצלחותיהם, הקריירה של שמיר ואשכול גססה באופן מדכדך: אשכול החולה נעדר יותר ויותר מעבודתו. יומנו הסגיר את ההידרדרות הבריאותית הארוכה: "מצונן" במאי-יוני 1968, "חופשת הבראה" בדצמבר 1968, "מנוזל" בינואר 1969 ו"חולה" בפברואר 1969. "מן הסתם", תהה העיתונאי יואל מרקוס, "שואלים רבים כיצד ייתכן שאלפי אנשים סובלים מהצטננויות קשות ורק אשכול נעדר עשרות ימים מהעבודה בגלל נזלות קלות שבקלות". בוקר אחד, כשאשכול לא קם משנתו, גילו הישראלים שזו לא הייתה נזלת. בן-גוריון סירב אפילו לפרסם הודעת אבל. גם אם אני מצטער על מותו של אדם, אמר, אינני יכול להצטער על לכתו כמנהיג המדינה. "לא אבוא לכבד פושע, רמאי. אתם רוצים שאהלל אותו כאשר הוא מת?". בשיחה פרטית הרחיק לכת עוד יותר: "כמו שאינני רוצה שיבוא לקברי - לא אבוא לקברו".²⁵

ואילו שמיר קיבל את הליכוד מבגין עם 48 מנדטים והודכה עליו אחרי עשור, בפני נתניהו, בניכוי שליש, 32 בלבד. להקת משינה שרה על "שמיר ופטרוזיליה נפגשים באפלה לפתור את המצב הנוכחי", אבל הוא העדיף שירי מחתרות. הציבור פנה שמאלה ושמיר נותר עיקש נגד ויתור טריטוריאלי ולו על גרגר. העם הצעיר, ושמיר הזדקן. ביום שבו פינה את מקומו במליאה לראש הממשלה יצחק רבין, התכנסו שישים אלף צעירים לחגוג בפסטיבל ערד. הוא התנחם בכוס תה רותח שהכינה לו מנהלת סיעת הליכוד.

ההיסטוריונים היטיבו עם אשכול ושמיר יותר משהיטיבו איתם הבוחרים. באשכול נזכרים היום בגעגוע כמנהיג שהוליך את ישראל למזהיר שבניצחונותיה, שאיחה את הקרעים וריפא את העם. שמיר הצליח להסיט מיליון יהודים יוצאי חבר העמים ארצה, במקום שיהגרו לארצות-הברית. הוא נחשב כראש ממשלה של ראשי ממשלות, כזה שמנהיגים לומדים ממנו: אהוד ברק רואה בו את אחד הטובים שבראשי ממשלות ישראל, אהוד אולמרט נזכר בו בגעגוע, אפילו בנימין נתניהו השמיע עליו מילים חמות, לא אופייניות. ממרחק השנים, תקופתם נתפסת כשנים

נטולות קטסטרופות ועתירות התקדמות בביטחון, בכלכלה ובעלייה. הצלחת השניים להיאחז בתפקידם תריסר שנים במצטבר נראית היום הגיונית יותר מכפי שנראתה לבני תקופתם. מי שגדל לתוך שנות בן-גוריון ובגין, ממש כמו מי שגדל יותר מעשור תחת נתניהו, נוטה לשכוח שיש יותר מדרך אחת להיות ראש ממשלה. יש כאלה שמרתיחים את האווירה, ויש ראשי ממשלה בטמפרטורת החדר. כאלה שדוגלים בהכרעה, וכאלה – בגישור.

כשיאיר לפיד היה מגיש של תוכנית אירוח, הוא נהג לשאול פוליטיקאים: "אם היית חיה, איזו חיה היית?" בשינוי קל, אפשר לשאול "אם ראשי ממשלה היו ירק גינה, איזה ירק גינה היו?". בן-גוריון, בגין ונתניהו היו, כמובן, כוסברה: או שאוהבים אותה, או ששונאים. אי אפשר להישאר אדיש לעלים בעלי הריח הייחודי, וגם אין טעם לנסות ולשכנע. עוד לא קם אויב הכוסברה שיסכים לתת לה צ'אנס בגלל ערכה התזונתי. את בן-גוריון אהבו ותיעבו, את בגין העריצו ושנאו. יש כאלה שאינם יכולים עם נתניהו ויש כאלה שלא יכולים בלעדיו.

שמיר ואשכול, סליחה על האבחנה הגסטרונומית, לא היו כוסברה. הם לא היו כריזמטיים או דומיננטיים במיוחד, אבל כולם יכלו לחיות לצידם באותו סלט. בקיצור, הם היו צנון.

הפוליטיקה היא מטוטלת ענקית. אין קץ להיסטוריה, ואף מחנה אינו שולט לנצח. זה נכון גם באשר לאופי המנהיגים. אחרי מנהיג שהיחס אליו אמוציונלי ובצבעי שחור-לבן, כמעט תמיד יבוא מנהיג בגווני אפור. במשך 13 שנה שלטה בבריטניה מרגרט תאצ'ר, מנהיגה שעמדותיה ואישיותה פילגו את בריטניה, חוללו שביתות המוניות והפגנות אלימות. על במות לונדון רץ עד היום המחזמר "בילי אליוט" ובו השורה "חג שמח מרגרט תאצ'ר, כל יום הוא יום שמח, כי זה יום פחות עד שתתפגרי". את מקומה ירש ג'ון מייג'ור, שתוכניות הסאטירה בממלכה הציגו בצבע אפור כל מערכון שבו כיכבה דמותו. בצרפת החליף את ניקולא סרקוזי, חובב השערוריות והמדון, פרנסואה הולנד החיוור. הצרפתים המותשים

מהסקנדרלים קידמו את פניו בברכה בביטוי "מיסייה נורמל". הקומפרסור של דונלד טראמפ הרעיש ארבע שנים תמימות, עד שהפסיד לג'ו ביידן, פוליטיקאי מקצועי עם ותק של כמעט חמישים שנה, ומי שסדר יומו הנשיאותי כולל במקום ציוצי טוויטר תה עם רעייתו בבוקר וישיבה זוגית ליד האח בחדר הסגלגל. את ניצחונו הסביר היטב עיתונאי אמריקני: "אני רוצה להעביר שבועיים מחיי בלי שאיאלץ לחשוב על הנשיא שלי ולו פעם אחת".

פרנקלין רוזוולט הוליך את אמריקה אל תוך מלחמת העולם השנייה בכוח אישיותו הכריזמטית. כשמת, בכהונתו, הוחלף בידי הארי טרומן, פוליטיקאי חצי־אלמוני, נטול כושר נאום. דווקא הוא הטיל את פצצות האטום על יפן, הנהיג את תוכנית מרשל לשיקום אירופה ונחשב עד היום כאחד הנשיאים הטובים של ארצות־הברית. בני זמנו העריכו אותו הרבה פחות מכפי שמעריכים אותו ההיסטוריונים: הוא לא העז להתמודד בפעם השנייה, ופרש. לא במקרה היה אחד הנשיאים הנערצים על יצחק שמיר. ככה זה: לפעמים פוליטיקה היא ריאליטי עוצר נשימה כמו המופע של טרומן, ולפעמים היא הארי טרומן.

מנהיגות של לחיצות ידיים במקום כיפופי ידיים יכולה להניב הישגים לא מבוטלים. כמו עיניי נוכחתי בכך במטוס מקולקל על אדמת פולין בקור של חמש־עשרה מעלות מתחת לאפס. מטוס ועליו כשישים חברי כנסת ועוד עשרות ניצולי שואה, עיתונאים ועסקנים המריא לאושוויץ ב־2014 לביקור זיכרון קצר. אחרי יממה מתישה התברר שהמנוע התקלקל, ונותר על המסלול הקפוא בשדה התעופה הצבאי בקראקוב. כשכבר הוזעק מטוס חדש, עשתה אחת הדיילות הפולניות טעות, ופתחה לרווחה את שתי הדלתות, הקדמית והאחורית. בן רגע נוצר באמצע המעבר פקק אנושי ענק, דו כיווני: אלה שמאחור ביקשו להגיע למושבים מקדימה, ואלה שמקדימה ביקשו להגיע למושבים מאחור.

במשך ארבעים וחמש דקות גדולי הביצועיסטים של מדינת ישראל, שרים עם דימוי של בולדוזר וח"כים שעשו קריירה מההבטחה "להזיז

דברים", עמדו ולא הצליחו לפתור את הבעיה הפשוטה עד מאוד: להושיב מאתיים איש על מאתיים כיסאות אחרי לילה בלי שינה. את הבעיה פתר בסוף דווקא חבר הכנסת יצחק הרצוג, שעלה מאז לגדולות. בנחמדות וכישורי אנוש לא מצויים שידל את ההוא, ביקש מההיא, טפח על כתפיים ולחץ ידיים, והצליח לשחרר את הפקק. שנים מאז, כשבחדשות אמרו שהרצוג לא ממריא כי הוא נחמד מדי, נזכרתי בכל זאת להשאיר מקום לספק: הרי לעיני כולם התברר איך דווקא בזכות יחסי האנוש שלו המריאו כולם לשחקים.

אשכול ושמיר הוכיחו שזה אפשרי גם במשרד ראש הממשלה: "אני מתפשר ומתפשר", המתיק פעם אשכול סוד, "עד שאני משיג את מה שאני רוצה".

05

האיש שפספס פעמיים

ההחלטה של פרס:
לקיים את הרוטציה

משלחת נכבדה, מלונסנת עיניים, פסעה
בצעד מהוסס אל הכנסת בקיץ 2004. היו בה
פוליטיקאים בכירים ממונגוליה הרחוקה,
ובעיה אחת, בלתי פתירה, שהעיקה על
המדינה אדירת הממדים. מערכת בחירות
דרמטית לפרלמנט עסקה בסוגיה שפילגה את
מונגוליה במשך שנים: גובה המיסוי על אחזקת
סוסים פרטיים שאינם חלק מעדר. כשנספר
אחרון הקולות, התברר שלא הושגה הכרעה.
שני המחנות סיימו בתיקו מוחלט. מה עושים?
במשך שבועות ארוכים שותקה הפוליטיקה
במדינה. חברי פרלמנט נאלצו לבטל טיסות,
שמא המחנה השני ינצל את היעדרם כדי
להשביע ממשלה. עוצר היציאות היה נמשך
לנצח, אלמלא היועץ הפוליטי של מנהיג אחת
המפלגות התגלה כיהודי. הוא זכר במעורפל
שבישראל הרחוקה והקטנה בהרבה כבר
הסתיימו פעם בחירות בתיקו מוחלט. והוא
גם הכיר מילה חשובה בעברית: רוטציה. ←

משלחת החקר המיוחדת שהגיעה למזרח התיכון ללמוד איך נחלצים מתיקו הורכבה, שווה בשווה, מנציגי שתי המפלגות הגדולות. הסיפור הפנטסטי הזה נודע לי כשהמדריך של המשלחת נתקל בי באחד המסדרונות ושאל איך מגיעים ללשכה של שמעון פרס.

ראש הממשלה השמיני היה אז צעיר למדי, בן 81 בלבד, חבר כנסת מן המניין. בדרך כלל היה רגיל לשווק בעולם בהתלהבות המצאות ישראליות כמו שבבים מתקדמים או עגבניות שרי בצבעים, אבל כעת הרצה להם במשך שעה ארוכה על הפטנט העולמי, תוצרת כחול-לבן: ממשלה אחת עם שני ראשים. חודש אחר-כך בשתיים בלילה, ישבתי בחדר החדשות של גלי צה"ל וחיפשתי ידיעות למהדורה. פתאום ראיתי על הצג של סוכנות הידיעות "רויטרס" על "ממשלה גדולה" שהושבעה זה עתה בפרלמנט המונגולי, מורכבת משתי המפלגות.

סבא שלי ז"ל נהג לומר שהיסטוריונים בעוד אלף שנה יחשבו ששמעון פרס זה לא שם של אדם, אלא תואר אבירות שעבר בירושה. הם לא יאמינו שאותה דמות מילאה כל תפקיד אפשרי מימי קום המדינה, במשך כמעט שישים שנה: מנכ"ל משרד, ח"כ, סגן שר, שר בכל משרד אפשרי, ראש ממשלה פעמיים ונשיא המדינה. בזקנתו, נהוג היה לומר על פרס שהוא הגיבור הטרגי של הפוליטיקה הישראלית: האיש שהפסיד חמש מערכות בחירות כלליות, שלושה מרוצים לראשות העבודה ועוד אחד על נשיאות המדינה. אבל האמת שונה מאוד. ייתכן שהיה גיבור, אבל לבטח לא טרגי: הנה, בלי לנצח ניצחון מובהק בקלפיות זכה לכהן פעמיים כראש הממשלה, קיבל את פרס נובל לשלום אף שהשלום לא הגיע, ומילא כל תפקיד אפשרי במדינה למרות כל ההספדים, לאו דווקא מחמיאים, ששמע בעודו בחייו. על שעריו של השבועון "העולם הזה" נמרח ב-1960 כותרת אדומה גדולה: "סוף הקריירה של שמעון פרס?". אבל הקריירה של פרס שרדה עוד חמישים וארבע שנה, הרבה יותר מאשר העיתון שפרסם את התחזית. במדינת ישראל יש שמונה סמלי שלטון: נשיא מדינה, ראש ממשלה, שר חוץ, ביטחון ואוצר, יושב-ראש אופוזיציה, יושב-ראש כנסת

ונשיא בית המשפט העליון. פרס שימש בשבעה משמונת התפקידים, יותר מכל ישראלי אחר. אם זה לוזר, מה זה וינר?

ב־1999, כאשר אהוד ברק נבחר לראשות הממשלה, גמלה בליבו ההחלטה לשלוח את פרס הביתה, לסוניה. בממשלה שעמד להציג לא נשאר מקום לראש הממשלה לשעבר, בן השבעים ושבע. אבל אז ביקש בן משפחה של פרס כמה דקות מזמנו, ובדחיפות. שתדע לך, אמר לראש הממשלה הנבחר בגרון חנוק, אם לא תמנה אותו לשר, אבא לא יחזיק בחיים שבוע. מול הדמעות, אפילו לב השיש של ברק התרכך. הוא המציא עבור פרס את המשרד לשיתוף פעולה אזורי. חייו של פרס ניצלו בנס. אבל אנחנו מקדימים את המאוחר.

ההצגה ששמה רוטציה, חילופין בעברית, זו שבמונגוליה התקנאו בה, צצה על הבמה הלאומית ב־1984. עד אז היא רצה בתיאטרון הפרינג', בעיקר במגזר החרדי והערבי. זה היה פיתוח מודרני של משפט שלמה: לחלק תינוק אחד לשתי אימהות אבל להשאיר את התינוק בחיים, לפצל כהונה נחשקת אחת של דיין או חבר כנסת לכמה חסידויות, או לכמה שייח'ים.

הרשימה הערבית המאוחדת, סיעת מיעוטים פרו־ציונית שהתמודדה בבחירות 1977, כללה ערבים מנצרת, דרוזים מהגליל ובדואים מהנגב. למרבה הצער, זכתה רק במנדט אחד. הפתרון היה הסכם רוטציה בין השייח' חאמד אבו רביע והפעיל הדרוזי ג'אבר מועדי. הוא נוסח באופן שלא פוגשים בדרך כלל בהסכמים פוליטיים: "נשבעים אנו באללה, בכל הספרים הקדושים ובהיסטוריה שנהיה חסרי מצפון וכבוד אם יפר אחד מאיתנו תנאי מתנאים אלה. אם יימנע שייח' אבו רביע להתפטר תהיה נוכחותו בכנסת בבחינת גניבה ומעילה באמון, ויהיה חסר כבוד ומצפון". כאשר חלפה שנה ומועד החילופים הגיע, ב־1981, שכח אבו רביע את אללה ואת שבועתו. הוא הסביר שעליו להגן על אחיו הבדואים מפני מזימות הממשלה להקים שדה תעופה בנגב. מועדי הזועם פנה לוועדת

האתיקה של הכנסת, אחר־כך לבית המשפט, וקיבל תשובה שבעבור ארבעים שנה תתחוויר, בנסיבות חילופין דומות, גם לבני גנין: אין שום אפשרות חוקית לאכוף הסכמים פוליטיים, ואין כוח בעולם שיכול להביא חבר כנסת להתפטר בניגוד לרצונו.

אלמונים נהגו לצלצל אל ביתו של הח"כ, הבית היחיד בכל הפזורה הבדואית שהיה מחובר לטלפון, ואיימו על חייו. מועדי, שכבר תזמן שנה בכניסה לכנסת, פגש אותו פעם ואיים עליו במפורש: "אללה יתנקם בך ובילדיך". אבו רביע לא לקח סיכון: הוא שכר שני שומרי ראש שליוו אותו בכל אשר הלך. בימים ההם, אפילו ראש ממשלת ישראל לא זכה לטבעת אבטחה כזו.

עשרה חודשים אחרי שחלף מועד הרוטציה, ב־12 בינואר 1981, סיים השייח' עוד יום עבודה במשכן. הוא גלגל במזנון הכנסת שיחה בערבית עם משה שחל. אחר־כך עבר לקפה ידידותי בשולחן של שמעון פרס. בשמונה בערב עזב את המשכן בפז' 500 ירקרק שמשפרה 800-805, אל מלון הולילנד הירושלמי. את שומרי הראש פיטר כמה שבועות לפני כן, אחרי ששילם למועדי שישים אלף שקל, בתמורה לביטול ההסכם. לא היה לו ספק שהסכנה חלפה. זו הייתה טעות שתעלה לו בחייו. כשהחנה את הרכב בכניסה למלון, ניגשו אליו שני צעירים רעולי פנים. הם ירו בראשו מבעד לשמשה הקדמית, ונמלטו בג'יפ. לראשונה בישראל נרצח חבר כנסת.

כעבור יומיים התגלתה זהות המתנקשים: בניו של מועדי, אחד מהם קצין בצה"ל. בזמן שהבנים הוכלו להארכת מעצר, האב הצהיר אמונים, והתיישב במליאה על כסאו של הקורבן. צמרמורת חלפה בגווס של חברי הכנסת כשהח"כ הטרי נעמד יחד עם עמיתיו לדקת דומייה לזכרו של הקורבן. מול עיניהם התממשה התוכחה התנ"כית: "הרצחת וגם ירשת". כעבור תשע שנים בלבד השתחררו הרוצחים מהכלא. מאה ושלושים כבשים נשחטו בחגיגות לכבודם.

אפשר, לפיכך, להבין מדוע רוטציה לא הייתה פורמט פופולרי במיוחד

בישראל של שנות השמונים. אבל שלוש שנים אחרי שאבו רביע נטמן בלוייה ממלכתית, קמה הרוטציה לתחייה. בגין התפטר והסתגר בביתו. ממשלת הימין החדשה של יורשו הבלתי פופולרי יצחק שמיר קרטעה שבעה חודשים עד שנפלה. זו הייתה תקופה אפלה בתולדות המדינה, אפלה ומורחקת. מלחמה השתוללה בלבנון, אינפלציה מבהילה השתוללה בארץ. הבורסה התרסקה אחרי שערורייה של הרצת מניות הבנקים. השקל איבד מערכו במהירות. אין פלא שהבחירות נקבעו לאמצע החופש הגדול, 23 ביולי 1984: למעטים מאוד היו מספיק דולרים כדי להמריא לחופשה בחו"ל. "לקוראינו", הודיע ידיעות אחרונות למנוייו בשבוע הבחירות, "עקב ההתייקרויות, מחיר העיתון יעמוד על 80 שקלים". כשתושבע הממשלה החדשה, ארבעים יום לאחר מכן, כבר יעמוד מחיר גיליון אחד על מאה ושמונים שקלים.

לפי כל הסקרים, שבע השנים הרעות של המערך, מאז מהפך 1977, עמדו להסתיים. סקרי דעת הקהל האחרונים חזו למערך 53 מנדטים וניצחון סוחף על פני הליכוד. "מדוע טעו עורכי הסקרים", תתהה כותרת בעיתון יומיים אחרי הבחירות, ולא בפעם האחרונה בכל הנוגע לפרס. זו המדינה היחידה בעולם, התלונן לימים, שבה אנשים אומרים אמת בסקרים ומשקרים בקלפיות. כשנספרו אחרוני קולות החיילים, התברר שהמערך אמנם גבר על הליכוד בפער של שלושה מנדטים, אבל תמונת הגושים היא תיקו מוחלט: שישים-שישים. במשך ימים ארוכים עוד ניסו שמיר ופרס לגנוב מנדטים זה מזה, לחזור אחר הרב עובדיה יוסף שזה עתה הכניס לכנסת את מפלגתו הסנסציונית, ש"ס, והתווכחו אם לגיטימי להקים ממשלה בקולות המפלגות הערביות הלא ציוניות. עד שהבינו שחכמת ההמונים כפתה עליהם לנסות ולחלץ בכוחות משותפים את עגלת המדינה שהייתה תקועה אז עמוק בבוץ.

אבל מי בראש? שמיר תיעב את פרס, פרס בז לשמיר. רבע מאה אחר-כך, על סיפון מטוסו של נשיא המדינה פרס בדרך לנסיעה מדינית באירופה, עיינתי בספר חדש על שמיר, אז כבר ז"ל. פרס, שעבר בין

מושבי העיתונאים, ביקש להציף בספר, וכשראה את תמונת שמיר על הכריכה התכרכמו פניו. "לא תלמד מהאיש הזה שום דבר", נזף בי בקול. אחר־כך כינס את כל העיתונאים מעל שמי וורשה כדי להרצות להם על קוצר ראותו של ראש הממשלה המנוח, כאילו השניים עדיין מתקוטטים בעוד סבב בבחירות, ולא מצויים הרחק משנות השמונים: אחד בבית העלמין, אחד בבית הנשיא.

במשך שבועות, מול עיני הנשיא חיים הרצוג, אחזו הליכוד והעבודה בראשות הממשלה, וסירבו להרפות, מזכירים את הסיפור התלמודי המופלא על הדרך שבה התפצלו ממלכות ישראל ויהודה, בין המלכים רחבעם וירבעם. הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו, מספרת האגדה, הציע לירבעם: חזור בך, ואני ואתה ובן ישי (דוד המלך) נטייל בגן עדן. מי בראש, התעניין ירבעם. רחבעם, הייתה התשובה. "אם כך, אינני רוצה", הייתה התשובה.¹

הפתרון נולד דווקא בשווייץ. השר זבולון המר מהמפד"ל נסע לנפוש מהבחירות המתישות, כאשר רעיון שהבזיק בו שלח אותו אל הטלפון, לשיחה בינלאומית יקרה למשכן הנשיא: אולי גם פרס וגם שמיר יהיו ראשי ממשלה, שנתיים־שנתיים? אם זה עבד לעסקני מפד"ל בבחירות מקומיות, למה שלא יעבוד גם ברמה הארצית?

כדרך של פשרות מוצלחות, כולם הזדעזעו ממנה במידה שווה. העיתונאי עמוס כרמל קבע שבאותה מידה "אפשר גם להשתמש בשיטת הפנדלים, כמו שעושים בכדורגל כאשר אין הכרעה בגמר גביע המדינה: שמיר יבעט חמישה כדורים לשערו של פרס, פרס יבעט חמישה כדורים לשערו של שמיר, ומי שינצח יזכה". אחרים תהו למה לא שבוע־שבוע, כמו טבחים בצבא. שמיר חשש במיוחד: הוא מעולם לא בטח בפרס, והיה משוכנע ששטר ההתחייבות לא ייפרע. ובכלל, אמינותו של יושב־ראש המערך מעולם לא הייתה גבוהה במיוחד בציבור. תרמו לכך מעשיו, כמובן, אבל גם תעמולת הבחירות של הליכוד: מערכת הבחירות שהסתיימה זה עתה הייתה השלישית ברצף שבה ספי ריבלין התעלל בהצלחה במועמד

המערך אל מול פני האומה. כל המדינה חיקתה אותו מחקה את פרס, עונה על כל שאלה ב"כן ולא".

כעבור עוד שבועות של מאבק מתיש על המקום הראשון, נולדה ממשלת הרוטציה הראשונה בתולדות המדינה. היא נשענה על קואליציה חסרת תקדים בת 97 חברי כנסת, אבל למרבה הפלא אפילו לא על מסמך חוקי אחד שמחייב את פרס להתפטר בתאריך המיועד. השניים הצטלמו ליד נשיא המדינה, אחד מימינו ואחד משמאלו, ומאחוריהם הצטופף מספר שיא של עשרים ושלושה שרים, כולם גברים (בנושא המגדרי לא הקפידו במיוחד על פריטטיות). קווי היסוד היו מלאכת מחשבת של ניסיונות לגשר בניסוחים על פני תהום אידיאולוגית: התנחלויות? יוקמו "חמש עד שש מדי שנה, בהסכמה". גבולות הארץ: "לא סיפוח ולא נסיגה". מו"מ לשלום? "בהסכמת שתי המפלגות הגדולות".

שמיר לא האמין לרגע שפרס יפנה את מקומו. הוא זכר היטב את אבא אבן, שנשאל פעם מדוע לא קיים פרס את הבטחתו למנות אותו לשר חוץ בממשלתו, והשיב בציניות: "כי הוא לא רצה ליצור תקדים".² יו"ר הליכוד גם לא שכח שבן-גוריון נהג לומר על פרס: "שמעון לא תמיד מדייק בעובדות".³

אבל כמה ששמיר לא סבל את פרס ופרס לא סבל את שמיר, ככה אהב הציבור את הממשלה. היא הייתה אחת המוצלחות בתולדות ישראל: בתוך שנתיים בלבד החזירה את צה"ל מביירות אל רצועת ביטחון חרשה, סמוכה לגבול עם ישראל. האינפלציה מוגרה לפני שמיגרה את הכלכלה הישראלית. נשיא צרפת מיטראן הזמין את פרס לארמון האליזה בפריז כדי לברר איך היחסים עם שמיר. "לא כל פעם שאדם וחווה נמצאים ביחד זה גן עדן", ענה ראש הממשלה הישראלי בצרפתית. אחר-כך הזהיר אותו מיטראן: אתה חייב לקיים את הרוטציה.

רוב מקורביו של פרס האיצו בו לעשות בדיוק להפך. מועד החילופים, 17 באוקטובר 1986, התקרב. הפופולריות של ראש הממשלה השמיני עלתה ככל שתוחלת חייו בתפקיד התקצרה. בסקר האחרון הוביל על

שמיר בפער אדיר של 13 מנדטים. הליכוד, שטבע במריכות פנימיות, היה מבועת מהאפשרות של בחירות מוקדמות ותבוסה מובטחת. ערב ההכרעה התכנסו המשפחה והיועצים בבית פרס בתל-אביב. "איך אוכל להסתכל לנכדים שלי בעיניים אם לא אעמוד בדיבורי", תהה. "איך תוכל להסתכל לנכדים בעיניים אם תפקיר את המדינה בידי שמיר", השיבו. ואז דיברה סוניה. הרעיה השתקנית, הסגפנית ומתעבת המצלמות, ההוכחה שהפכים נמשכים, הוציאה מפיה שלוש מילים בדיוק: "הבטחות צריך לקיים".⁴

למרבה ההלם, זה בדיוק מה שקרה. שמעון פרס עמד בדיבורו. בעשרים באוקטובר, אמנם בעיכוב של שלושה ימים בגלל התכתשויות של הרגע האחרון על כל מיני סוגיות שאיבדו מזמן מחשיבותן (האם יוסי ביילין יהיה שגריר בווינגטון? האם בנימין נתניהו ימשיך כשגריר באו"ם?) התפטר פרס מהתפקיד. הוא נסע משם לכנסת, ובפעם הראשונה בהיסטוריה של התנועה הציונית הצביעו חברי המפלגה שייסדה את המדינה בעד ראש ממשלה מהליכוד. אחר-כך השיקו כוסות מיץ, והחליפו כסאות. הטקס היה קצר ומאופק גם בשל הבשורה הטרייה שנמסרה בפתק לראש הממשלה היוצא והנכנס: נפילתו בשבי של נווט חיל האוויר בשם רון ארד, אחרי שמטוסו התרסק בלבנון. "שנתיים של חריקת שיניים הסתיימו", סיכם שמיר.

מה קרה שם? ייתכן שהטראומה של בחירות 1981 ו-1984 הרתיעה את פרס מהסתמכות על סקרים מחמיאים. אבל נראה שדווקא דימויו כאדם חסר אמינות, אשר העיק עליו לאורך רוב חייו הציבוריים, הוא שגרם לו לבצע מעשה שהוא מופת של אמינות: להיות האדם הראשון בישראל שמרצונו החופשי, לא בגלל הידרדרות בריאותית, נפשית או פלילית, עוזב את תפקידו אף שרצה מאוד להמשיך. לא היה כדבר הזה עד אז ומאז.

עד כמה חריגה הייתה החלטתו של פרס, יעיד דווקא הסכם הרוטציה השני על ראשות הממשלה, שנחתם 35 שנה אחר-כך. אחרי שלוש מערכות בחירות שהסתיימו ללא הכרעה, החליט יו"ר כחול לבן, בני גנץ,

לעשות כמעשה פרס. בתום מערכת בחירות שבה טען בנימין נתניהו שגנץ לא שפוי ונסחט בידי האיראנים, וגנץ האשים את נתניהו בבגידה וקבלת שוחד תמורת פגיעה בביטחון המדינה, החליטו השניים לשבור את התיקו הפוליטי המייאש - ואגב כך גם את כל הבטחותיהם - ולהקים ממשלת חילופים. מגפת הקורונה מנעה מהם את הצורך ללחוץ זה את ידו של זה. לגנץ היו פחות מנדטים מפרס, וגם הרבה פחות ניסיון פוליטי. "בלי טריקים ובלי שטיקים", הבטיח נתניהו במה שהתברר עד מהרה כשטיק נוסף. אבל גנץ לא סמך עליו - קשה להאמין עד כמה לא האמין לו בשלב הזה - ולכן הביא לחקיקת חוק יסוד מיוחד בכנסת, שנועד לאזוק את נתניהו אל מועד החילופים, ולזרוק את המפתחות לים. זה לא עזר לו: נתניהו הצליח להיחלץ מההסכם בתמרון פוליטי שהיה ציני וזדוני כפי שהיה מתוכם. וגנץ? הוא הפך לשאלת טריוויה: מי האיש שהצהיר אמונים לתפקיד ראש הממשלה אך מעולם לא זכה לכהן בתפקיד? פרס, שהיה לעסקן עוד כשנתניהו לא היה בתכנון, פשוט כיבד את ההסכם.

יש כאלה הסבורים שפוליטיקה וערכים הם קווים מקבילים שאינם אמורים להיפגש; שהדרך למעלה רצופה בדורסנות חסרת מצפון, השלכת חברים תחת הגלגלים המסתובבים במהירות, רמאות ושקרים. ובכן, זו מציאות שכיחה, אבל הטיפוס בסולם אינו חייב להיות כרוך בהתבהמות. אף על פי כן, בהתבוננות שלאחר מעשה, נראה שפרס שגה קשות כאשר החליט שלא להפר את הבטחתו.

האם בוודאות היה מנצח בבחירות התיאורטיות של 1986? ודאי שלא. אבל גם בבחירות האמיתיות של 1988 הוא הפסיד, ובפער המוכר לו כל כך, על חודו של מנדט בודד. האם אמינותו הייתה נהרסת סופית? זה אפשרי בהחלט, אבל קיום ההבטחה לשמיר ממילא לא עזר לשקם אותה. אפילו בבחירות מול נתניהו, עשור אחר-כך, תקף הליכוד שוב ושוב את פרס על זגזוגים וחוסר אמינות. אז אחרי כל כך הרבה הפסדים, מה בעצם היה לו להפסיד? זה לא מוסרי, זה אכזרי, זה לא הגון - אבל הכול נשכח ברגע בו אתה יושב על הכיסא. ופרס לא עשה זאת.

"זה היום האחרון שלי כראש ממשלה", אמר בטקס החילופים הקצר עם שמיר, ובאופטימיות טבעית מיהר להוסיף: "בקדנציה הזאת".

והוא צדק. תשע שנים אחר־כך, בשעת בוקר מוקדמת, פתח שמעון פרס את דלת לשכת ראש הממשלה, צעד פנימה והתיישב שוב על הכיסא הכחול המרופד. הוא עזב את התפקיד שכה רצה בו באופן הכי מתוכנן שיש, עם תאריך נעוץ שנתיים מראש בלוח השנה, וחזר אליו באופן הנורא ביותר, הספונטני ביותר. במגירות שולחן העץ עוד נותרו חפציו של יצחק רבין, שנרצח מכדורי מתנקש ערב קודם בתל־אביב: חצי קופסת אנטיביוטיקה לכאב שיניים שהציק לו, חצי חבילת משחת שיניים, חצי קופסת סיגריות. בחדר המקלחת נשארה מברשת השיניים של ראש הממשלה המנוח. הצוות של רבין לא סלח לפרס על שלא חיכה מעט, לפחות עד ללוייה.

הרצח שינה את ישראל: בחודש נובמבר 1995 נרשמה הירידה החדה ביותר במספר ההרוגים בתאונות דרכים, לפחות עד סגרי הקורונה של 2020. ההלם מהרצח גרם לישראלים להתחשב יותר בכביש, לקלל פחות, להפגין פחות. מחאות הימין נגד הסכמי אוסלו, גל ההפגנות הארוך וההמוני בתולדות המדינה, נעלמו לכלי שוב. צה"ל פינה את שכם, רמאללה ושאר הריכוזים הפלסטיניים ביהודה ושומרון כמעט ללא מחאה. הסקר הראשון של "ידיעות אחרונות" אחרי הרצח גילה שיש־ראל כבר לא חצויה: פרס זכה לתמיכת 54%, מול נתניהו שהתרסק ל־23% בלבד. יושב־ראש הליכוד היה משוכנע שהקיץ הקץ על הקריירה הקצרה שלו.

מקורבי פרס, ראשי מפלגת העבודה, אפילו משפחת רבין, מי לא האיץ בפרס לפזר מיד את הכנסת ולקיים בחירות בזק. "שני פיגועים יחזירו אותנו שוב לעמדת פיגור", הזהיר אותו השר בנימין בן־אליעזר.⁵ ראש הממשלה החדש־ישן יכול היה לבקש מנדט מהעם, בטענה שזה שהופקד בידיו עכשיו הוא זמני בלבד. איש לא היה מעז לומר דבר, איש גם לא היה מעז להתניע נגדו מסע פרסום ארסי ואפקטיבי, תחום התמחות של הליכוד מול פרס מאז שנות השבעים. אחרי שנכוו ברותחין של

הרצח, הישראלים נזהרו מאוד אפילו במים צוננים של תעמולת בחירות סטנדרטית. אבל פרס חיכה. רשמית, הסביר שאין זו העת לפצוע את ישראל בעוד מערכת בחירות אחרי הטראומה של רצח המנהיג. בפועל, היו לו סיבות אחרות: הוא קיווה להגיע להסכם שלום עם סוריה על נסיגה מלאה מרמת הגולן, ואז להביא אותו להכרעת העם. אבל היה עוד משהו, פחות מדובר: פרס, שהפסיד כל כך הרבה פעמים בכוחות עצמו, לא רצה להירשם בספרי ההיסטוריה כמי שניצח בבחירות בגלל הרצח. הוא רצה לבסס את מעמדו כראש ממשלה בזכות עצמו, לא על כדורי אקדח של מתנקש זרוני.

כתמיד בפוליטיקה, גם יצרים אישיים שיחקו תפקיד. בניגוד לשכתובים ההיסטוריים, האיבה בין רבין ופרס לא שככה עד הרגע האחרון. עשרים שנה התמודדו זה נגד זה, שטמו זה את זה, גידפו זה את זה בפומבי ובסתר. כשהסופר שכתב עם רבין את ספרו הציע לו להצמיד לפרס את הביטוי "חתרן בלתי נלאה", התמלא רבין אושר. "זו הפעם הראשונה שרמטכ"ל מצדיע לסמל", התרגש.⁶ שני מנהיגי העבודה נדרשו לשירותי התיווך של האדם היחיד ששניהם גם יחד סמכו עליו, פעיל פוליטי חכם ודיסקרטי בשם גיורא עיני. על הבמה בעצרת השמאל בכיכר מלכי ישראל, דקות לפני הרצח, עוד התרוצץ עיני ביניהם, מנסה לגרום לכך שרבין יקיים הבטחה סודית שהעניק לפרס, והתמהמה מלקיים. "שמעון ירדוף אותי עד יומי האחרון", התפרץ רבין, על הבמה, בפני השר בנימין בן-אליעזר.⁷ אמר, וירד במדרגות של כיכר מלכי ישראל, אל רכב השרד שלו.

פרס היה נחוש להשתחרר מצילו הארוך של רבין. בממשלה החדשה מינה עצמו גם לשר הביטחון, ממש כמו מי שכינה "אחי הבכור", אף שלא נתפס בציבור כמר ביטחון כמו רבין, ותוך שהוא מסרב לתחינות למנות לתפקיד את הרמטכ"ל לשעבר והפוליטיקאי הטרי אהוד ברק. במשך מאה ימים ארוכים נמנע מהקדמת הבחירות, מעניק לליכוד הזדמנות לאסוף את השברים, לעדכן את המצע, להציג את נתניהו כמי שיעשה "שלום בטוח".

רק בפברואר 1996 הואיל סוף סוף לפזר את הכנסת. הנימוק היה משעשע במופרכותו. יש להציב סדר יום חדש לפיתוח הנגב, הסביר לעיתונאים בדאבוס המושלגת. בנימין נתניהו, המום מהשגיאה הפוליטית הגסה של ראש הממשלה, אמר לרעייתו שרה: "הוא הפסיד את הבחירות".⁸

שבועיים אחר-כך, בשעה רבע לשבע בבוקר, התפוצץ מחבל מתאבד בקו 18 של אגד שנסע ברחוב יפו בירושלים. מתנדבי ארגון החסד החרדי זק"א ליקטו שרידי גופות מהעצים ומהמרפסות. זו הייתה הנקמה הראשונה על חיסולו של רב המחבלים יחיא עיאש, באמצעות טלפון ממולכד על ידי השב"כ, בעזה. שבוע חלף, שוב אותה שעה, שוב קו 18 ורחוב יפו. אני עוד זוכר את אריה גולן, מגיש יומן הבוקר ברשת ב', מודיע למאזיניו: "למי שמצטרף עכשיו, זה איננו שידור חוזר". פרס הגיע לזירת הטבח, וכמו לפני הרצח נתקל בגידופים של האזרחים הזועמים. הוא הבין מיד את המשמעות: "רובצת עליי קללה", אמר לראש לשכתו.

למחרת, ערב פורים, על מעבר החצייה המפורסם במדינה, מתחת לדיונגוף סנטר, התפוצץ עוד מחבל מתאבד. שישים ישראלים איבדו את חייהם בטרם עת בתוך יומיים. פעיל ימין הפיץ סטיקר שהתנוסס בתוך לילה על מכוניות רבות - "שלום, חברים", מחווה לביטוי "שלום חבר" שטבע נשיא ארה"ב ביל קלינטון אחרי רצח רבין. זה היה האיתות שהימין חזר לתמונה. למחרת נמחק לחלוטין הפער בסקרים. במשוואת הדם הנוראה של החורף ההוא, קיזוז פיגועי התופת את ההשפעה של רצח רבין. בבחירות, על חודם של שלושים אלף קולות, ניצח בנימין נתניהו את שמעון פרס.

יש אנשים בישראל שהיו במרחק נגיעה מראשות הממשלה: נתניהו ויתר על התפקיד באופן טיפשי ב־2001 ואז התייבש עוד כמעט עשור בטרם זכה לחזור לבלפור. בני גנץ קיבל מנדט להרכבת ממשלה והחזיר אותו לנשיא כפי שהוא. אבל איש לא שמט פעמיים את התואר אל הרצפה. פעמיים תוך עשור, ב־1986 וב־1996, יכול היה שמעון פרס להבטיח לעצמו עוד שנים ארוכות בתפקיד. פעם אחת צריך היה להמשיך בקדנציה

אך ויתר, ופעם אחת צריך היה לוותר על שארית הקדנציה, אבל המשיך. שני הפסדיו היו ההוכחה לנכונות הקלישאה שכדרך כלל מרפסים על מגנטים של מקררים: עיתוי הוא הכול בחיים.

עוד שלוש־עשרה שנים חלפו, הטעם המר של ההפסדים נעלם זה כבר. שמעון פרס היה עכשיו נשיא אהוב ונערץ, לא זה שמבקש מנדט להרכבת הממשלה אלא זה שמעניק אותו. והנה, כמשכן נשיאי ישראל, בוצעה שוב בעיטת וולה אדירה בדלי מלא חלב: הפעם הייתה זו יושבת־ראש קדימה ציפי לבני. עם התפטרותו של אהוד אולמרט, קיבלה לבני מפרס את ההזדמנות להיות האישה הראשונה אחרי גולדה מאיר שעומדת בראש הממשלה. אך לתדהמת כולם, כעבור כמה שבועות של מגעים עקרים, נכשלה. לטענתה, סירבה להעניק לש"ס הטבות במיליארד שקל. "לציבור נמאס מהפוליטיקות", הצהירה ליד פרס, שרק בזכות כישורים דיפלומטיים של יובל שנים הצליח להסתיר את השתוממותו. בגיל המתקרב לתשעים, הוא עצמו עדיין בדק בחשאי אפשרויות להתפטר מתפקיד נשיא המדינה ולהתמודד שוב מול נתניהו על ראשות הממשלה. אז בגלל מיליארד שקל לוותר על החלום? לו היה במקומה, היה מציע מיוזמתו שני מיליארדים, רק שייקחו ויחתמו כבר. לבני, טהורה בעיני עצמה, טוענת עד היום שאינה מתחרטת על אובדן ראשות הממשלה לצורך שמירת הקופה הציבורית. מי ידע צפונות ליבה של פוליטיקאית? אולי היא באמת מאמינה בכך, כפנסיונרית בביתה ברמת החיל.

אבל כמו במקרה של פרס, ייתכן שהניסיונות להרכיב ממשלה הם האודישן הציבורי האחרון, המכריע, להתאמה לתפקיד. במסע בחירות מועמד יכול להרוויח מנדטים באמצעות ריאיון מוצלח עם מראיינת קשוחה או להפסיד אותם בגלל פליטת פה לא מוצלחת. לכאורה, זה טיפשי להחריד: מה לשפת גוף או ליכולת לשלוף תשובה זריזה ולשאלה מי יתמודד עם נשיא אמריקני עוין או ייצב את המשק מזעזוע כלכלי? אבל בחירות הן פיילוט ארוך, שבו מתבוננת ועדת האיתור – המורכבת מתשעה מיליון אזרחי המדינה – בדרך שבה המועמד מגיב ללחצים. על רצון

להגיע למעלה, כמעט בכל מחיר, ועדת האיתור גומלת בבונוס. אם לא חשקת מספיק בתפקיד, סימן שאתה לא ראוי לו. ובוועדה הזו, אין כמעט הזדמנות שנייה לבוא בשערי בלפור. בכל הנוגע לראשות הממשלה, צדק מאיר אריאל. לא קפצת עליה היום, חלפו שעותיים, והנה נשארת מאחור.

06

שטריימל בשביל העולם

ההחלטה של רבין:
לכרות ברית עם ש"ס

מדי יום שישי בצהריים, כשהייתי חוזר
הביתה מבית הספר היסודי "נחלת בנימין"
בעפרה, היו ממתינים על השולחן בסלון כל
עיתוני השבת: חדשות, ידיעות אחרונות,
מעריב. במדינת ישראל בכלל, אבל בפרט
בהתנחלות דעתנית מוקפת שכנים עוינים,
יש שתי דרכים להתעדכן בחדשות: לפתוח
עיתון - או לפתוח חלון. האקטואליה והחיים
עצמם לא היו נהרות שזרמו במקביל, אלא
השקו אלה את אלה: קולות ירי עמומים בשעת
לילה הפכו בבוקר לידיעה ברדיו על פיגוע;
כותרת ראשית על הסכם מתקרב היתרגמה
לאוטובוס ממוגן נגד אבנים שיצא בדרכו
לעוד הפגנת המונים בירושלים. ←

מעט לעת הבחנתי במוספי סוף השבוע כסימני תלישה קלושים, מעידים על קיומו של דף שנגזר, משאירים מקום לניחוש מדוע נדון להשלכה אחר כבוד לפח: ריאיון חושפני מדי עם כוכבת טלוויזיה; תיאורי מין בוטים; תמונה שלא משאירה מקום לדמיון. כשהגעתי לכיתה ד', בשנת 1992, מספרם של הדפים הקצוצים עלה במהירות. ישראל הנזירית־משהו, עם גבינה לבנה ועיתונים בשחור־לבן, הלכה ופינתה את מקומה במהירות למדינה מערבית, בצבע מלא, בוטה וחצופה יותר. תמונה מפורסמת ממלחמת המפרץ מראה שובל של טיל ירוט על רקע תל־אביב שהייתה אז עיר זקנה ומרופטת, ללא רכי קומות. שנה אחר־כך החלו גורדי שחקים להתרומם אל־על.

ברית המועצות קרסה, חומת ברלין נפלה, גבולות וצבא נתפסו כמטרד מציק מהאייטיז. פרסומות מסחריות ראשונות בטלוויזיה מכרו מוצרים אבל קודם כל תל־אביביות נועזות. מייקל ג'קסון הלהיב בפארק הירקון רבבות נערים ונערות ששילמו סכום עתק של מאה וחמישה שקלים לכרטיס. בבית הספר, הכריכים של ארוחת עשר פינו את מקומם ל"מנה חמה", ארוחת אינסטנט בכוס, רק לשפוך מים חמים, לחכות חמש דקות ולאכול עם מונסודיום גלוטמט.

אחינועם ניני הצעירה קידמה אלבום ראשון כשרק ידיה מכסות על חזה. שידורי ערוץ 2 נחנכו ב־4 בנובמבר 1993 במשדר השונה ביותר מ"פסוקו של יום" שאפשר לעלות על הדעת: סרט תיעודי על חייו של ג'גולו צעיר באילת.

אבל אמות הסיפים רעדו כשלחינו פרץ אביב גפן, צעיר בן 19 ששר מילים שאיש לא העלה על דעתו להשמיע קודם לכן ברדיו: "אנחנו דור מז***ן", צרח מכשיר הרדיו פעם בשעתיים בערך. גפן הצעיר התגאה באי־שירותו בצבא. כשהופיע על שער "ידיעות אחרונות" ולגופו רק כתובת גדולה, אדומה: "טוב למות בעד עצמנו", המדינה רעדה. המבוגרים בעפרה תיעבו את אביב גפן, את האיפור על פניו ואת הקול המאנפף, אבל אנחנו לא יכולנו להתיק את העיניים מהתופעה המרתיעה והמסעירה. ספק

אם ידע אז שחבורה של ילדים עם כיפות גדולות ומכנסי טרנינג יודעת בעל פה את כל המילים של שיריו, לרבות משפט המחץ: "בואו נצער לחלום, בלי גזע ולאום".

הדבר המוזר הוא שיצחק רבין, שחזר באותו קיץ למשרד ראש הממשלה אחרי שנות גלות במדבר, תיעב את אביב גפן לא פחות משתיעבו אותו הוריי. חמישים שנה הפרידו בין הרב־אלוף מהיר החמה שפרץ את הדרך לירושלים במשוריינים, ובין הזמר שמרד בכל סמכות ושר, מן הסתם בכוונה להרגיז: "כי היונה כבר נחנקה עם הזית בגרונה/ מי זה שם הולך שיכור, זה ראש הממשלה". ובכל זאת, ממרחק הזמן נראים שניהם כשתי ציפורים המבשרות על אביב ישראלי אחד. ייתכן שרק במקרה הצטלבה המהפכה התרבותית עם המהפך הפוליטי של 1992, זה שהעניק לשמאל את הרוב בכנסת לראשונה אחרי 15 שנה. אבל היא העניקה לו פסקול דיסטורשני עדכני. ללא ספק, היה הרבה יותר מגניב אז בשמאל עם "מעריב לנוער" והבחורות.

הצומת השוקק של כל ההתרחשויות המסעירות האלה היה רשימה חדשה, בעצם איחוד ומיתוג מחודש בצבע ירוק זרחני של שלוש מפלגות שמאל, חלקן ותיקות מאוד ואדומות: מפ"ם הסוציאליסטית, שינוי הליברלית, רצ הפרוגרסיבית. מפ"ם שנאה את העשירים, שינוי את החרדים, רצ את המתנחלים. אבל לרשימה המאוחדת היה הזמריר הקליט ביותר ("חייבים ממשלה עם מרצ"), הייתה לה אישה יושבת־ראש (אז טרם באה לעולם המילה המצחיקה "ראשת"), ועל־אף שרשימתה לכנסת כללה בעיקר גברים אשכנזים מבוגרים, הייתה תנועת השמאל המאוחדת הדבר החם של בחירות 1992. בתעמולת התחיה הרצו אנשים זקנים בעברית גבוהה אודות זכותנו על הארץ, בתשדירי מרצ רקד תינוק חמוד, חשוף ישבן. חודשים אחרי מהפך 1992 עוד התאבכו מעל התורים במכולת של עפרה ניחושים מניחושים שונים באשר לזהות שלושת המצביעים האלמוניים מההתנחלות שנשבו בקסם החצוף והעניקו את קולם למפלגה. כאשר נספר אחרון קולות החיילים, ב־23.6.1992, התגלה שהעבודה

מחצה את הליכוד בהפרש של שנים־עשר מנדטים, הגדול זה עשרים שנה. אבל הניצחון של גוש השמאל על גוש הימין היה רחוק בהרבה, הכי רחוק שיש: חמשת חברי הכנסת הערבים, יחד עם מרצ והעבודה השיגו יחד 61 מושבים בכנסת. למעשה, רשימות הימין השיגו גם הפעם יותר קולות מהשמאל, אבל נפלו כדרך קורבן לפיצול ממאיר, למריבות אינסופיות, ולרף כניסה לכנסת שזה עתה עלה בחדות לאחוז וחצי מסך הקולות. "התחיה", מפלגת בוטיק ימנית, הצביעה בעד העלאת אחוז החסימה רק כדי למצוא את עצמה קורסת תחתיו, לצד שורת רשימות ששמותיהם הפומפוזיים עמדו ביחס הפוך למספר מצביעיהן: "גאולת ישראל בראשות הרב אליעזר מזרחי", "התורה והארץ בראשות הרב משה לוינגר" או "המפלגה הליברלית החדשה". "הימין הוא כמו מזגן", הציע העיתונאי אורי אורבך לקוראיו המדוכדכים הומור גרדומים, "מפוצל – ועושה הרבה רוח". הניצחון הטכני לא פגם בשמחת המהפך של המחנה המנצח. הוא רק העצים את הדחיפות שחשו ראשיו בצורך להטות את ההגה הלאומי 180 מעלות. "אני אנווט", התאדם ראש הממשלה המיועד בנאום ניצחון כעוס־משהו. אבל לשותפתו הטבעית, מרצ, היו תוכניות אחרות. יוסי שריד, הפוליטיקאי הרהוט בתולדות ישראל, טבע את הביטוי: "יומרצ רבין". כרוצה לומר: רבין יהיה דווקא הטייס, אבל אנחנו ננווט ליעד. אלא שאחרי דור שלם באופוזיציה, היה קודם על ממשלת רבין־מרצ לבחור יעד לאומי. וההחלטה הזו, במידה רבה, תוטל לפתחה של פוליטיקאית שכמותה לא ראתה ישראל עד אז: שולמית אלוני.

היא הייתה כנראה השדרנית הראשונה שנבחרה אי פעם לכנסת ישראל, אבל לא מהסוג של שירים שקטים ברצף. אלוני ייסדה בישראל את הז'אנר העיתונאי של סיוע לאזרח הקטן התקוע בגלגלי הבירוקרטיה. בגיל הצעיר להדהים, 36, נבחרה ברשימת מפא"י לכנסת, ותוך זמן קצר חוללה סקנדל כאשר הגיעה לחנוכת משכן הכנסת בשמלה לבנה צמודה, נטולת שרוולים.¹ העיתונאים נרעשו והחרדים זעמו, שילוב שעתיד לחזור על עצמו ביחס אליה עוד פעמים רבות. עד מהרה הפכה לאישה הבולטת

ביותר במפלגת העבודה אחרי גולדה מאיר. בין שתיהן לבלב תיעוב ממבט ראשון. ראש הממשלה המקשישה והממסדית בזה לח"כית הצעירה שצייתה למשמעת הקואליציונית רק כשהדבר עלה בקנה אחד עם עקרונותיה, ושהעזה, שומו שמיים, לדרוש פריימריז במקום הוועדה המסדרת. גולדה תבעה מהאזרחים למלא את חובותיהם למדינה, אלוני דגלה בזכויות האזרח. "אני לא יודעת מה אנחנו חושבים", קטעה פעם את ראש הממשלה, "אני יודעת מה אני חושבת". בהזדמנות הראשונה נבעטה הפוליטיקאית הצעירה מהרשימה, נבעטה בנעלי גולדה כמובן.

אלוני אמנם חתמה באותן שנים על עצומה נגד הקמת קריית ארבע, אבל שם תנועתה החדשה לימד היכן מצוי ליבה: "רצ: התנועה לזכויות האזרח". המילה "והשלום" תתווסף רק כמה כנסות לאחר מכן. האישה הידענית וחדת הלשון מכפר שמריהו הזהירה מפני כפייה דתית. היא זעקה נגד הברית הלא קדושה בין המפלגות הגדולות והמפלגות החרדיות, וקבעה שזו "תחזיר את ישראל לימי הביניים". כחברת כנסת מהאופוזיציה הביאה לביטול האיסור הפלילי על יחסים הומוסקסואליים, ומלחמתה למען הקהילה - עוד לפני שזו נקראה כך - גרמה לראש הממשלה מנחם בגין לקבוע ש"הגברת אלוני מגוננת על הבהמות". היא דרשה לבטל את חידון התנ"ך אף שידענותה המופלגת בספר הספרים הביכה לא פעם את הח"כים הדתיים. את בית הכנסת בכפר פקדה רק לכל נדרי ביום כיפור, בכל זאת שיפור קל לעומת חברת כנסת אחרת בקואליציית רבין, יעל דיין: זו תועדה פעם בעיצומו של היום הקדוש על החוף, בבגד ים.

כעת, עם תריסר מנדטים ובתפקיד מנוע הסילון האידיאולוגי של הממשלה ההולכת ומתרקמת, ביקשה אלוני להגשים את כל חלומותיה. אבל הנה בעיה: גם בשיא כוחו, שלא יחזור מאז, מנה השמאל הציוני 56 מנדטים. לקואליציה שתכננה להפוך את המדינה דרושות היו עוד חמש אצבעות יקרות כדי להשיג רוב.

חד"ש ומד"ע הערביות זכו אמנם לחמישה מושבים, אבל מעולם, עד רע"מ של 2021, לא ישבו מפלגות של המיעוט הלאומי הערבי סביב

שולחן הממשלה של מדינת היהודים. השלטון לא רצה בהן במיוחד, ולמען ההגנות יש לציין שגם הן לא רצו בו. בישראל הממשלה היא המפקד העליון של צה"ל, והצבא נלחם מ-1948 רק במדינות ובארגונים ערביים. המפלגות הערביות היו לממשלות בישראל מה שישראל הייתה רוב השנים למדינות ערב המתונות: פילגש שנעזרים בה מעת לעת, לא רעיה חוקית.

הליכוד המוכה לא יכול היה לשמש פרטנר, גם מפני שהממשלה החדשה נערכה ללחון קונטרול-זר על כל פעולות קודמתה, וגם כי לתנועה המובסת והפצועה לא הייתה באותה עת הנהגה לעשות איתה עסקים: בכירי המפלגה כבר היו שקועים בפריימריז על ירושתו של יצחק שמיר. יהדות התורה השיגה רק ארבעה מנדטים וגם כך, רכניה לא התלהבו משיתוף פעולה עם הקיבוצים. המפד"ל אמנם החזיקה בשש אצבעות יקרות, אבל איתה אי אפשר היה לקדם לא מו"מ עם אש"ף ולא רפורמות חילוניות. סיסמאות הבחירות שלה, "המפד"ל לימין" ו"דרך אמונה בחרתי", לא הותירו ספק בעניין. על מולדת של רחבעם זאבי ("גנדי") וקריאתה לטרנספר של הערבים איש לא חשב ברצינות. כל זה הותיר לרבין שתי ברירות, שתי מפלגות צעירות של הימין, שסיימו את הבחירות בהישגים אלקטורליים מרשימים: צומת וש"ס. ושתיהן היו יצורים ססגוניים מאוד בנוף החד-גוני של המחנה הלאומי.

צומת ריבעה זה עתה את כוחה לשמונה מנדטים, נישאת על מצע ימני מאוד אבל גם חילוני מאוד. מנהיגה, הרמטכ"ל לשעבר רפאל איתן, "רפול", תיעב את הממסד הדתי כמעט כפי שתיעב את הפלסטינים. הוא אהב את המלאכה בבית הבד שלו בכפר עדשים, ושנא שנאה גדולה את הרבנות. "פרזיטים", הייתה המתונה שבהתבטאויותיו ביחס לחרדים. את שכנינו הפלסטינים כינה פעם "ג'וקים מסוממים בבקבוק". איתן הרכה לו נשים, ואת אורחיו נהג לכבד בזנבות נקניק מבשר סוס, הזנבות בשביל החיסכון, הסוס - בשל אדישות לחוקי הכשרות. דומה ששאב הנאה משונה מטיפוח שמועות שווא שלפיהן דם לא יהודי זורם בעורקיו.

צומת ומרצ ניצבו הכי רחוק שאפשר על הציר המדיני: מצד אחד רמטכ"ל מלחמת לבנון, ומהצד השני תומכי שלום עכשיו שיזמו את הפגנת ה-400 אלף נגד אותה מלחמה ממש. אבל בנושאי דת ומדינה הן היו תאומות זהות. משום כך, רכבות מצביעים התלבטו עד הרגע האחרון בין שתי המפלגות. זה היה רמז ראשון שהחלוקה הישנה, לימין ושמאל, חדלה בהדרגה להכיל את קשת הטעמים ההולכת ומתגוונת של דור המצביעים החדש.

ש"ס הייתה סיפור אחר לגמרי. בעצם, תמונת תשליל בשחור-לבן. היא כבר השתתפה בהצלחה בשלוש מערכות בחירות, אבל עדיין נותרה חידה, עטופה במסתורין, בתוך תעלומה. המפלגה שנוסדה כתנועה עממית ברשויות המקומיות של ירושלים ושל בני ברק, שיגרה לכנסת רק גברים מזרחיים חרדים, רובם ככולם עוטי זקן ובעלי תואר רב. אולם קהל מצביעיה ההולך ומתרחב, שהיכה כל פעם בתדהמה את הסוקרים, מנה בעיקר מצביעים מזרחיים מסורתיים מהשכונות, אלה שמאסו בשלוש המפלגות ההגמוניות האשכנזיות שהתייחסו אליהם כאל מובנים מאליהם: אגודת ישראל החרדית, המפד"ל הדתית ומעל כולן – תנועת העבודה החילונית. ש"ס, שיבוש מחמת נוחות של ראשי התיבות "ספרדים שומרי תורה", לא נועדה בהכרח לשומרי התורה אלא לאוהבי המסורת: אלה שהוריהם הושלכו מאוניות אל כור ההיתוך הבן-גוריוניסטי הרוחני; אלה שהוקצו להם מקומות ספורים בישיבות החרדיות או הדתיות לאומיות, וחויבו לוותר על ניגוני אבותיהם. לכולם הציעה המפלגה דמות אב, הראשון לציון, הרב עובדיה יוסף, ואת סיסמת הבחירות היעילה בתולדות המדינה: "להחזיר עטרה ליושנה". לא היה ספק מי הזיז את העטרה שלהם: האשכנזים שהקימו את המדינה, גילחו פאות וריססו די.די.טי. לברנז'ה הפוליטית של ישראל, ג'קוזי חמים וקטן שבו משכשכים זה לצד זה בידירות מוגזמת פוליטיקאים, סוקרים ועיתונאים – רובם ככולם חילונים, שמאלנים ותל-אביבים – לא הייתה כל דרך להבין את התנועה ולתפוס את ממדיה. בארצות-הברית מקובל לדבר על תופעה הנקראת Shy Voters,

בוחרים שאינם מוכנים להודות בפני הסוקרים שיצביעו לרסובליקנים. בישראל, עוד הרבה לפני כן, התהוותה תופעת *Sham Voters*. במשך שנים הייתה ש"ס משולש ברמודה של הסוקרים: הם חוו לה התרסקות, והתרסקו בעצמם כשזו זינקה בתוצאות האמת. עד עצם היום הזה מקשיץ מכון הסקרים "מדרגם" את נתוניה של ש"ס כלפי מעלה, שכן גם כמעט ארבעים שנה לאחר הקמתה, בוחריה עדיין נרתעים להודות בפני הסוקרים בבחירתם, מחשש שיבולע להם.²

תשדיר הבחירות של ש"ס ב־1988 נפתח בתקיעת שופר, ואז במחזה התמהוני־משהו של שבעה רבנים, מובלים בידי הרב עובדיה יוסף, מבצעים טקס התרת נדרים כהלכתו, למצביעים שנשבעו לתמוך במפלגה אחרת. אכן, בשנים הראשונות הייתה ש"ס קופסה שחורה, אטומה: היא לא העסיקה דובר וחבריה לא התעניינו במיוחד בתקשורת הכללית. את התפנית חולל מנהיגה הצעיר שפילס את דרכו במהרה ממנכ"ליות משרד הפנים אל תואר השר עצמו, תוך שהוא מבצע שחיטה - בהכשר בד"צ הבית יוסף כמובן - במנהיג הקודם, יצחק פרץ. בכתבה הראשונה עליו בעיתונות הוא כונה בטעות "אליהו", אבל עד מהרה עתידה המדינה כולה להכיר את שמו: אריה דרעי. הצעיר והשאפתן בשרי ממשלות ישראל, בן 29 בלבד.

מבחינה סוציולוגית, רפול התאים לרבין וממשלתו הרבה יותר מדרעי וחבריו: הוא היה בן ההתיישבות העובדת, חילוני לגמרי, פקוד לשעבר מהצבא. את משימת צירופה של צומת נטל רבין לעצמו. אבל פגישת שני הרמטכ"לים לא עלתה יפה והייתה רצופת שתיקות מביכות. שניהם סלדו מפוליטיקה ומדיבורים (נאום השבעתו של רפול לרמטכ"ל, עשור וחצי קודם לכן, כלל 34 מילים בלבד).

בצר לה, פנתה מפלגת העבודה לש"ס. נתוני הפתיחה היו איומים: מה לממשלה החילונית הזו ולששת הגברים החרדיים של ש"ס? יתרה מזו, מצביעי ש"ס, מאז ועד היום, הם הציבור הימני ביותר בישראל, ימני פי כמה ממצביעי הציונות הדתית או הליכוד: הם יותר לאומיים

מהאיחוד הלאומי; יותר נגד מערכת אכיפת החוק מאשר הליכוד; מתנגדים יותר לווייתורים מהמפד"ל; והשיא: תומכים במנהיג הליכוד יותר מהליכודניקים עצמם*. במדינה שהפוליטיקה שלה הסתדרה יותר ויותר ביחס לשאלה "האם אתה יותר יהודי או יותר ישראלי", לא היו ישראליים יותר ממרצ והעבודה, ולא יהודיים יותר מהש"סניקים. ודאי גם לא הועילה במיוחד הקלטה ישנה של הרב עובדיה יוסף, שבאופן מסתורי דלפה לתקשורת בעיתוי הרסני, על שותפתו הקואליציונית העתידית: "ביום שתמות שולמית אלוני צריך לעשות שמחה ומשתה בבית. היא וכל הרשעים האלה ושונאי התורה ושונאי הדת".³ היה רק דבר אחד משותף לרב וליו"רית: שניהם לא נהגו לכבס את מילותיהם בקפידה.

המשטמה הייתה הרדית. "תנועה מזרחית מגונה", כינה פעם את ש"ס בעל טור מקורב למרצ. המפלגה הייתה האנטי תזה של ש"ס: תנועת נגד למה שנתפס בעיני תומכיה כהנחלה שיטתית של בורות ועוני כדרך לשימור כוח. תרבות הקמעות, הברכות וההבטחות לגן עדן הייתה זרה למפלגה שדרשה להכניס לתוכנית הלימודים את תורת האכולוציה. אלוני התפטרה מממשלת רבין הראשונה בגלל חשדות לשחיתות נגד אחד משרי המפד"ל. כעת התבקשה לשבת בממשלתו השנייה עם דרעי, שהיה כבר אז שר חשוד בשוחד. אכן, הדרך לשלום הייתה כרוכה בווייתורים כואבים מאוד.

בקיץ 1992 קיבל יצחק רבין הכרעה שספק אם היו חשובות כמותה בתולדות הפוליטיקה הישראלית. הרמזים המטרימים נזרעו עוד בנאום הניצחון שלו: "נרצה לשתף את כל הכוחות החיוביים בעם שמזדהים עם דרכנו: קידום השלום תוך שמירה על הביטחון". חדי האוזן הבחינו שראש הממשלה המיועד לא הזכיר במילה חקיקה אזרחית, גם לא מלחמה למען שלטון החוק.⁴ מסע הבחירות של העבודה הבטיח סדר יום לאומי חדש ומלחמה בשחיתות, אבל לעומד בראשה לא היה ספק למה ישמש

* לדוגמה: נתונים שערך עבור הספר ד"ר אור ענבי מהמכון הישראלי לדמוקרטיה מתוך סקרי מרכז נוטמן לחקר דעת קהל ומדיניות.

המנדרט: משא ומתן מדיני שכותרתו "שטחים תמורת שלום". כשר ביטחון באינתיפאדה הראשונה אמנם הורה לשבור ידיים ורגליים, אך עד מהרה השתכנע שהדרך לסיים את האלימות עוברת במשא ומתן עם הפלסטינים, או כפי שנקראו אז: ערביי יהודה ושומרון. הוא הבטיח בבחירות שלא לדבר עם ראש אש"ף ערפאת, וכנראה התכוון לכך ברצינות, אך לא חשב די הצורך כיצד אפשר לעמוד בשתי ההבטחות גם יחד: גם מו"מ עם הפלסטינים וגם החרמת ראש אש"ף. הפתרון עמד להיות אוטונומיה נרחבת, עם משטרה פלסטינית חזקה, וכפי שאמרה שולמית אלוני בדרכה המעודנת, "מי שירצה להתגורר ליד קבר רחל או קבר רחב הזונה יעשה זאת על אחריותו ועל חשבונו".⁵

רבין ומרצ בחרו לנסוע בדרך השלום, וזו עברה על גשר ההלכה. בדרך להגשמת המשימה כזו, התגלתה ש"ס כשותפה טבעית יותר מכפי שנראה במבט ראשון. הרב עובדיה פרסם שנים קודם לכן פסק הלכה שלפיו "מותר להחזיר שטחים שנכבשו על ידינו כדי לזכות בשלום המיוחל".⁶ דרעי עצמו היה ונותר איש מרכז-שמאל בהשקפותיו. עמוק לתוך שנות האלפיים עוד הבטיח שאם רק תינתן לו ההזדמנות, ישכנע את בוחריו ואת רבו להסכים לנסיגה עמוקה, אפילו במזרח ירושלים.⁷ הבוחרים הניציים ביותר בארץ הפקידו את קולותיהם למשמרת בקן של שתי יונים צחורות. כמו במקרה של צומת, התגלה גם כאן שמבחינת רבים מהבוחרים, ימין ושמאל זה לא הכול.

למשימת התיווך הרגישה נשלח חיים רמון, אולי בכיר העבודה האחרון שטרם פוצץ את הגשרים אל הציבור החרדי אחרי מה שזכה לכינוי "התרגיל המסריח": המפלגה הייתה שרויה עדיין תחת הלם הכישלון המחפיר של הניסיון להקים ממשלה עם אגודת ישראל וש"ס, רק שנתיים לפני כן. הרתיעה הבסיסית מאורח החיים האדוק של החרדים השתלבה עם טעמה החמוץ של הבגידה. בעבודה הניחו שאין טעם להשקיע ולהשקיע,

* שנים אחר-כך, ב-2003, קבע בפסק הלכה מעודכן שההיתר לנסיגה ניתן תמורת שלום אמת, אולם משהתברר שפני הפלסטינים אינם לשלום - אסור לפנות יישובים.

בציפייה לתשואה שלא תבוא לעולם. כאשר שמעון פרס, למשל, התבקש מדי פעם להעניק מחווה לחרדים, בבחינת "שלח לחמך על פני המים", הוא נהג להשיב בסרקזם: "לשלוח לחם? מאפיות שלמות שלחתי להם". אבל רמון ודרעי טיפחו בהדרגה ידידות קרובה. על פערי המוצא והביוגרפיה גישרו תחומי עניין משותפים: חיבה לתככים, לכדורגל ולערבים אפופי סיגרים בחברת אילי הון. כך נולד התמרון הקרקעי השאפתני ביותר בתולדות הפוליטיקה הישראלית: שימוש בקולותיהם של המצביעים הימניים ביותר בארץ כדי לחתום על הסכם עם אש"ף.

הדרך לאוסלו עברה בחברון. לא העיר, אלא הישיבה האשכנזית האליטיסטית שבה התחנך יו"ר ש"ס. אריה דרעי הוא חברון מאז ולתמיד. מתלבש כחרדי אשכנזי, דובר יידיש שלמד בישיבה, ובעיקר, באותה עת, שאב כוח פוליטי ועידוד מחסותו של הרב אליעזר מנחם שך, בכיר מנהיגי הציבור החרדי-ליטאי. במו ידיו פרש הרב שך את חסותו על התנועה הצעירה, מעניק לה לגיטימציה והופך למנהיגה הרוחני העיקרי, אפילו יותר מהרב עובדיה.

אבל שנתיים מוקדם יותר, היה זה הרב שך שבמחי נאום אחד מנע את מימוש הברית הקודמת שרקמו רמון ודרעי. לאחר שממשלת שמיר הופלה בסיוע ש"ס ואגודת ישראל, המתינו הכול למוצא פיו של הרב שך, שיקבע אם שמעון פרס יזכה להיכנס בדלתו של בית ראש הממשלה. מכל המקומות שבעולם, בחר הרב, כבר בעשור העשירי לחייו, לכנס את שומעי לקחו דווקא בהיכל הספורט יד אליהו, ביתה של קבוצת הפאר מכבי "עלית" תל-אביב. זה לא היה השידור הראשון מההיכל שהדביק את עם ישראל אל מקלטי הרדיו, אבל הפעם לא עם שחקנים שחורים אלא עם עשרת אלפים גברים חרדים בשחור (ועיתונאית אחת, שניסתה להתגנב, לבושה כגבר, ונלכדה). ראש חודש ניסן תש"ן היה הפעם היחידה בתולדות ישראל שבה הוזמנו לאולפן מתורגמנים מידיש.

מי שהמתינו לכותרת נחרצת - מערך או ליכוד - כמעט ולא הבחינו בה ברגע הראשון. "אם יש קיבוצים שלא יודעים מה זה יום כיפור", נשמע

קולו בקושי מבעד למערכת הגברה שידעה ימים יפים יותר, "שלא יודעים מה זה שבת ולא יודעים מה זה מקווה, שמגדלים שפנים וחזירים, יש להם קשר עם האבא שלהם? מערך זה דבר קדוש? הם ניתקו את עצמם מכל העבר שלנו ומבקשים תורה חדשה. אם אין שבת ואין יום כיפור, אז במה הוא יהודי?"

מה הוא בעצם אמר, הביטו זה בזה הכתבים הנכונים. לא מבינים שממש הרגע נסתם הגולל על ממשלת האחדות. החרדים כבר לא יחברו לקיבוצניקים ולמערך.

מאז חלפו שנתיים בלבד, הים היה אותו ים והרב שך לא נהג לשנות את דעתו. הוא נועד עם דרעי לילה שלם בבני ברק, דורש ממנו שלא להצטרף לממשלה שבה אלוני כשרת החינוך "תמיר את דתם של מאות אלפי ילדים יהודים".⁸ דרעי רצה מאוד להיכנס לממשלה: רשת החינוך של ש"ס "אל המעיין" הייתה מצויה כבר אז, כהרגלה, בקשיים כלכליים כבדים. הוא עצמו היה מסובך בחקירה פלילית שתבשיל לימים לאישום והרשעה בשוחד. אולי האמין ששיביה בממשלת שמאל תקל על רשויות אכיפת החוק לסגור את תיקיו. הרב עובדיה תמך בהתלהבות. אבל דרעי, אבחן היטב רמון, אינו ש"סניק. הוא שכניק.⁹

אחרי שלושה שבועות מפרכים, לתדהמת רמון, הסכים דרעי להקמת ממשלת רבין-ש"ס-מרצ. הנה עוד אחת מהבריתות הבלתי אפשריות שהופכות את הפוליטיקה כה קסומה ובלתי אפשרית: האליטה הישנה, האשכנזית חילונית, עמדה לחזור לשלטון בתמיכת המפלגה שהוקמה כדי למרוד בה. ישראל הראשונה וישראל השנייה עמדו להיכנס תחת חופה אחת. הנדוניה הייתה נדיבה – תיקי הפנים והדתות, ובנוסף יקר ערך: מנהל חדש לחינוך חרדי שיופקד בידי ש"ס. לראשונה בתולדות הציבור החרדי ייאלצו האשכנזים לבקש פירורים מידיהם של ספרדים, ולא ההפך.

או שלא? ביום החתימה נעלם פתאום דרעי. רמון השאיר לו עשרות הודעות במשיכון, אך ללא הועיל. הח"כ מהעבודה החוויר: אל מול עיניו התממש תסריט האימה של תרגיל מסריח מספר 2. כעבור נצח שנמשך

שעתיים התקשר דרעי ובקול מתוח ביקש עוד שעתיים. בסוף הופיע לטקס וחתם. לימים יספר דרעי לרמון מה קרה בשעות המתוחות: הוא נתקף חרדה פתאומית מפני זעמו של הרב שך, והחליט להישאר באופוזיציה. אבל כאשר נודע על כך לרב עובדיה, הטריח את עצמו המרן לכנסת, בפעם השנייה והאחרונה בחייו.¹⁰ "איפה רבי אריה? "שאל. "ישן", ענתה המזכירה כפי שציווה עליה השר. הרב פרץ למשרד כאש להבה, מגלה את דרעי על הספה, ער ומעשן. הוא הניף את דרעי מהספה בשתי ידיו, הוריד אותו במדרגות, הכניס אותו לרכב ואמר: "בלי חוכמות, אני גוזר עליך לחתום." "הנה כי כן, שנות התשעים המוקדמות יעמדו בסימן שני גברים לובשי שחורים ועוטי שמלות: אביב גפן והרב עובדיה.

מה גרם לרב עובדיה וליצחק רבין, שני אנשים שהביוגרפיות שלהם לא הצטלבו מעולם, לשים את אמונם זה בזה?

רבין היה רמטכ"ל ששת הימים, משחרר ירושלים ויהודה ושומרון, אבל כראש ממשלה צעיר, שבע שנים מאוחר יותר, נלחם בכל כוחו בניסיון של דור הכיפות הסרוגות לאכלס את המרחבים המשוחררים בנקודות יישוב עבריות. בניגוד לעמיתיו בתנועת העבודה, הוא מעולם לא התלהב מהמתנחלים ומההתנחלויות. כששר הביטחון שלו, שמעון פרס, נטע עץ בעפרה – מן הסתם כדי להרגיז אותו – השמיע רבין מילים קשות ביותר. "אני רואה בגוש אמונים את אחת הסכנות הכי חמורות במדינת ישראל כתופעה. מה זה בכלל התיישבות? איזה מאבק זה? איזה אמצעי? היישוב 'קדום' (קדומים) זה נאד נפוח. גוש אמונים היא בבחינת סרטן לרקמה החברתית דמוקרטית של מדינת ישראל. תופעה של גוף שלוקח את החוק לידיים".¹¹

שנתיים מאוחר יותר הייתה זו הציונות הדתית ששמה קץ לשלטונו קצר הימים, וכפי שיתברר עוד מעט – גם לשלטונה הנצחי של מפלגתו. שלושת מטוסי ה-15I הראשונים של חיל האוויר נחתו מארצות-הברית בבסיס תל-נוף באחד מימי שישי של דצמבר 1976. מזג האוויר היה נאה, לא נורו עליהם טילי נ"מ של האויב, אבל במשימתם הראשונה הם כשלו:

שעת הנחיתה התאחרה בעשרים דקות, והטקס התמשך אל תוך השבת. פרפורי הגסיסה של שלטון המערך השתלבו בפרפורי הגסיסה של הברית ההיסטורית בין הציונות הדתית והמפא"יניקים. עד אחרון ימיו יזכור ראש הממשלה את הצורך להסביר לח"כים הדתיים שבשעה ארבע אחר הצהריים אמנם עוד היה בבסיס, אבל 17 דקות בלבד אחר-כך, כשירדה השבת על תל-אביב, כבר שהה בביתו. זה לא עזר לו: המפד"ל נמנעה בהצבעת אי-אמון, ורבין הסיק את המסקנה - והתפטר. הקריקטורה בעיתון למחרת הראתה מטוס קרב עם סמל המפד"ל צולל בזווית חדה כדי להפציץ את רבין המבועת.

המתקפה היבשתית בשומרון והמתקפה האווירית בתל-נוף היו ביטוי למאבק רחב יותר על ההגמוניה בחברה הישראלית שהתלקח במשמרת של רבין. ודאי לא נעלמה מעיניו של ראש הממשלה היומרה הציונית-דתית לרשת את מקום הפלמ"חניקים והקיבוצניקים כקטר של החברה הישראלית. התפיסה המקובלת אצל הכיפות הסרוגות אמרה שהציונות החילונית התעייפה אחרי מלחמת ששת הימים ויש ליטול את המושכות, אבל לרמטכ"ל המלחמה ההיא לא הייתה כל כוונה לחתום בהתנדבות על צו ירושה.

רבין, אדום פנים וקצר פתיל, לא חסך עלבונות מאיש. על חברים בסיעתו שאיחרו להצבעה שאג מול כנסת שלמה "מטומטמים". לפרס קרא "חתרן בלתי נלאה", ואת יוסי ביילין כינה "פודל". אבל הנאה מיוחדת שאב מהדבקת כינויי גנאי למתנחלים, חוד החנית של הציבור הסרוג. את היישובים המבודדים שלהם כינה "התנחלויות פוליטיות", ולעג להן: "בית-אל, עמנואל ושלומיאל". צעדו הראשון בכהונתו השנייה היה הנחיה להקפיא ולייבש את תקציבי ההתיישבות. המתנחלים פחדו מרבין ותיעבו את ממשלתו. יום אחד, בכיתה ו', מצאתי בספר הטלפונים המשפחתי את מספר הטלפון שלו בבית, כנראה לצורכי עבודה. התקשרנו כמה חברים, וכשנשמע ה"הלו" בקול הבריטון המעושן, פרצנו בקריאות "רבין הביתה", בלי לחשוב שאם הוא ענה לטלפון הרי שהוא, ככל הנראה, כבר בבית.

ש"ס השתלכה היטב בתוכניות המדיניות של רבין. בעיניו הייתה פרטנר מושלם: מפלגה חרדית, אבל לא משיחית; ימנית אך נכונה לפשרות מדיניות. רבין ביקש להפוך אותה ללשון מאזניים על חשכון המפד"ל ההיסטורית. הוא החליף ברצון את "המזרחי" במזרחים. איתות לכך ניתן עוד בזמן הבחירות: מועמד העבודה להרכבת הממשלה הפתיע את חברי מפלגתו כשירד לנתיבות, חובש כיפה שחורה, להתברך אצל הבאבא ברוך.¹³ במובן הזה היה הרב עובדיה שותף אידילי. לצד נכונותו המוצהרת לפשרות מדיניות, הראשון לציון לא הרגיש בבית במחנה הימין גם מסיבות אישיות. כרב ראשי סלד והתקוטט עם מקבילו האשכנזי, הרב שלמה גורן, שנערץ כל כך על המפד"ל. ב-1983 נקצבה כהונתו והוא הודח באופן משפיל לטובת בכיר רבני הציונות הדתית, הרב מרדכי אליהו. אלמלא הודח, אולי לא הייתה באה ש"ס לעולם כעבור שנה. הסרט "מדורת השבט" של יוסף סידר מתאר היטב את המרמור והתסכול של הצעירים המזרחיים במוסדות החינוך האשכנזיים האליטיסטיים של הציונות הדתית.

את הדחת הרב עובדיה תפרה קואליציה של המפד"ל והליכוד. אין פלא שהשותף הטבעי של שתי המפלגות האלה לא ראה את השותפות כטבעית כל כך. את שמיר כינה הרב כ"אוכל בחוץ לארץ שרצים ודגים טמאים, וגם אשתו מרשעת"; וכששרון השליך אותו מממשלתו הודיע חגיגית שהקדוש ברוך הוא "ייתן לרשע הזה באנה (מכה) אחת ולא יקום". על רבין ופרס מעולם לא דיבר כך.

כאשר נפתחה החקירה הפלילית נגד דרעי, שבועות ספורים אחרי שנכשל התרגיל המסריח, היה הרב עובדיה משוכנע שהליכוד תפר את התיק לבן-יקיר-לו, נקמה צוננת על הרומן עם פרס. "אמרתי לך שאסור לנו ללכת עם הליכוד", נזף בדרעי, "הם רשעים ארורים".¹⁴ והנה נקרתה לו הזדמנות משמיים להשיב לרשעים כגמולם.

הקואליציה החדשה הייתה עבת מותניים יחסית, 67 חברי כנסת, אבל למן הרגע הראשון נגזר עליה להיות גמישה מאוד, שכן היא השתרעה

מהנאומים במסגרי אום אל פאחם בשישי ועד דרשות מוצאי שבת בשכונת הבוכרים. אורח שנקרה ללשכת רבין בשבועות הראשונים של כהונתו גילה שדרעי נוהג לשבת בלשכה כשרגליו מונחות, במנהג בעלים, על שולחן ראש הממשלה. אבל שלושה גורמים איימו על השותפות החדשה: הפה הגדול של שולמית אלוני, ההסתבכות של דרעי, ומעל הכול – הסכם אוסלו.¹⁵

"יש סדק בכל דבר", שר פעם ליאונרד כהן, "כך האור נכנס פנימה". באופן דומה, גם אם פחות לירי, עובדת תמיד האופוזיציה: היא מנסה לאתר סדקים בקואליציה ואז מרחיבה אותם באמצעות הצעות חוק שמפלגות את הממשלה ומביכות אותה. במקרה הזה הליכוד לא צריך היה לחפש אחריהם יותר מדי: למן הרגע הראשון נפערה מולו פרצה עצומה. שרת החינוך הטרייה הייתה נחושה לשכנע את בוחריה – אולי גם את עצמה – שהישיבה עם ש"ס לא שינתה את השקפותיה החילוניות. בעיצומו של חג הפסח התיישבה עם פמלייתה במסעדה בנצרת, ואכלה פיתות טריות, לתיאבון ומן הסתם גם להכעיס. אחר־כך דרשה להוציא את ספר יהושע מתוכנית הלימודים בבתי הספר, בטענה שהוא מסית לכיבוש ולטרנספר, שתי מילים שהיו שנואות עליה במיוחד. "אפיפיוורים", כינתה את הרבנים הראשיים, ואת קבר יוסף בשכם – "קבר השייח' יוסוף". כשהלך הרבי מלובביץ' לעולמו ורבין הספיד אותו, אלוני חרצה דעתה שראש הממשלה "קצת הגזים בהודעה".¹⁶ ש"ס השתוללה מזעם, אבל רבין השתולל יותר. האמת נחשפה: הוא העדיף את ש"ס על מרצ. כשאלוני הסבירה שמוצא האדם מהקוף והעולם לא באמת נברא בשישה ימים, שמע זאת ראש הממשלה במהלך סיור בכרמיאל. מאחר שטלפון סלולרי – לבנה שחורה עצומת ממדים באותם ימים – לא היה בהישג יד, נכנס בסערה למשרד של סופרמרקט מקומי, הרים את הטלפון וחייג בעצמו לשרת החינוך. את השאגות שמעו כל לקוחות החנות.¹⁷ אלוני ארגנה לעצמה כנס תמיכה שבו אמרה אחת הדוברות: "בתי הספר החרדים הם בתי ספר לפושעים". זה היה ניסיון לכבות שריפה באמצעות דלק. כפיצוי, אולצה

אלוני להתחייב שמעתה תדבר יפה וחלש, וגם, מנחת פיוס שכזו, לתמוך בחוק שימנע יבוא בשר חזיר.

שבעה משברי אלוני פקדו את הקואליציה, והשנה הראשונה עוד הייתה רחוקה מלהסתיים. כאשר שרת החינוך נזפה בראש הממשלה שהעז לסיים את נאומו בטקס זיכרון בוורשה בקריאת "שמע ישראל", הקיץ הקיץ על השותפות. מועצת חכמי התורה התכנסה לדיון חירום, אולטימטומים שוגרו, איומים אוימו ורבין דרש מאלוני לעזוב את תפקידה לטובת משרד זוטר בהרבה: אמנויות, מדע ותקשורת. "קשה להאמין שאנשים שסיסמת השלום בגרונם יכולים להביא לפירוק הממשלה", התאדם שוב. כשאלוני פינתה את חפציה ממשרד החינוך, ניחמו אותה בכנסת באמירה נושנה של עזר ויצמן, שבמרוצת השנים הודבקה דווקא לה וגרמה לה עוגמת נפש מרובה: "בשביל השלום, אסכים לשים שטריימל".

ייתכן שרבין היה מבליג גם הפעם, לולא ידע משהו שהשרה והרב עדיין לא ידעו: באוסלו הצוננת, תחת מעטה שלג וחשאייות, התרקם באותו הזמן ממש הסכם חסר תקדים בין ישראל ובין הארגון לשחרור פלסטין. עוד לפני הנסיגה מעזה ויריחו, נחנך הסכם אוסלו בנסיגה ממשרד החינוך. חצי מדינה הוכה בהלם והחצי השני נתקף אופוריה כאשר נחשפו בסוף הקיץ פרטי ההסכם הסודי: ישראל מכירה בארגון לשחרור פלסטין כמייצג הלגיטימי של ערביי יהודה, שומרון ועזה. היא תאשר את כניסת ערפאת וראשי אש"ף לעזה ורמאללה, ותאפשר להם להקים משטרה בסדר גודל צבאי, מצוידת ברובי סער ונגמ"שים. עזה ויריחו יפוננו תחילה, אבל זה בהחלט לא נועד להיות הסוף. המשורר חיים חפר התרונן: "אל כל בתי הקברות הצבאיים אני הולך היום / ובשאגה גדולה ובצעדי מחול אני מבשר למצבותיי 'שלום' / ואני רואה יונים צחורות מעופפות מברוש לברוש / והן עופות השמים המוליכים את הקול: תשעה בספטמבר אלף תשע מאות תשעים ושלוש".¹⁸ באותו שבוע התווספו לבתי העלמין הצבאיים עוד ארבע מצבות, ניצנים ראשונים של טרור שעתיד להתפרץ בעוצמה יוצאת דופן.

הרוב להסכם בכנסת היה מובטח בשל תמיכת הסיעות הערביות. אבל שלוש מאות אלף מפגיני ימין מילאו את הרחוב הסמוך למשכן שייקרא בעוד שנתיים בלבד "שדרות יצחק רבין", במאמין אחרון להביא את ש"ס להתנגד להסכם, ולשלול את הלגיטימציה לקידומו. למחרת בבוקר התפטר אריה דרעי.

פרישתו של שר הפנים בן ה־34 מהממשלה לא הייתה קשורה כלל להסכם אוסלו, אבל איימה לחסל אותו ארבעה ימים בטרם נחתם רשמית. חודש לפני כן הוגש נגד דרעי כתב אישום חמור על קבלת שוחד בסכומים גבוהים. רבין, שנזקק נואשות לתמיכת ש"ס, סירב לפטרו כדי שלא להחליש את הקואליציה אשר נזקקה לכל ח"כ לקראת המבחן ההיסטורי שבפתח. ואז, כשההסכמים כבר פורסמו, קבעו שופטי בג"ץ כי משעה שהתגבש כתב האישום נגד דרעי בעוון שוחד, על ראש הממשלה לפטרו מתפקידו, וכן את סגן השר רפאל פנחסי שהסתבך אף הוא בפלילים. באירוניה מופלאה של ההיסטוריה, או ממעמקי התת־מודע של ראש הממשלה, הבטיח רבין בבוקר שלפני ההחלטה לישראלים המודאגים ש"הפלסטינים יעשו סדר בעזה בלי בג"צים".¹⁹ והנה חולל בג"ץ בירושלים מהומה שלא מהעולם הזה.

רבין הוכה בהלם. הוא הזהיר שהתפטרות דרעי היא סכנה לתהליך השלום. שולמית אלוני, שבעבר פרשה כבר מממשלה בראשות רבין בגלל צירופו של שר דתי שנחשד בשחיתות, קראה עכשיו לש"ס להישאר בקואליציה. ראש הממשלה דהר לביתו של הרב עובדיה לפני שימריא מנתב"ג לחתימת ההסכם, מבקש לוודא שפרישת המפלגה לא תסכן את הרוב היהודי להסכם. "ברוך תהיה בצאתך וברוך בשובך", אותת לו הרב שיהיה בסדר, והוסיף סטירה של חיבה כדי להדגיש את המסר. ש"ס עזבה את הקואליציה אבל נמנעה בהצבעה, מאפשרת רוב מוצק של 11 חברי כנסת. דרעי סיפר כל השנים שהרב עובדיה הכריח אותו לא להתנגד להסכם. אבל בקלטת של הרב שנחשפה אחרי מותו, צצה גרסה אחרת: "זה הוא, זה הוא, הכול הוא", הפנה מרן את האצבע המאשימה לבן טיפוחיו.

כעבור חודש יטיל בג"ץ עוד פצצה: בית המשפט נענה לבקשתה של חברה פרטית, וביטל את האיסור על יבוא בשר טרף לארץ. להכשיר גם את אוסלו וגם בשר חזיר – זה כבר דבר שהיה מעל לכוחותיו של הרב עובדיה יוסף. רבין לא ידע את נפשו מרוב זעם. עם אחד השופטים היה לו חשבון פתוח: השופט אהרן ברק. כיועץ המשפטי לממשלה, לא הותיר ברק ב־1977 ברירה לרבין אלא להתפטר מראשות הממשלה בגלל פרשת חשבון הדולרים. דור חלף, ורבין חשד שברק מנסה לשים קץ גם לכהונתו השנייה. "שום גוף לא ינהל את המדינה פרט לממשלה", נזף בשופטים. כדי להבהיר את רצינותו, חוקק בהליך בזק פסקת התגברות על פסיקת בג"ץ כדי לעצור את מכולות החזיר הקפוא בדרכן לארץ. הימין דורש שנים למנוע מהשופטים להיות הפוסקים האחרונים, אבל הממשלה היחידה שעשתה זאת עד היום הייתה זו של העבודה ומרצ. ש"ס התרצתה, והמשיכה לתמוך מבחוץ.

תומכי המהפכה השיפוטית בבית המשפט העליון נוטים להזכיר את "הלכת פנחסי ודרעי", ארבעה ימים בלבד לפני אוסלו, כהוכחה על דרך השלילה שבג"ץ איננו שמאלני. הנה, השופטים פסקו בהתאם למצפונם והתעלמו מההשלכות הרוות האסון שיכלו להיות להחלטתם על סיכויי השלום. אכן, לבית המשפט העליון ולשמאל הישראלי יש בדור האחרון מטרות שונות: בעוד השמאל התמקד בקידום רעיון שתי המדינות על חשבון רעיון ארץ ישראל השלמה, הרי שפסיקותיו של בג"ץ עוסקות בעיקר במאבק למען הדגשת ישראל כמדינה דמוקרטית על חשבון הפן היהודי שלה. היריב האידאולוגי של הרשות המבצעת באותן שנים היה מפעל ההתנחלויות של המפד"ל ומולדת, ואילו היריב האידאולוגי של הרשות השופטת – החקיקה הדתית של ש"ס ויהדות התורה. בג"ץ אמנם קומם בדור האחרון את הימין בשורת פסיקות נגד מאחזים ביהודה ושומרון ופסל את החוק להסדרתם, אבל אחד מכל ארבעה חוקים שנפסל עד היום היה דווקא פרי יוזמתן של המפלגות החרדיות:²⁰ פטור מגיוס, קצבאות מוגדלות ומלגות לאברכים. לא לחינם, ההפגנה הגדולה ביותר

בתולדות המדינה הייתה של חצי מיליון אזרחים חרדים מול בית המשפט העליון, ב־1998.

בשנתיים הקריטיות של הסכמי אוסלו תעמוד פרדיגמת רבין במבחן: האם מצביעה הימניים של ש"ס יאפשרו לממשלת אוסלו תוחלת חיים ואיכות חיים? זה עתיד היה להיות מבחן קשה מנשוא. בתוך ימים הקימו המתנחלים מאהל מחאה מתחת לביתו של מנהיגה הרוחני של ש"ס. הם דפקו בדלת וברחו, צפרו ביום, וכרזו ברמקולים בלילה. כשרעייתו של הרב, הרבנית מרגלית, הייתה מגיעה עם סלים, היו משמיעים לעברה קריאות מחאה קצובות. "חיי אינם חיים", התלונן הרב אחרי חודשים של הפגנות בכל שעות היממה. "המתנחלים מפריעים ללימודי ואינם נותנים לי מנוח. אינני מוחל על כבודה של הרבנית. ארורים ביום וארורים בלילה". כעבור כמה חודשים הלכה לעולמה. המתנחלים האשימו את הרב במות מתנחלים מפיגועים, והרב האשים את המתנחלים במותה של רעייתו*.

הרמז של מרן הובן: מיד בסיום הדרשה יצאו מאות מחסידיו לביתו, העלו באש את עמדת המחאה והציתו מכונת של אחד המפגינים. עד שמשמר הגבול הוזעק להפריד בין הניצים, פונו שלושה מתנחלים לבית חולים במצב קל עד בינוני. קשה להגיד שרבין הצטער. "חסיד הרב היו מהאגף הסהרורי של הימין", אמר אז מקורבו, עו"ד דוד גלס, "והם לא חשבו לרגע והסתערו. זו הייתה ההוכחה לכך שדבקותם בו עולה על כל האידאות האחרות".

* כמה חודשים אחרי שהחלו ההפגנות נרצחה בפיגוע עפרה, ביתו של אחד מבכירי המפגינים, הרב מנחם פליקס. ערב כניסת דרעי לכלא, ב־2002, הוא ביקש - וקיבל - את סליחת פליקס.

במוצאי שבת פרשת "לך לך" תשנ"ו, בעוד הרב עובדיה יוסף נושא את דרשתו השבועית בבית כנסת היזדים²¹, ניגש אל הרב שמשו האישי ולחש דבר מה על אוזנו. עיני הרב התמלאו דמעות. "במה חטא יצחק", שאל בקול כשגם לקהל נודע על שלוש היריות בכיכר, מהדהד את הרהוריו של אברהם אבינו על בנו מפרשת העקידה. מאוחר יותר גילה לחרדתו שהיורה הוא יהודי חובש כיפה שחורה ממוצא מזרחי. עד הירצחו, עוד הגיע ראש הממשלה אל הרב, ועל תה וצלחת פיצוחים שימר את רשת הביטחון של ש"ס שמנעה את נפילת ממשלתו. המפלגה כבר הייתה אז רשמית באופוזיציה; חודש קודם לכן הצביעה בכנסת נגד הסכם אוסלו ב', זה שבמסגרתו עתיד צה"ל להתפנות משכם, רמאללה ושאר הערים הפלסטיניות. ההסכם עבר על חורו של קול אחד, בסיועם של שני גנבי קולות: החשמלאי לשעבר אלכס גולדפרב והמרגל האיראני לעתיד גונן שגב. אפילו כך נרשם רוב יהודי נגד ההסכם, דבר שטען את הרחובות בחשמל ואלומות כבושה. אלפי מפגיני ימין עלו על הכנסת בתהלכות לפידים.

גם בבחירות שתבואנה, בין פרס ובין נתניהו, יעדיף הרב עובדיה את מועמד העבודה על פני הליכוד. אבל ההמון גבר אפילו עליו. ב-1996, תחת לחץ הרחוב החרדי ההולך ומימין, העניק מנהיגה הרוחני של ש"ס חופש הצבעה, מה שהתפרש בעיני כול כקריאה לתמוך בנתניהו בבחירות הישירות לראשות הממשלה. הרב עובדיה העניק לעצמו חופש הצבעה ובחר בפרס, ככל הנראה הקול החרדי היחיד שקיבל ראש הממשלה היוצא באותה שנה.

פחות משלוש שנים אחר-כך, בבחירות 1999, נקרתה הזדמנות אחרונה בהחלט לחידוש הברית של רבין, הפעם עם מי שהתיימר להיות יורשו: אהוד ברק הביס זה עתה את בנימין נתניהו בפער אדיר של 12 אחוז. ודאי לא הזיקה לו בקשת הסליחה החגיגית מעדות המזרח על עוולות היסטוריים שביצעה כלפיהם תנועתו, העבודה; גם לא ההגדרה

המכאיבה של הרב עובדיה שדבקה בנתניהו לכלי הסר: "עיזה עיוורת". כעת, נישאת על כנפי הצבעת מחאה חסרת תקדים נגד הרשעתו של אריה דרעי, ובסיוע שיטת שני הפתקים, רשמה ש"ס שיא היסטורי של 17 מנדטים, כמעט משתווה לליכוד. ושוב עמד ראש ממשלה מהעבודה בפני הדילמה: מדינה חילונית או מדינה פלסטינית? וביתר פירוט: ש"ס - או שינוי והליכוד. לקהל העצום שהגיע לחגיגות הניצחון בכיכר רבין לא היה ספק. "רק לא ש"ס, רק לא ש"ס", השמיעו ההמונים שאגות קצובות. ספק כמה מהנוכחים נתנו את ליבם לאירוניה ההיסטורית שקריאות כאלה נשמעו בכיכר הנושאת את שמו של מי שכרת את הברית המקורית עם המפלגה הספרדית.

ברק שמע - והתעלם. "יכולתי להקים ממשלה שתעסוק בנושאי פנים ותהיה ממשלת אחדות עם הליכוד", הסביר אחרי עשרים שנה. "אבל היינו שלוש שנים אחרי המועד להסדר קבע, לקלינטון יש עוד שנה וחצי. יש הזדמנות להיכנס לעניין השלום, אז זה הזמן להתעסק בבעיות פנים?"²² ושוב הושלכו לפח הבטחות: "לתת למשרתים ולא למשתמטים" של ברק, או זו של מנהיג מרצ יוסי שריד: "ריד מיי ליפס, לא נשב עם ש"ס". כעבור כמה שבועות כפה ברק על דרעי להתפטר מראשות ש"ס, ואז חתם עם יורשו, אלי ישי, הסכם קואליציוני נדיב. ברק, כך התגלה לי במהלך כתיבת הספר, היה מוכן להסתדר גם עם דרעי; הוא סילק אותו רק בעקבות בקשות חשאיות של אויבי הפוליטיקאי המורשע בתוככי ש"ס.

כמו אלוני, גם שנאו נפשה שריד לא החזיק מעמד במשרד החינוך אפילו שנה. ההיסטוריה חזרה: שוב סכסוכים על החינוך החרדי, שוב קטטות שבועיות. שוב לשונו המושחזת של הרב עובדיה, הפעם מכתיר את יו"ר מרצ בתואר "המן הרשע, שטן, לעקור אותו מהעולם".²³ ברק ניסה לסיים מאה שנות איבה ומאבק עם הערבים, אבל לא הצליח לסיים את מלחמות היהודים אצלו בקואליציה.

ימים ספורים לפני ועידת השלום ההיסטורית בקמפ דייוויד, התפטר שריד בדמעות ממשרד החינוך שהיה אהוב עליו, כדי שש"ס תישאר

בממשלת ברק. "לא אוכל לקחת את האחריות לקריסת תהליך השלום", הבטיח, "אני עוד אשוב". זה היה יומה האחרון של מרצ בממשלת ישראל למשך יותר מעשרים שנה. שלום זה לא הביא: ש"ס חיכתה עוד שלושה שבועות, ואז פרשה גם היא.

כשברק חזר מקמפ דייוויד, בלי שלום ובלי קואליציה, הוא נזכר פתאום להסיר את השטריימל. במוצאי שבת אחת זימן את חברי סיעתו והכריז על מהפכה חילונית: נישואים אזרחיים, תחבורה ציבורית בשבת וריסוק הממסד הרבני. "בשביל אחדות חילונית עם הליכוד", הכריז, "אני מוכן גם לחזור בי מההסכמות בקמפ דייוויד". הליכוד נחר בבוז. אחרי שנים חזרה ש"ס מהנדודים בשדות השמאל. כאשר ש"ס מידפקת סוף סוף על דלתו, הוא לא תכנן להשיב לה "אני לא בבית".

ברשתות החברתיות עלתה בשנים האחרונות הכמיהה ל"ממשלה ליברלית נאורה", כזו שתסיים גם את השליטה הישראלית בשטחים וגם את השליטה של הממסד הדתי בישראל. אבל האמת היא שאי אפשר. הדמוגרפיה שהלכה והתהוותה בישראל החל משנות השבעים קבעה שלא ניתן עוד להקים קואליציה יציבה ללא אחד משני הזרמים הדתיים: הציונות הדתית והיהדות החרדית. העיתונאי המנוח אורי אליצור כתב אחרי ההתנתקות שבישראל אפשר לפנות בתי כנסת של הכיפות הסרוגות בתמיכת הכיפות השחורות, או לסגור ישיבות שחורות בקולות הסרוגים. על כן, נדרש השמאל להכריע: שלום עם אש"ף, או מלחמה עם הרבנות? הפרדת דת ומדינה או הפרדות מהפלסטינים? או אם להשתמש בביטוי של היריב האידיאולוגי מימין, זאב ז'בוטינסקי: חד נס. רק דגל אחד.

כיצד הייתה נראית ישראל לו הקים רבין ב-1992 ממשלה עם צומת במקום עם ש"ס? האם במקום אוטובוסים מתפוצצים היו אוטובוסים בשבת? ומה היה קורה לו נעתר ברק לקריאות ההמונים בכיכר, וגיבש קואליציה עם שינוי והליכוד במקום עם החרדים? האם היה מצליח ליישם את אמנת כנרת של הרב יעקב מדן ופרופסור רות גביוון להסדרת יחסי דתיים חילוניים, במקום לנסות להמיר את האמנה הפלסטינית

האלימה בהסכם שלום כולל? השאלה הזו נועדה להישאר תיאורטית, בגלל המאפיין המיוחד של השמאל הישראלי – או לפחות מה שהיה, עד שהתכווץ והתאדה.

"בכל העולם מודדים את השמאל במרחק מצ'ה גווארה", נאנח ח"כ אמנון רובינשטיין בכנס ההקמה של מרצ ב־1992, "רק בארץ השמאל נמדד במרחק מיאסר ערפאת". לו היה רובינשטיין פוליטיקאי ספרדי או בלגי, היה מצעה הקפיטליסטי של מפלגתו, "שינוי", מזכה אותו במקום של כבוד במחנה הימין. אבל בארץ מצא עצמו חובר למפלגת שמאל סוציאליסטית כמפ"ם. בפוליטיקה יש פתק אחד, ובסוף אפשר לקדם באמצעותה מטרה אחת. והשמאל הישראלי בחר, שוב ושוב, במטרה העליונה של סיום הכיבוש, לא חילון המדינה. ההגדרה הייתה "מחנה השלום", לא "המחנה הליברלי".

אמירה מסורתית גורסת שרק השמאל יכול לעשות מלחמה, ורק הימין שלום. כאשר השמאל רוצה להתפשר הימין ממלא את הרחובות, וכאשר הימין גייס בפעם האחרונה מילואים בהיקף רחב זה נגמר בעצרת של 400 אלף בכיכר מלכי ישראל. ספק אם שתי האקסיומות הנושנות האלה עדיין בתוקף (הליכוד יזם מאז את מבצע "חומת מגן", העבודה את אוסלו). אבל יש אמיתה אחת מודחקת פי כמה: רק הימין יכול לקדם סדר יום חילוני. שלוש פעמים בלבד בדורות האחרונים כיהנה ממשלה בלי חרדים, ובכולן עמד בראשה איש ימין. ממשלת שרון־לפיד־נתניהו של 2003 קיצצה בקצבאות הילדים והזניקה את שיעור היציאה לעבודה. ממשלת נתניהו־לפיד־בנט של 2013 חוקקה את חוק הגיוס והכניסה חובת לימודי ליבה. אלא שגם שתי הממשלות האלה פורקו חיש מהר. שרי שינוי סייעו להזנקת הכלכלה, עד שערב אחד השליך אותם שרון מהקואליציה שלו לטובת יהדות התורה, כדי לקדם את תוכנית ההתנתקות. הוא ידע שאפילו טומי לפיד המנוח שנשבע ב־2005 להצביע "ביי הוק אור ביי קרוק" נגד תקציב שכלל תופיני ענק ליהדות התורה, יהיה חייב לתמוך. "הבוחרים לא היו סולחים לי אם בגללי הייתה מתבטלת הנסיגה מעזה",

תירץ לפיד. כאשר הקהילה הגאה ביקשה לצעוד בירושלים סמוך לביצוע התנתקות, חששו במשטרה שהדבר יחייב העברת כוחות גדולים ממשימת הפינוי בגוש קטיף למשימת האבטחה. השר שמעון פרס, יו"ר העבודה הנצחי, זעם: "ההומואים עברו כל גבול", האשים.

האבסורד הוא שהשותפות עם החרדים היא עקב האכילס של הימין. הם נכס פוליטי שמס ציבורי גבוה בצידו. בכל מחקר עולה שרוב גדול, גם בקרב מצביעי הימין, תומך בנישואים אזרחיים, השוואת חקיקה לזוגות חד-מיניים ותחבורה ציבורית בשבת. הברית עם החרדים לוכדת את הפוליטיקאים הימניים באופסייד ברור – ונדיר – עם מצביעיהם. בסיוט הפוליטי של מערכות הבחירות 2019-2021, נתניהו איבד את האפשרות להרכיב ממשלה לאחר שאביגדור ליברמן ערק ממחנהו, מניף את דגל החילוניות במקום את דגל הימניות. אסטרטגיה פוליטית נבונה משמאל הייתה מתמקדת בסדר יום אזרחי, אבל תחושת הדחיפות ההיסטורית הוליכה את העבודה, מרצ וקדימה אל השטריימל, ואולי גם אל סופם הפוליטי.

האם ניתן לחדש את הברית בין הש"סניקים והשמאל? זה יהיה קצת קשה, כי אין ממש שמאל ואין ש"ס. מפלגת העבודה קרסה יחד עם חלומות המזרח התיכון החדש, מכיוון שלא השכילה להציע רעיונות מדיניים מעודכנים יותר לציבור שבהדרגה הלך והתפכח מהאמונה שבצד הפלסטיני יש פרטנר לשלום. על חורבותיה קמו רשימות מרכז-שמאל שהפיקו את הלקחים ומכרו למצביעים מרכולת אנטי-דתית במקום לדבר על "אכיבוש": טומי לפיד הופיע בטלוויזיה עם סבונים בהכשר הבר"ץ כדי להכשיר את הלבבות לממשלה חילונית עם שרון. בנו עולל דבר דומה לאותה ש"ס, עשר שנים מאוחר יותר. דרעי ישב אז באופוזיציה עם יו"ר מפלגת העבודה, יצחק הרצוג, נכדו של הרב הראשי. "הלוואי ונזכה להכתיר אותך כראש הממשלה", אמר דרעי וקינח ב"בעזרת השם", אבל ספק אם משהו בחדר, חוץ אולי מהרצוג, באמת האמין. רק הרב עובדיה יכול היה להוביל מאות אלפי מצביעי ימין בטור ממושמע אל ממשלת שמאל. באולפנים עוד הקימו בעשור האחרון, בהולוגרמות ממוחשבות,

קואליציה של ש"ס עם המועמד התורן, הרצוג או גנץ. אבל אריה דרעי של אחרי ההרשעה והמאסר לא באמת היה מסוגל לכך. ב־2002, רגע לפני שנטרקה מאחוריו הדלת הכבדה של כלא מעשיהו, כשרכבות תומכיו מלווים אותו, בחר דרעי לומר משפט אחד במיקרופון. "אני גם רוצה לבקש מחילה, סליחה וכפרה ממורנו ורבנו, זקן ראשי הישיבות הרב אליעזר מנחם שך, שהשם ישמרהו ויחייהו ויאריך ימיו, על הצער שגרמתי לו, על הדמעות שגרמתי לו, על כל זה אני מבקש ממנו אנא, בשוגג בלי כוונה, מחל לי סלח לי וכפר לי". דרעי התכוון להחלטת ש"ס להיכנס לממשלת רבין למרות התנגדותו העזה של הרב. זה הפשע, משוכנע דרעי עד עצם היום הזה, שבעטיו ריצה שנתיים מאחורי הסורגים. לא מעטפות הדולרים. ש"ס כבר מזמן איננה התנועה המהפכנית שהייתה. הרב עובדיה הלך לעולמו בסתיו תשע"ג. שמונה־מאות אלף איש הלכו אחר מיטתו בהתקהלות הגדולה בתולדות ישראל, אבל מספר נמוך בהרבה הלך אחר רשימתו. לא היה וכנראה גם לא יהיה מנהיג כמותו, שיצליח להכניס תחת גלימתו, בכוח האישיות הנדירה והידענות המופלגת, גם את בני התורה הספרדיים וגם את המזרחיים המסורתיים שעושים קידוש ואז צופים באולפן שישי. היועץ האסטרטגי ישראל בכר מסביר שתחת השם ש"ס התקיימו שתי תנועות שונות: המקורית הייתה תנועה חברתית־מסורתית, אבל היא נבלעה בידי מפלגה חרדית־ימנית עד שלא נותר מהראשונה כל זכר. בבחירות 2020, בניסיון לשמור על קולותיה היקרים, מחצית המספר מימי תהילתה, הציפה המפלגה את רחובות ירושלים בשלטי תעמולה בעד מנהיג הליכוד: "ביבי", נכתב שם, "צריך אריה חזק".

07

אין פרטנר

ההחלטה של ברק:
לגרום לחיסול השמאל

הם כרסמו פיצוחים מקערה קטנה בבקתת
עץ גדולה במרילנד, ודיברו על המצב. פתאום
הבחין אחד מהנוכחים בזווית עינו שראש
הממשלה אוחז בגרזנו ומשתנק. לזוועת כולם
הוא הלך והכחיל, הלך ונחנק. באינסטינקט של
רגע אחז עוזר צעיר בגבו של ראש הממשלה,
מבצע את תרגיל היימליך הידוע. בוטן קטן
נפלט אל הרצפה, וכולם - כולל רה"מ -
חזרו לנשום לרווחה.

ביולי 2000, באמצע ועידת קמפ דייוויד
ההיסטורית, אהוד ברק כמעט הפך בעצמו
לקורבן שלום. ←

ארבעה-עשר חודשים קודם לכן נצפתה קבוצה גדולה של גברים צעירים בחליפות שחורות רצה בשעת ערב מאוחרת על רחוב הירקון בתל-אביב, פניהם דרומה. ברגע ששני ערוצי הטלוויזיה חזו מהפך בהפרש דו-ספרתי, חסר תקדים, נשמעה בת קול באוזנייה של מאבטחי השב"כ. בן רגע התרוקנה הסוויטה הגדולה והעגומה של ראש הממשלה המובס במלון הילטון, וכעבור דקות התמלאה הסוויטה הגדולה והעליזה של ראש הממשלה הנבחר, במלון דן הסמוך. יחידה 730 של השב"כ לא המתינה לקולות החיילים. היא הסתפקה בהודעתו של בנימין נתניהו המוכה על "פסק זמן", שממנו, כך סברו כולם, לא ישוב לעולם.

מסע הבחירות של אהוד ברק ב־1999 היה מלאכת מחשבת של קמפיינים. תשרירי הבחירות הזכירו את צעירותו כלוחם וכמפקד עז נפש בסיירת מטכ"ל. שוב ושוב הוקרנה תמונתו, ניצב על גבי כנף מטוס סבנה ליד גופת מחבל שחוסל זה עתה בירייה מדויקת לראשו. רק בישראל מנהיג מחנה השלום מבקש לצבור פופולריות בזכות זיכרונות מלחמתיים כאלה. רק אצלנו יכול מועמד לחזור אחר קולות הערבים ובאותה נשימה גם להזכיר כמה ערבים הרג בשנותיו הארוכות במדים. באופן אבסורדי לא פחות ניסה ברק לסלק מעל דרכו את המועמדות של עזמי בשארה, לימים בוגד נמלט, ובאמצעות שליחים הבטיח לו שבתמורה לפרישה, תדאג הממשלה הבאה להקל בתנאי הכליאה של מחבלים בכלא הישראלי*¹. ואמנם, למען השלום, העניקו המצביעים הערבים למועמד של ישראל אחת - כך נקראה אז רשימתו - תמיכה של כמעט מאה אחוז.

"מחנה השלום" לא היה תמיד שם נרדף ל"מחנה השמאל". עד לראשית שנות התשעים, תיאור הביטוי הזה קבוצה קטנה בשולי השמאל: המפלגה הקומוניסטית, רצו"ה העולם הזה, השבועון הפופולרי שקידם נסיגות באותה התלהבות שקידם נעירות בלבוש מינימלי על שערו. המערך התנגד אז בתוקף להקמת מדינה פלסטינית (פלשתינאית, בתעתיק המקובל בימים ההם). גולדה אמרה שאין דבר כזה "עם פלסטיני",

* כפי שסיפר לי ח"כ לשעבר ג'מאל זחאלקה בפברואר 2019.

והודיעה לערבים ש"איננו מסוגלים לסלוח להם על שהם מכריחים אותנו להרוג את ילדיהם". פרס הבהיר ש"לא יעלה על הדעת שיהודים לא יוכלו להתיישב בכל מקום בארץ ישראל". ראשי ממשלה מהעבודה היו מוכנים לשלם מחיר דמים כבד במבצעי חילוץ שבויים, ממניכן דרך מעלות ועד אנטבה, כיוון שסירבו לשאת ולתת עם אש"ף - לא על שטחים תמורת שלום ולא על מחבלים תמורת חטופים.¹

על סיפן של שנות השמונים, עוד תמך המערך כולו בהחלטה של הכנסת שהגדירה את יאסר ערפאת "רב מרצחים". "ברור לנו שזאבים אינם משתנים כתוצאה מלטיפות", הבהיר נציג המערך. שמונים ושניים חברי כנסת תמכו בהחלטה, חמישה בלבד התנגדו.² עשרים ושתיים שנה אחר-כך, כשהסדיר את הנשימה מתקרית הבוטן, עמד ראש הממשלה האחרון של השמאל ללחוץ את ידו של הזאב, בתקווה שיחתום על הסכם סופי לסיום הסכסוך עם הכבשים. עבורו זו הייתה גם סגירת מעגל אישית: כמפקד סיירת מטכ"ל בסוף שנות השבעים הציע פעם לארוב לשיירה של ערפאת בלבנון עם משאית ובה חצי טון חומר נפץ.

זה היה סופו של תהליך איטי, ארוך ומייסר. מאז מלחמת יום הכיפורים עמדה סוגיית השליטה ביהודה, שומרון ועזה במרכז כל מערכות הבחירות. איש כבר לא אמר, כמו משה דיין, ש"טוב שארם א-שייח' בלי שלום משלום בלי שארם א-שייח'", ונפתח רשמית הוויכוח על הנוסחה המוכרת, "שטחים תמורת שלום".

להתחדדות של שני המחנות, ימין ושמאל, תרמו שני ארגונים חשובים מאוד, חוץ פרלמנטריים, שקמו בשנים לאחר המלחמה: גוש אמונים ושלום עכשיו. צעירי הציונות הדתית הבינו שמול לחץ בינלאומי לנסיגות חובה לקבוע עובדות בקרקע, וצעירי השמאל החילוני הבינו שאם לא יהיה שלום עכשיו, יהיה קשה הרבה יותר לעקור את ההתנחלויות הטרויות אחר-כך. מחורף 1974 ועד האביב הערבי, במשך כמעט ארבעים שנה, התקוטטו שני המחנות כמעט אך ורק על הנושא הזה. הניצים לא שמו לב שהצדדים להתכתשות הנמשכת הזו נעים מבלי משים שמאלה עם כל

מערכת בחירות. הליכוד והמערך התווכחו באותו להט, אבל כל פעם הלכו עוד קצת לכיוון הנסיגות.

כבר ב־1974 האשים המערך את בגין שהוא דוגל במדיניות "אף שעל". אבל עמדות המערך עצמו היו נחשבות בזמן אהוד ברק ימין קיצוני: מצע המפלגה קבע מ־1974 ועד 1988 ש"מדינה פלשתינאית תשמש מוקד של איבה וליבוי יצרים אשר יסכנו את שלומה של ישראל ושל האזור כולו". עמוק לתוך שנות השמונים המפלגה עוד דגלה בהקמת התנחלויות חדשות בגושי ההתיישבות. ב־1992 עדיין התנגדה העבודה לכל פינוי של יישוב. אפילו אהוד ברק עצמו נזהר, ערב בחירות 1999, מלנקוב במילים המפורשות "מדינה פלסטינית", ונתן להבין שגם אם זו תקום, הרי ששטחה ישתרע לכל היותר "על 40, אולי 50 אחוז" משטחי יהודה ושומרון. שוב ושוב הבטיח ש"עפרה ובית־אל יישארו לעד בריבונות ישראל". הוא אף גייס לקמפיין שלו את ראש עיריית ירושלים, אהוד אולמרט, שהבטיח שוב ושוב שברק לא יחלק את הבירה, אמירה שתעמוד עוד מעט למבחן – ותיכשל.

לא ביום אחד התחולל המהפך. הוא קרה בגלל שני חפצים עם בליסטיקה דומה, אבל טווח שונה: אבן וטיל. בסוף 1987, כמעט בלא התראה, התלקחו יהודה, שומרון ועזה. עשרים שנות שקט ביטחוני יחסי בשטחים באו אל קיצן במהומות ענק: חיילי צה"ל ספגו אבנים ובקבוקי תבערה. פלסטיק מלוכלך ועמיד לאבנים החליף אצל המתנחלים את הזוגיות המבהיקות של המכוניות הפרטיות מעבר לקו הירוק. הדור הראשון של הפלסטינים זכר את עוצמתו של צה"ל שכבש בסערה את עזה מזריחת השמש ועד שקיעתה ואת יהודה ושומרון בתוך 60 שעות. הדור השלישי שלהם עתיד לחוות טראומה דומה בחומת מגן ב־2002. אבל דור הביניים פגש צה"ל אחר: מתגונן, מתחפר, משמש ככוח שיטור מבוהל אל מול התקוממות עממית בנשק קר יחסית. במקום טנק הסתפקו בכדורי גומי, ובמקום מטוסים – גז מדמיע.

שר הביטחון מטעם העבודה, יצחק רבין, דרש לשבור ידיים ורגליים. כעבור כמה שנים הסביר שלא הובן נכון: הוא לא התכוון לדרוש כוח מופרז, אלא להפך – לדרוש מהחיילים לפצוע ולא להרוג.³ בהדרגה, התחוור לישראלים, ובכללם גם לצמרת השמאל בישראל, תג המחיר היקר לשליטה ביש"ע.

שלוש שנים מאוחר יותר, הפך סכסוך על נפט במפרץ הפרסי למלחמה המוזרה בתולדות ישראל, מלחמת המפרץ. ארצות־הברית נחלצה להגנת כוויית הכבושה בידי עיראק, והרודן סדאם חוסיין, החליט לגייס את תמיכת הרחוב הערבי בדרך הקלה: ירי על ישראל. הוא שיגר טילים סובייטיים מיושנים לגוש דן ולחיפה. היסטריה אחזה באזרחי המדינה בשל החשש לראשי נפץ כימיים, אך לשווא: כמעט כולם היו קונבנציונליים לגמרי, למעט האחרון שבהם, שהיה ממולא, משום מה, דווקא בבטון.

אי אפשר לשכוח את הלילות המבוהלים בתחילה, המשונים בהמשך והמגוחכים בסוף, בתוך החדר האטום (אם סמרטוט רטוב ומסקינג טייפ יכולים לאטום משהו). כמו בקורונה, גם אז חבשו כולם מסכות ולא היו לימודים. מהחלון בגב ההר, מבעד לניילונים, אפשר היה לראות את השוכל הארוך של הטילים בדרכם למחוז חפצם בשפלת החוף. גם השכנים הפלסטינים ראו, ורקדו על הגגות משמחה: "יא סדאם, יא חביב, אודרוב אודרוב תל־אביב". הם עלצו על כך שעיראק עושה במיקור חוץ את מה שהם לא הצליחו עד אז לעשות: להוריד את הציונים למקלטים.

לכאורה, זה היה צעד פלסטיני מטופש מאוד בדרך לעצמאות. ירון לונדון, מבכירי עיתונאי השמאל, רתח עליהם: "השבוע הוכחתם לי כמה טיפש הייתי במשך שנים רבות. כאשר תבקשו ממני שוב לתמוך ב'זכויותיכם הלגיטימיות' תגלו שקריאות העידוד לסדאם אטמו את אוזניי".⁴ יוסי שריד, תומך ותיק של חזון שתי המדינות, לא התאפק וכתב ל"הארץ" שני מאמרים נגד הפלסטינים וערפאת, בטעם מריר־חריף־חמוץ: הראשון תחת הכותרת "שיחפשו אותי". השני, כעבור כמה

חודשים: "שלא יחפשו אותי". צריך להצטייד במסכת גז, כתב, כדי לנסות ולהתגבר על הריח הרעיל והדוחה של העמדה האש"פית כלפי סדאם חוסיין. "לאחר המלחמה, כשאללה יהיה פחות אכזר, אל תתקשרו אליי".⁵ בסוף, שריד הוא זה שהתקשר. הזעם הרגעי של השמאל על הפלסטינים שכך. במקומו, חלחלה לתודעת רוב הישראלים תובנה חדשה: עידן הטילים החדש הפחית מאוד, לכאורה, את חשיבותה של השליטה הקרקעית. ארבעה מיליוני ישראלים ישבו בחדרים האטומים, מסכת אב"כ מעודפי הצבא האמריקני לראשם, ילדיהם בתוך לול משונה אטום לגז, בגלל רודן מטורף שנמצא במרחק של למעלה מאלף קילומטר. הם יצאו מהחדר עם מחשבה חדשה: אם זהו טווח הטילים, כמה חשיבות כבר יש לשליטה בארבעים-חמישים הקילומטרים מהירדן ועד נתניה? בואו ננתק את הפלסטינים ממשטרי הרשע שסביבנו, גם אם המחיר הוא ויתור על חלק מיהודה ושומרון. השלום חשוב מהשטחים.

בתשעה ביוני 1992, לילה נעים של סוף האביב, ניגשו שלושה סוכני מוסד אל גבר שבדיוק יצא ממונית בכניסה למלון מרידיאן בפריז, וירו בראשו שלוש פעמים מטווח קצר. זה היה עאטף בסיסו, מבכירי אש"ף, ומהאחראים לטבח הספורטאים במינכן 1972. הוא היה בכיר הארגון האחרון שהמוסד העלה בסערה השמימה. שנה ורבע אחר-כך, על מדרסאה בווינגטון, ילחץ ראש ממשלת ישראל יצחק רבין את ידו של מנהיג אש"ף, יאסר ערפאת. ממשלת רבין ופרס הבטיחה לשאת ולתת עם כל פלסטיני שיסכים להכיר בישראל ולזנוח את הטרור, לא משנה כמה דם ישראליים על ידיו.

הציבור הישראלי תמך בכך ברוב גדול.⁶ כבר עשרות שנים, בניסיון לפענח את דעת הקהל, נוהגים סוקרים לבקש מהנשאלים למקם את עצמם, מבחינה מדינית, על ציר של 1 עד 7, מהשמאל הקיצוני ועד הימין הקיצוני: אחמד טיבי היה בוחר, מן הסתם, במספר 1 ואיתמר בן-גביר ב-7. ממוצע כל המספרים הוא המקום שבו נמצאת הישראלית הממוצעת, נאמר ורדית מראשון לציון. בשנת 1993, כאשר בשלטון החזיקה ממשלת רבין-

מרצ, ורדית מיקמה את עצמה על 3.8, מעט שמאלה מהמרכז. בתרגום ממתמטיקה לעברית: היא נתנה צ'אנס זהיר לשלום.

זאת הייתה הפעם הראשונה מאז מלחמת יום הכיפורים שבה הציבור הישראלי נטה שמאלה. לימים יתברר שגם הפעם האחרונה. אבל בינתיים, הליכוד נראה קיצוני וארכאי. בהצבעה על הסכמי אוסלו שלושה מחברי הסיעה סירבו לציית למשמעת הסיעתית ולהרים את ידם נגד. נראה היה שמחנה השלום הכריע אחת ולתמיד את המחנה הלאומי. קצין צעיר בשם נפתלי בנט תפס בסוף 1993 טרמפ מהבית לבסיס. הנהג שלקח אותו למחוז חפצו בחן את מדיו, ואז אמר: "אתה נראה לי אחלה בחור, לא חבל לבזבז את הזמן שלך בצבא? יש שלום. מלחמות זה של אתמול".

הסכם אוסלו, ההתפתחות המדינית החשובה בדור האחרון, היה מבנה ארעי. הוא נחתם כהסדר ביניים, שהוקם בזריזות מתוך תקווה שהשנים והשכנות ימיסו את סלעי המחלוקת: ירושלים, שיבת הפליטים, התנחלויות, גבולות סופיים. ישראל פינתה את עזה ויריחו תחילה, אחר-כך את רמאללה, חברון ושאר הערים הפלסטיניות הגדולות. רבין, פרס ונתניהו לחצו את ידו של ערפאת והעבירו לו שטחים ונשק. אבל שש שנים אחרי, לא ניכרו בשטח סימנים כלשהם להכשרתו של מבנה קבע. ישראל ויתרה מדי פעם על עוד כמה אחוזים, אבל קץ הסכסוך לא נראה באופק. ראש הממשלה העשירי של ישראל היה נחוש לשנות זאת. חודשיים אחרי הניצחון המזהיר בבחירות, בפגישות שנהג לקיים בשעות האהובות עליו - שלוש לפנות בוקר וצפונה - הציג ברק לבני שיחו עיפרון. "אתם רואים אותו?", הדגים, "הוא לא יכול לעמוד בלי שאני אחזיק אותו. אם אני עוזב אותו, הוא נופל. זה בדיוק המצב עם הפלשתינאים. או שיהיה הסכם - או שנלך לעימות".⁸

הסכם אחד היה קטן על ברק. הוא ביקש להשכין, בתוך שנה בלבד, שלום כולל במזרח התיכון: גם עם סוריה, גם עם הפלסטינים. ואז, קיווה, יוכל להקדיש את שאר התקופה לענייני פנים. בחשאי, החל לתכסס כיצד יערים על החוק שהגביל אז את כהונת ראשי הממשלה לשמונה שנים.

הוא תיכנן לעצמו תריסר שנים בשלטון.⁹

החיזור אחר שליט סוריה היה מגושם מאוד. ברק הציע לו את הלב כמו בניתוח, כמו ששרה שרית חדר, אבל חאפז אל-אסד דחה את ההשתלה. ראש ממשלת ישראל כינה את אסד הזקן "מנהיג אמיץ, שעיצב את סוריה המודרנית", מתעלם מכך שהוא עיצב אותה, בין השאר, באמצעות השמדת רבבות ממתנגדיו בגזענים. "אני רק רואה מצלמה וכבר מתחיל לדקלם את השבחים לאסד", התבדח עם עיתונאים.¹⁰ הוא היה מוכן לרדת מהגולן, אפילו לתת לסורים לשחות ולדוג בכינרת. בוקר אחד בישרה הכותרת הראשית על "מגעים לביקור קרוב של ברק בסוריה - ייתכן אפילו בשבוע הבא". אופטימיות גדולה אפיינה את הימים הראשונים של שנת 2000.

דגלי ישראל לא נתלו בסופו של דבר בארמון הנשיאות בדמשק. ועידת שלום עם שר החוץ הסורי הסתיימה ללא הסכמות כלשהן. נשיא ארצות-הברית טס במיוחד לשווייץ לפגוש את הנשיא אסד, רק כדי לגלות, כחלוף שש דקות בלבד, שאין עם מי ואין על מה לדבר. בני בגין אמר באותן שנים שניסיון להשיג שלום עם אסד וערפאת כמוהו כחיזור של בחורה אחר בחור מהקהילה הגאה. לא משנה מה תעשי, הסביר, הוא פשוט לא בעניין. שאפתנותו של ברק להשיג שלום אזורי כולל עמדה ביחס הפוך למלחמת העולם שהתנהלה בממשלתו. משמונים חברי הכנסת שהיו חברים בקואליציה נותרו כעבור פחות משנה שלושים בלבד. בעודו מנסה ליישב את הסכסוך עם העולם הערבי, התקשה ברק אפילו בפתורו של משבר מטופש במיוחד, שעסק בסוגיה הרת הגורל של מועד שינוע טורבינה של חברת החשמל בכבישי ישראל. הוא חשש מזעמם של הנהגים החילונים אם הטורבינה תפקוק את כבישי המרכז כיום חול, והחליט לשנע אותה בשבת. יהדות התורה נטשה את ממשלתו. זה לא בישר טובות לגבי יכולתו למצוא פתרון יצירתי לסוגיות דרמטיות קצת יותר, כמו שיבת הפליטים הפלסטינים או עתיד ירושלים.

בעוד ממשלתו הולכת ומתפרקת במהירות שיא, גמלה בליבו ההחלטה לבדוק אחת ולתמיד אם העיפרון יעמוד או ייפול. הוא סימן

את היער: הכרעה חותכת, היסטורית, כאן ועכשיו. המטרה: הסכם שלום כולל עם הפלסטינים. היה בכך גם צורך פוליטי דחוף. כשהמריא לוועידה בקמפ דייוויד, כבר לא הייתה לו קואליציה. שריו נשרו בזה אחר זה, מותירים בידיו לא פחות מעשרה תיקים. הוא ידע שבלי הישג היסטורי, ימיו במשרד ראש הממשלה ספורים.

כאשר עמד בפתח מתחם הנופש הנשיאותי, בראשית יולי 2000, ברק לא המעיט בגודל הרגע: "מאה שנות איבה ומאבק מתמקדות אל נקודת הזמן הזו". האמריקנים, ברמז עבה, שיכנו אותו בבקתה שבה לן נשיא מצרים אנואר סאדאת, 22 שנה קודם לכן. הם ציפו ממנו לויתורים בהיקף בגיני: אם אפשר, עד הסנטימטר האחרון.

נואש להישג, הסכים ברק לוותר כמעט על הכול: זה מכבר שכח את הבטחת הבחירות שלו, שמדינה פלסטינית תוכל לקום רק על פחות ממחצית שטחי יהודה, שומרון ועזה. לאוזנו של קלינטון לחש בחשאי את ההצעה האמיתית: 92 אחוז, פינוי של רבבות מתנחלים, והשיא בירושלים הבירה – מסירת הרובע המוסלמי והנוצרי לערפאת וחלוקה של הריבונות בהר הבית. הוא שבר טאבו אחר טאבו, מציע ויתורים שאיש לא העלה עד אז על דעתו.

זו הייתה הצעה שאי אפשר לסרב לה, ויאסר ערפאת אכן לא סירב. יושב ראש הרשות הפלסטינית מעולם לא טרח להשיב להצעה שהועברה אליו על ידי נשיא ארצות הברית, ביל קלינטון. לימים נטען שהפסגה נכשלה בין השאר כי ברק לא היה נחמד דיו לערפאת בוועידה, אבל כל מי שתולים את כישלונה ביחסי האנוש הבעייתיים של ברק לא הבינו עד היום את מה שאמר יועצו של הראיס, אחמד טיבי: המינימום שמוכנים הפלסטינים לקבל לא פגש מעולם את המקסימום שמוכנים הישראלים לתת. 14 ימים ארכה הוועידה. זה היה נצח שנמשך שבועיים. בסיומו המריא ברק ארצה, בלי הסכם ובלי ממשלה. העיפרון נפל ונשבר.

בנמל התעופה בן-גוריון, על השטיח האדום, קיבל ברק את ההחלטה שלו. היא חרצה לא רק את גורלו שלו, אלא גם זה של מחנה השלום. "היום אני חוזר מקמפ דייוויד", נשא את הנאום המכונן של כהונתו, "מביט אל מיליוני העיניים בשליחותן יצאתי, ואומר בלב נחמין: לא הצלחנו. בינתיים". ראש הממשלה הציין אל הטקסט המקורי, שנכתב במטוס בירי יועציו. היה כתוב שם: "לא הצלחנו, כי אין לנו פרטנר". הוא אלתר תיקון קל, כדי להשאיר את הדלת סגורה אך לא נעולה: "לא הצלחנו כי לא מצאנו פרטנר המוכן להכרעות".

זיכרון קולקטיבי הוא דבר מתעתע. שמעון פרס, למשל, מעולם לא אמר "אני לוזר", אלא רק שאל את חברי ועידת העבודה: "אומרים שפרס הוא לוזר. אני הפסדתי?!". בנימין נתניהו אף פעם לא הוציא מפיו בבחירות 2015 את צמד המילים "הערבים נוהרים" אלא השמיע התבטאות מתונה יותר: "המצביעים הערבים נעים בכמויות אדירות לקלפיות". יצחק בן אהרן, אחרי מהפך 1977, לא אמר שיש להחליף את העם, אלא "אם זאת הכרעת העם אז אני לא מוכן לקבל אותה". אבל כתודעה הלאומית פרס הוא לוזר, הערבים נוהרים, את העם ביקשו להחליף – והזיכרון גמיש דיו להתאים את עצמו להנחות היסוד. מיליוני העיניים שאליהן דיבר ראש הממשלה כמו הציצו בגרסה הכתובה, ולא במה שאמר בעל פה. הדבר היחיד שנשאר מנאום ברק, ובעצם מכהונת ברק, הוא צמד מילים: "אין פרטנר". זה מה שחשב הדובר, וזה, כמו בטלפתיה, מה שהבינו השומעים.

בשתי מילים, שכלל לא נאמרו, חיסל אהוד ברק את המחנה הפוליטי ששלט במדינה רוב שנותיה, מותיר אותו עירום, עם דגל קרוע בחצי התורן. הוא עדיין לחץ ידיים לשריו על השטיח האדום, שיירת שרד ממוגנת המתינה להסיעו, הוא לן בבית בבלפור ואנשים פנו אליו בתואר "אדוני ראש הממשלה". מפלגת העבודה עוד המשיכה להיכנס ולצאת מממשלות. פה ושם אפילו הגיעה להישגים אלקטורליים מסוימים בבחירות. אבל באותו רגע נגמר השמאל. מחנה פוליטי מתארגן סביב

רעיון, והרעיון של השמאל עלה ממש כעת בלהבות. כנראה שכך היה קורה בכל מקרה, אבל ברק החיש מאוד את הקץ.

אחרי הכישלון האפי בקמפ דייוויד, המו"מ עם הפלסטינים מעולם לא חזר לעצמו. ראשי ממשלה ישראלים עוד נפגשו עם מנהיגי הרשות באנאפוליס, בפריז, בטאבה, בניו-יורק, בווינגטון ובירושלים. אהוד אולמרט קיבל בשלהי כהונתו מבשאר אל-אסד, במשלוח ישיר, חומס שהוכן באותו היום במסעדה בדמשק. הוא היה נימוח ונפלא. אלה היו פירות השלום היחידים שמהם נהנו בירושלים עד הסכמי אברהם, ב־2020.

"חשיפת פרצופו האמיתי של ערפאת", כפי שכינה אותה ברק, הייתה רגע מכונן בתולדות הפוליטיקה בישראל. עד אז היה בישראל ימין והיה שמאל, לפעמים פירורי מרכז באמצע. מאותו רגע הספינה הלאומית נטתה על צידה. מחנה שהיה מחצית מהעם, לפעמים יותר, הלך והתכווץ עד שנעלם. אם לסכם: ממלחמת ששת הימים ב־1967 עד האינתיפאדה הראשונה ב־1987, רוב הישראלים התנגדו למו"מ עם הפלסטינים. מ־1987 ועד כישלון הנורא של ברק בשנת 2000 תמכו רוב הישראלים במשא ומתן. לא לחינם אלה שנים שבהן כיהנו שלושה ראשי ממשלה מטעם העבודה: פרס, רבין וברק. מזרח תיכון חדש, פירוש חתונה שמחה בין הישראלים והפלסטינים.

אחרי ברק, משנת 2000 ועד האביב הערבי של 2011, הישראלים כבר לא האמינו בשלום, אם כי גם לא השתוקקו במיוחד להמשיך לשלוט באזורים עם אוכלוסייה פלסטינית צפופה. הם לא רצו להתחתן עם הפלסטינים, אלא להתגרש מהם. התוצאה הבלתי צפויה הייתה תמיכה נרחבת בנסיגות חד צדדיות. "קדימה" ו"ל כבשה את השלטון עם ההבטחה להתכנסות כזו, הבטחה לפנות קרוב למאה אלף מתנחלים ולקביעת גבולות הקבע. אבל בהדרגה, חדל הציבור בארץ להאמין גם בפתרון הזה. התעצמות חיזבאללה אחרי הנסיגה החד-צדדית מלבנון בשנת 2000 והתעצמות חמאס בעזה אחרי הנסיגה החד-צדדית ב־2005

הוציאו לישראלים את חשק הנסיגות, עד להודעה חדשה. האביב הערבי של 2011 חיסל, בינתיים, את האמונה שמהתנתקויות נוספות תצא טובה כלשהי לישראל. מאז ועד היום, הציבור בארץ זו ימינה, או ליתר דיוק: זו מהשמאל. ממזרח תיכון חדש, למזרח תיכון חדאעש.

התמורות ניכרו יותר מכול בדמותו של יאסר ערפאת: בשנות השבעים והשמונים הוא נחשב פה "חיה דו רגלית", כמאמר בגין, "האיש עם השערות על הפנים". בשנות אוסלו האופוריות, תוכנית הסאטירה "החרצופים" הציגה אותו לצופי ערוץ 2 כממזר ממולח וחביב. סקר שנערך ב־1997 גילה שדמותו של ערפאת פופולרית פי שניים מאלה של נתניהו ופרס.¹¹ עוד כמה שנים חלפו, ויו"ר אש"ף חזר להיות רב המחבלים צמא הדם: הוא כותר במוקטעה ברמאללה, גוסס ממחלה מסתורית, כשעם ישראל מקבל בהנאה מדי יום דיווחים על מספר הפיתות שהקצה לו צה"ל.

רבע מאה שבמהלכה התרחשו אינתיפאדת דמים, מלחמה בלבנון ועוד ארבעה מבצעים מתסכלים בעזה, הזיזו את הישראלית הממוצעת, ורדית מראשון לציון, לאט אבל בטוח לימין: ב־1993, צעירה ואופטימית, היא, כזכור, מיקמה עצמה מעט שמאלה מהמרכז על 3.8. שמונה שנים אחר־כך, עם כישלון קמפ־דייוויד ופרוץ מאורעות הדמים בישראל, ורדית כבר נעה ימינה מהמרכז, בערך 4.7. ב־2020, מפוכחת וסקפטית הרבה יותר, היא נמצאת הרחק ימינה משם, בערך ב־6.2. היא לא רואה את השמאל אפילו עם משקפת טלסקופית. עד שתמורות דרמטיות ישנו את דעתה, המתמטיקה אכזרית למחנה של אהוד ברק: ראש ממשלה בישראל יכול לבוא מהימין, מהמרכז־ימין, או בממשלה שמתבססת על הימין.

לימים סיכם ברק את כישלוננו במשפט קולע: "הימין לא סלח לי שהצעתי הכול לערפאת, והשמאל לא סלח לי כשהתברר שאפילו זה לא הספיק לו". זה היה כמובן דילוג אלגנטי על כמה פגמים אחרים שהתגלו בתפקודו כראש הממשלה: למשל, היחס המזעזע לשותפיו או העובדה שהצליח להתקוטט עם כל פוליטיקאי שנתן בו את אמונו. פעם אמרתי בשידור שברק הוא לפוליטיקה מה שהגבינה הלבנה של תנובה היא למקרר

בסופר: כבר עשרים שנה - שלושה אחוז. לזכותו ייאמר שצחק. הוא הציע סיכום קולע יותר: "פוליטיקאים הם רק בני אדם" אמר פעם, ואז הוסיף: "ולפעמים גם זה לא". לא עזרה לו גם החלטה חשובה והיסטורית: להוציא את צה"ל מלבנון אחרי כמעט עשרים שנה של דימוס חסר תוחלת ברצועת הביטחון. כמעט איש מבכירי מערכת הביטחון לא סבר שיש תועלת בהמשך המטווח במוצבים, אבל ברק היה היחיד שהיה נועז דיו להבטיח ולבצע. כל מדינת ישראל התרגשה לראות את הנגמ"ש האחרון עוזב את לבנון, ועליו חייל מניף את ידיו בחיוך רחב.

שמו היה שרון שיטובי. אחרי חצי שנה, נהרג מידי מחבל בכפר דרום. האינתיפאדה השנייה שפרצה בספטמבר 2000 בהוראתו הישירה של הפרטנר לשעבר העלתה בדם ואש את שרידי ממשלת ברק ואת הישגיו. חיילים ישראלים נטבחו ברמאללה וגופותיהם הושלכו מחלונות; מהומות דמים פרצו בתוך תחומי המדינה בין מידיי אבנים ערבים לשוטרים עם נשק חם. עוד לפני שהגיעו הבחירות כבר נורו מיליון כדורי רובה, ובבתי העלמין בארץ נוצקו 68 מצבות חדשות. עד שתכוכה האש במאמצי-על של צה"ל, ישלמו בחייהם על הניסיון הכושל עוד למעלה מאלף ישראלים. בבחירות בחורף 2001 קבע ברק שני תקדימים מפוקפקים: הוא היה ראש הממשלה שהובס בפער הגדול בתולדות המדינה, 26 אחוז, וזה שכיהן בזמן הקצר ביותר, משחרר את משה שרת מהעול המציק. הייתי שם, בקיבוץ שפיים, בערב שבו הגיע תורו להודיע על פסק זמן. רוב המאבטחים מיהרו לנטוש אותו, בדרכם לראש הממשלה החדש, אריאל שרון. אין סנטימנטים ביחידה לאבטחת אישים.

שש שנים חיכה אהוד ברק בחוץ, מחפש שוב ושוב דרך לשוב אל הפוליטיקה. בסוף, דווקא מצפון נפתחה לו ההזדמנות. מלחמת לבנון השנייה, מפגן שלומיאלים של שלישיית פיקוד חדשה - ראש הממשלה אולמרט, שר הביטחון פרץ והרמטכ"ל חלוץ - גרמה פרץ נוסטלגיה ציבורי קל לאהוד ברק. הייתה אירוניה מסוימת בכך שהקאמבק שלו אירע

דווקא בעקבות מלחמה עם חיזבאללה, הארגון שהתעצם משמעותית בגלל הנסיגה החד־צדדית שהוא עצמו יזם כראש ממשלה, שש שנים קודם לכן. אלא שהעבודה שאליה חזר הייתה צל חיוור של מפלגת השלטון שנטש. כמו בשיר "פנקס הקטן", ברק זכה לכבוש שוב את הוד מעלתה רק כשזו כבר הייתה ממש חורבה. רוב הבוחרים, כך התברר, אכן השתכנעו שאין פרטנר, לפחות עד להודעה חדשה. קשה היה לשכנע אותם לשים אמת בקלפי בשם דרישה לחדש את המשא ומתן עם הפלסטינים, אחרי שהצעת להם כמעט הכול רק בתחילת העשור. ברק סיים את בחירות 2009 בתוצאה משפילה של 13 מנדטים. השיא, או יותר נכון – השפל, עוד היה לפניו: במשך חודשיים התחנן להיכנס לממשלה החדשה של פקודו לשעבר נתניהו. אבל המפלגה שהקימה את המדינה נאלצה לחכות לאישורו של השותף הבכיר, אביגדור ליברמן. ראש הממשלה החדש, במפגן נדיר של נדיבות, כינה את הקואליציה בין הליכוד הגדול והעבודה הזעירה בתואר "ממשלת אחדות". כמו הפיל שהלך ליד עכבר במדבר ופרגן לו על כמות האבק ש"אנחנו עושים יחד". הליכוד מעולם לא ישב בממשלה שלא עמד בראשה. העבודה עשתה זאת חמש פעמים, מנחמת את עצמה בתפקידים ובמכוניות שרד על אוכדן האידאולוגיה. חברים בסיעתו התחננו בפניו לסיים את השותפות עם נתניהו ולנסות להשתקם באופוזיציה, אבל הוא לא שעה להם.

בינואר 2011, עשור אחרי שנטל את טעם חייה של העבודה, אף ביצע בה אהוד ברק ניסיון לרצח מתוך רחמים. בשעת בוקר מוקדמת נטל איתו עוד ארבעה מחברי הסיעה, ובתמורה לנתח שערורייתי של תיקים מנתניהו פירק את המפלגה שהביאה אותו לראשות הממשלה. "מאסנו בסחף המטריד שמאלה", הכריז המנהיג הישראלי הראשון שהציע לחלק את הבירה ולוותר על השליטה בהר הבית. הוא האשים חברי כנסת בעבודה שנסחפו "למחוזות הפוסט ציונות והפוסט מודרניות". השניים ששיתפו פעולה במבצע סבנה שחזרו אותו ארבעים שנה אחר־כך. מבצע סבן־נא, אם תרצו.

גם אם נראה כך לפרקים, העבודה מעולם לא התאוששה ממה שעולל לה ברק בשתי כהונותיו בהנהגתה, ב־2000 וב־2011. למעט קאמבק קצר תחת יצחק הרצוג, היא גוועה לאורך דור שלם, בגסיסה מייסרת. עשר פעמים בתוך עשרים שנה החליפה יושב־ראש, בניסיון נואש למצוא מישהו לרוץ איתו. בליכוד, לשם השוואה, כיהנו באותה תקופה שני מנהיגים בלבד. רק דאעש ערף במזרח התיכון יותר ראשים מהמפלגה שהקימה את המדינה. מתפקדי העבודה המליכו, בזה אחר זה, מנהיג פועלים משדרות; מגישת רדיו וטלוויזיה; פרקליט צמרת מתל־אביב; איש עסקים יוצא מעברה וגנרל. זו לא הייתה התרעננות אלא מפגן פאניקה. מפלגות בטוחות בעצמן לא מבצעות החלפת דם ואינן עוטות מדי הסוואה ("המחנה הציוני", "ישראל אחת"). התהפוכות התכופות הזכירו טובע המנענע בידיו בהיסטריה במים, לעומת שחיין מיומן שמסתפק בציפה שקטה ויציבה.

לא רק ראשים החליפה העבודה, גם סדר יום: עמיר פרץ ואחריו שלי יחימוביץ' ביקשו להחזיר את המפלגה לימיה כתנועת פועלים סוציאל־דמוקרטית לוחמנית. אחרי פרישת ברק, ניסתה יחימוביץ' לשנות כיוון גם בנושא המדיני: המתנחלים, אמרה, אינם שורש כל רע.¹² אבל בוחר העבודה כבר מזמן לא לבשו חולצות כחולות של אתא ולא אחזו טורייה. הם השתייכו עכשיו למעמד הבורגני הגבוה, שהיה מבועת עד אימה מהרוחות האדומות שהשתלטו על המפלגה ומתוכניותיה להעלאה דרמטית של המיסים. תעיד על כך העובדה שבראש מפלגת הפועלים הישראלית עמדו בדור האחרון ארבעה מיליונרים כבדים שכבעלותם בתים תל־אביביים מפוארים: בן־אליעזר, ברק, גבאי והרצוג.

אהוד ברק הגיח עוד פעם אחת, בבחירות ספטמבר 2019, לקאמבק הפאתטי בתולדות ראשי ממשלות ישראל: זה הסתיים במקום לא ריאלי ברשימת מרצ המחוזקת. בגיל 78, עדיין לא הבין שהכול נגמר עבורו ביום קיץ חם בנמל התעופה בן־גוריון.

אם לסכם בקצרה: גולדה לקחה לשמאל את הביטחון, ברק לקח לו את השלום.

08

לא ימינה ולא שמאלה

ההחלטה של שרון:
ללכת למרכז

הבוקר הלך והחוויר מעל גני טל שבגוש קטיף,
יישוב וילות עתיר חממות ומנוקב פצמ"רים,
ב־17 באוגוסט 2005. זה היה היום האחרון
בחייה של ההתנחלות היהודית הקטנה
בחבל עזה. בשמונה בבוקר בדיוק אמורים
היו חיילי צבא ההגנה לישראל לפרוץ את
שער היישוב, לארוז את חפצי הנעתרים
להתפנות, ולגרור את אלה שלא. ארבעה
חיילים לתושב בוגר: חייל אחד על כל אחת
מהגפיים - ולאטובוס הממוגן, לתמיד.
ואולי לא? השמועה נפוצה כמגפה,
מדלגת מבית הכנסת אל אוהלי הצעירים
בכתום שהסתננו לגוש, ומשם אל העיתונאים:
שרון, סיפרו כולם, חטף התקף לב. הוא בבית
חולים בירושלים. לא תהיה התנתקות.
העובדה שהחלטה אושרה בידי הכנסת
והממשלה, ושחצי צבא ההגנה לישראל כבר
חיכה בכביש היחיד המוביל ליישוב, לא
מנעה את פרץ האופוריה. ←

ארבעה חודשים ויום אחר-כך, כששרון אכן לקה בשבין, שמעו על כך המפונים במלונות בכל רחבי הארץ ובשכונות הקרווילות הטירות שלהם, חפציהם מאוכסנים במכולות גדולות של צבא ההגנה לישראל. השמועות על לכתו של שרון לא היו מוגזמות, אבל בהחלט היו מוקדמות. הן דייקו בדבר אחד: אלמלא שרון, גוש קטיף היה עומד על תילו עד היום. ארבעים ותשעה יישובים ישראליים הוחרבו בידי מדינת ישראל משחר היווסדה, כולל יישובי סיני ב-1982. על פקודת הפינוי של כולם מתנוססת חתימתו של אריאל שרון.

העניין הוא, שאותה חתימה של אותו שרון מצהיבה גם על מסמכי ההקמה של למעלה ממאה יישובים ברחבי המדינה. בחלקם, גם על הבנייה וגם על ההריסה. בחול המועד סוכות, שנת 1990, השתתף שרון בטקס חידוש היישוב כפר דרום, שננטש במלחמת השחרור ועתה הוקם לתחייה. "כפי שברור שאם ישראל תוציא את כוחותיה מלבנון יישובי צפון הארץ יופגזו, כך ברור שאם נפנה את רצועת עזה כל האזור הדרומי של הארץ ייפגע", נאם בטקס. שנה אחר-כך האיץ במיליונרים יהודים מאמריקה לתרום לחיזוק גוש קטיף, "שכן היום אפשר להציב קטיושה, צינור מתכת קטן הנישא על כתף ולפגוע באשקלון בקריית גת בנתיבות. מה נעשה אז? נפציץ? נגיב? אין תשובה לבעיות האלה אלא בנוכחות יהודית בחבל עזה".

אם צלחתם את הספר עד כה, אתם לא אמורים להתרגש מהזגזוג. כבר ראינו כאן שמנהיגים גדולים מביאים איתם סתירות גדולות. העניין הוא שאפילו ביחס לכל קודמיו, ראש הממשלה האחד-עשר של ישראל היה סתירה מהלכת על שתיים. רוב מהלכיו הגדולים היו קונטרול-זר למעשים שהוא עצמו יזם. הוא כתב ומחק, בנה והרס, הקים ופירק, התנגד ותמך ואף פעם לא הביט לאחור. רק קדימה. אף פעם אל תתנצל ואל תתחרט על שום דבר, יעץ לו פעם משה דיין, והוא שינן ויישם.

ארבע שנים קודם לכן, נדלק האור במשרדי קמפיין הליכוד. זה עתה הוקרן שם, על טלוויזיה כרסתנית מודל 2000, תשדיר הבחירות החדש של מועמד המפלגה לראשות הממשלה: לצלילי מוזיקה שקטה הוצג אריאל שרון מחבק נכדים, רוכב על טרקטורון בחווה, נושא על כתפיו כבשה ("אנחנו לא אוכלים חברים", התחייב אל מול מצלמות הטלוויזיה כשלצידו טלה מבועת). המועמד מצמץ בעיניו. כולם המתינו למוצא פיו. "אני חייב להודות לכולכם על כך שגרמתם לי להיראות בחור כזה נחמד", סיכם. "אבל אני מזהיר אתכם שבמשפט אחד אני יכול להרוס את כל העבודה הזו".¹

בגיל 72, איש במדינה לא חשב שהוא נחמד, כמובן. שרון היה כל ימיו איש מלחמה ומדון. פעם הודיע חגיגית לשרי המערך ש"אבא אבן, שר החוץ שלכם, הוא מרגל אמריקאי. תבדקו פעם כמה משקפות יש לו בבית, ולמה הוא מחזיק בכולן".² על יגאל ידין איים פעם מול מנחם בגין ההמום וחבריו השרים: "אני אפשריט אותך עירום ועריה על שולחן הממשלה". הוא התייחס לפקודות כהמלצה, ולהיררכיה - כאל מטרד מציק.

אבל עכשיו השתוללה בחוץ אינתיפאדת דמים, וראש הממשלה אהוד ברק איבד את שרידי התמיכה הציבורית, נגרר אל תבוסה בטוחה. שרון היה משוכנע שנתניהו ישוב לזירה ויזכה בקלות בראשות הליכוד. הוא אפילו החל כבר לתכנן את הפנסיה שלו, שכללה את כתיבת זיכרונותיו ("אנציקלופדיה בת חמישה כרכים"). למציאות היו תוכניות אחרות: נתניהו החליט במפתיע לא להתמודד, ושרון הפך פתאום משר הביטחון המושמץ ומהיר החמה של מלחמת לבנון הראשונה למועמד סבאי שוחר שלום לראשות הממשלה. באיחור של חמישים שנה התגשמה במדויק נבואתו של משה דיין אליו: "לך יקראו רק כשתהיה קטסטרופה".³

כשהתפרסמו תוצאות האמת התגלה ששרון זכה לרוב לא רק בהתנחלויות, בירושלים ובשאר מעוזי הימין, אלא אפילו באזור חיוג אפס-שלוש, לא מעוז ימני, בלשון המעטה. לא רק המרכז הגיאוגרפי, גם המרכז הישראלי נתן בו את אמונו. הפלא היה, שאפילו בפריימריז בליכוד

לא קיבל מועמד הליכוד שיעורי תמיכה כה גבוהים. במפלגתו שלו הביטו עליו תמיד בעין ביקורתית, ולקחו אותו בעירבון מוגבל.

בערב שבו נכנס לתפקידו כראש הממשלה, הזעיק שרון את חברו דאז, ראובן ריבלין, אל הקריה בתל-אביב. למה הוא רוצה לפגוש אותי דווקא שם, תהה לעצמו ריבלין. כשנכנס ללשכת ראש הממשלה בקריה, חדר ספרטני וישן, הסביר לו שרון בהתרגשות: "רציתי שתראה אותי כשאני מתיישב סוף סוף על הכיסא שעליו חלמתי לשבת מאז 1954, כשהייתי בחדר הזה לראשונה". או אז התרווח בכורסה. כל הדרך בחזרה לירושלים פקדה את ריבלין הרביזיוניסט מחשבה מציקה: למה ראש הממשלה הטרי של הליכוד קורא לזה "הכיסא של בן-גוריון"? למה לא "הכיסא של בגין"? הוא עוד עתיד להיזכר באירוע הזה כשדרכיהם של השניים ייפרדו על רקע תוכנית חלוקה בן-גוריוניסטית שעתיד מנהיג מפלגתו לקדם.

קצת מוזר לומר זאת, אבל מייסד הליכוד מעולם לא היה באמת ליכודניק. כנער צעיר, אריאל שרון הצטרף לארגון ההגנה השמאלי, לא לאצ"ל או ללח"י כמו משפחות בגין, שמיר ונתניהו. הוא לא היה נסיך רביזיוניסטי כרבים מחבריו לתנועה, מפני שאף פעם לא היה רביזיוניסט ומעולם לא היה נסיך: הבית שבו גדל היה ספרטני ונוקשה. הראשון בכפר מל"ל שסביבו הוצבה גדר גבוהה, ובפתחו – כלב נושך. ההורים לבית שיינרמן היו אינדיבידואליסטים שסירבו לגדל בחלקותיהם החקלאיות את מה שוועד הכפר דרש מהם לגדל. האופי המרדני הזה הנחיל לשרון את ההצלחות הגדולות ביותר שידע מפקד כלשהו בצה"ל, אבל גם הביא עליו צרות לא מעטות כפוליטיקאי.

ב־1958, בעודו במדים, התפקד שרון למפא"י. לימים הסביר שזו הייתה אז הדרך היחידה לקבל דרגה בכירה בצבא. לא חילוקי דעות אידיאולוגיים הרחיקו אותו מהמפלגה השלטת, אלא פער דורי מהקצינים המבוגרים יותר ופערי אופי ניכרים. הם סלדו מהעובדה שעיתונאים פקדו דרך קבע את נגמ"ש הפיקוד שלו וקינאו בהצלחותיו המבצעיות. דרכו אל התפקיד שכה חשק בו – ראש המטה הכללי של צה"ל – נחסמה. ב־1973

הוא השתחרר מהצבא בדרגת אלוף, ופנה לנקום במי שמנעו ממנו את הפיקוד על הצבא, המפלגה שמטעמה עדיין החזיק בכרטיס חבר. בזכות שני התמרונים המפוארים שביצע ב־1973 הגיע, ברבות הימים, לתפקיד ראש הממשלה: בסתיו בלם את המצרים בסיני וצלח את התעלה, ועוד קודם לכן, בקיץ, הקים את המפלגה הגדולה הראשונה של הימין: אחרי משא ומתן מפותל, עתיר קשיים ואגו, חיבר חמש תנועות שונות לרשימה אחת, שתיקרא הליכוד. אלמלא הוא, מנחם בגין לעולם לא היה מגיע לראשות הממשלה. ברשימה לכנסת הוצב במקום השישי בלבד, אחרי שלושה דוקטורים שכבר נשכחו מזמן. אולם בתום המלחמה שבה הציל את המדינה וצלח את התעלה, היה שרון הנכס ההסברתי מספר אחת של הרשימה החדשה. תמונתו, עם תחבושת על המצח, סייעה להצלחה היחסית, קרוב לארבעים מנדטים.

נקמת השמאל לא איחרה לבוא: בכנסת העבירו נציגי מפא"י החלטה שאסרה עליו לשמש במקביל כחבר־כנסת וכמפקד גיס במילואים, נזכרים לראשונה בסכנות שבקשר בין גנרלים ופוליטיקה. שרון מיהר להתפטר מהכנסת. גם כך השתעמם משיטוט חסר מעש במסדרונות, והרומן שלו עם הימין לא האריך ימים. הוא הסתכסך עם כל מה שזו בסיעה שהקים. לקראת בחירות 1977 הקים תנועה חדשה, "שלומציון", אחרי סיבוב שופינג מגושם שהוכיח כי אידיאולוגיה לא הייתה השיקול מספר אחת עבורו: הוא החל בליכוד, המשיך במערך, עבר דרך צעירי המפד"ל ודילג כמעט בין כל המפלגות הציוניות. מצעה של התנועה החדשה היה מעורפל, והתמקד בצורך ("הלאומי") למנות את שרון לשר הביטחון. על עמדותיה הגמישות של המפלגה תעיד העובדה שמייסדה הציע מקום ברשימה ליוסי שריד, הח"כ הבולט ביותר של השמאל בדורות האחרונים. "אני רוצה בטובת המדינה", אמר, "אתה רוצה בטובתה, אז מה ההבדל בינינו? אפשר וצריך לרוץ ביחד". אמן המילים שריד נותר באופן נדיר ללא מילים. אפילו השם, שלומציון, העיד על כך: זה היה שם בתו של עמוס קינן, האיש שהשליך פעם פצצה לביתו של שר דתי. גם קינן קיבל

הצעה להצטרף, וגם הוא סירב בנימוס. כלילה שבו הליכודניקים חגגו במצודת זאב, שרון התכנס בעלבונו, עם שני מנדרטים בלבד.

בגין מחל על כבודו, החזיר את שרון לליכוד ומינה אותו לשר החקלאות. בכהונה הזו היה בונה ההתנחלויות הגדול, זורע נקודות עבריות ביהודה, שומרון וחבל עזה. אבל מרגע ששודרג לתפקיד שר הביטחון, סוקר את מסדר הכבוד בחליפת ספארי לבנה, שינה שוב את טעמו: הוא הוציא לפועל את פינוי כל יישובי סיני, לרבות ימית. מתנחלים שרקדו איתו בעלייה לסבסטיה ספגו עכשיו על גגות ימית מטחי קצף מחיילים ששוגרו לפנותם בפקודת שר הביטחון. כאשר סולק מתפקידו, כעבור שנה, בעקבות מסקנות ועדת החקירה הממלכתית לטבח בסברה ושתילה, השמאל חגג והימין לא התעצב במיוחד.

ועל כן ב-2001 היחס הימני כלפי שרון היה "כבדהו וחשדהו", ואילו היחס השמאלי כלפיו התמקד ב"חשדהו" בלבד. שרון לא הוטרד במיוחד לא מאלה ולא מאלה. הוא זיהה בצדק אגף גדול מאוד – ודומם מאוד – בחברה הישראלית; אגף שהתגבש במהלך עשור שבו נרצח ראש ממשלה אחד, עוד אלפיים ישראלים, ונפצעו קשות שתי תקוות גדולות: הימנית של ארץ ישראל השלמה, והשמאלית של מזרח תיכון חדש. שני שירים פופולריים מאוד התנגנו ברדיו בימים האדומים של עליית שרון לשלטון: להקת לולה שרה על "ימים של שקט", ובסדרה "הבורגנים" חידשו את השיר של רוטבליט, על "סערה הייתה, הנה חלפה לה". התת-מודע של הישראלים זעק מהפלייליסט: בין כל האזעקות והפיצוצים, רוצים בורגנות ושקט. השיא האבסורדי של התופעה ניבט ערב אחד ממסך הטלוויזיה: על חצי מסך הוקרנו תמונות של פצועים מדממים מפגיע התאבדות בירושלים, ועל החצי השני – משחק כדורגל בשידור חי.

שרון סיפק לישראלים את השקט ששיוועו לו. הוא חדל כמעט להתראיין, בניגוד לקודמיו, נתניהו וברק, שהופיעו בתקשורת נון-סטופ. אבל חשוב מכך, הוא החליט שאת מנהיגותו לא יבסס על עסקני מפלגתו, אלא על הרוב הישראלי הגדול שהלך והתהווה במרכז המפה הפוליטית,

מחפש בית חדש. מאז גוועה ד"ש, בסוף שנות השבעים, לא קמו כמעט מפלגות מרכז בישראל. בבואך לקלפי, היית צריך להחליט אם אתה ימני או שמאלני, פשיסט או אוהב ערבים, רוצה להתחבק עם ערפאת או משתוקק לגרש אותו. שרון הציע דרך שלישית. מקורבו, ראובן אדלר, ניסח זאת בבוטות: מה שהישראלים רוצים, אמר, זה להיכנס בערבים ולצאת מהשטחים.

כהונת שרון כראש הממשלה סיפקה את שתי הדרישות ביד רחבה. אחרי חודש מרץ השחור של 2002, שבו נרצחו למעלה מ-150 אזרחים, שיגר את צה"ל למרכזי הערים הפלסטיניות למבצע הכוחני ביותר שם מאז מלחמת ששת הימים. שוב נראו טנקים ישראליים ברמאללה, שכס וג'נין. דחפורים ישראליים גילחו אגפים שלמים במוקטעה של ערפאת ("הכלב הזה", בניסוחו של שרון, להבדיל מ"הדבר הזה", הכינוי שלו לנתניהו). באחת הפגישות עם נשיא ארצות-הברית, בבית הלבן, כשהוא שקוע בכיסא הצר למידותיו, הפתיע את מארחו בטקסט פייסני. "הפלסטינים הם אנשים טובים וראויים, למעט שתי מגרעות קטנות". ואז רכן לעבר ראש לשכתו דובי ויסגלס, ושאל: איך אומרים באנגלית "רצחניים ובוגדניים"?⁴

אבל במקביל, ובהתחלה כמעט בלי משים, היה שרון לראש הממשלה הראשון מהליכוד שתומך בגלוי בהקמת מדינה פלסטינית. ישראל, בישר ערב אחד בנאום בלטרון, רוצה לתת לפלסטינים את מה שאיש לפניה לא נתן להם: הזכות להקים מדינה. על קו התפר הלכה ונבנתה חומת בטון עצומה ובלתי פוטוגנית, לכאורה רק כדי לעצור פיגועים אבל בפועל - משרטטת את הטיוטה הראשונה לקו הגבול העתידי של ישראל עם המדינה הפלסטינית העתידית.

הליכוד עלה על גדותיו מזעם. פעם אחת נקטע נאומו במרכז המפלגה בצלילן הצורם של מאות משרוקיות. פעם אחרת, לבקשת בנימין נתניהו, קיבלה המפלגה החלטה נגד רעיון שתי המדינות. האיש שפוצץ בשנות התשעים את מרכז הליכוד ושיסע את ראש הממשלה שמיר בקריאות "מי בעד חיסול הטרור", יצא עכשיו נגד החוצפה של אחרים להפריע

לו. השר שחישק את ראש הממשלה מימין מוחה על כך ששריו מחשקים אותו. שרון התאבל על ההישג של יריבו, אבל להפתעת כולם, התבוסה רק חיזקה את מעמדו בדעת הקהל. ככל שאיבד את אמון מפלגתו, כך גבר האמון הציבורי בו. בבחירות 2003, מצביעים שמעולם לא תמכו בליכוד שמו עכשיו מחל בקלפי. לא בגלל המפלגה, אלא למרות. הם לא הצביעו לליכוד, הם הצביעו שרון.

בבטנה של הליכוד התרוצצו עכשיו שתי תנועות שונות, עוינות: אחת, ימנית-אידיאולוגית ומתנגדת נסיגות. השנייה, מרכזית-פרגמטית ותומכת בפשרות. שרון מאס זה כבר במפלגה שהקים. זמן קצר אחרי שהכפיל את גודלה של סיעת הליכוד לארבעים מנדטים, ספג צעקות קולניות ממתנגדיו הימניים בליכוד. רובם היו חברי כנסת שזה עתה נבחרו, חציים אלמונים. יום אחד, בסיעת הליכוד ב-2003, הוציא מפיו מילה שאף ראש ממשלה ישראלי לא העז להגות עד אז: כיבוש. "להחזיק שלושה מיליון וחצי פלסטינים תחת כיבוש - אפשר לא לאהוב את המילה הזו - אבל להחזיק אותם תחת כיבוש, לפי דעתי זה דבר גרוע". בסיעה השתרר שקט של שנייה, כמו הדממה הקצרצרה, ההמומה, שבין פיצוץ ליללות האמבולנסים ומכבי האש. אחריה החדר כמו התרומם באוויר. ברכב המשוריין, בדרך מהכנסת הביתה, הודיע שרון לעוזרו: "אינני מתכוון להישאר עוד זמן רב עם חבורת הנבלות הללו".⁵ דעתם עליו לא הייתה טובה בהרבה.

שני מיזמי הריסה גרנדיוזיים קידם שרון בכהונתו השנייה והאחרונה כראש הממשלה: החרבת גוש קטיף והחרבת הליכוד. במערכת הבחירות הזהיר ש"נסיגה תחת אש פירושה שפינית ולא קיבלת שום דבר... זו סכנה גדולה לעתיד ישראל". הציבור הלך איתו. כששינה טעמו בתוך זמן קצר - בגלל החקירות הפליליות נגדו או כי לפתע התחוללה בו תמורה מדינית לא מוסכרת - זכתה הנסיגה לתמיכה ציבורית רחבה. שרון הסיק מכך שאין לו עוד צורך במפלגה שהקים. היא הפכה מנכס - לנטל כבד. בדרך לפינוי גוש קטיף התעלם שרון באלגנטיות מהבטחות העבר שלו, כמו גם

ממשאל המתפקדים בליכוד שאסר עליו לפנות את היישובים. כשנפוצו שמועות ראשונות על תוכנית הנסיגה, ראשי המתנחלים, שבשעתם תפסו את הדיונות בפקודתו, התקשרו למשרד ראש הממשלה, אבל המזכירה סירבה להעביר אליו את שיחותיהם. הם למדו אז לקח חשוב: כאשר אתה סבור שמישהו הוא חמורו של משיח, יש סיכוי לא רע שבעיניו דווקא הוא המשיח, ואתה מלוהק לתפקיד החמור. כמו בסיני 1982, למדו ראשי יש"ע שוב לקח על שרון: את אשר יאהב - ימית.

...

לא רק ביש"ע גילו זאת, גם החרדים גילו. אחד המאפיינים של המרכז הישראלי הוא התנגדות לדומיננטיות החרדית בפוליטיקה. מועצת גדולי התורה היא האגף הקיצוני ביותר בחברה הישראלית בכל הנוגע לדת ומדינה. ואילו מצביעי המרכז משלבים בין קידוש בשישי ואז אולפן שישי, ולמחרת כדורגל בשבת. חתונה עם רב - אבל עם ריקודים מעורבים. פוליטית, המרכז הוא יריב מר של החרדים: הרי מניותיהן של ש"ס ואגודת ישראל עלו ככל שגבר הקיטוב בחברה הישראלית על רקע הוויכוח הנצחי סביב האחיזה בשטחים. והם, כגוש הבלתי מזדהה והאדיש יחסית לנושאים מדיניים, נותרו סחורה חמה לכל המרכה במחיר. ככל שקטן המרכז, גדל הביקוש להם, וגם להפך.

ניצן ראשון להתמרכזות של שרון גם ביחסי דת ומדינה ניכר בסירובו, כראש ממשלה, להגיע לביתו של מנהיג ש"ס, הרב עובדיה יוסף, גם כאשר נזקק מאוד לתמיכת המפלגה בהצבעות חשובות בכנסת. כשר וכח"כ פקד חצרות אדמו"רים ורבנים יותר מכל פוליטיקאי אחר, חבוש כיפה שחורה גדולה על שיערו הצחור. אך מרגע שנבחר לכהונה הרמה מכולן חדל ממנהגו הישן. "ראש ממשלה לא בא לאף אחד", פסק, "באים אליו".⁶ החרדים איחרו להפנים שהם כבר אינם בעלי הבית. במאי 2002 הפילו תוכנית קיצוצים ממשלתית שנועדה להציל את המשק הקורס. שרון לא

חיכה. עוד באותו הלילה פיטר את נציגי ש"ס ויהדות התורה מהממשלה. בכך היה לראש הממשלה הראשון והאחרון עד היום שמשליך מיוזמתו את החרדים מהקואליציה, במקום להפציר בהם שישבו בה. באקט שיש בו מן הסדיוז, הוא נהנה מהחווייה עד מאוד. "נו, האם הגיעו כבר המכתבים", התעניין כל שתי דקות אצל מזכיר הממשלה גדעון סער, מבקש לוודא שהשליח עם איגרות הפיטורים לא נתקע חלילה בפקק. רק לאחר תחינות ניאות להחזירם לממשלתו, אך לא לזמן רב. לאחר הבחירות של 2003, שבהן השיגה שינוי החילוני של יוסף טומי לפיד 15 מנדטים, החליט לצרף אותה לקואליציה על חשבון אלי ישי, יעקב ליצמן, משה גפני ושאר הפוליטיקאים החרדיים, שסברו עד אז כי חלק משולחן הממשלה רשום על שמם בטאבו. שרי שינוי החדשים הסתובבו במשרדיהם כמו ילד שהופקר לנפשו בחנות ממתקים (לא כשרה). פעולתם הראשונה הייתה למחוק את ה"בס"ד" מהניירות הרשמיים של משרד הפנים.

במשך שנה וחצי חוללה ממשלת שרון-לפיד-נתניהו שינויים דרמטיים אף יותר: היא קיצצה ללא רחם בקצבאות הילדים והגדילה את השתתפות החרדים בשוק העבודה, עד שגם שינוי גילתה שסוף הכבשים בעדר של שרון אחד הוא: שחיטה. כשהמפד"ל פרשה ממשלת ההתנתקות, והיה צורך בנציגות חובשת כיפה בקואליציה, לא היסס שרון לפטר את שרי שינוי ולהושיב במקומם את החרדים. "הם יוצאים נגד כל דבר שהוא יהודי", הזדעזע שרון רטרואקטיבית מטומי לפיד וחבריו, כאילו נחת זה הרגע עם פמלייתו מביקור ממלכתי במאדים.

כשאחרון החיילים עזב את ציר כיסופים בסתיו 2005 כמו שכך הטייפון שהשתולל שנתיים בפוליטיקה הישראלית: שרון הצליח במשימתו, כיסי ההתנגדות בליכוד מוגרו, המפלגה שוב התייצבה בסקרים על ארבעים מנדטים. בנימין נתניהו, שהתפטר מתפקיד שר האוצר שבוע לפני ההתנתקות, היה עכשיו חבר כנסת מוכה, נטול כוח והשפעה. לו רצה, היה שרון עומד בראשות הליכוד כל עוד יחפוץ בכך. אבל הוא לא רצה. את הכוח העצום שעמד בידיו הקצה למשימה

אחת אחרונה: עיצוב מחדש של הפוליטיקה הישראלית. אחרי חודשים של היסוסים, מחקרים והתייעצויות ליליות בחוות שקמים, גמלה בראשו ההחלטה לחולל מהפך ש-1977 תחוויר לידו: לכבוש את השלטון עם תנועה א־מחנאית, לא ימין ולא שמאל, לא מחויבת לאף גוש. את הליכוד והעבודה הועיד שרון למגרש הגרוטאות של הפוליטיקה.

קדימה לא הייתה המפלגה הראשונה שנתפרה על פי מידותיו של איש אחד. המיזם השאפתני הזכיר, כמעט אחד לאחד, את זה של בן-גוריון, רפ"י, בבחירות של 1965. ראשיתן של שתי המפלגות בסכסוך ארוך שנים במפלגת השלטון: מפא"י נקרעה סביב עסק הכיש, פרשה סבוכה של ריגול ישראלי כושל במצרים, ואילו הליכוד נקרע ביחס לתוכנית ההתנתקות. שתיהן נולדו כניסיון חיסול של המפלגה-האם בידי אב מייסד: שרון, שהקים בשעתו את הליכוד, ביקש עתה לשים קץ לשלטונו, ממש כשם שבן-גוריון חפץ בחיסול מפא"י, שאותה הנהיג עוד לפני קום המדינה. הדרך של שניהם הייתה היפטרות מעקרונות אידיאולוגיים של דורות ופנייה למרכז. "לא ימינה ולא שמאלה - אנו צועדים קדימה", קראה סיסמת הבחירות של רפ"י, קדימון כמעט מדויק ל"לא ימינה ולא שמאלה, קדימה" של 2006. אה, ובשתיהן שובץ שמעון פרס בשלישייה הראשונה: פעם אחת כצעיר מבטיח, פעם שנייה כמבוגר אחראי.

רפ"י נכשלה כישלון מחפיר בניסיון לחולל מהפך, זכתה לעשרה מנדטים בלבד ועברה מהעולם בתוך זמן קצר. שרון קיווה להצליח בזכות יתרון אחד שהחזיק על בן-גוריון: הוא עדיין ישב על הכיסא ההוא, בקריה בתל-אביב. "התנועה שהקמנו היום תשרת את עם ישראל עוד שנים רבות", קרא מהדף בנאום לאומה ממשרדו בנובמבר 2005. הוא כינה אותה "קדימה", ההפך בדיוק מהסיסמה שבה דגל כמפקד ה-101: "אחריי". זה היה המפץ הגדול של הפוליטיקה.

בדרך, ויתר שרון גם על העול המציק של העקרונות. בנאום פרישתו מהליכוד לא סיפק שרון אפילו עילה אידיאולוגית אחת שתצדיק כעת מפץ כזה. הוא לא הציע נסיגה, לא חוקה, לא שלום ולא מלחמה. לא מצע

חדש הוא הציע לבוחרים אלא חתימה על כתב התחייבות בלתי חוזרת: אתם תפקידו את המדינה בידיי, ואני אעשה בה כראות עיניי. הסקרים, שניבאו לתנועה יותר מארבעים מנדטים, העידו שהעסקה מקובלת על הצד השני. הליכוד קטן בן לילה לממדי חרות של פעם, תריסר מנדטים בלבד.

סקרים וקבוצות מיקוד היו השלד האידיאולוגי של המפלגה, עילת הולדתה וסוד הצלחתה הקצרה. קדימה הייתה הגרסה הפוליטית של הלהיט התורן בשוק המזון: המבורגר מודפס, ללא בשר. היא ביקשה להיות מפלגה, אבל בעצם הייתה פיתוח כמעט תקדימי של רשימה בצלמו של איש אחד. שלושים שנה בליכוד הגיעו לשרון עד כאן: הוא חישק וחושק, תיכסס ותוכסס, בגד ונבגד. תם מאגר סבלנותו לפעילים תובעניים, כינוסי מרכז רועשים וחברי כנסת שבעיניו לא ידעו את מקומם.

שרון היה מנומס דיו כדי לערפל את העסקה הבוטה בפני הציבור. אבל מאיר שטרית, מבכירי קדימה, נשאל אחר-כך בחוג בית מה עושה ליכודניק כמותו ברשימה אחת עם פרס ורמון. תשובתו הייתה מרעננת בכנותה ומייאשת בתוכנה: "התנתקנו מכל האידיאולוגיות למיניהן. זה הייחוד של קדימה. יושבים כאן חברי מפלגת העבודה לשעבר, חברי הליכוד לשעבר, וחברים שלא היו במפלגות אחרות קודם לכן. כבר אין לנו קיטבגים עם מורשת של זאב ז'בוטינסקי או ברל כצנלסון על הגב. אנחנו מסתכלים רק לעתיד". כדי להמחיש עד כמה כדאי להצטרף למפלגה, ביקש שטרית להנפיק לחברי המפלגה כרטיסי חבר שספק אם היו כמותם בהיסטוריה הפוליטית של ישראל ובכלל: כל מתפקד יזכה להנחות בבתי עסק ולמוצרים במחירי מבצע. רק הנחיה תקיפה מהיועמ"ש שמה קץ ליוזמה שהייתה הופכת את הפוליטיקה למועדון צרכנות.

"קדימה", היה אומר רש"י, זה בעצם לא שמאלה ולא ימינה. מין תנועה שחשיבותה בעצם היותה - לא משנה לאן. ממש כמו אביה מולידה, שפעם דהר בבודווזר קדימה, אל תוככי רצועת עזה, ופעם אחרת ברוורס, כשהוא מנתץ כל מה שנקרה בדרכו. פעם קדימה ללבנון, ופעם סיבוב - כדי להתפנות מסיני (יורשתו, ציפי לבני, הסתפקה לימים

בשם ריקני אפילו יותר: התנועה. כי אם כבר לכד אז שיהיה בתנועה). המפלגה החדשה לא נועדה לרשת את מקומו של הליכוד, אלא של מפא"י ההיסטורית, זו ששרון הצטרף לשורותיה כמעט חמישים שנה קודם, תנאי לקידומו לדרגת סגן-אלוף: מפלגת מרכז שאיננה נזקקת לחסדיהם של שותפים זוטרים וסחטנים, אלא להפך: שכולם מתדפקים על דלתות ממשלותיה, מתחננים להיכנס.

שרון צדק בדיאגנוזה וטעה בפרוגנוזה. הדיאגנוזה הייתה שאחרי התנפצות חזון ארץ ישראל השלמה של הימין וקריסת חזון השלום של השמאל, נוצר פתאום די מקום פנוי למפלגת שלטון שהיא גם מפלגת מרכז. אבל הפרוגנוזה שגויה: אף תנועה של איש אחד לא יכולה להאריך ימים יותר מתוחלת החיים של האיש. היא נולדה במוחו, וכשקרס מוחו, באמצע מערכת הבחירות, קרסה גם המפלגה.

בלי אידיאולוגיה ובלי המנהיג, לקדימה לא היה סיכוי. היא המשיכה מכוח האינרציה כל הדרך אל ניצחון צולע בבחירות, אבל לא הצליחה להישאר מפלגת מרכז אלא נסחפה אל הנהגת גוש השמאל. במקום הקיטבגים של האידיאולוגיה הועמסו על הגב תיקים פליליים: שר האוצר הלך לכלא על גניבה, שר המשפטים הורשע במעשה מגונה, ראש הממשלה סולק בגלל מעטפות כסף שהתגלו בכספותיו, ובין לבין נפתחו חקירות נגד בכירי התנועה על שוחד, אונס, שבועת שקר והטרדות. מרגע שאיבדה את השלטון, איבדה את טעם קיומה, ונעלמה אל השכחה. כאשר ארונו של אריאל שרון הוצב ברחבת הכנסת, ב־2014, כבר לא נותר בבניין שמאחוריו כל זכר למפלגה. הוא האריך ימים אחריה.

ובכל זאת, ההדף של המפץ הגדול מורגש עד היום. קדימה המיטה מכה קשה על המפלגות הוותיקות, עם המוסדות והמתפקדים. הבוחרים, שבתחילה התלהבו מדמוקרטיה פנימית במפלגות, גילו בהדרגה את נזקיה הכבדים של השיטה: התפקדויות המוניות ציניות של קבוצות אינטרס (מתנחלים, עובדי תעשייה אווירית, אפילו קבוצת אופנוענים) עיוותו את התוצאות וניתקו כל קשר בין בוחריה האמיתיים של המפלגה לבין

מי שמרכיבים את רשימתה. ואילו ח"כים שחשו צורך להתבלט אישית הפציצו את הכנסת בחקיקת סרק מפלצתית בהיקפה כדי לקבל תשומת לב תקשורתית. אם בכנסת הראשונה הגישו חברי הכנסת פחות ממאתיים הצעות חוק פרטיות, בכנסת ה-17 זינק המספר ל-4,200, שיא עולמי חדש.⁷ במקום להילחם על עמדות מפלגתם נלחמו חברי הכנסת של כל מפלגה אלה באלה.

ברעת הקהל הפכו הבחירות הפנימיות מילה נרדפת לניתוק, שוחר פוליטי, אינטרסים צרים ושחיתות. חברת כנסת אחת שיחדה חברי מרכז בשהייה במלון כדי לקבל את קולותיהם, אחרת חילקה נקניקיות לבוחרים. אבל הסיפור העצוב מכולם היה זה של אריאל וינשטיין. הוא כיהן כחבר כנסת אפור אך מסור במשך ארבע קדנציות, עד שבליכוד הוכרזו פריימריז, ב-1996. ערב אחד, אחרי עוד יום מתיש של חיזור על פתחי הבוחרים, התלונן על כאבים בחזה, צנח ומת. בן 63 היה במותו. "הוא היה החלל הראשון של הפריימריז", נכתב למחרת בעיתון.⁸

שרון, ובעקבותיו רבים, ארגנו לעצמם מעין בחירות אישיות: במקום הקטטות הפנימיות, יקימו רשימה בצלמם ובדמותם. קחו לדוגמה את משפחת לפיד. טומי לפיד לא היה איש צנוע במיוחד. הוא אהב את אור הזרקורים כמעט כשם שאהב אוכל הונגרי וטיולים בעולם. אבל כשחשקה נפשו בפוליטיקה הצטרף למפלגה ותיקה מאוד, "שינוי". הוא לא שלט על הרשימה ואחרי שתי כהונות סוערות בוצעה בו הפיכת חצר בידי קומץ עסקנים. על ערש דווי ציווה את בנו, יאיר, איש תקשורת פופולרי, חכם ונאה, להשלים את מה שלא עלה בידיו, ולכבוש את השלטון. מצויד בדוגמה של שרון וקדימה, לא עלה על דעתו של לפיד להצטרף למפלגה קיימת. הוא התאים לעצמו מפלגה בתפירה אישית: החוקה קבעה שהוא יכהן בראשה לפחות שמונה שנים, יקבע את הרשימה ויפטר את השרים. ליתר ביטחון וכדי להימנע מפוטש, מינה למרכז המפלגה את אימו, אשתו, ילדיו ואת חבריהם מבית הספר.

מפלגות של איש אחד הפכו לתו התקן החדש, מרוקנות עוד יותר

את הפוליטיקה הישראלית מאנשים אמיתיים. התפרצות נרקיססטית מבהילה בממדיה פקדה את ישראל במערכות הבחירות האחרונות. במקום 120 דמויות השואבות את אמונן מהציבור או מהתנועה, נותרה מהכנסת רק חבורה קטנה של משפיעים, כל אחד מהם מוביל עדר של דמויות צללים מבוהלות התלויות בו. במקום כנסת יש אוסף של התפרצויות אגו המתחפשות למפלגות.

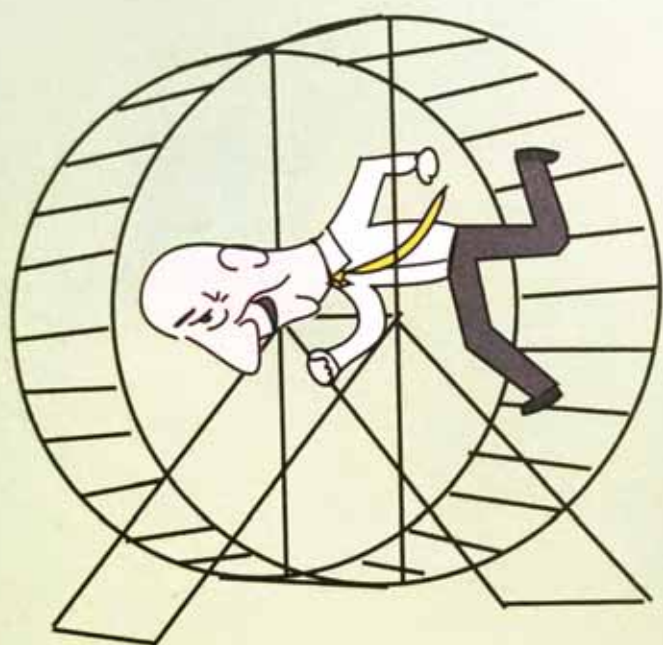
חשוב לא פחות, המרכז הישראלי לא מת עם קדימה. אי-שם, בתחילת העשור השני של המאה ה-21, החלו הפרשנים להגדיר את מחנה השמאל כ"שמאל-מרכז". אחר-כך הפכו את הסדר ל"מרכז שמאל", ובהדרגה, זנחו ראשי המפלגות את המילה "שמאל". בתחילה, נראה היה שהוספת המילה "מרכז" לשמו של המחנה דומה לחולה אנוש, נאמר מנשה, שביאושו בא לרב מקובל לקבל עצה, ומתבקש לשנות את שמו ל"מנשה חיים" - אולי שינוי השם ישנה גם את המזל. זה נראה כמיתוג מחדש של מחנה, כמו ש"בית אבות" הפך ל"בית גיל הזהב". אלא שמחנה המרכז נעמד בהדרגה על רגליים עצמאיות, מתנתק מהימין ומהשמאל גם יחד. אחרי קדימה של הגנרל שרון הגיעה "יש עתיד" של העיתונאי לפיד, שהציעה, לפחות בתחילה, חלופה לימין-שמאל הישן. במקום לשאול היכן יעבור הגבול שאל לפיד "איפה הכסף". אחר-כך הצטרפה גם "כולנו" של משה כחלון, שהתמקדה בנושאים חברתיים ולא הביעה עניין מיוחד בסוגיות של מלחמה ושלום. גם "ישראל ביתנו" הפכה ממפלגה מגזרית ימנית, אנטי ערבית, למפלגת מרכז חילונית, אנטי חרדית. בכל מערכת בחירות, מפלגת המרכז התורנית זכתה לרוב בעיר מודיעין. כמו המפלגות שתמכה בהן, גם העיר הזו תוכננה על הנייר (אגב, בעידן אריאל שרון במשרד הבינוי והשיכון), לגמרי מאפס, ממש באמצע הדרך: בין ירושלים הימנית והדתית לתל-אביב השמאלנית והחילונית. המרכז הישראלי איננו מקום, אלא מצב נפשי. באמצע הדרך בין היהודית והדמוקרטית, הלאומית והליברלית. "מי שמחפש כלל אצבע לאיזון היהודי-דמוקרטי לא ימצא אותו בתפיסות המרכז", הסביר לפיד את ההיגיון.

יש תחנות אוטובוס בנגב המערבי שעליהן רוססו הכתובות "שרון בוגד" ו"שרון רוצח" גם יחד. פעם אחת בשנות השמונים, כשהשמאל ראה בשרון אחראי למלחמת שולל עקובה מדם ולטבח בחפים מפשע בסברה ושתילה; ופעם אחרת בשנות האלפיים, כשהימין האשים אותו בכניעה לטרור וגירוש יהודים. נגד בגין, נתניהו, בן-גוריון וכמובן רבין נשמעו קריאות הסתה קשות, אבל לא היה עוד מנהיג ישראלי שזכה לסירוגין למשטמה כה עזה משני המחנות, כל אחד בתורו. גלעד ועמרי שרון חוו קריאות נאצה כאלה פעמיים: כילדים - מפעילי שמאל, וכאנשים בוגרים - מפעילי ימין. כמעט כל ישראלי בגיל העמידה זכה לאהוב את שרון ולשנוא אותו, להעריך אותו ולחשוש ממנו, להצביע לו ולהצביע נגדו. גם זו דרך להיות מרכז.

09

להישא על הגלגל

ההחלטה של אולמרט:
להיות ממלא מקום
ראש הממשלה

איש מלא ונמוך בגיל העמידה ועלם גבוה
ורזה בשנות העשרים לחייו פסעו ברחוב
הריק בהרצליה בשלוש לפנות בוקר. המבוגר
דיבר לאט, הצעיר הלך מהר. מקרוב אפשר
היה להבחין בתסכול על פניו של האחרון.
אהוד אולמרט היה אז בן 28 בלבד, וזה עתה
שמע שחלומות הגדולה שלו בסכנת הקפאה:
ההולך לצידו, יושב־ראש מפלגת "המרכז
החופשי", שמואל תמיר, בישר לו שהחליט
לשבץ אותו רק במקום הרביעי, הספק ריאלי,
שהוקצה למפלגתו במסגרת רשימת הימין
הטרייה, הליכוד. ←

תמיר, פרקליט מכריק בעברו, העדיף להקפיץ למקום השלישי את עקיבא נוף, פזמונאי ישראלי מוכר, שהתפרסם זה עתה לתהילה כעיתונאי הישראלי היחיד שזכה לראיין את ג'ון לנון ויוקו אונו (ועוד במיטה בחדר מלון באמסטרדם). "אתה איש פוליטי יותר ותצליח בפוליטיקה יותר ממנו", ניסה תמיר לנחם את אולמרט, "אין זה משנה אם יקרה בעוד ארבע שנים". אך אולמרט הצעיר סירב להתנחם. "ואז קרה דבר מוזר מאוד", שחזר תמיר ממרחק השנים. "הלכנו לאורכו של הכביש הצר לידי ביתי ואולמרט הלך סמוך למדרכה, הלך ובעט בה בנעליו ללא הרף. אנחנו מתקדמים – והוא בועט ובוועט. אמרתי 'אהור, תירגע, העולם לא נחרב'.¹ העולם אכן לא חרב בסוף. עם ספירת קולות החיילים התברר שאולמרט הפך לחבר כנסת, ראשון למה שיזכה לימים לתואר "נסיך": אביו, מרדכי אולמרט, כיהן כח"כ מטעם חרות שנים בודדות קודם לכן. הנקמה הוגשה לתמיר קפואה. כמה חודשים אחר-כך, הוא גילה בוקר אחד שבלילה נשרדה מפלגתו: אולמרט פרש ממנה עם עוד חבר. מאז ועד יום מותו לא החליף תמיר מילה עם עוזרו לשעבר. אולי נזכר בשורה מהשיר של עקיבא נוף: "ובני הנביאים יודעים הכול – רק לא למחול".² כנקמה, סיפר על שיחה שנערכה כמה שנים קודם לכן, ובה התלונן בפני אולמרט: "אבא שלך, שיהיה בריא, איש לא קל". אולמרט הדהים בתשובתו: "אם אתה רוצה לסלק אותו, אני אסדר את זה תוך עשרים וארבע שעות". הוא היה אז בן 24. "הצטמררתי", נזכר תמיר.³

לא שהיה צריך להיות מופתע. שבע שנים קודם לכן, בוועידת חרות 1966, הפציע אולמרט, חייל משוחרר, כנאום חסר תקדים שבו דרש ממנחם בגין להתפטר. "נכשלת שש פעמים בבחירות, עליך להסיק את המסקנות!"⁴ מילים בוטות כאלה לא הופנו במפלגה כלפי המנהיג הבלתי מעורער עד אז וגם מאז. מהקהל צעקו על החצוף שירד מהבמה. אבל בגין דרש שימשיך, ואפילו מחא כפיים בסיום הנאום. למחרת, לתדהמת כולם, התפטר. לא רק העלבון הכריע אותו: בגין היה משוכנע שאדם כה צעיר איננו יכול להגות רעיון כה קיצוני, אלא אם מאחוריו עומדים כוחות

חזקים מאוד.⁵ רק בקושי הסכים לשוב לתפקידו.

לימים ילמד אולמרט דווקא את טעמם המתוק של פרות שהבשילו לאט: הוא הצטייד בסבלנות אין קץ, שאפשרה לו לשרוד בפוליטיקה, ולהתקדם בה, צעד אחר צעד. בדרך, המדינה השתנתה וגם הוא: מצעיר הח"כים הפך לוותיק שבהם, מח"כ שמתגורר בשכירות למיליונר שמחזיק נכסי נדל"ן מפוארים, מלוחם בשחיתות למורשע בשוחד, מנץ טורף שמעריץ מתנחלים ומבלה שבתות בעפרה ובית־אל⁶ ליונה צחורה שהציע כראש ממשלה לפנות מאה אלף מתנחלים וכמעט מאה אחוז משטחי יהודה ושומרון. הוא דילג בין חמש מפלגות, ובין אינספור תפקידים, מפלס את דרכו לצמרת לאט, לאט מאוד. אלה היו ימים אחרים, שבהם היה זמן לכול: בגין יכול היה להפסיד שמונה פעמים, וחזן מצעיר אחד, פעם אחת, איש לא שלח אותו הביתה. כמו שכתב אהוד מנור: "הכל זרם לאט, השמש לא מיהר". אולמרט, עוד אהוד מבנימינה, למד זאת על בשרו: הוא כיהן חמש־עשרה שנים ארוכות כחבר־כנסת מן השורה בטרם הושבע, סוף סוף, לשר בלי תיק. הפעם כבר לא בעט במדרכה. אפילו ב־1993, כשהוא כבר פוליטיקאי ותיק מאוד, לא העז להתמודד על ראשות הליכוד, כמו גם נסיכי הליכוד דן מרידור ורוני מילוא. אחרי שני עשורים תמימים בפוליטיקה הוא עדיין חש לא בשל דיו לעמוד בראש מפלגה. בנימין נתניהו, בוסר מוחלט שפסגת תפקידיו המיניסטריאליים הייתה סגנות שר, זכה מההפקר וכבש את המפלגה.

ברוב שנות המדינה, עד העשורים האחרונים, הכנסת הורכבה בעיקר לא מנתניהוים אלא מאולמרטים, שטיפסו מעלה במתינות ובשקדנות: מהסניף אל המרכז, מהמרכז אל הכנסת, מהכנסת אל הממשלה, ומשם, בתקווה, אל ראשות הממשלה. רוב האנשים שהתיישבו מאחורי שולחן העץ בלשכה מוגפת הווילונות בירושלים עשו זאת בטיפוס איטי במדרגות, לא בפעולת קומנדו של השתחלות דרך הגג, בסנפלינג.

החיים הפוליטיים הם מה שקרה כשהיית עסוק בדברים אחרים, ואולמרט היה עסוק בהרבה דברים. הוא שכלל את כפל המשרה למדרגת

אמנות: בשנת 1980, בגיל 35, גויס לבקשתו לקורס קצינים. הח"כ צוער קיבל פס מהמפקדים כדי להגיע להצבעות חשובות בכנסת. עוד קודם לכן העביר חלק מזמנו גם במשימות לאומיות פחות ומכניסות יותר. בעודו חבר כנסת, דבר שנשמע היום דמיוני, פתח משרד עורכי דין בשם "אהוד אולמרט ושות'": בבוקר קיבל לקוחות וייעץ להם, בערב הצביע במליאה. תחקירים שפורסמו באותן שנים האשימו אותו שניצל את קרבתו לשרים בממשלה כדי להשיג טובות הנאה ללקוחותיו כעורך דין. המשרד גדל והתפתח: כשהוא היה בכנסת, הייתה עונה לטלפונים המזכירה המסורה שולה זקן, והתיקים הופנו לשותף, אורי מסר. לימים יהיו שניהם כוכבים ראשיים בחקירות ששלחו את אולמרט אל הכלא.

הפרצה הזו נסגרה בהדרגה, כשהוחלט להכפיל את שכר הח"כים ובתמורה לאסור עליהם לעסוק בעבודה נוספת. אבל אולמרט מצא משרה נוספת לשעות אחר הצהריים: ב-1993, כשהליכוד נמק באופוזיציה, נבחר לראשות עיריית ירושלים בניצחון מדהים על ראש העירייה הנצחי טדי קולק, תוך שהוא מסתייע, לראשונה בתולדות המדינה, בהצבעה חרדית למועמד חילוני. הוא כיהן חמש שנים כראש עירייה וכחבר-כנסת גם יחד. סביר להניח שבשלב הזה, אחרי רבע מאה בכנסת, כבר לא מצא עניין מיוחד בשאילתות ובהצעות לסדר. הוא פשוט יישם בשקדנות את הכלל בן שלוש המילים שאפיין את הפוליטיקה הישראלית של הדורות הקודמים: להישאר על הגלגל. האמרה הזו מיוחסת לאריאל שרון, שגם הסביר את ההיגיון: "לא משנה אם אתה למעלה או למטה", פירט, "העיקר להישאר במשחק". ואולמרט היה נחוש להמשיך ולשחק גם כשהפוליטיקה השתנתה. יום יבוא, קיווה, והגלגל הענק ייעצר איכשהו כשהוא גבוה מעל כולם.

אבל רוחות הזמן איימו להשליך אותו אל הקרקע. בפתחו של מילניום חדש הוא היה עכשיו פוליטיקאי ישן וקצת מהוה. לקראת בחירות 2003, חברי מרכז הליכוד דרדדו אותו עד למקום ה-32, כמו רומזים לו שיסיק מסקנות בעצמו. וכדי לשרוד, איכשהו, הוא היה תלוי דווקא באיש שיחסיו

איתו ידעו עליות ומורדות, חוץ מהעליות: ראש הממשלה אריאל שרון. בפעם הראשונה נפגשו בחולות סיני. סרט נשכח של דובר צה"ל מתעד את אהוד אולמרט, ככתב צעיר וממושקף במילואים, מראיין את האוגדונר שזה עתה סיים להציל את המדינה, בדרכו לצלוח את התעלה לכיוון מצרים. המפגשים הבאים שלהם נערכו במלחמה מסוג אחר, זה מול זה. ב-1999 התמודדו על הנהגת הליכוד אחרי שנתניהו נטל "פסק זמן", מושג שעוד ידובר בו כאן. אולמרט רמז ששרון זקן וחולה מדי, שהפעיל נגדו חוקרים פרטיים. באופן ישיר יותר קבע ש"אם יש אדם שמסמל לאורך כל הקריירה שלו אי אמינות הרי זה שרון".⁷ אבל בוחר הליכוד העדיפו את האריה הזקן על השועל הוותיק.

כמי שנכנס לכנסת החדשה רק בקושי, לא היה בעמדת מיקוח לדרוש יותר מדי. כל השלל חולק זה כבר לפוליטיקאים עם כוח רב יותר: תיק החוץ הלך, תיק הביטחון נמכר, וכשהתברר לו שגם תיק האוצר הועבר, ועוד לשנא נפשו בנימין נתניהו, החל בשקט להרהר באפשרות לרדת מהגלגל אם ראש הממשלה לא יציע לו תיק ראוי.

שלג כבר אפשר לרכב של אולמרט אך בקושי את ההגעה למשרד ראש הממשלה ביום שבו נחרץ גורלו. גם בפנים שררה צינה. אולמרט שמע משרון שישמש בתור שר התמ"ת, תיק בינוני שלא תאם את שאיפותיו. הוא מחל על כבודו, וביקש עוד בקשה אחת, שעתידה לשנות את ההיסטוריה שלו, וגם של המדינה: לשמש כממלא מקום ראש הממשלה.

אולמרט לא היה הראשון שביקש לכהן כשר הבכיר לאחר ראש הממשלה. הקדים אותו דוד לוי, שתבע בשנות השמונים מיצחק שמיר את התואר "סגן ראשון לראש הממשלה". ברבות הימים רבו הסגנים כחול על שפת הים. לימים ייוולד עבור שמעון פרס התואר המשונה "המשנה לראש הממשלה", שלא טמן בחובו דבר וחצי דבר מלבד כבוד מפוקפק וארומה של חצר מלכות פרעונית.

אבל בניגוד לכל רדיפת הכבוד הזו, ממלא מקום לא היה עוד תואר

ריק לקישוט של נייר מכתבים מוזהב. הוא היה כרטיס לוטו: סיכוי קטן מאוד לזכות בפרס גדול מאוד. חוק יסוד הממשלה הטרי קבע: "נבצר מראש הממשלה זמנית למלא את תפקידו, ימלא את מקומו ממלא מקום ראש הממשלה". נבצרות יכולה להתרחש בגלל אירוע בריאותי פתאומי, רצח או הסתבכות פלילית. שרון היה אז חשוד בשוחד בתיק משטרתי כבד, תיק האי היווני. הוא גם היה, כפי שהעיד עליו אולמרט שנים קודם לכן, אדם זקן במשקל עודף. כעת עמד להיות האיש המבוגר ביותר שזכה בבחירות בישראל. מה שביקש אולמרט, מה שהתעקש עליו, היה להיבנות מאסון אפשרי שעלול לפקוד את מי שאמור למלא את הבקשה. זו הייתה בקשה נועזת עד חצופה. לא במקרה, מונו עד אז בתולדות המדינה רק שני ממלאי מקום קבועים: שמיר של פרס ופרס של שמיר, בממשלת הרוטציה. איש לא אוהב להתכונן ביורשו. "האם הוא יהיה ראש הממשלה בכל פעם שאהיה אצל רופא השיניים עם המקדח נעוץ בפי כשאינני יכול לדבר?", בירר שרון בחשדנות בשיחת טלפון שקיים מחדר צדדי.⁸ לא, השיב לו מעברו השני של הקו מקורבו ראובן ריבלין, רק כשאתה חולה. "אני לא חולה אף פעם", ענה שרון. "אני מתכוון להיות פה עד 2017, ואז אפרוש לחווה ותעשו מה שאתם רוצים".

שרון ואולמרט הביטו עכשיו זה בזה מהמרחק הגדול בעולם: המטר שמפריד בין שני צידיו של שולחן ראש הממשלה. המקום שבו עוצרת האחריות. שרון ידע למה אולמרט רוצה בתפקיד, ואולמרט ידע שהוא יודע. טוב, שיהיה, אמר שרון. הם לחצו ידיים.

מעכשיו, אולמרט היה, כפי שאומרים האמריקנים, במרחק פעימת לב אחת מהתפקיד הקשה בעולם. הגלגל המשיך לנוע.

פעמיים בתולדות המדינה מתו ראשי ממשלה תוך כדי תפקידם: כשנפטר לוי אשכול ב־1969, בחרה הממשלה ביגאל אלון למלא את מקומו למשך עשרים יום, עד שגולדה מאיר הרכיבה את הממשלה. כלילה שבו נרצח יצחק רבין ב־1995, במשך שעה וחצי, לא היה ראש ממשלה בישראל.

השרים ההמומים בחרו בשמעון פרס לתפקיד הזמני, עד שזכה להרכיב ממשלת קבע כעבור ימים ספורים. תוקפו של תואר ממלא המקום פג במהירות רבה.

לפיכך, המקסימום שהעז אולמרט לקוות לו היה כמה ימים על הכיסא, עד שפוליטיקאי חזק ממנו, והיו כאלה בשפע, יזכה לאמון הכנסת. בשלב הזה, הוא יכול היה לקוות להפוך לשאלת טריוויה בשעשועוני טלוויזיה של אחר הצהריים: מי כיהן כראש הממשלה במשך פחות מחודש, ואיננו יגאל אלון? במעמדו, גם זה היה משהו.

האירועים שיתגלגלו מאותו בוקר מושלג בירושלים של ינואר 2003 ועד ללילה קר בחוות שקמים בינואר 2006, אמורים ללמד אותנו שהיקום ממש רצה לראות את אהוד אולמרט כראש הממשלה.

ב־18 בדצמבר 2005, אחרי פגישה עם שמעון פרס, הבחינה מזכירתו של שרון, מרית דנון, שראש הממשלה נראה קצת מבולבל. "אני מרגיש לא טוב", הסכים לומר. הוא לא היה מהזן המתלונן, ועל כן אחרי התייעצות מהירה הובהל לבית החולים. כשהורד מהאמבולנס היה מטושטש ומבולבל. ראש הממשלה לא הצליח לספור את אצבעות ידיו או לקרוא שעון. במשך 16 שעות לא היה מסוגל לקבל החלטות.

לא היה אירוע כזה בתולדות המדינה: ראשי ממשלה כבר אושפזו בחשאי וסבלו ממחלות שונות, אבל שרון היה הראשון שנאלץ להתלוצץ עם רופאיו ולוודא שגם הצופים המודאגים בבית שמעו את הבדיחה. כי הזמנים לא היו רגילים. כמה שבועות קודם לכן נטש את הליכוד עם אולמרט ועוד תריסר חברים כדי להקים את "קדימה": מפלגה של איש אחד, שנהגתה מכמעט חמישים מנדטים בסקרים. כשהוא מתעטש, המפלגה חוטפת דלקת ריאות. אם הוא חוטף שבץ, היא עלולה למות. זה עתה מלאו לו 78, ולמפלגתו שבאינקובטור – בקושי חודש.

הרופאים החליטו לא לקחת סיכון. הם ביקשו לצנתר את שרון כדי לטפל במום בליבו שגרם, לדעתם, לשבץ הראשון. במשך שלוש שעות

ההרדמה המלאה עתיד היה אהוד אולמרט להחזיק, סוף סוף, בסמכויות ראש הממשלה. התאריך המיועד היה חמישה בינואר 2006. יום קודם נפגשו ראש הממשלה והמ"מ. "אתה תעביר לי את הסמכויות בחזרה במהירות, כן?", התבדח שרון עם אולמרט. בשלוש שעות אני מסוגל לעשות הרבה דברים, השיב לו אולמרט. "רק במרית אל תיגע", חתם שרון.

הצנתור לא התרחש מעולם. בשמונה בערב, אולמרט ישב במסעדה הודית בירושלים. שרון ישב על כורסה בחוות שקמים והורה לרמטכ"ל בטלפון להפציץ בעזה, קרשנדו שחתם שישים שנה שבה חוו ארגוני טרור ערבים את נחת זרועו. חלוץ ניתק את הטלפון בתחושה מוזרה. "משהו בקול שלו היה מעוך", התרשם. אמבולנס הוזעק לחוות שקמים, ואולמרט נסע הביתה, עם מאבטח אחד. הוא נכנס להתגלח, על כל צרה שלא תבוא, בדיוק כשהאמבולנס נכנס לרחבת בית החולים הדסה עין-כרם בירושלים. "הוא מתפקד?" ניסה מזכיר הממשלה ישראל מימון לברר בטלפון עם הפרמדיק. כן, השיב הפרמדיק. למי אמרת שאני מתפקד, התקומם שרון על הפקפוק ביכולותיו. אלה היו מילותיו האחרונות.

הטלפון של ממלא מקום ראש הממשלה צלצל כשקצף הגילוח עדיין על פניו. על הקו היו היועץ המשפטי לממשלה מני מזוז ומזכיר הממשלה מימון. "מה שאני מציע הוא שנעביר את הסמכויות ללא הגבלת זמן, עד אשר יסתיים הטיפול", אמר מימון. השיחה נותקה. אולמרט הביט קדימה. הוא לא ראה דבר. אדים כיסו את המראה. "זה היה סמלי מאוד", סיפר לי לימים, "כי לא ידעתי מה קורה".

לא רק ראש הממשלה המיועד, איש מאזרחי ישראל לא הפנים עדיין שתם עידן שרון. אני עוד זוכר שאחרי שבוע של שידורים חיים, ארבע קומות מתחת לחדר המאובטח בכבודות של ראש הממשלה, יצא אלינו לרחבה מנהל בית החולים שלמה מור יוסף. כל המיקרופונים הופנו אליו. "לכו מכאן", גירש אותנו. "הרפואה שלנו לא מתקדמת בקצב של המבזקים שלכם". מי יודע, אלמלא אמר זאת, אולי היינו נשארים ברחבה של הדסה עין-כרם עוד שמונה שנים, עד ששרון הלך לעולמו.

לו שרון היה מתאושש במהרה, אולמרט היה נזכר כאיש שהנהיג את המדינה ללילה אחד. לו הלך לעולמו כעבור זמן קצר, הייתה הממשלה מתכנסת ובוחרת, די בוודאות, בציפי לבני או בשמעון פרס, שני שרים חזקים ופופולריים בהרבה. לולא פרש שרון מהליכוד, היו נערכות בחירות על הירושה. לולא היו בחירות, היה לקדימה זמן להכשיר יורש. אבל בצירוף מקרים של פעם בהיסטוריה, הפך אולמרט לממלא מקום כאשר לאיש במפלגתו לא היה כוח פוליטי או רצון לפתוח בקרב ירושה מכוער בעוד ראש הממשלה נושם באופן "עצמוני", עוד ביטוי שאזרחי ישראל התוודעו אליו לצד המילה החדשה: "נבצרות".

במשך חודשים ארוכים סירב אולמרט להיכנס אל לשכת ראש הממשלה. בשיבות השרים של יום ראשון הוא הקפיד להותיר את הכורסה של שרון ריקה, והתיישב כיסא אחד לידה. בחירות 2006 היו משונות ביותר: על המודעות של קדימה התנוסס דיוקנו של שרון, לא של מי שבאמת התמודד. התחושה הכללית הייתה של "תכף אשוב". יום אחד הודיעה המפלגה שבכוונתה להציב את שרון במקום הראשון ברשימתה, אם רק יצליח להתעורר ולשרבט את חתימתו על טופס המועמדות. אבל זה לא קרה. אולמרט ניצח בבחירות בצליעה, תוך שהוא מאבד שליט מהמנדטים שהוריש לו שרון בסקרים. ובכל זאת, ביום אביבי ב-2006, הגלגל נעצר כשאולמרט בפסגתו. הוא הפך לראש הממשלה השנים-עשר של ישראל. בזמן שהצהיר אמונים בכנסת, בחדר בבית החולים שבו ישן ראש הממשלה היוצא התנגן שוב ושוב שירה של רבקה זהר ששרון אהב:

"אור חדש מזהיר בשמי התכלת,

רוח ים דוהרת במרחב,

אנו אוהבים אותך מולדת

בשלוש, בשבר ובקרב".⁹

ואז נגמר לאולמרט המזל. חודש אחר־כך נחטף לעזה החייל גלעד שליט. חודשיים אחר־כך פרצה מלחמת לבנון השנייה, בעוד ראש הממשלה תקוע במסיבת עיתונאים ארוכה כאורך הגלות עם מקבילו היפני. חדי העין הבחינו שבזמן שהאורח דיבר, מקבילו הישראלי הסתמס בטלפון שהיה מונח על דוכן הנואמים כדי להתעדכן בנעשה בצפון, מייחל שהאירוע יסתיים כבר ויוכל לנסוע אל הבור בקריה. המלחמה נתפסה בזמן כהונתו ככישלון נורא מול ארגון טרור נחות, אף שממרחק השנים דימויה השתפר משמעותית. שר הביטחון שאולמרט מינה נתפס מביט אל שדה הקרב במשקפת סגורה, שר המשפטים נישק חיילת בכפייה לפני ישיבת הקבינט שבה נפתחה המלחמה, ושר האוצר נתפס בגניבת כסף ונשלח לכלא. הוא עמד בראש אחת הממשלות השנואות שידעה המדינה. מאה אלף ישראלים, ממתנחלי השומרון ועד פעילי שמאל רדיקלי, התקהלו יחדיו בכיכר רבין וצעקו לו "לך הביתה".

אולמרט שילם בריבית של שוק אפור על הלוואת הענק שקיבל מהציבור: הוא היה ראש ממשלה נטול תמיכה. לא עזרו לו גם הפצצה נועזת של כור גרעיני בסוריה וחיסול מהסרטים של רמטכ"ל חיזבאללה בלב דמשק. תחקירנים ושוטרים החלו להתחקות אחר נכסי הנדל"ן שצבר, חוקרים פרטיים נשלחו לכל פינה שבה הסתובב בעולם. מעולם לא דבק רכב פלילי בפעולותיו כראש הממשלה, אבל בציבור הפך, אולי בצדק, מילה נרדפת לשחיתות. הציבור שנא את ממשלתו, ולא אהב אותו. ערב אחד, בישיבה מפלגתית, קרא מהכתב נאום מפתיע בכנותו: "העיתונים דואגים להזכיר לציבור שאני ראש ממשלה לא פופולרי, חברינו מהאופוזיציה לא מחמיצים הזדמנות להדגיש שאני ראש ממשלה לא פופולרי. אני קם כל בוקר לקלחת של רעלים". את הנאום כתב לו איש תקשורת שהיה דווקא מאוד פופולרי, חברו יאיר לפיד.

הפעיל הצעיר והנלהב שצעק פעם למנהיג מפלגתו ללכת הביתה היה עכשיו ראש ממשלה שעומד על הבמה ושומע קריאות דומות מהקהל. הח"כ שהאיץ במשטרה לפתוח בחקירות על שחיתות, עמד עכשיו במרכזן

של אחת-עשרה חקירות משטרה. האיש שהצליח להפוך מממלא מקום לראש ממשלה חש עכשיו בעורפו את נשימותיה של ממלאת המקום שלו, ציפי לבני. היא קראה לו להתפטר, נאמה נגדו, הכינה את המסע לירושתו. והיא, בניגוד אליו, לא התכוונה לעמוד מול המראה ולחכות לטלפון. תחת הלחץ מהציבור, מהמפלגה, מהמשטרה ומשותפיו נאלץ אולמרט להודיע על פרישה. הוא מעולם לא חזר אל הכנסת ואל הממשלה.

...

האם אפשר להגיע לשלטון פשוט כי עברת בסביבה, במקרה, כמעט בלי להתכוון? השאלה הזו, מורשת אולמרט, תלויה בשאלה אם הפוליטיקה היא עדיין מה שהייתה בזמנו של ראש הממשלה השנים-עשר. כל הסימנים מראים שלא.

איך בעצם החלה הפוליטיקה? בבית הנבחרים בלונדון מכהנים 650 חברי פרלמנט, אבל בספסלים הארוכים, הירוקים, של אולם המליאה יש מקום רק לשני שלישי מהם. לא מצוקת נדל"ן גרמה למתכנני המבנה לקמץ במספר המקומות, אלא תפיסה שנשמעת היום מוזרה: חבר פרלמנט זה לא מקצוע. המשפט האחרון איננו עלבון, אלא עובדה. בעבר איש לא ציפה מנבחר הציבור להתייצב מדי יום במקום שאיננו מקום עבודתם. הם היו עורכי דין ופוליטיקאים, אנשי עסקים ופוליטיקאים, אפילו כמרים ופוליטיקאים. בימים ההם לא התלוננו על מי שלא בא לפרלמנט, אלא הודו למי שפינה מזמנו והגיע. זו הסיבה שבגללה בממשלה מותר להצביע מרחוק, טלפונית או באמצעות הפקדת פתק אצל שר אחר, ואילו בכנסת, לא כל כך מזמן, חברים שהצביעו בשביל עמיתיהם הועמדו לדין במה שזכה לשם "פרשת ההצבעות הכפולות". ההגעה לכנסת מהווה הוכחת רצינות.

בקונגרס הראשון בוויינגטון ובכנסת הראשונה בירושלים לא שילמו לח"כים משכורת קבועה, כי ציפו מהם, כפי שעשה אולמרט, להתקיים

ממשלח יד אחר ולקפון לוועדות או למליאה כשיתפנו ממשמרת הבוקר המכניסה במקום אחר. חשב הכנסת הראשונה נהג לשלם כמה לירות לחברים שנקלעו לאוברדרפט. הרי הכנסת איננה חברה או מפעל: מתקבלים אליה בלי מבחני איתור ומפוטרים ממנה בלי קשר לטיב השירות המוענק. חברות בכנסת היא כלי. המדינה מעניקה לך משכורת, נהג, טלפון, שני עוזרים ותקציב קשר לבוחר, אבל לא ספר הפעלה. מה תעשה איתם? זה בידך.

בהדרגה, הפוליטיקה הפכה מתחביב למקצוע, והתפתחו בה מקצועות משנה. נולדו כמה מינים של ח"כים: הנואם (דוגמה בולטת: יוסי שריד) שכוחו בעיקר בהשמעת דברים נוקבים במליאה, בוועדות ובטלוויזיה; המחוקק (דוגמאות: שלי יחימוביץ', תמר גוז'נסקי) שרואה את עיקר עבודתו בעדכון ספר החוקים לרוח התקופה; המפקח (אורי אבנרי, שמואל תמיר) שמתעסק בעיקר בביקורת לא מתפשרת על פעילות הממשלה כאשר היא נוהגת בטיפשות או ברשעות; המגזרי (אורי אורבך) שמייצג ומסמל קבוצת אוכלוסייה בזכות ביוגרפיה, מראה או כושר ביטוי; והגרוע מכולם: המיניסטר (דוגמאות? בכירי העבודה לדורותיה) שמבחינתו הכנסת היא כמו משבצת הכלא במונופול - שלב עגום אך הכרחי בדרך לפרס הגדול, כורסת השר.

אבל בדור האחרון, השילוב בין שיטת הממשל העתיקה שלנו ובין דור הידוענים ושאיפת הפרסום, יצר זן חדש בכנסת: פוליטיקה ללא פוליטיקאים. הבוחרים כבר לא ראו את הניסיון הפרלמנטרי כנכס, אלא כנטל: חברי כנסת שנבחרו למשכן במסלול הייסורים המפלגתי נתפסו משעממים ועסקנים, כאילו תבלין סודי במזנון הכנסת צבע את כולם באפור. הציבור בחר בכל פעם אאוטסיידרים, אנשים שיבואו מבחוץ וינערו את הממסד השנוא מירושלים, רק כדי להשליך אותם מהכנסת כעבור קדנציה אחת, כשהפכו בעצמם לממסד שנוא. לשיא הגיע יאיר לפיד בבחירות 2013: הוא הבטיח שבמפלגתו הטרייה, "יש עתיד", לא ישובץ אף פוליטיקאי מכהן. לפי ההיגיון הזה, בבחירות שנערכו שנתיים

לאחר מכן הוא היה צריך לפטר גם את עצמו: הרי עכשיו גם הוא היה פוליטיקאי מכהן!

התאוה לשינוי, למשהו חדש ורענן, הפכה את הכנסת לתחנת רכבת: בעשור שעבר הוחלפו בכל מערכת בחירות יותר מארבעים חברי כנסת. בשנות השבעים, היה לח"כים ניסיון של 2,000 ימי כהונה בממוצע. ב־2015 נחתך המספר במחצית, וב־2021 התרסק עוד.¹⁰ כמו בפרלמנט של לונדון, הפוליטיקה חדלה שוב להיות מקצוע, והפכה למה שצעירים ישראלים מוצאים בטיול ארוך במזרח: שנה־שנתיים בלתי מחייבות לצורכי רענון. הפוליטיקה שלנו הלכה ונהרסה, התרוקנה מהזיכרון הארגוני שלה ומהמפלגות הוותיקות. התחלופה גם הורידה את רמתם של הכוכבים בחוץ. למה לסכן משכורת מכובדת ושם טוב בשביל להפוך תוך זמן קצר לח"כ לשעבר?

גם שרים וחברי כנסת שביקשו להגיע אל ראשות הממשלה כבר לא ביקשו להישאר על הגלגל, כמו אולמרט, אלא להפך: לרדת ממנו כדי לחכות בחוץ, פן יימאסו על הציבור. משה כחלון לקח "פסק זמן" מהליכוד וחזר בסערה עם עשרה מנדרטים למפלגתו החדשה. גרעון סער הודיע על פסק זמן כדי "לראות את דוד בני מתחיל ללכת", ואז חזר כדי לרוץ בעצמו בראשות מפלגה. ציפי לבני, אהוד ברק, אפילו נתניהו עצמו: כולם יצאו, וחזרו בכוחות מחודשים. היחיד שפסק הזמן לא הועיל לו היה אולמרט עצמו. למרות שרצה ותכנן, הוא לא שב מעולם.

אפילו תואר ממלא המקום כבר אינו מה שהיה. כאשר החליף בנימין נתניהו את אולמרט כראש הממשלה ב־2009, הוא הפנים היטב את הלקח. החלטתו הנחושה ביותר הייתה למנוע כל אפשרות לחבר באותו משפט את המילים "ראש הממשלה" לשמו של מישהו אחר, גם אם ביניהם מפריד הכינוי "סגן", "ממלא מקום", או "משנה". בממשלתו הטרייה סירב למנות לו ממלא מקום. מטרתו הייתה כפולה: להפוך בתודעת הציבור את המילים "בנימין נתניהו" ו"ראש הממשלה" למילים נרדפות, ולמנוע גילויי חתרנות מהבית פנימה. גם כשטס לחו"ל, הקפיד בכל פעם למנות

לו ממלא מקום אחר, ורצוי שר זוטר שלא יתאהב חלילה בתפקיד, אפילו
אם זה ליומיים־שלושה.
ולנתניהו עוד היו תוכניות למכביר לשנות לעד את הפוליטיקה
הישראלית.

10

מול כל השמאל

ההחלטה של נתניהו:
להיצמד לימין בכל מחיר

ערב אחד, בסתיו 2005, נקשתי על דלת
של בית ישן, חד קומתי, בכיכר שבסוף
רחוב הפורצים בירושלים. נשלחתי לשכנע
סופר להתראיין על ספרו החדש, משימה
קלה בדרך כלל, אך לא כשמדובר בפרופסור
בנציון נתניהו בן ה-95, אביו של בנימין
נתניהו. הפרופסור הקשיש התבונן בי
במבט קירח, אירוני וחשדן. כבנו, גם הוא
לא בטח בעיתונאים ולא שש לראיונות.
זה עתה השלים את ספרו הביוגרפי על
דון יצחק אברבנאל, המדינאי והפילוסוף
היהודי בן המאה ה-15, המפורסם
שבמגורשי גלות ירושלים אשר בספרד.
שוחחנו שעה ארוכה, שבסיומה הצעתי לו
להתראיין על ספרו הטרי, וגם התייחסות
אקטואלית או שתיים. ➡

אני חושד שנתניהו האב חשד בי שאני מתעניין פחות בשר האוצר של פורטוגל בסוף המאה ה־15, ויותר בשר האוצר של ישראל בראשית המאה ה־21. לכן, בסיומה של שיחה ממושכת הוא התמתח, ואמר בפסקנות: "ידידי, אתה רוצה לדבר איתי על דון יצחק אברבנאל. אבל את אברבנאל אי אפשר להבין בלי להבין את האינקוויזיציה. קראת את ספרי בנושא?" הנדתי את ראשי בשלילה, וכמה שניות אחר־כך נחתו בין ידיי המושטות אלף ושש־מאות עמודים בכריכה רכה – ובאנגלית – של מחקרו המונומנטלי בנושא מקורותיה של האינקוויזיציה. "שוב אליי במוצאי שבת אחרי שתקרא, ונדבר על אפשרות לריאיון". זה היה יום חמישי בערב, ומה שיבוא אחר־כך יהיה השבת השחורה.

ארבעים ושמונה שעות אחר־כך, כאשר צלצלתי שוב בפעמון, אינקוויזטורי עד שורשי שערוטיי, הדלת נפתחה במרחק המצומצם שהתירה לה שרשרת הנעילה. באשר לבקשתך, קיצר, החלטתי שלא להתראיין. אמר – וסגר.

ריאיון לא יצא לי מזה, אבל תובנה חשובה כן. האב דמה לכן לא רק בהחלטה לצמצם ראיונות כשלא מוכרחים. מתוך האנגלית הנוקשה במחקרו בצבצה במלוא קדרותה אמונה עיקשת שמלווה גם את הבן.

תלמידי בית ספר בישראל שלומדים על האינקוויזיציה שומעים את הסיפור הבא: היה היו פעם יהודים בספרד המוסלמית והסובלנית. הם פרחו והתעשרו, כתבו ויצרו, ונהנו מתור זהב. ליבם היה במזרח אבל הם היו נשאים בסוף מערב עד עולם אלמלא הגיעו בהדרגה הנוצרים. מצב היהודים הלך והידרדר לאורך מאות שנים עד שהועמדה בפניהם הברירה האכזרית: להתנצר – או לעזוב. חלק עזבו את ספרד, חלק המירו את דתם, אבל יהודים רבים קיבלו את הבחירה הטרגית והנוגעת ללב ביותר: להתנצר למראית עין אבל להישאר יהודי. יהורם גאון, נצר למשפחה יהודית־ספרדית ותיקה, הדגים פעם בטלוויזיה איך אצל צאצאי האנוסים עד היום מזהירים את הילדים שהצבעה על כוכבים גורמת פצעים (כדי להימנע מספירת שלושה כוכבים כסימן לצאת השבת), כיצד מכסים בחול

את רצפת בית הכנסת על מנת שהצעדים לא יישמעו, וכיצד עורכים סדר פסח כאשר החלונות מוגפים.

האינקוויזיציה הוקמה כמשטרת דת שנועדה לברוק, לאתר, לענות ולהרוג את מי שהיו יהודים בביתם ונוצרים בצאתם. פקידה האכזריים טיפסו אל המגדל בכנסייה הגבוהה של סביליה בשבתות קרות, כדי לאתר בתים שמארוכותיהם לא עולה עשן – סימן מובהק שבתוכם יושבים יהודים אשר דתם אוסרת עליהם להצית אש ביום הקדוש. החשודים עונו, מים נשפכו לגרונותיהם הפתוחים עד שכרסם התפוצצה, הם הוכו בשלוש־מאות מלקות, הובלו בתהלוכה אכזרית וחלקם גם הועלו על המוקד ונשרפו חיים כשעל שפתיהם קריאת "שמע ישראל". מי שקרא את התיאורים של הוצאות כאלה להורג יתקשה לשבת עוד בפלאזה מאיור שטופת השמש במדריד וללגום כוס קפה בכיכר שבה עלו על המוקד בני עמו.

זה התיאור של האינקוויזיציה כפי שמקובל מאות בשנים, אבל היה חוקר שהגיע למסקנות אחרות לגמרי. קראו לו בנציון נתניהו. בסיפור שלו, האנוסים לא היו מי שביקשו לחיות כיהודים ולמות על קידוש השם, אלא להפך: אלה שלא הייתה להם כל בעיה להתבולל ובוודאי לא היה להם כל רצון לעקור מארץ מולדתם. גזרתם של פרדיננד ואיזבלה לא הייתה מבחינתם איום אלא הבטחה: במקום חיים עתירי מגבלות ואיסורים של אזרחים סוג ב' מדת שנואה, פריצת תקרות הזכוכית כבני הדת השלטת. הם לא עזבו את היהדות בצער ולמראית עין אלא בהקלה ומכל הלב. נתניהו הציג את האיבה שבה התייחסו לאנוסים חשובי הרבנים והביא את הטקסטים הקשים שמשמיע כלפיהם אברבנאל עצמו, שהתייחס אליהם כאל נוצרים גמורים.

ואז, אל מול לסתותיהם השמוטות של ההיסטוריונים, הפך נתניהו את התיאוריה הידועה על פניה. לא האינקוויזיציה גרמה להתנצרות, אלא ההתנצרות גרמה לאינקוויזיציה. דווקא הצלחתם של היהודים החדשים עוררה את הגל האנטישמי העכור של קנאה ב"נוצרים החדשים" שכעת,

ללא מגבלות, יכלו לתפוס עמדות מובילות במסדרונות ההון והשלטון הרבה מעבר לחלקם הצנוע באוכלוסייה. את המתקפה הקטלנית ביותר שמר הפרופסור למושא מחקרו הגדול, דון יצחק אברבנאל ולעוד כמה יהודים בכירים, שבעיוורונם ושאננותם לא ראו כיצד מדינתם האהובה פונה נגדם והופכת אותם לאויבי האומה.

רדיפה ממניעים אתניים ולא דתיים, מדינה שמפעילה שלטון טרור רצחני נגד מיעוט בתוכה, קהילה יהודית שמתעוררת מאוחר מדי. כן, ספרד של המאה ה-15 הייתה בעיני נתניהו גרמניה של המאה ה-20. האינקוויזיציה הייתה מהדורה מוקדמת של השואה. ודאי לא חמקה מעיניו החוקרות העובדה שהמוקעים הולבשו בכפייה בסאנבניטו, גלימת נדונים למוות שצבעה כצבע הטלאי הנאצי: צהוב בוהק.

ערב אחד, שלושה ימים לפני בחירות 2009, הוזמנתי שוב לבית ברחוב הפורצים. נתניהו הבן, מודאג מסגירה פתאומית של הפער הבטוח שבו הוביל לאורך כל הבחירות על "קדימה" של ציפי לבני, זיהה חולשה באגף ימין והזמין אותי לריאיון משותף, חד פעמי, שלו ושל אביו, אז כבר בשנתו המאה. "אנחנו לא נמצאים רק בסכנת קיום אלא ממש בסכנת השמדה", קבע הפרופסור. "חושבים שההשמדה, זאת אומרת שהשואה נגמרה. היא לא! היא נמשכת כל הזמן". בנו הנהן לצידו, ושתק. מי שמותג בתקשורת כרואה שחורות מקצועי, התברר כאופטימיסט הכי מושבע במשפחתו.

בעיני נתניהו – האב והבן – השואה לא החלה ב-1939 ולא הסתיימה ב-1945. היא הסתמנה עם שחר ההיסטוריה ונמשכה בעוצמות שונות, אך לרגע לא פסקה. מעת לעת, כמו הר געש פעיל, התפרצה: בגירוש יהודי אנגליה, בגירוש ספרד, בפרהוד בעיראק, במרד הערבי הגדול של שנת 1936. השואה עדיין כאן בכל פעם שמחבל פלסטיני מצטייד בסכין מטבח ויוצא להרוג יהודי; כשבכיר סורי מסכם במלון בשווייץ עם פקיד צפון קוריאני על העברת אמצעים לפיתוח נשק גרעיני; או במעבה האדמה בקום, בכורים של בושה, לוחשת בין הצנטריפוגות המסתובבות. היטלר,

כך האמין נתניהו הזקן, היה חריג רק במבחן התוצאה, לא במבחן הכוונות. הדבר היחיד שעומד בין היהודים ובין השמדה טוטלית הוא צבא ההגנה לישראל וחוש ההישרדות הלאומי. על האחרון, פרופסור נתניהו סמך הרבה פחות. "בקרב היהודים והישראלים יש גם עיוורון, כפי שהיה ערב גירוש ספרד, כשישבו שלווים ושאננים ולא פיללו שמכה כזו תיפול עליהם", התנבא בשנות התשעים.

הבן למד מהאב לא רק את סוד הצמצום בראיונות, אלא גם את המסרים. הפערים בין שני הדורות נגעו יותר לאריזה ופחות לתוכן. לעוזריו שינן: "תגידו משהו חדש. או לפחות משהו ישן בלבוש חדש". ומה שכתב האב באנגלית אקדמית תמצת הבן לשמונה שניות בטלוויזיה: "ייתנו יקבלו, לא ייתנו - לא יקבלו"; "השנה היא 1938 ואחמדינג'אד הוא היטלר". בעיני הנתניהו'ז, היכן שהוא בעולם השנה היא תמיד 1938. למן הרגע הראשון בכנסת, בן 38 בלבד, זהר בנימין נתניהו בשמי הפוליטיקה הישראלית: הוא פיזר אבק כוכבים ונבואות קודרות, ואיכשהו שניהם השתלבו היטב. תוך חמש שנים דרס את כל נסיכי הליכוד והשתלט על הימין. בפגישה הראשונה עם הסוקרת מינה צמח, היא הציגה לו שקפים עם נתונים על מתנגדיו, בתוספת הצעות כיצד לשכנעם להצביע ליכוד. נתניהו קטע אותה בתנועת יד קצרת רוח. אין טעם לבזבז משאבים על מי שלא מסכים איתי, פסק. עדיף לי להתמקד בתומכיי. וכך, בקביעה פשוטה אך מהפכנית אחת, כפר נתניהו בתורה פוליטית של עשרות שנים. את ההשראה שאב נתניהו מהמקום שממנו הוא בדרך כלל אוהב לייבא רעיונות: אמריקה. באותן שנים נוסדה בארצות-הברית רשת חדשות חדשה, פוקס ניוז. מייסד הרשת, רוג'ר איילס, הציע מהפכה: במקום לפנות לכל האמריקנים, בואו נשדר רק לרפובליקנים. נציע להם חדשות ימניות, שמרניות, חצופות, מתגרות. אמריקה מספיק גדולה כדי שנוכל לעשות מהם ים של כסף.

נתניהו הכיר היטב את איילס. הוא עמד להפוך את הליכוד למפלגת פוקס ניוז - מפלגה שפונה ימינה, לא אל המרכז. אבל לקח זמן עד

שאפילו הוא העז ליישם את העיקרון הזה. כי בעולם של שנות התשעים המצביע החשוב ביותר היה מה שקרוי "המצביע החציוני". דמיינו לכם שכל מיליוני המצביעים בישראל מסתדרים בשורה ארוכה-ארוכה, השמאלני ביותר במטולה, והימני ביותר באילת. כעת חשבו על המצביע שנמצא בדיוק באמצע המדינה. נקרא לו שבתאי. אין במדינה כולה אדם פחות מחויב אידיאולוגית משבתאי. הוא לא ימני ולא שמאלני, לא חרדי ולא חילוני, לא סוציאליסט ולא קפיטליסט. בבחירות הישירות של 1996, שבתאי הוא מה ששרות רוטשילד הן לעסקי הנדל"ן: המרכז של המרכז, הנכס הנחשק ביותר. בהתמודדות בין שני מועמדים, מי שיזכה בקולו - יזכה בבחירות. מדוע? כי אם נתניהו יצליח לשכנע את שבתאי ששמעון פרס מסוכן לישראל, שאר המצביעים שמימין ייפלו לכיסו אוטומטית. הרי יותר קל לשכנע את זה שמימין לשבתאי, ואת זה שמימין לזה שמימין, וכך הלאה, כמו בשרשרת דומינו ענקית עד הכהניסט שבקצה השרשרת. לקמפיינים שמתבססים על שכנוע המצביע החציוני יש כמה תכונות. קודם כול, הם פונים פחות ללב ויותר לראש. מצביע לא אידיאולוגי מתעניין פחות בהשתייכות שבטית ויותר בתוכניות מס ובמצעים מפורטים. שנית, הם עוסקים יותר בעתיד ופחות בעבר. קמפיין שמתמקד במצביעי המרכז יתקשה לשכנע אותם "לחזור הביתה", שכן אלה בדיוק המצביעים שאוהבים להחליף מפלגות בקצב של אחת לקדנציה. קשה ללחוץ על בלוטת הנוסטלגיה שלך אם הצבעת פעם לבגין ופעם לפרס, פעם לרפול ופעם למרצ. מסע בחירות כזה עוסק יותר בהבטחות ופחות בזיכרונות. והכי חשוב: הוא נועד לשכנע שהמנהיג מתון יותר וקיצוני פחות מכפי שנדמה. ב-1996 הסיסמה של נתניהו כללה מילה שמאלנית מובהקת כמו שלום ("עושים שלום בטוח") ואילו זו של פרס התמקדה במונח הימני האולטימטיבי - חזק ("ישראל חזקה עם פרס"). פרס ניסה לשכנע שהוא נתניהו, ונתניהו - שהוא פרס. "הכתרתו של נתניהו כמלאך השלום הצליחה", בישרה כותרת בערוץ 2 חודש לפני הבחירות, כאשר התברר שהשימוש במילה "שלום" שבע פעמים בתשדיר הליכוד הביאה

להקטנת הפער עד כדי שלושה אחוזים.

בעולם של מסר אחד שמשוגר אל הציבור ממסך אחד שבו כולם צופים בו זמנית, זו הייתה הדרך לנצח. למצביעי הימין האידאולוגי, בוגרי המחאה נגד הסכמי אוסלו, הקמפיין גרם להתגרד בתסכול. שלוש שנים הם הפגינו ברחובות ונגררו על ידי שוטרים בצמתים, וכשמגיעה סוף סוף ההזדמנות לסטות בקלפי מדרך הנסיגות הם מקבלים בטלוויזיה יוני שלום וג'ינגל שנשמע כמו מחולל טקסטים של אביב גפן. אבל הקמפיין לא נועד למי שבא מתודלק מהבית, אלא לעשרת האחוזים במרכז שהיו זקוקים להנעה. הימין האידאולוגי ממילא שטף את הקלפיות בשיעורים מהגבוהים בהיסטוריה של ישראל. כתמיד עד אז, שיעור ההצבעה התקרב לשמונים אחוז, ובריכוזים החרדיים והדתיים-לאומיים אפילו עבר את השיעור הזה. בעשר ורבע בערב, אחרי שהמדגמים ניבאו ניצחון לפרס, צלצל הטלפון בבית הוריי בעפרה. על הקו היה קרוב משפחה חרדי. הוא סיפר שאצלם בקלפי האמת הצביעו נתניהו, אבל בקלפי המדגם שמו פרס. השיחה התנתקה. על המסך נמשכו החגיגות במטה העבודה.

שעה אחרי זריחת השמש, למחרת, התקשר נשיא ארצות-הברית אל מי שטרם התרגל לתואר "ראש הממשלה הנבחר". במבטא דרומי אמר קלינטון לנתניהו משפט בלתי דיפלומטי בעליל: "We tried to fuck you but you have beaten us", רמז אלגנטי להתערבות הבוטה של הממשל הדמוקרטי בבחירות בישראל נגד מועמד הליכוד. גם בבית הלבן הלכו לישון עם פרס וקמו עם ביבי.

בפעם הראשונה נכנס למשרד ראש הממשלה אדם שנולד לאחר קום המדינה, צעיר בן 47 שצבע את שעריו ללבן כדי להיראות סמכותי דיו. מאז, כבר כמעט שלושים שנה שהוא נראה בן שישים. בכהונתו הראשונה תמרן - באופן מגושם למדי - בין ההשקפות הימניות מבית ובין אילוצי התקופה, שבה עדיין נתנו צ'אנס לשלום. הוא טס לארצות-הברית לוועידת פסגה עם יאסר ערפאת ומסר לו את חברון. יום אחד קיבל מהראיס, דרך אחמד טיבי, זר פרחים ענק ליום ההולדת. "זה ביבי או

טיבי", זעקו השלטים לפני הבחירות, אבל אחריהן זה היה גם וגם. כעבור כשנתיים נוספות חתם עם ערפאת באחוזה וואי על הסכם נסיגה נוסף. עם שובו ארצה, ובאמתחתו התחייבות למסירת 13 אחוז משטחי יהודה ושומרון לרשות הפלסטינית, התפרקה הקואליציה שלו, ובירושלים, מסורת שכזו, נתלתה תמונתו עוטה כאפייה. ראש הממשלה ניסה להקים ממשלת אחדות: הוא זימן את יושב־ראש האופוזיציה אהוד ברק לשיחה במקום הדיסקרטי ביותר שאפשר להעלות על הדעת, מטה המוסד אי־שם במרכז הארץ. זה לא עזר לו: נתניהו קפץ ראש מהמגדל של הימין, אך למטה לא פרש לו השמאל רשת ביטחון. העניין נגמר בהתרסקות מהדהדת, תבוסה שלא הייתה כמותה עד אז של ראש ממשלה מכהן. הלקח של נתניהו היה לעולם לא לריב עם הימין הדתי־לאומי. כעבור כמה שנים, ב־2006, הוא ילמד לא להסתבך גם עם החרדים ועם הליכודניקים. שני בסיסי הכוח הזועמים האלה נקמו בו בקלפי על גזרות כלכליות שאמנם היו חיוניות להצלת כלכלת ישראל, אך חתכו באחת את הכנסותיהם של מאות אלפים מבחוריו. הרב עובדיה יוסף סירב לפגוש אותו במשך שנים. כאשר נעתר סוף סוף, הוכרח נתניהו לבית המרן דרך חדר העגלות והאופניים, מחשש לזעם הש"סניקים על מי שפער חור בחשבון הבנק שלהם. המסקנה מהעשור הזה הייתה חד משמעית: עם הבייס לא מסתבכים.

בקיץ 1999, לאחר תבוסתו מול ברק, היה נתניהו האדם היחיד כמעט שטרח להגיע בבוקר לעבודה במשרד ראש הממשלה, בימים האחרונים של ממשלו. בגיל ארבעים ותשע היו הכול משוכנעים שהקיץ הקץ על הקריירה הפוליטית שלו, וכדרכם של מטאורים – גם הוא נשרף עד תום. כולם, חוץ מהמנוח עצמו. בעודו אורז את חפציו בארגזים, כבר תכנן את הקאמבק. השלב הראשון היה הקמת עיתון. אם יחזור לכאן יום אחד, אמר למקורביו, זה יהיה עם כלי תקשורת שיעניק לו רוח גבית, אל מול התקשורת העוינת, הליברלית, החילונית, התל־אביבית והשמאלנית שאותה האשים בנפילתו. שמונה שנים אחר־כך, כשהוא יושב־ראש האופוזיציה, הודפס

גיליונו הראשון של "ישראל היום", העיתון עתיר המזומנים והעותקים של נאמנו, המיליארדר היהודי שלדון אדלסון מנבדה.

אבל בינתיים, ישועתו של נתניהו הגיעה ממיליארדר יהודי אחר, צעיר בהרבה, דמוקרטי ולא רפובליקני, שלא תמך בו וככל הידוע גם לא נפגש איתו מעולם: מארק צוקרברג. פייסבוק, הרשת החברתית שהמציא ב־2004 ונועדה לחבר בין סטודנטים, הפכה תוך זמן קצר לכלי התקשורת החזק בעולם, למרות שלא מועסק בו אף עיתונאי.

זו הייתה זכייה בלוטו בלי למלא כרטיס. שנים לפני שהפך לראש הממשלה התשיעי כבר חלם נתניהו למוטט את החומה התקשורתית שמפרידה בינו ובין הציבור, למצוא דרך שתעקוף אותה. עוד בהיותו שגריר באו"ם, ב־1985, התגאה בשבירת ההגמוניה של התקשורת הליברלית על עיצוב סדר היום של קובעי המדיניות. "בעזרת עיתונים, עלונים, פקסים ושידורים, בעזרת שדולות ובעזרת e-mail שעל שימוש בו המלצתי בעבר, הצלחתי להחדיר לתודעת העולם את דאגותינו וטענותינו", התגאה.¹ בארץ איש עוד לא ידע מה זה דואר אלקטרוני, אבל נתניהו כבר זיהה את היכולת לפנות ישירות אל המשפיעים, ללא מגע יד עורך.

הרשתות החברתיות אפשרו לנתניהו, סוף סוף, להגיע ישירות אל מיליוני בוחריו בלי לחשוש שייחתך בעריכה, בלי שאלות מציקות, בלי עיתונאים. תחילה, אפילו הוא התקשה להתרגל: נתניהו הרי היה מר טלוויזיה, אשף זוויות הצילום והמסרים הקצרים, מודע ליכולת של קטע קצר לרומם פוליטיקאים או להחריב אותם. יום אחד, ב־2008, ישבתי איתו לפגישה שגרתית בלשכת יושב־ראש האופוזיציה. "תגיד", הוא פנה לדוברו אופיר אקוניס בעודו מצביע עליי, "אפשר לסמוך עליו?". אפשר, שיקר אקוניס בלי למצמץ. ואז פתח נתניהו מגירה פנימית בשולחנו. הייתי משוכנע שהוא עומד להפקיד בידי את תוכניות התקיפה באיראן. אבל נתניהו שלף סיגר עבה, קצץ והצית אותו, מוגן מפני תיעוד בטלוויזיה שהיה מציג אותו כנהנתן. בהזדמנות אחרת, כאשר הבחין בצוותי צילום בדרך לישיבת ממשלה שעמדה להטיל קיצוצים כואבים, הכניס בהחלטה

של רגע את הסיגר הבוער לכיס. "מר נתניהו", השמיע כתב רדיו זעקה בלתי נשכחת, "נרמה לי שאתה עולה באש". החליפה הלכה, הקריירה שרדה. אך עידן הטלוויזיה כשליטת התקשורת הבלעדית עמד לחלוף מהעולם. בבחירות 2013, בעוד הוא מחזיק בדף פייסבוק משעמם שממחזר הודעות לעיתונות עם עוקבים קנויים מאינדונזיה, הגיעו יריביו הצעירים נפתלי בנט ויאיר לפיד להישגים מרשימים בזכות מסרים עדכניים בפייסבוק. נתניהו עוד היה מושקע עמוק בתקשורת המסורתית: יום אחד, בשיחת רקע עם אנשי חדשות 2, מתח ביקורת על שני שותפיו הבכירים. "אני לא אוהב שמנהלים את המדינה בסטטוסים בפייסבוק", התאונן. בדרך הביתה נזכרתי שדברים דומים נאמרו עליו, עשרים שנה קודם לכן. יריבו שמעון פרס אמר בלגלוג ש"לא קובעים מדיניות לאומית במשפטים קצרים בטלוויזיה". המסקנה הייתה: נתניהו פאסה. הוא איש אנלוגי בעידן דיגיטלי. החלה הספירה לאחור.

אלא שאז תפס נתניהו את היתרונות בכלי הטכנולוגי החדש. יש משהו מוזר בכך שאשף הרשתות החברתיות הגדול בישראל הוא אדם בעשור השמיני לחייו, שמעולם לא חיפש משהו בגוגל, בחיים לא החזיק בטלפון חכם, ועד היום כותב את נאומיו בטושים על גבי קרטונים. ב־2007, כשראש לשכתו דאז, נפתלי בנט, הביא ללשכת יו"ר האופוזיציה את הדגם הראשון של האייפון, נתניהו תחקר אותו ממושכות על תכונות המכשיר החכם, אבל העדיף לא להשתמש בו, מחשש להאזנות. במשרדו בבית ראש הממשלה הותקן טלפון "זמיר" של בזק, בן למעלה מעשרים, מהסוג שכבר לא מייצרים, וכל זה מחשש להאזנות.

ראש הממשלה התשיעי הבין שהמדיום הוא המסר: חפירת מנהרות מתחת לרגליה של התקשורת הממוסדת, העוינת. הוא שכר יועצי דיגיטל גאונים, שבר דיסטנס והקצין מסרים. בבחירות 2015 זכה בניצחון שאף סוקר או עיתונאי לא צפה, בזכות קשר ישיר עם בוחריו. את מה שלא עשה פייסבוק עשו 18 מיליון מסרונים ששיגר אל תומכיו, היישר אל הכיס האחורי של הג'ינס שלהם. מאז, בלם בגופו כל יוזמה לפיקוח על

התוכן באינטרנט, בין אם מדובר בחוק לצנזור פורנו ברשת, לפיקוח על התבטאויות קיצוניות או לצנזורה על הסתה. בעיניו, כל אסדרה כזו היא מדרון חלקלק שבסופו יצונזר גם הימין ברשתות.

האלגוריתם של פייסבוק אינו סובלני במיוחד למסרים רשמיים, מעונבים, מאחורי שולחן עץ מהגוני. לעומת זאת, הוא מאוד אוהב מסרים מוקצנים, מפתיעים, לא מכופתרים. בהדרגה, "אדוני ראש הממשלה" של ערוצי הטלוויזיה הפך ל"ביבי" של הרשתות החברתיות. תחת זעם הרשתות עבר נתניהו בתחילת 2016, בתוך שתי יממות בלבד, מגינוי של הירי במחבל פצוע בחרון למי שמטלפן בהזדהות אל אביו של החייל היורה, אלאור אזריה. באותו שבוע בדיוק, ובעיתוי סמלי מאין כמוהו, השתלט דונלד טראמפ על המפלגה הרפובליקנית, הוא וחשבון הטוויטר הזועם שלו. "Be like Trump", שינן ראש הממשלה ליועציו. והם הפנימו. אוהו, כמה שהפנימו.

כי הרי מה עושה האלגוריתם של פייסבוק? המטרה העיקרית שלו איננה לעורר שיח פתוח או החלפת דעות, אלא לעודד את המשתמשים לבלות יותר ויותר זמן בפיד שלהם. הדרך לכך היא לא לעצבן אותם עם השקפות עולם שונות. מי שכותב פוסטים בעד טבעונות יחדל עד מהרה לראות פוסטים עם תמונות של סטייקים מהמנגל ביום העצמאות, חילונים מוצהרים לא יפגשו בפיד שלהם ברכות "פסח כשר ושמח", ומי שימני - לא יראה שמאלנים. במקום שהאינטרנט יגיש מידע וירחיב אופקים, הוא הפך את כולנו לדור עצבני בגופייה שיושב על הספה וצועק על הטלוויזיה שלו. כולנו התחזקנו בדעתנו, לא משנה מהי.

פייסבוק והבייס התלכדו עכשיו למסקנה ההיא של נתניהו, עוד משנות התשעים: אין טעם בשכנוע, רק בשינוע. הרי מה קרה פה, בעשרות שנים של חתירה למרכז? הבוחרים האידאולוגיים נלקחו כמובנים מאליהם, שכן לפי ההנחה הם ממילא יבואו להצביע, מחשש שהמחנה השני יעלה לשלטון. אבל עם השנים התברר שמה שעובד על שולחן השרטוטים לא קורה בפועל. בארצות-הברית מקובל לסמן את שני המחנות באדום

רפובליקני וכחול דמוקרטי. אבל עם השנים והניסיון לפנות למרכז, האדום הפך לוורוד והכחול לתכלכל, עד שבסוף, כמו מים בטעמים, אי אפשר היה להבחין אלא בגוון חיוור מאוד.

התוצאה הייתה מיאוס של הציבור מהפוליטיקה. לאורך רוב שנותיה של מדינת ישראל עמד שיעור ההצבעה על כשמונים אחוזים, השתתפות כמעט מלאה אם מנכים את החולים, היורדים ואלה שבמקרה נופשים בחו"ל. אבל אם הימין קורץ לשמאל והשמאל מתחפש לימין, המצביעים האידיאולוגיים כבר לא רואים הבדל בין המפלגות, על כל פנים לא הבדל כזה שאמור להטריד את מנוחתם ולגרור להם לבזוז את החופשה הארבע-שנתית שמעניקה להם המדינה בסתם יום של חול. שיעורי ההצבעה צללו לשפל נורא. אם לסכם בארבע מילים שנהגי מוניות נהגו לומר: "כל הפוליטיקאים אותו דבר". לפעמים המילה האחרונה הוחלפה בביטוי אחר, מעורן פחות.

מזמן לא שמעתי מנהגי מוניות את המשפט הזה. בחסות הפייסבוק, המצביעים הלכו והתבצרו, איש איש בעמדתו; מעבר של קולות מגוש לגוש נעשה קשה בהרבה. בבחירות שבהן התמודד נתניהו מאז 2009 ועד היום, מעטים מאוד התלבטו בין הליכוד והמפלגה שהתחרתה מולו על השלטון, בין אם זו המחנה הציוני של הרצוג, כחול לבן של גנץ או יש עתיד של לפיד. כל המעברים היו פנים-גושיים.

ולכן התברר שאותם משאבים שמושקעים בניסיון לשכנע איש אחד מהמחנה השני להצביע עבור נתניהו, יכולים להוציא מהבית אל הקלפי ארבעה-חמישה ימניים רדומים ומתוסכלים. וכך, מתמיכה מוצהרת בשתי מדינות עבר נתניהו ליוזמות סיפוח, מנאומים בעד בית המשפט העליון למתקפות חריפות עליו, מהודעות ממלכתיות לסרטונים עם קופסת שימורים של חמוצים, משל ליריביו בשמאל. נתניהו של פרק א', עם הטלוויזיה וההסכמים עם ערפאת, הוחלף בנתניהו של פרק ב', עם הרשתות החברתיות והחלת הריבונות.

איילת שקד, פוליטיקאית מוכרת בימין, הייתה הראשונה לחוות את

השינוי על בשרה. כשהתמנתה לראש הלשכה של נתניהו בימי האופוזיציה לממשלת אולמרט היא עברה חפיפה מסודרת. נתניהו, הסבירה לה קודמתה בתפקיד, מוכן לשוחח עם כל גורם, מהארץ ומהעולם. דלתו פתוחה לכולם. אבל יש שני חריגים, נופפה פתאום באצבעה, שניים שכף רגלם לא תדרוך פה, שאת הפקסים שלהם גורסים ואת השיחות מנתקים: אביגדור ליברמן ובן כספית. כשאיילת שקד תעבור לפוליטיקה, היא תגלה שנוסף שם שלישי לרשימה: איילת שקד.

בניגוד לכל הספקולציות והרכילות, לא אובססיה אישית, האשמה בהדלפות או שאר עניינים מתחום הטלנובלות הם הסיבה שנתניהו נלחם בעשור האחרון בעיקר בשקד ובמנהיג מפלגתה, נפתלי בנט. הרי אילו נתניהו היה מחרים כל מי שהכפיש אותו או תדרך נגדו, היה נשאר בקואליציה רק עם כלבתו המנוחה קאיה. החמצן בגבהים האלה של הפוליטיקה יקר מכדי לבזבז אותו על חיסולי חשבונות. ראשי ממשלה, לפחות המוצלחים שבהם, אינם עובדים בזמן עבר, אלא רק בהווה. אם זה מה שצריך כרגע, הם יעשו עסקים עם אנשים שניסו לחסל אותם פוליטית, השמיצו את משפחתם ושכרו נגדם חוקרים פרטיים. ראובן ריבלין אמר פעם שבאפריקה נולד פיל עם עור של ביבי. אמירה דומה, שנכונה לרוב ראשי הממשלה, קובעת שעם עור כל כך עבה, מי בכלל צריך עמוד שדרה. הסיבה האמיתית למלחמה של נתניהו בבנט ושקד הייתה, לפיכך, הפנמה של ההתרסקות בקדנציה הראשונה: נתניהו נשבע שלא יאפשר שוב לאגף אותו מימין. לכן הוא אימץ כל עמדה של בנט ושקד, ימנית ככל שתהיה. את רוב העשור שעבר הוא העביר בנסיעה פראית לצד הרכב של בנט ושקד. נצמד לימין, ונצמד עוד, עד שהמכונית שלהם התהפכה לצידי הדרך ולא עברה את אחוז החסימה. מאז הם פנו שמאלה בחסות הקורונה.

השמירה על גוש הימין תעיד שנתניהו עמד לפעול אחרת מכל קודמיו. שבעה גברים ואישה כיהנו בראשות הממשלה לפניו, וכולם עמדו בראש המפלגה הגדולה בכנסת. כאשר נבחר לראשונה, ב־1996, הייתה

סיעתו רק השנייה בגודלה, אחרי מפלגת העבודה. זה נתפס כחריג אבל קרה שוב ב־2009: שוב סיים הליכוד שני, עם מנדט פחות מציפי לבני. כל הלילה חגגו במטה קדימה, אבל בבוקר קיבל נתניהו את המנדט להרכבת הממשלה. ב־2013 סיעתו, הליכוד, מנתה בכנסת פחות נציגים מיש עתיד, אבל יאיר לפיד פנה אל נתניהו בתואר "אדוני ראש הממשלה" ולא להפך. בבחירות 2019, הראשונות, חגג נתניהו "ערב של ניצחון מזהיר" אף שסיים בתיקו עם בני גנץ וכחול לבן. כי למן הרגע הראשון בפוליטיקה החליט נתניהו על אסטרטגיה חדשה. במונחים של כדורסל, במקום לשחק אישית הוא שיחק אזורית. במקום לדאוג לגורל המפלגה, הוא דאג לגורל הגוש. הוא הפנים היטב את שיטת הבחירות הישראלית: את הממשלה מרכיב מי שזכה לתמיכת שישים ואחד חברי כנסת, וכלל לא משנה מאלו מפלגות הם באו. בכלכלה קוראים לזה "פירמידת שליטה": איש עסקים עם הון צנוע (יחסית, כמובן) של כמה עשרות מיליוני שקלים, יכול להחזיק בגרעין השליטה של חברה גדולה. החברה הזו שולטת בשרשרת בחברה נוספת, וזו בעוד חברה – ופתאום הוא מנווט אימפריה של מיליארדים. שנות שלטונו הארוכות של נתניהו התבססו על רעיון דומה. בליכוד תמיד היו לו מתנגדים לא מעטים: דוד לוי הגדיר את עצמו פעם "אנטיבייוטיקה", שרון זיכה אותו בכינויים ששמר רק ליאסר ערפאת, וכל צמרת המפלגה לאורך השנים השמיצה והכפישה בחדרים סגורים. אבל הם לא הצליחו להתלכד ולשלוח אותו הביתה. גם הליכוד, רוב שנות נתניהו, לא החזיק אפילו במחצית קולות הימין. רוב קולות הגוש הלכו למפלגות המגזריות השונות. אבל החרדים לא רצו את ליברמן לראשות, ליברמן לא תמך בכחלון, כחלון לא סבל את בנט – וכולם נכנסו תחת כנפי הליכוד. ואפילו הימין לא תמיד נהנה מרוב בעם. בבחירות 1996 זכה לפחות ממחצית הקולות, וכך גם, כמובן, בארבעת סבבי הבחירות של 2019–2021. אז כיצד נשאר בשלטון? כי בשיטה שלנו, יש מספר אחד שמבטיח ניצחון: שישים ואחת. אבל איזו תוצאה בדיוק מחייבת את השמעתו של נאום

הפסד? ובכן, גוש נתניהו התכווץ ב־2019 עד כדי חמישים וחמישה מנדטים, והוא עדיין הלך לישון כל לילה בבלפור – ושם גם קם בבוקר. זה קרה, כיוון שהמפלגות הערביות לא השתתפו עד אז בקואליציה. בקיצור: חמישים ומשהו המנדטים של הימין הספיקו ברוב המקרים לתיקו, שכולו ניצחון.

ולפיכך, גורלה של העשירייה השלישית או הרביעית בליכוד מעולם לא הטריד במיוחד את נתניהו. ייתכן שבסתר ליבו אפילו שמח. הוא זכר היטב שאת ממשלתו הראשונה פירקו חברי כנסת אלמוניים משיפולי הרשימה. פחות מנדטים לליכוד זה גם פחות תיקים בכירים למפלגה, ואף העניין הזה לא הסב לו צער: בכהונתו הראשונה, הביא נתניהו לסיעתו את שלושת התיקים המובילים – חוץ, ביטחון ואוצר – רק כדי ששלושת השרים, דוד לוי, יצחק מרדכי ודן מרידור יתפטרו בהמשך מהממשלה ומהמפלגה ויפילו אותו מהשלטון.

במקום המפלגה, פנה נתניהו לבצר את הגוש. זה היה מאמץ של עשרים שנה, שבסיומו היה למנהיגם הבלתי מעורער לא רק של הליכודניקים, אלא גם של החרדים, הדתיים-לאומיים ומצביעי הפריפריה. עיתונאי חרדי סיפר לי פעם: "אתה יכול לכתוב כמעט הכול, אפילו על שולי גלימתם של גדולי ישראל, רבנים ואדמו"רים. אבל אם רק תיגע בשערה שעוד נותרה בראש של ביבי – ותחטוף ברחוב ובשבת בבית הכנסת." אבל לא רק בבני ברק, גם בגבעת שמואל ובאפרת: מהרגע הראשון טיפח נתניהו את הכיפות הסרוגות. הדתיים-לאומיים, שנהגו לשבת עד אז בקרון משגיחי הכשרות, קודמו בן לילה אל הקטר. "אני עובד רק עם מי שיש לו כיפה, או מי שהייתה לו כיפה, או מי שתהיה לו כיפה", התבדח לא פעם בטקסי פרידה מעובדים שפרשו.² בפעם הראשונה התארגנו בקומה הראשונה של משרד ראש הממשלה מניינים לתפילות מנחה.

הכיפה הסרוגה הייתה בעיניו כיפת ברזל, תעודת ביטוח מפני השקפות שמאלניות וקשרים טובים מדי עם עיתונאים. אולי תרמה לכך גם העובדה שרעייתו שרה גדלה במשפחה דתית-לאומית. לא קשה להעריך

את עוצמת המהלומה שספג כאשר ארבעה חובשי כיפות סרוגות מילאו תפקיד ראשי בכתבי האישום נגדו: היועץ המשפטי שמינה, המפכ"ל שדחף, ושניים מהדיסקרטיים והנאמנים בעוזריו שהפכו לעדי מדינה: ארי הרו ושלמה פילבר.

שיתוף הפעולה של נתניהו עם הציונות הדתית הוא קואליציה בין בעלי אינטרס משותף אך לא חופף, הזדהות אידיאולוגית שאיננה זהות מוחלטת. נתניהו הוא רביזיוניסט שמאמין בכוחם של מילים, נאומים והסכמים בינלאומיים, בעוד הזרוע האידאולוגית של הסרוגים, גוש אמונים, התבססה על האמונה המפא"ניקית במלט ובמחרשה. נתניהו מאמין גדול בכוחה של העיר הרבגונית, ואילו רוב המתנחלים האידאולוגיים גרים עד היום בכפרים קטנים והומוגניים.

כמו הציונות הדתית, גם נתניהו משקיף על ישראל מאופק היסטורי של אלפי שנים, אבל בניגוד אליה הוא אנטי-משיחי עד כאב. הוא רואה איתה עין בעין את הסכנה בתנועה הלאומית הפלסטינית אבל נחרד מחזון הסיפוח שלה שכולל את כל יהודה ושומרון; חולק עם בניה את רוב הערכים הלאומיים, אבל חלוק על כל ערך דתי שהם מייצגים. יום אחד, כיושב-ראש אופוזיציה ב־2007, נסע נתניהו לביקור ביהודה ושומרון. "אתה רואה", אמר לראש לשכתו נפתלי בנט כשהפמליה הקטנה השקיפה על גוש דן ממרפסת התצפית בבית אריה, "פה אפשר לירות טילים בכינון ישיר על נתב"ג". "אתה רואה", השיב לו בנט, "פה הלך אברהם אבינו".

הנגזרת הפוליטית של המחלוקות האלה היא שבעיני נתניהו נועדה הציונות הדתית לשמש כחוטבת העצים ושואבת המים של ממשלו: עוזרים נאמנים למימוש השקפת עולמו, לא שותפים בעלי השקפה עצמאית; בצילו, ולא לצידו; תחתיו, ולא מולו; מחוץ לדלת הסגורה ולא בתוך הקבינט. יש סרוגים טובים ויש סרוגים רעים. הטובים הם דיסקרטיים, צנועים וכנועים. הרעים: שאפתניים והולכים בגדולות. נתניהו נוהג לצטט עד היום בשקיקה את חוות דעתו הקטלנית, בת ארבע המילים, של אביו על הציונות הדתית: "לב גדול, מוח קטן".

באופן אבסורדי, הקואליציה היהודית של נתניהו ראתה אותו לא כמשיח, כפי שמשיציו נהגו לטעון, אלא דווקא כדמות היהודית השנואה ביותר בהיסטוריה על הממסד הרבני: ישו; מי שבגופו הדווי מכפר על חטאי מאמיניו. משמיצים אותו? בגלל שותפיו. מחפשים אותו? זה בשל מצביעיו. חוקרים אותו? בגלל עמדותיו.

ומה שנכון לבעל, נכון גם לאישה. יום אחד, אחרי עוד שערורייה שעסקה בדרישות ניקיון ועוזרות נזופות, הרהבתי עוז ושאלתי את נתניהו אם רעייתו שרה איננה נטל אלקטורלי. "נטל"? השיב בגיחוך, "היא שווה לנו שני מנדטים". ייתכן שצדק: שרה נתניהו נתפסת בעיני תומכיו כביבי של ביבי, זו שסובלת בשביל זה שסובל בשבילם. אולי זו הסיבה לתופעה פוליטית יוצאת דופן שאפיינה את נתניהו: כמו ירדו שמעבר לים, דונלד טראמפ, בעיית האמינות שלו לא השמידה את הקריירה שלו, כמו שאירע לפוליטיקאים אחרים, ולמעשה לא פגעה בו כלל. במונחים פיזיקליים, הדבר משול לביטול כוח המשיכה. במרחק של אלפי מיילים פעלו להם שני פוליטיקאים שאינם נהנים מאמינות יתרה אך הדבר לא הזיק להם בדעת הקהל.

האמריקנים חובכים מושבעים של סטטיסטיקה. בבחירות 2016 התבררו 78 אחוזים מהאמירות של המועמד טראמפ כשקרים מוחלטים, שיא כל הזמנים מאז החלו המדידות. עד תום כהונתו, ספר הווישינגטון פוסט למעלה מעשרים אלף שקרים של הנשיא. ובכל זאת, לולא הקורונה היה טראמפ נבחר לכהונה שנייה ללא כל מאמץ.

יום אחד, בהקלטה לאולפן שישי, מנה הפרשן אמנון אברמוביץ' את הרשימה המוכרת לעייפה על עמדות העבר השמאלניות של נתניהו: יישום הסכם חברון, חתימת הסכם וואי, התמיכה בהתנתקות, נאום בר־אילן. כשהסתיימה ההקלטה, אמרתי לו: נשמע שיש לך מועמד חלומי, עם רקורד שמאלני לתפארת. מדוע שלא תצביע לו? כי אני לא מאמין לו, השיב אמנון. אז למה כימני אתה לא מתנער ממנו, שאל אותי בתורו. פשוט מאוד, השבתי. כי אני לא מאמין לו. בוחרי נתניהו סבורים שהוא

מתחמן, אבל לא אותם – אלא את ה"הם": ממשלים אמריקניים עצבניים, קהילה בינלאומית צבועה, מראיינים עוינים ויריבים שמאלנים. הם דגלו במה שאמר צ'רצ'יל במלחמת העולם השנייה: "במלחמה, האמת כל כך יקרה, שיש להעמיד עליה משמר של שקרים".

כאשר התגלה שיהודי אמריקני נהג להעביר מעטפות של כסף לאהוד אולמרט, חוסלה הקריירה של ראש הממשלה תוך זמן קצר. אולם כאשר יורשו הסתבך בשלוש חקירות שונות של שוחד, מרמה והפרת אמונים, התמיכה בו רק גברה. הוא ישב מול דונלד טראמפ בפגישה בזמן שיועץ התקשורת שלו הפך לעד מדינה. שנה אחר־כך הכריז בווינגטון על תוכנית המאה בזמן שבירושלים הוגש נגדו כתב אישום חמור לבית המשפט. כעבור שבועות אחדים אף הגדיל את כוחה של מפלגתו לשיאים של דור שלם, מביא לקלפיות יותר ממיליון מצביעים. האם לא אכפת להם משחיתות? אכפת. רק שהם השתכנעו מטיעוניהם שהחקירות והאישומים לא נולדו בגלל שחיתות של החשוד אלא בגלל הטיה פוליטית של החושדים. ייתכן שזרמי העומק מספרים סיפור רחב הרבה יותר. החקירות, שהבשילו לאישומים ולשלושה שופטים בירושלים, מהדהדים את הטיעון של נתניהו ותומכיו נגד האליטות: אותו סיפור, שנוי במחלוקת, על מלחמת המעטים מול הרבים. המעטים, השולטים בתקשורת, האקדמיה, הצבא והמשפט – מול אינספור המצביעים. מי קובע במדינה? הרשות הנבחרת בידי העם או 15 שופטי בג"ץ? השר – או הפקיד, הפוליטיקאי – או היועץ המשפטי שלו? המסוקרים או המסקרים?

לכן, כאשר הוויכוח על הנושא הפלסטיני התפוגג בהדרגה, התארגנו מחדש שני המחנות סביב השאלה החדשה: מהו הכלל הקובע בדמוקרטיה, שלטון הרוב או מה שקרוי "הדמוקרטיה המהותית"? מחנה אחד סבור שלמעט חריגים קיצוניים – קיצוניים כמו גרמניה הנאצית – הרוב צריך לקבוע. מחנה אחר סבור שאת הרוב יש להגביל בגלל שהוא נוטה לעשות שימוש לרעה בכוחו הדורסני. לכן אלה סבורים שראש ממשלה יכול לכהן בכל מקרה עד הרשעה סופית, ואלה – להוציא אותו לנבצרות כבר

בשלב החקירה. אלה דוגלים במשילות ובהקטנת הדרג המייעץ לגודלו הטבעי, ואלה - בכוח רב יותר ליועצים המשפטיים. אלה מכנים אותם פקידים, ואלה - שומרי סף. בנימין נתניהו היה, גם פה, סמל למאבק גדול יותר: עד שנכנס לתפקידו לא נחקר איש מראשי הממשלה, אף שלא כולם היו קדושים. מאז, כל ראשי הממשלה נחקרו, אף שלא כולם היו מושחתים. השמאל טען שזהו תהליך חיוני של ניקוי הפוליטיקה, הימין - שהמשפטיזציה הפכה את הפוליטיקה עצמה לפשע.

המערכה הזו הסירה בהדרגה מסדר היום כל נושא אחר, והפכה למחלוקת העיקרית בין שני המחנות בישראל, היא, ולא הנושא המדיני או הכלכלי. נתניהו, שכרוב שנותיו בשלטון הגן על מערכת המשפט ובלם כל שינויי חקיקה, שינה פתאום את טעמו והתייצב בראש המאבק בה. תמונתו בבית המשפט המחוזי ביום הגשת כתב האישום, כשמאחוריו בכירי הליכוד במסכות, לא תישכח עוד שנים רבות. וכך, הלימון הפלילי הפך ללימונדה פוליטית. בעשור השני שלו עם האצבע על הכפתור האדום, בנימין נתניהו עדיין נתפס בעיני תומכיו כאנדרדוג נרדף שיש לחזקו מול האויבים מהאליטות הישנות.

כמו טראמפ, גם הוא הפריך אגב כך את התיאוריה האופנתית של שיח הזהויות, הלא היא הטענה שהפוליטיקה היא זירת התגוששות רבת משתתפים בין צבעים, מוצאים ומגדרים שונים; והתזה הנגזרת מכך - שטבעי יותר לאדם לאהוד פוליטיקאי שחולק איתו צבע עור, אמונה או מגדר. בנימין נתניהו לא חובש כיפה סרוגה, ובכל זאת הוא הפוליטיקאי הפופולרי ביותר בציונות הדתית; אין רחוק ממנו מחרדיות, ועדיין הוא הדמות הנערצת ביותר בכנסת על החרדים, כמעט־קונצנזוס במגזר רווי מחלוקות ושברים; נצר למשפחה יהודית־אירופית הזוכה לתמיכה יוצאת דופן בקרב הדור השני ליוצאי צפון אפריקה; מיליונר תושב רחביה, אביר השכבות החלשות.

העיסוק האובססיבי בספירת נשים, כיפות או פיגמנטים לא הזיק לנתניהו כפי שלא הזיק לטראמפ. הנשיא ה־45 של ארצות־הברית הוא

האדם העשיר ביותר שזכה להתגורר בבית הלכן. האיש היה חברם הטוב של הקלינטונים, שאף הוזמנו כאורחים אישיים לחתונתו עם מלניה. עיטורי זהב הם האלמנט העיצובי הבולט בפנטהאוז העצום שלו בקומה ה-89 של מגדלי טראמפ שכוללת - כך אני יכול להעיד אישית - גם אסלות מזהב. מדובר באדם הראשון בתולדות העולם שקיבל מהעבודה מטוס, וראה בכך הרעת תנאים לעומת מטוסו הפרטי, המפואר בהרבה. ובכל זאת, כאשר התמודד מול קלינטון ב־2016, דווקא היא נתפסה כמועמדת העשירים המנותקת, ואילו הוא - כנציג העניים. טראמפ זכה לקולותיהם של מיליוני אמריקנים מהצווארון הכחול, בהן נשים רבות שלא התרשמו במיוחד מהטענות על שוביניזם ומיזוגניות מצידו.

באופן דומה, זהותו האישית של נתניהו - כמו בגין לפניו - לא מנעה ממנו את קולותיה של הפריפריה התרבותית והחברתית של ישראל. המנהיג עם הסגנון האמריקני, שנתפס בתחילת דרכו כמעט מלאכותי, קר, לא מעורר כל רגש, הפך בתוך זמן קצר מוקד לשנאה ואהבה ברמות שלא נראו מאז ימי בגין ובן-גוריון, ואולי בכלל. עמוס עוז, סופר בכיר שהצטיין בחדות אבחנותיו והתהדר בצחות נפשו, סיפר בכנס של מרצ שבילדותו, הוריו היו לוקחים אותו בשבת אחר הצהריים לתה של מנחה. "לביבי הקטן, בן השלוש, היה מנהג שהיה זוחל מתחת לשולחן ומתיר את שרוכי הנעליים של האורחים. פעם אחת נמאס לי והכנסתי לו בעיטה. עד היום אני אוכל את עצמי מרגשי אשמה: או שבעטתי חזק מדי והכול באשמתי או שלא בעטתי מספיק חזק וגם אז הכל באשמתי". הקהל התרבותי התמוגג.³

הנה הזדמנות לדיון על ביצים ותרנגולות: האם השמאל מתעב את נתניהו כי פנה ימינה? או שנתניהו פנה ימינה בלית ברירה, כי השמאל תיעב אותו? ספק אם אפשר להשיב על כך ממרחק של רבע מאה, אבל אפשר לנסות. אולי היו אלה עוצמת המאבק על אוסלו, רצח רבין, ניצחונו על פרס חצי שנה אחרי הרצח, ואולי כל אלה גם יחד. אך העובדה היא שעוד משחר ימיו בפוליטיקה נתקל נתניהו באיבה של התקשורת והאליטות, וממש באותה תקופה החליט לשים את כל הביצים, אפרופו תרנגולות,

בסל של הימין. בלי להכריע מה קדם למה, התוצאה היא שנתניהו הפך למנהיג השנוא ביותר והנערץ ביותר שידעה המדינה. אנשי ימין מובהק כמו בני בגין וגדעון סער, הוקעו ותויגו כשמאלנים רק כי העזו לצאת נגד מנהיג הליכוד. ומצד שני, כל מי שהעז, ולו לרגע, לשתף פעולה עם נתניהו הושמד ציבורית במחנה היריב. בני גנץ נחשב במרכז-שמאל משיח, והגיע בקלפיות להישגים שאיש מאז רבין לא זכה להם, אך כל זה לא עזר לו ביום שבו החליט, באמצע מגפה של פעם במאה שנה, להיכנס לממשלת אחדות. הסטטיסטיקה אכזרית: כל פוליטיקאי מהמחנה היריב שנכנס לממשלתו של נתניהו הושמד בתוך זמן קצר בדעת הקהל.

בכירים ישראלים נהגו להזהיר במהלך האינתיפאדה השנייה שאם הסכסוך עם הפלסטינים לא ייפתר, הוא יהפוך ממאבק לאומי מר למלחמת דת בלתי פתירה. ייתכן שמול עינינו הפך עימות פוליטי חריף אך קונבנציונלי בשאלת התאמתו של בנימין נתניהו, למלחמת דת. פעם, לא כל כך מזמן, כל מה שרצו פוליטיקאים היה להשתתף בשלטון. המטרה בבחירות הייתה, מיושן ודוגמטי ככל שזה יישמע, לנצח. לכן, בברירה בין השמדה וכניסה לממשלה הפוליטיקאים העדיפו להיכנס לממשלה; ומפלגות, כמה פשטני מצידן, נטו להעמיד בראשן מי שיש לו סיכוי לזכות בקלפי במרב הקולות. בעשור השלישי של המאה ה-21 זה כבר איננו המצב. הפוליטיקה הישראלית הפכה מלחמה בין שתי דתות: רק ביבי, ורק לא ביבי. הפולחן החשוב ביותר בדת הראשונה היה הצבעה לנתניהו, גם אם מאות סקרים וארבע מערכות בחירות רצופות העידו שבחירה כזו לא תוביל להקמת ממשלה. רק אם ביביזם הוא דת, ניתן להבין מדוע שוב ושוב הוחתמו חברי הכנסת המאמינים בה על פאתווה, בדמות חוק לפיזור הכנסת, שבה נקבע כי בברירה בין המנהיג ובין הקמת ממשלה ימנית, גובר המנהיג. החטא החמור שם הוא כפירה בחיבור השמיימי שבין נתניהו וכס ראש הממשלה.

לא פחות קנאים – ואולי יותר – הם מנהיגי דת "רק לא ביבי". בעוד שבימין נשמעות לעיתים פעילות כפירה חלושות, במרכז ובשמאל גם זה

איננו קיים. הכנסייה המובילה שלהם, בת למעלה ממיליון מאמינים, נוסדה אשתקד על רקע של רפורמה דתית: היא זנחה את האמונות הישנות בשתי מדינות ובחקיקה אזרחית לטובת דיבר אחד ויחיד: ביבי הביתה. כך הצליחה לכנוס תחת כנפיה בעלי אמונות שונות, מניצים סיפוחיסטים טורפים ועד יוני נסיגה צחורות. כאשר עמיר פרץ ביקש להישבע שלא ייכנס לממשלה, הוא עשה זאת תוך פעולה שכימי קדם חויבו בה נזירים הנשבעים לאל: לגלח את השפם בנוכחות עדים.

ביום שבו הושבעה הכנסת העשרים ואחת, באפריל 2019, היה נתניהו משוכנע שהכריע סופית את המערכה מול יריביו. הימין זכה ברוב ברור, והוא עמד לחוקק סדרת חוקים שתבלום את כתבי האישום נגדו. בכניסה לכנסת הרביעית על דש חליפתו פרח לבן מפלסטיק, האחרון, כך היה בטוח, בארבע השנים הקרובות. אבל משהו העכיר את השלווה: ענן של מיליוני חיפושיות מעופפות שחורות ומבהילות ירד לפתע על ירושלים בדיוק בשעה שבה הצהירו חברי הכנסת החדשים אמונים. כמו בסרט אימה היצ'קוקי, חיפושיות נחתו בהמוניהן בכל פינה במשכן הכנסת, מפס הסלטים במזנון ועד לחליפתו של ראש הממשלה. דבר מה גדול עמד להתרחש. כמו אצל היצ'קוק, גם זה היה רמז לסיוט שיפקוד את נתניהו - ואת ישראל - בשנים שיבואו: רציתם יציבות? קדחת. ליברמן נטש, הכנסת החדשה פוזרה עוד באותו חודש, ומאז כשל נתניהו שוב ושוב בניסיון להקים ממשלה יציבה הנהנית מרוב בכנסת.

השנאה לנתניהו וההערצה אליו, ששיתקו את הפוליטיקה הישראלית ושיגרו אותה לרצף מסויט של מערכות בחירות, הדגימו עד כמה התהפכו הסיבה והמסובב: עם כל הכבוד לתכונות האופי של נתניהו, מתנגדיו מבקשים להיפטר ממנו בראש ובראשונה מפני שממשלתו משיטה את הספינה הלאומית לכיוונים מסוכנים בעיניהם, מעניקה השפעה אדירה למתנחלים ולחרדים ומסכלת פתרון מדיני של חלוקת הארץ בגבולות 67'. אך ברגע האמת, כשיכלו, הציעו מתנגדי נתניהו לחרדים את הכול והיו מוכנים להמליך כל איש ימין אחר, רדיקלי ככל שיהיה, ובלבד ששרה

ויאיר יעזבו את הבית ברחוב בלפור. ואף שהאישומים בבית המשפט הם מהחמורים בעבירות הצווארון הלבן, לא זו הסיבה היסודית להתנגדות לנתניהו. עובדה: התיעוב כלפיו עוד לפני שבאו החקירות לעולם. בשלב מסוים מתעביו הביעו נכונות להעניק לו חנינה, רק שילך כבר. כמה שנים קודם לכן הציעו לאתרג את אריאל שרון בעת שהיה חשוד בשוחד, או דחקו באהוד אולמרט להתמודד על ראשות הממשלה לאחר שהורשע בארבעה סעיפים של מרמה והפרת אמונים.

ובאותו אופן, כמהלך השנים האחרונות הסכים הימין הישראלי לווייתורי ענק מהותיים על עיקרי אמונותיו כדי לתחזק את כהונת נתניהו. למשרד המשפטים מונה תומך מובהק של אהרן ברק, משרד הכלכלה הופקד בידי סוציאליסט, תוכנית הריבונות נגוזה, והרוב הימני הברור שהלך והתהווה בכנסת בזבז פעם אחר פעם. אפילו הרעיון של הקמת ממשלה "ימנית" בקולות ערביים אנטי ציוניים עלה על השולחן כאפשרות ממשית, דבר שלא היה עולה בעבר על הדעת.

שני המחנות גם יחד סיכנו את מה שיקר להם מכול, יציבותה של מדינת ישראל, לטובת הטלת קוביות פעם אחר פעם, בדמותן של מערכות בחירות בלתי נגמרות שהסתיימו, שוב ושוב, בתוצאה שאינה מאפשרת יציאה מהשיתוק, יציבות שלטונית וממשלה מתפקדת. הימין הלבין את הכהניזם ואת שנאת הערבים, השמאל שעבד את עצמו לרשימות אנטי ציוניות שחלק מחבריהן תומך בטרור. היסטוריון שיבחן את שנותיו האחרונות של בנימין נתניהו בשלטון יסכם אותן כך: מיליוני ישראלים טובים התפשטו כמעט מכל עקרונותיהם בגלל יחסם העז לאיש אחד, והם עשו זאת, כמה אבסורדי, בשם מלחמה על אותם עקרונות ממש. כל ישראלי שיביט על התקופה הזו בעתיד לא יאמין עד כמה דעתו על נתניהו הביאה אותו לתמוך בדברים שהיו בעיניו פעם מגונים עד מאוד.

ספק אם גם בעוד חמישים שנה יצליח ראש ממשלה ישראלי לשבור את שיא הכהונה של בנימין נתניהו. תינוקות שנולדו כשנתניהו נבחר לראשונה לראשות הממשלה הם היום הורים בעצמם. ילדי תיכון לא

הפנימו שהביטויים "ראש הממשלה" ו"בנימין נתניהו" אינם מילים נרדפות. מי ששיווק את עצמו בבחירות הראשונות שלו כאלטרנטיבה צעירה להנהגה העייפה, התמודד רבע מאה אחר-כך בשם הצורך לבחור מנהיג עם קבלות, ולא להמר על חסרי ניסיון.

מה יקרה בעידן שאחרי נתניהו? מתנגדיו משוכנעים שהוא המחסום העיקרי בפני ניצחון היסטורי של הימין. הרי רוב גדול בעם כבר לא מאמין בפנטזיות על שלום. ובכל זאת נתניהו התקשה שוב ושוב בהקמת ממשלה יציבה. כשיגוועו השנאות האישיות ומשקעים של שלושים שנה, תבוא מנהיגות ימנית חדשה ותזכה לניצחון קל.

יש גם אפשרות אחרת: לא רק שמישהו יצליח להיכנס לנעליו. ייתכן שבכלל לא תהינה נעליים. לכאורה, זה משונה. ראינו כבר שהליכוד שרד גם אחרי בגין, ואפילו שרד לא רע, בניגוד לתחזיות העגומות. מפלגת העבודה קרסה אחרי שהציבור מאס בשני הדגלים שהניפה: מזרח תיכון חדש וסוציאליזם. אבל אותו ציבור אימץ לחלוטין את עמדות הליכוד בשני התחומים העיקריים: כלכלת שוק חופשי וספקנות כלפי הרעיון של שטחים תמורת שלום.

העניין הוא שמפלגות קורסות לפעמים גם כשהן מצליחות, לא רק כשהן נכשלות. כמעט אף מפלגה לא מציעה היום חלופה רעיונית לליכוד, אבל כמו עם טלפונים סלולריים, לרוב האנשים לא אכפת להצטייד בחיקוי במקום במקור. בוודאי כשבמקום נתניהו מגיע מנהיג כריזמטי הרבה פחות. אחרי נטישות של עשרים שנה, המפלגה נראית כמו חמישים גוונים של אפור. כמו שלעבודה קמו אלטרנטיבות אטרקטיביות יותר במרכז-שמאל, כך יכול להיות גם במרכז-ימין.

איך תזכור הפוליטיקה את בנימין נתניהו? האיש שהחיה את הימין או ריסק אותו? האיש שהצעיד את ישראל לפסגות בינלאומיות חדשות או זה שאישומיו שינו את המדינה לנצח? לוחץ ידיים בבית הלכן או עומד לקריאת "בית המשפט"? כבן של היסטוריון, האיש שכיהן יותר מכל אחד אחר, יודע שרק ההיסטוריה תשפוט.

11

האקזיט האחרון

ההחלטה של בנט:
לשבור את כל הכללים

המחט זזה בעצבנות מסוימת על פני
הנייר הלבן, המגולגל כמגילה. היא הייתה
מחוברת בחוט ארוך למכונת אמת. ומכונת
האמת חוברה לאיש צעיר ומודאג בן 37,
ששמו נפתלי בנט. עתידו המקצועי,
כך ידע, היה תלוי בתוצאות שיספק
הפוליגרף לשאלה חשובה מאוד.
בנט רצה להיות מנכ"ל של משרד חדש
בממשלה שעמדה לקום תוך ימים, באביב
2009. אבל ראש הממשלה המיועד הטיל
וטו, וכולם ידעו מדוע.
האם הדלפת מלשכתו של בנימין נתניהו
מסמכים סודיים לעיתונאים? שאל הבודק.
"לא", השיב הנבדק.
תודה, אמר הבודק. אחזור אליך עם
תשובות. ←

כעבור שעה צפצפה הפקסימיליה בלשכת ראש הממשלה הנבחר:
הבריקה העלתה שבנט לא אחראי לפרסומים המביכים נגד הזוג נתניהו
על נסיעות בזבזים ותפנוקי-חינם, פרסומים שהעסיקו את התקשורת
הישראלית שנה קודם לכן והביכו קשות את יו"ר הליכוד. אבל זה לא
עזר. אפילו מכוונת האמת לא הצליחה לשכנע את נתניהו שבנט לא שיקר.
דרכו לעמדת ההשפעה נחסמה.

במקום להוכיח לנתניהו שהוא ישר, חשב בנט לעצמו, יכופף הוא את
נתניהו. ואם נתניהו לא מקדם אותו בלב פתוח ובנפש חפצה, יקדם הוא
את עצמו על אפו ועל חמתו של ראש הממשלה. גם אם זה המנהיג שאותו
העריץ, שלאזכרות של אחיו יוני נסע בטרמפים כתלמיד תיכון ושלמים
אף קרא על שם האח הבכור את בנו בכורו שלו. את כיסאו, כך תכנן כבר
אז, יירש יום אחד, בטוב או פחות בטוב.

מראש, היה די ברור מדוע נבחר בנט לתפקיד מנהל לשכת יושב־ראש
האופוזיציה מיד אחרי מלחמת לבנון השנייה. הוא היה דתי, יוצא סיירת
מטכ"ל, דובר אנגלית רהוטה ומיליונר הייטק. זה החומר האנושי שנתניהו
ידע להעריך. שניהם גם חוו את התסכול, חוסר התוחלת והיעדר ההנהגה
של המלחמה ההיא: האחד, בפגישות העדכון של יושב־ראש האופוזיציה
עם ראש הממשלה אולמרט, השני כקצין מילואים בכפר קאווה, בציד חסר
תוחלת אחר משגרי רקטות.

בהדרגה, התברר גם מדוע נפרדו דרכיהם עד מהרה. בנט לא היה
סרוג קלאסי.

בגיל 18 היה היחיד בשכבה שלו בישיבה התיכונית שהתגייס ישר
לצבא, בלי לעבור תחילה במכינה או בישיבת הסדר. בקורס הקצינים
הוריד את הכיפה, רק כדי להחזיר אותה אחרי רצח רבין. בהייטק עבד לצד
שותפים שמאלנים, ואת משפחתו הקים עם צעירה חילונית, גילת. אביו ג'ים
זכה להיעצר על רקע פוליטי פעמיים בחייו, משני צידי האוקיינוס: בשנות
השישים כשהתיישב באמצע הלובי במלון בסן פרנסיסקו שסירב להעסיק
שחורים, ובשנות התשעים בזכרון יעקב, בהפגנה נגד הסכמי אוסלו.

יזם הון-סיכון מוכר אמר לי פעם שבמקצוע שלו אין דתיים לאומיים, כי הסרוגים הם שונאי סיכונים. כל חייהם חינכו אותם לא להיות "אול אין", אלא גם וגם, להיות המקף המחבר בין הלאומי והדתי, היהודית והדמוקרטית, הדת והמדינה. אבל הסרוג הראשון שזכה לכהן כראש הממשלה קפץ בחדווה מסכנה לסכנה: בחיסול מחבלים סדרתי ביחידת מגלן, בין אקזיט לאקזיט בניו יורק המתפוצצת מכישרון ומכסף של ראשית המילניום, וכמובן - בצבא. הציונות הדתית, אבחן פעם השר לשעבר שי פירון, סובלת משילוב של שתי בעיות נפשיות: תסביך נחיתות ושגעון גדלות. בנט לא סבל מעולם מתסמינים של הבעיה הראשונה. נתניהו פיטר אותו בתוך זמן קצר אחרי שבאפו עלה ריח שהכיר היטב: ניחוח שאפתנות שכמעט אינה יודעת שובע. בשיחות ביניהם במרוצת השנים, כולן כמובן באנגלית, נהגו להתווכח על קרב יוליוס קיסר באלסיה, לרון בזיכרונותיו של יוליסס גרנט או היכן מילטון פרידמן דווקא טעה. אבל רוב הזמן חשד נתניהו שעוזרו לשעבר רוצה לרשת אותו, ואי אפשר לומר שחשד לשווא. דרכו של בנט בחזרה לפוליטיקה, הפעם לא כעוזר של מישהו אלא בזכות עצמו, הייתה רצופה גם היא בסטרטאפים. זה היה טיפוס מהיר ועצבני: אחרי כהונה קצרה כמנכ"ל מועצת יש"ע, על החשיפה הציבורית המסוימת המתלווה אליה, הגיע יום אחד למשרדו של היועץ האסטרטגי משה קלוגהפט כדי לתכנן את המשך הקריירה הפוליטית. בדרך, כשעצר בכספומט ברמת גן, ניגש אליו מישהו ואמר: "אני מכיר אותך!". בנט הגיב בפרצוף מצטנע אך מרוצה. ואז האיש המשיך: "אתה טכנאי המחשבים שלנו, לא?". זה היה בקיץ 2011. כעבור פחות מעשור הצהיר "טכנאי המחשבים" אמונים כראש הממשלה השלושה-עשר של ישראל.

בנט חידש את קשריו עם איילת שקד, מהנדסת חילונית צעירה שהכניסה אותו ללשכת נתניהו. הם הציעו מודל חדש בפוליטיקה, שניים במחיר אחד. יחד הקימו מפלגה בשם "הישראלים" שלא האריכה ימים, ואז יזמו השתלטות על השלד הבורסאי של רשימת הציונות הדתית, שנראתה נושמת את נשימותיה האחרונות: הבית היהודי, הלא היא

המפר"ל ההיסטורית.

בשישה בנובמבר 2012 עצר העולם את נשימתו לקראת ההכרעה בשתי בחירות חשובות: בארצות הברית צעדו עשרות מיליונים אל הקלפיות להכריע בין הנשיא המכהן ברק אובמה והמועמד הרפובליקני מיט רומני, ובבתי הכנסת של גבעת שמואל, אלקנה ופתח תקווה הצביעו כמה אלפי סרוגים בהתמודדות על ראשות מפלגת הציונות הדתית - בין זבולון אורלב הוותיק ובנט, הצעיר ממנו בשלושים שנה. נתניהו קיווה לזכייה של רומני ואורלב, אבל עם שחר נשאו דווקא אובמה ובנט נאומי ניצחון.

בדיעבד, לא ברור איזו התמודדות הייתה מכריעה יותר. בן לילה הפכה מפלגת הבית היהודי משותפה זעירת ממדים לאיום אסטרטגי על הליכוד - תנועה שהולכת בגדולות, מאשימה את הליכוד בשמאלנות ואינה מסתפקת בקולות המגזר. כבר אז חשד נתניהו בבנט שהוא מבקש להתיישב על כיסאו, ובנט חשד בנתניהו שהוא מבקש לחסלו בכל מחיר. מחצית מתקציב הליכוד ב־2013 הוקצתה לטיפול מיוחד במפלגה שסחפה את צעירי הימין וגרפה עוד מנדט מדי סקר. לא בפעם הראשונה, הניתוח הצליח אבל המנתח כמעט מת: נתניהו שכנע כל כך שהמפלגה של בנט ושקד קיצונית וחרד"לית, עד שמאות אלפי בוחרים נטשו אותה בבהלה היישר לחיק מפלגתו החדשה של יאיר לפיד, מותירים את הימין כולו עם 61 מנדטים בלבד, רק כמה אלפי קולות מאובדן השלטון.

אחרי הבחירות ניתן אות לעוד תופעה שתאפיין את יחסי נתניהו-בנט בעשור שיבוא: ראש הממשלה ביקש לעשות כמיטב יכולתו כדי להקטין את עוזרו לשעבר לממדים צנועים, ואם אפשר להדוף אותו אל האופוזיציה - מה טוב. ואילו בנט, כמו שיוכח שוב, יגלה שבקלפי הוא תמיד מאכזב בביצועיו, אבל בחדרי המו"מ אין ערמומי ממנו.

בעוד נתניהו מתכנן לצרף לממשלה את בכירות השמאל, ציפי לבני ושלי יחימוביץ', התארגנה מתחת לאפו ברית שעתידה לשנות את הפוליטיקה הישראלית: יאיר לפיד, דור שני לטלוויזיה ולפוליטיקה, נועד מדי לילה במרתף ביתו ברמת אביב עם נפתלי בנט, יורשם של זבולון המר

ויוסף בורג. "ברית האחים" קראו לשיתוף הפעולה בין יש עתיד והבית היהודי.

זו הייתה ברית משונה מאוד עבור מי שמתבונן במציאות הפוליטית מבעד לעדשות שבהן השתמש נתניהו, אלה של ימין או שמאל, עמית או טורף. עד אז, המקום היחיד שבו ראש השב"כ לשעבר יעקב פרי ואורית סטרוק מחברון יכלו להיפגש היה מרתפי המחלקה היהודית, כשהוא חוקר אותה. ולפתע, קמה ברית פוליטית עוצמתית שכפתה על נתניהו פרידה משותפיו הטבעיים, החרדים, לטובת ממשלה שתיעב מהרגע הראשון.

הברית הזו נולדה מסיבות אינטרסנטיות - תעודת ביטוח הרדית נגד השלכה לאופוזיציה - אבל התפתחה למהלך מהותי יותר: שבירת קווי הביצורים הישנים של שני המחנות ההיסטוריים בישראל. בנט ולפיד שיווקו אותה כסדר יום חדש לפוליטיקה הישראלית, במקום זה המקובל של שטחים ושלום: כלכלה חופשית, חוק גיוס, הקלות בגיור, רבנות מאירת פנים. אם סרוגים וחילונים חולקים אוהל בטירונות וספסל לימודים באוניברסיטה, למה שלא יחלקו יחד גם את השלטון? הפעולה הקלאסית ביותר בתנועת הנוער בני עקיבא היא לשאול את החניכים למי הם חשים קרובים יותר, לחרדים או לחילונים. התשובה החד־משמעית של בנט הייתה: לחילונים.

זה היה תרגיל מסכם, על רטוב, לקראת מבצע שאפתני בהרבה שעוד יבוא, והוא הוכתר ככישלון חרוץ. מברית האחים נולדה מלחמת אחים: האגף החרד"לי של בנט והאגף השמאלני של לפיד לא הפסיקו להתקוטט, ובתוך פחות משנתיים שבו איש איש למחנהו, עם הזנב בין הרגליים והתרסקות בקלפיות. שניהם נשבעו לעצמם ולבוחריהם שזה לא יקרה שוב לעולם.

אבל בהדרגה, התחוור לשניהם שבלי בריתות בלתי שגרתיות לא יוכל איש מהם להגיע למחוז חפצו, הבית ברחוב בלפור. בעיני בוחריו המרכז־שמאל, חסר לפיד את הניסיון והמשקל הנדרשים לראש ממשלה, ואילו בעיני בוחריו הימין הליכוד תמיד היה אטרקטיבי יותר מהבית היהודי.

לקראת בחירות 2019 הסיקו שניהם את המסקנות: לפיד חבר ככינור שני לשלושה רמטכ"לים, בתקווה לגבור איכשהו על נתניהו, ואילו בנט מאס זה מכבר במפלגה שעליה השתלט: חלומות הגדולה שלו חרגו בהרבה מהשאיפות הצנועות, המגזריות, של הציונות הדתית. הוא רצה את משרד הביטחון, והם - את משרד החינוך. הוא חיזר אחר קולות חילוניים והם דגלו בסדר יום דתי. הוא בז לצרות עולמם והם נבהלו מעומק שאפתנותו. בליל ההתרסקות של בחירות 2015 צלצל לבנט אביו, ג'ים, להתעדכן בתוצאות. קיבלנו רק שמונה מנדטים, עדיין הבן באכזבה. אבל את אבא בנט עניין משהו אחר: "עזוב את זה נפתלי, כמה קיבל הגוש?". כקצין ביחידת החוד מגלן, קשה מאוד להתרגל לתפקיד הפלוגה המסייעת של מישהו אחר.

הפרידה ממפלגת הציונות הדתית הפכה בלתי נמנעת. במוצאי השבת הראשונה של בחירות 2019, נטש בנט את "הבית היהודי" לטובת עוד סטרטאפ שאפתני, הימין החדש. תנועה שבה, כך קיווה, לא יהיה כבול לרכנים ועסקנים שמושפעים בקלות מנתניהו, ולא לסדר יום שמרני בנושאי דת ומדינה. שותפתו - חמישים אחוז מהראשות - איילת שקד, התלבטה קשות עד כניסת השבת, כשכיבה את הטלפון. שליחים חילוניים הופקדו מטעמו על תחזוקתה במסרונים לאורך היממה שבה היה בהדממה. זה לא עזר. בצהרי שבת נקשה שקד על דלתו ברעננה לעוד שעות של התלבטויות. כשנראו שלושה כוכבים בשמיים הציע לה בנט: בואי ניסע לבית סוקולוב, המקום שבו המתינו העיתונאים, ונמשיך לדבר שם. השיחה בבית סוקולוב מעולם לא התקיימה. מי שהכיר את בנט מההייטק לא הופתע: כמנכ"ל סאיוטה, זרק מוצר דגל של אבטחת מידע שהחברה עברה עליו שנתיים והמציא מוצר חדש שהרוב חשבו שהוא הזוי וחסר סיכוי.

זה היה רגע מאפיין אחד מזוגיות סוערת של עשור: הוא עם מנטליות של יזם והיא - שכירה. הוא על הגז והיא על הברקס, הוא נמהר והיא נזהרת, הוא מסתער והיא מהססת. אומרים שהפכים משלימים, אבל

לא פעם הרושם של הצופים מהצד היה שהמכונית של השניים מאיצה בפראות ובולמת בחטף, סוטה מנתיב לנתיב.

שלושה חודשים אחר־כך, כשהפתק האחרון נשלף מהמעטפה האחרונה, התברר שהפעם היא צדקה והוא טעה. 1,454 קולות בלבד הפרידו בין הרשימה החדשה ובין אחוז החסימה. קמפיין אכזרי ואפקטיבי של הליכוד שאב את מצביעי המפלגה ברגע האחרון. שוב נתניהו הצליח יותר מדי. במשך לילות ארוכים חיפשו מאות מתנדבים, יחד עם בנט ושקד, אחר הקולות החסרים. אירוניה היסטורית: לו נמצאו, איכשהו, קולות שכאלה בקלפי אבודה, בנט היה מסיים את הקריירה הפוליטית שלו כשר התרבות ולא מתנחל, כעבור שנתיים, במשרד ראש הממשלה. לו הצליח אז, זה היה מחסל אותו. כיוון שנכשל, הצליח לבסוף. נתניהו רשם ניצחון פירוס, ואילו בנט – את הדבר ההפוך. אירוע כל כך בלתי סביר שעד היום לא נמצא לו ביטוי ספרותי הולם.

בגיל 47 מצא את עצמו בנט בפנסיה מוקדמת. הבוטקה של המאבטחים בפתח הבית ברעננה פורק והדרכון הדיפלומטי הוחזר. על הפרק עמדו תוכניות להקים חברת הייטק אדירת ממדים בישראל. איילת שקד קיבלה הצעה להנהיג חברת קנאביס ועמדה לקבל תפקיד נחשק: נציגת הימין הקבועה ב"אולפן שישי" בחדשות 12.

או אז התברר, כמו בשיר "מלון קליפורניה", שבנט ושקד יכולים לעשות צ'ק אאוט מהפוליטיקה, אבל אינם יכולים לעזוב. המנדטים ששרף הימין החדש גררו את ישראל לעוד בחירות ועוד בחירות ועוד בחירות. בנט התגלה כביטקוין של הפוליטיקה: יום אחד מזנק לשמיים, יום אחד מתרסק לרצפה, בתנודות פראיות, לא לבעלי לב חלש. מהקבינט אל מתחת לאחוז החסימה, ומשם, בזכות תמרון מו"מ גאוני מול נתניהו, לתפקיד שר הביטחון, אף שהיה בסך הכול חבר בסיעה בת שלושה מנדטים. האיבה והחשדנות הפכו הפעם לנכס: נתניהו כה חשש מעריקה של בנט עד שמיהר לשדרג אותו למשרה השנייה בחשיבותה בממשלה.

אותה חשדנות הובילה לכך שכעבור חצי שנה, בהזדמנות הראשונה, השליך אותו נתניהו ממשרד הביטחון אל האופוזיציה. הוא שוב נראה גמור: מה כבר היה לו להציע לעם ישראל כשממשלה רחבה הוקמה זה עתה, ובחוץ משתוללת הקורונה ללא שליטה?

אבל המגפה הקטלנית ביותר במאה האחרונה החזירה את הקריירה שלו לחיים. ביקורתו הנוקבת על התמודדות הממשלה עם האירוע, שלא תמיד התבררה כמדויקת במבחן התוצאה, הזניקה את הפופולריות שלו לגבהים שלא ידע. הספרון שכתב, "איך מנצחים מגפה", עבר מיד ליד. שמו ההולם יותר הוא אולי "איך מנצחים בחירות". במקום ריבונות ועימותים בקבינט, עבר בנט לדבר על חקירות אפידמיולוגיות וצמצום האבטלה. הוא אינו היחיד שהמגפה שינתה את מסלול חייו, אך כנראה בין הבודדים שהקורונה שינתה לטובה.

1973 היא שנת האפס של הפוליטיקה הישראלית המודרנית. מחדלי מלחמת יום הכיפורים הביאו לנפילת מפלגת העבודה ולעליית הליכוד, לסיום ההגמוניה של מעמד הפועלים ולעלייתו של הציבור המסורתי, לירידת האשכנזים ולעליית המזרחים, לסוף דרכו של הדיון על הכלכלה ולתחילתו של הוויכוח על שטחים ושלום, לפירוק הברית ההיסטורית בין העבודה והמפד"ל ולתחילתה של השותפות הטבעית של הליכוד והדתיים. בשנת הקורונה הארוכה מצאתי את עצמי תוהה ממושכות אם 2020 היא 1973 החדשה. האם המגפה הקשה במאה האחרונה תשנה סדרי עולם בישראל כשם שעשתה זאת המלחמה הקשה בתולדות המדינה?

לכאורה, מה הקשר? כיצד אפשר להשוות בין מחדל ביטחוני על גבולותינו ובין אירוע בריאותי בתוך גופנו? בין אויב חמוש ובין נגיף? ובכל זאת, יש קשר. ב־1973 התערערה באופן בלתי הפיך תחושת הביטחון הלאומי של אזרחי ישראל. הם חשו עד אז בלתי מנוצחים, ואז גילו שבינם ובין טורי השריון הסוריים מפרידים רק הכנרת וקומץ גיבורי ישראל בטנקים פגועים; שאלופי צה"ל אינם כול יכולים והממשלה עיוורת. ב־2020 התערערה תחושת הביטחון הכלכלי, התעסוקתי והבריאותי של

האזרחים: הם חשו עד אז שליטה מוחלטת על חייהם, ולפתע גילה גם קברניט באל-על שעבודתו נעלמה; בעל אולם אירועים ישב בבית, משווע לפיצויים; משפחה שחשה בטוחה, עטופה בסבים, בסכנות ובחברים, נאלצה להתבודד בבית, בלי לראות איש. כי כאשר האויב הוא ללא פנים, כל פנים הם אויב. ישראל טולטלה מהחוה הסינית במאה שעברה ומהנגיף הסיני במאה הנוכחית.

פרופסור בריטי מוכר שהתמחה כל ימיו בחקר הזעזועים הפוליטיים שהגיעו אחרי מגפות, התוודה שרק במהלך הקורונה הבין בלבו את מה שכתבו ידיו במהלך השנים, בריחוק אקדמי: כאשר עולמך חרב בשל נגיף, אין אפילו את מי להאשים: הווירוס אדיש למדי לתחושותיהם של אנשים כלפיו. התסכול, המצוקה והחרדה מכוונים כלפי השלטון. בימים עברו הובילו מגפות לנפילת בתי מלוכה ולמלחמות. במאה העשרים ואחת, למהפכים פוליטיים.

שבע מדינות קיימו בחירות במהלך ימי הקורונה. רק בניו־זילנד שרדה הממשלה המכהנת, הודות למדיניות נוקשה שמיגרה את התחלואה. ביתר המדינות ספג השלטון מכות קשות. כשממשלת נתניהו־גנץ קרסה, נכנסה ישראל לסגר שלישי, ראשונה בעולם. "היריבים שלי חושבים שהקורונה תחסל אותי?", אמר נתניהו באותם ימים, "הם עוד יראו שאני אחסל את הקורונה". במבחן התוצאה, זה היה חיסול הדדי.

בשבוע שבו הלכה ישראל לבחור במרץ 2021, נפתח המשק כמעט במלואו, הודות למבצע החיסונים המהיר והיעיל בעולם. על האכזבה מנתניהו פיצתה התעקשותו האובססיבית להשיג את החיסון לפני כל מדינות העולם. בנט, שגילה איך הקורונה התאדטה מהתודעה הישראלית, נאלץ להסתפק בשבעה מנדטים בלבד למפלגתו ימינה. שהושגו בעיקר בזכות שבועת אמונים לימין, והבטחות לא לשבת לעולם עם לפיד, השמאל או הערבים.

ההתקהלויות ההמוניות הראשונות אחרי שנה של בידוד היו במטות המפלגות, אחרי פרסום המדגמים. אבל כשנספר אחרון קולות החיילים

(אליהם הצטרפו גם קולות המבודדים והמאומתים) התברר שישראל נפטרה מהקורונה – לא מהשיתוק. גוש הימין הוסיף מנדט, מתנגדיו איבדו מנדט, אבל לבד מכך מערכת הבחירות הרביעית הסתיימה בדיוק כמו שלוש קודמותיה: ללא כל הכרעה. תיקו רב נפגעים.

האמנם?

הקורונה לא מסוכנת רק לאנשים עם מחלות רקע. כל אחד מכיר את בית הקפה שדשדש זמן רב עד שהמגפה העניקה לו את מכת החרס, או את החנות שהתקשתה להסתגל לעידן הדיגיטלי וקרסה ברגע שנאסר המסחר ברחוב. והמגפה, מתברר, יכולה להרוג גם מפלגות עם מחלות רקע.

אילו הגיע הליכוד למחלקת הקורונה, מה היה מאבחן הרופא? ראשית, גיל מופלג שמכניס אותו לקבוצת הסיכון. מפלגת הימין הראשית שלטה באותה עת במדינה כבר 33 שנה, יותר מתקופת שלטונו של המערך בעת מהפך 1977. נתניהו הוא היחיד בעולם ששלט פה עוד במילניום הקודם, למעט המלכה אליזבת. תחתיו כיהנו גם דוד לוי וגם בתו, אורלי לוי-אבקסיס; הוא עבד גם מול הנשיא קלינטון וגם מול מזכירת המדינה קלינטון; גם בעידן הטלוויזיה וגם בעידן הפייסבוק.

רק קומץ מחברי הקואליציה שלו זכרו את טעמה של האופוזיציה. הם שיננו את השורה של זאב ז'בוטינסקי "אלוהים לשלטון בחרתנו", אבל שכחו שבכית אחר בשיר נכתב "אלוהים ליגון בחרתנו". כל מפלגה אמורה לחוות מתישהו לא רק את הנאות השלטון אלא גם את יגון האופוזיציה, ולליכוד זה היה קורה בכל מקרה בתוך שנה-שנתיים. נתניהו צבר אויבים בכמויות, מתוך המערכת ומחוצה לה. משפטיו, יריביו ושנותיו הרבות בשלטון הפכו למשקולת שמנעה ממנו להמריא לכהונה נוספת. רוב העם הצביע ימין, אבל רוב העם הצביע נגד מנהיג הימין. כמו קשיש בן 90, המגפה קיצרה את תוחלת החיים בשנים ספורות, לא יותר.

המחלה השנייה שממנה סבל הליכוד היא דימום כרוני. ב־2019 איבד מחנה הימין חלק ניכר מהמצביעים יוצאי חבר-העמים, על רקע סכסוך אישי עם ליברמן וסכסוך רחב יותר על נושאי דת ומדינה. ב־2020, עם

הקמת ממשלת הקורונה, נפלטה מהממשלה הציונות הדתית. ב־2021 נטש אותו אגף משמעותי של הימין הוותיק, לטובת "תקווה חדשה" של גדעון סער. בלי דם חדש, הליכוד הלך והחוויר, איבד מצביעים וחיוניות. הקורונה פגעה קשות גם בתפקודו של האיבר החיוני ביותר למחנה הימין: הציבור החרדי. במשך שנה התקומם הציבור הכללי על מה שראה כהנחות סלב מפליגות שניתנו לחרדים לעומת שאר הישראלים: תלמודי התורה נשארו פתוחים גם כשבתי הספר נסגרו, הלוויות המוניות נערכו, טישים נחגגו, והתחלואה במגזר זינקה עקב תנאי המחיה הצפופים שהפכו את בני ברק ובנותיה למדגרת קורונה ענקית. כאשר חוסלה המגפה, נראה היה שהביקורת נשכחה, אבל אנרגיה, כידוע, לא הולכת לשום מקום, היא רק משנה מצב צבירה. כשבחדרים סגורים החלה להתרקם "ממשלת השינוי" של בנט ולפיד היא כיוונה, אולי בתת־מודע, ל"שינוי" של לפיד האב, מפלגה ששמה לה למטרה להפריד בניתוח כירורגי בין הפוליטיקאים החרדים ובין שולחן הממשלה.

ולא פחות חשוב: המו"מ שהתנהל לאורך שבועות ארוכים להקמת ממשלה שמשתרעת כמעט על כל הקשת האידאולוגית הישראלית, בין אנשים שכינו זה את זה "בריונים פשיסטים" ו"תומכי טרור", לימדה על תמורה אזרחית מהותית יותר. בשני העשורים הראשונים של המילניום הנוכחי גילו אזרחי ישראל שלוש פעמים שהמדינה, אותה הם אוהבים ומממנים, לא נמצאת שם בשבילם כשהם באמת צריכים אותה.

ב־2006 פרצה מלחמה בלבנון, ואלפי רקטות נחתו על יישובי הצפון. אלה היו הימים שלפני כיפת ברזל, המקלטים היו מעופשים ומיושנים אחרי שנות שקט ארוכות, ועשרות ישראלים נהרגו כאשר ביקשו לצאת לכמה דקות, להביא חיתול, מים או סתם להתאוורר. המדינה החליטה להקים עיר אוהלים זמנית עבור תושבי הצפון במרכז הארץ. זה עלה בידה קצת באיחור: המלחמה ארכה 34 יום, והמאהל הוכשר ביום השלושים וחמישה. אז גילו אזרחי ישראל את חדלוננו של השלטון המקומי.

ב־2010 עישנו שני צעירים נרגילה בחצר בעוספיה, כאשר רוח שרבית של שמונים קמ"ש נשאה את האש במהירות מהגחלים אל החורשה הסמוכה. העולם כולו צפה בתדהמה בנכס הטבע הגדול ביותר של ישראל – יער הכרמל – עולה בלהבות. דווקא אז התברר שבכל מחוז הצפון מוצבות רק כמה כבאיות בנות ארבעים. כך למדו אזרחי ישראל על מצבם העגום של מכבי האש.

ב־2020 התרחשו, באותו חודש, שני אירועים מסמרי שיער: לצד הכביש, לא רחוק מטהרן, התייצב, לפי פרסומים זרים, רכב ישראלי אוטומטי ללא נהג. הוא זיהה באמצעות בינה מלאכותית את רכבו של מדען הגרעין האיראני מספר אחת, מוחסן פחריזאדה, חיסל אותו באש מקלעים ואז השמיד את עצמו, לא לפני שתמונות האירוע שודרו למטה המוסד. ובאותו חודש ממש, אותה מדינת ישראל רשמה שיא מפוקפק: היא הייתה המדינה הראשונה בעולם שנכנסה לסגר קורונה שלישי, מקדימה אפילו את איראן, כיוון שכשלה בטיפול ביותר מאלף חולים קשה ב־זמנית. אזרחי ישראל גילו עד כמה מתוחה מערכת הבריאות שלהם אל הקצה. מסקנתם: הגיע הזמן לערוך שינויים בחוזה שבין האזרח ובין מדינתו.

הממשלה החדשה, שאיש לא היה מדמיין ערב הבחירות, בין היתר בשל ההכחשות הנמרצות של העומד בראשה, שיקפה את התנודה הסמויה הזו בדעת הקהל. בקווי היסוד שלה לא הייתה כל התייחסות לנושאים מדיניים וביטחוניים. במקום זאת, הממשלה הבטיחה להתמקד בנושאים "בקונצנזוס", אלה שבכל העולם דווקא שנויים במחלוקת עזה: בריאות ומיסוי, כלכלה ותחבורה, סביבה ורווחה. ישראל במזרח התיכון, אבל ממשלתה התארגנה מסביב לסדר יום סקנדינבי.

אלמלא השתנה האקלים הציבורי, לא היה איש מעז לחשוב על הרעיון להקים ממשלה שמשתרעת ממועצת יש"ע ועד מועצת השווא. אלמלא האנרגיה האדירה שהצטברה נגד נתניהו ספק אם המהלך היה זוכה להבשיל. השילוב של שניהם הוליד את מהפך 2021. היה משהו מן האירוניה בעובדה שהאירוע האחרון בישראל שבו הונהגה חובה לחבוש

מסכות היה ההצבעה במליאת הכנסת שבה, על חודו של קול, החליף בנט את נתניהו. המגפה שסייעה לחסל את שלטון נתניהו חוסלה על ידו ביום שבו התחולל המהפך השלטוני. ביותר ממובן אחד, הוסרו כל המסכות. ארבע מערכות בחירות ומגיפה אחת באו אל קיצן.

הממשלה החדשה, שהושבעה ברוב הקטן ביותר בהיסטוריה, ניפצה עם הקמתה ערימה של שבועות, נדרים והבטחות בחירות: ראש הממשלה הטרי הצהיר שוב ושוב שלא יישב עם לפיד, לא עם השמאל, לא עם מפלגות אנטי ציוניות, לא עם שבעה מנדרטים בלבד. למחרת הבחירות, כשהוצעה לו ראשות הממשלה, זנח את כל הבטחותיו. בהיבט הזה, התלמיד עלה אפילו על רבו. פרס ויתר על ראשות הממשלה ב־1986 כדי לשמור על אמינותו, רבע מאה לאחר מכן ויתר בנט על אמינותו כדי לקבל את ראשות הממשלה.

ממשלת בנט־לפיד נראית כיצור משונה מעולמות אחרים: דו ראשי, בעל זנב אחד בדמות מפלגה ערבית והמון לשונות. לשונות מאזניים כמובן. איש מחבריה לא תכנן בה או רצה אותה עד שקמה. היא פרי אילוף. אין ספק שכל אחד ממרכיביה היה משוכנע בעת הקמתה שזהו אלתור זמני עד שיאגור די כוח כדי להקים ממשלה סטנדרטית יותר.

אבל זה לא עובד ככה. כשם שהבחירה הישירה של 1996 פוגעת אנושות בכוחן של המפלגות הגדולות עד היום, אף שכוטלה, וכשם שממשלת החילופים של נתניהו וגנץ נולדה כפתרון זמני אך מאז אומצה שוב - ועוד בידי גדולי מבקריה - כך גם השלכותיה של הממשלה השלושים ושש ילוו את ישראל עוד שנים רבות.

המבנה הפוליטי של ישראל התבסס במשך שנים על שני מחנות גדולים, שבראש כל אחד מהם עמדה מפלגה גדולה: הליכוד בימין, העבודה בשמאל. מסביב לכל אחת מהן, כמו עשבים נמוכים בצילו של עץ גבוה, לכלבו מפלגות סקטוראליות: בימין מפלגת חרדים אשכנזית, מפלגת חרדים ספרדית, מפלגה ציונית דתית ומפלגה של יוצאי חבר העמים; בשמאל - מפלגה של הקיבוצניקים ומפלגות ערביות.

ראשון נפל העץ בחורשת השמאל: קריסתה האידיאולוגית של מפלגת העבודה הותירה חלל במחנה שלא התמלא עד היום. עכשיו יש שם הרכה שיחים נמוכים, הרכה מפלגות שמתחרות על הבכורה ומתחלפות מדי קדנציה או שתיים. ייתכן שדבר דומה התרחש בימין: הליכוד, על מוסדותיו ומתפקדיו, עודנו מוביל בפער ניכר, אבל בהדרגה מתברר שהמפלגות הקטנות כבר לא רוצות לחסות בצילו של העץ האדיר. אביגדור ליברמן היה הראשון שהצהיר כי אף שהוא איש ימין, הוא איננו מוכן לקבל את מנהיגות הליכוד, מתניע בכך סיוט מתגלגל בקלפיות. במקום לנבול, הוא צמח. ליברמן היה המורה, ובנט וסער היו תלמידים מצטיינים.

ייתכן שהדבר קשור לא רק לימין הישראלי אלא גם להתפתחות גלובלית. האינטרנט חיסל את רוב מקצועות התיווך: הורינו היו זקוקים לסוכן נסיעות כדי לתכנן חופשה בלונדון, אנחנו מזמינים מלונות באינטרנט, בלי עמלה. באופן דומה, אתר יד 2 פגע קשות במתווכי הנדל"ן, ואת רוב המידע כבר איננו מקבלים מעיתונאים בטלוויזיה אלא מחברים בווטסאפ ובפייסבוק. באותה מידה, מי שמבקש להיכנס לפוליטיקה על בסיס פופולריות אישית כבר אינו רואה טעם בחנופה לחברי מרכז וראשי סניפים, אלא מעדיף מפלגה אישית, תפורה על פי מידותיו.

ההשלכות עשויות להיות דרמטיות בהרבה מכפי שניתן לשער. מרגע שמרכז הכובד של הפוליטיקה אבד, אין כל סיבה שבכנסת הבאה לא יכהנו גם עשרים שברירי סיעות, ושאת ראשות הממשלה לא יחלקו לשלושה, או אפילו לארבעה חלקים. אם כולם יכולים לשבת עם כולם, ואין משמעות לתמיכה הציבורית ברחוב אלא רק לכוח המיקוח במליאה, הפוליטיקה תהפוך למה שחשדנו בה תמיד: בזאר טורקי. השיטה הישראלית הקשתה לתרגם את רצון העם לממשלה מתפקדת, אבל התקדים שקבע בנט – סיעה זעירה שנוטלת את השלטון בזכות תמרון פוליטי – מאיים לנתק לחלוטין את הקשר שבין רצון העם וזהות ראש הממשלה. כשבנט הציע עצמו לתפקיד, תשעים וחמישה אחוז מהציבור בחרו לא לבחור בו, ובכל זאת

הוא הצהיר אמונים והתיישב במרכז שולחן הממשלה במליאת הכנסת. ישראל היא מדינה צעירה מאוד, חובבת אלתורים ולא מכבדת במיוחד מסורות פוליטיות. אך אפילו במונחים מקומיים, הממשלה השלושים־ושש ניפצה לרסיסים את כל החוקים. בהצבעה אחת היא שברה לא פחות משישה כללי יסוד שונים בפוליטיקה הישראלית.

ראשית, השלטון כבר לא שייך לאחת משתי המפלגות הגדולות, אלא לרסיס פרלמנטרי שמייצג חמישה אחוזים בלבד מהבוחרים. עשרים שנה קודם לכן, סירב בנימין נתניהו לראשות הממשלה שהוגשה לו כמעט במתנה, מפני שסיעת הליכוד מנתה 19 חברים בלבד. הוא סבר שלא יוכל לשלוט באופן יעיל עם סיעה כה קטנה. חלף דור, ובנט עומד בראשות הממשלה כשלרשותו הסיעה הציונית הקטנה ביותר בכנסת, 6 ח"כים בלבד. ימינה היא כנראה מפלגת השלטון הראשונה בעולם שכל נציגיה יכולים להיכנס למונית שירות אחת, ועוד יישאר מקום ליד הנהג. בן גוריון התחרט מרה על שיטת הממשל כי הזהיר ממצב שבו הסיעות הקטנות סוחטות את הגדולות, אבל אפילו הוא לא העלה על דעתו שהסיעות הקטנות ימשלו בגדולות. ממליך המלכים הפך למלך בעצמו, או במקרה של ממשלת החילופים: עד חצי המלכות.

שנית, לראשונה מאז קום המדינה סיעה ערבית לא ציונית חברה בקואליציה. ההסכם ההיסטורי לצירוף רע"ם, ועוד כלשון מאזניים, הוא אולי ההתפתחות ההיסטורית החשובה ביותר של מהפך 2021: הוא הופך לשחקנים ראשיים את מי ששימשו מקום המדינה על תקן ניצבים בלבד. פתאום האצבעות של חברי הכנסת הערבים הפכו מטבע עובר לסוחר. רבין השתמש במפלגות הערביות כפילגש לממשלתו ב־1992; נתניהו ניהל איתן רומן סוער. בנט ולפיד הפכו אותן לרעיה חוקית.

שלישית, לראשונה מאז המהפך של 1977, קמה ממשלה בלי החרדים ובלי הליכוד. מנחם בגין כונן את השותפות הטבעית שהשתלטה אחר כך על הפוליטיקה הישראלית. מהזדהות רופפת יחסית שנשענה על חיבה למסורת ועל תקציבים נדיבים, היא הפכה לברית רעיונית הדוקה גם

במחיר אובדן השלטון. בנט גזר שהשותפות הטבעית הזו תימשך, אבל במקום הרבה פחות טבעי מבחינתה: ספסלי האופוזיציה. רביעית, לראשונה עומד בראשות הממשלה אדם חובש כיפה. אך זה קורה דווקא באחת הקואליציות החילוניות ביותר שיש. חמישית, לראשונה מאז הוקם ב־1973, איבד הליכוד את השלטון למפלגת ימין אחרת. אריאל שרון ייסד את הליכוד כאלטרנטיבה שלטונית שסביבה התארגנו שאר מפלגות הגוש. כשהצהיר בנט אמונים, נופצה המוסכמה שלפיה מוכרחים לעמוד בראש מחנה הימין כדי להיות ראש ממשלה, וכדי לעמוד בראשות הימין צריך לעמוד בראשות הליכוד. שרון הקים את התנועה ופירק אותה. בנט הגדיל לעשות: הוא פשוט דילג מעליה.

שישית, לראשונה מאז מלחמת ששת הימים מתארגנת קואליציה נטולת עמדה בנושא המדיני-ביטחוני. גולדה מאיר, במחדליה, הפכה את הביטחון והשלום לנושא החשוב ביותר בעיני הבוחר הישראלי. שמונה המפלגות שמרכיבות את הממשלה של 2021 בחרו, בלית ברירה ובגלל המחלוקות העזות ביניהן, להתעלם מהפיל שבחדר. ההתעלמות הזו אפשרה למפלגה שהבטיחה סיפוח להחזיר לשולחן הממשלה את ראשי מרצ אחרי דור במדבר.

סרט הפולחן "מועדון קרב" מתאר קבוצת גברים שמנהלת מועדון אגרוף סודי. הדמות שמגלם בראד פיט שואגת באוזני המצטרפים החדשים את שמונת חוקי המועדון: למשל, רק קרב אגרוף אחד בכל פעם. למשל, שאסור ללבוש חולצה או שאסור לצעוק. רק בסוף הסרט מבינים הצופים שיש חוק נוסף: אין שום חוקים. הכול כשר.

במועדון הקרב שנקרא הפוליטיקה הישראלית אפשר לנסות ולתאר את הכללים, המוסכמות, והחוקים. זו הייתה מטרתו של הספר הזה. אבל ראש הממשלה שלושה עשר הזכיר לנו משהו שאולי העדפנו להדחיק: החוק העיקרי במועדון הקרב על גבעת רם בירושלים הוא שאין שום חוקים. וגם זה סיפורה של הפוליטיקה הישראלית.

אחרית דבר

ההחלטה שלא התקבלה

בליל הבחירות המותח של 2009,
רבע שעה לפני שפורסמו המדגמים
בהתמודדות בין בנימין נתניהו וציפי
לבני, עבר השידור מאולפן החדשות
של ערוץ 2 לאולפן "ארץ נהדרת".
השחקנים, מחופשים לראשי ממשלות
ישראל, שרו לשני המתמודדים את
השיר הנוקב הבא, כל ראש ממשלה
עם המשפט שלו: ←

"גם אם תקים מדינה ממש משום דבר
יזרקו אותך לצריף באמצע המדבר.
ואם תביא שלום בין המצרי ליהודי
תגמור סגור בבית ועוד לפני ה־VOD.

את תבואי בבוקר ובמקום המזכירה
תחכה לך במשרד ועדת חקירה.
כל יום להתלבט אם לסגת או לפלוש
פלא שבסוף מתפוצץ לך הראש

גם אם תחתום על הסכם שיסיים את המלחמה
זה ייגמר באיתן הבר מודיע בתדהמה.
הקידום היחידי זה רחוב וכיכרות
וויקאנד רומנטי זה בחדר חקירות.
יש לך בוס מטומטם הציבור
והכי גרוע: גם עובדים ביום כיפור.

זה חרא של ג'וב, לא תצאו מזה טוב,
תנחומי ניצחת
רגע השיא שלך זה עכשיו
מכאן זה רק למטה".

הנה מחשבה מעציבה בעקבות קליפ משעשע: מדוע בארצות־הברית
יכולים מעת לעת להתכנס הנשיאים לשעבר, מפויסים ופופולריים, עדיין
בבריאות טובה, ואילו אצלנו אין מפגשים כאלה, שכן אחד מהם מאושפז
ללא הכרה בבית חולים, אחר מסתגר בבית, והשלישי לא קיבל חופשה
ממפקד כלא מעשיהו?
יש לכך כמה סיבות טובות, וסיבה אחת רעה.

בארצות־הברית, לא משנה מה דעתכם על הנשיא ה־46, ג'ו ביידן, דבר אחד ידוע בוודאות: ב־20 בינואר 2029, לכל המאוחר, הוא יצא בפעם האחרונה מהחדר הסגלגל, יטמין פתק למחליפו באחת ממגירות שולחן העץ שעליו מתקבלות ההכרעות ההיסטוריות. מהמדשאה שבחוץ תבוא רוח גדולה, של להבי הרוטור של "מארין 1", המסוק הנשיאותי. ביידן יעלה עליו, וכשהמסוק יינתק מהאדמה יידעו כולם שהוא לעולם לא ישוב יותר לכהן כנשיא ארצות־הברית.

החוקה האמריקנית מגבילה את כהונת הנשיאים לשתי כהונות, שמונה שנים בסך הכול. זה חשוב בעיקר לבוחרים: מי שמתעב את האזרח מספר אחת, יודע לפחות שיש תקווה באופק, גם אם האופק עודנו מרוחק למדי. ולא פחות חשוב: גם מי שמעריך את הנשיא יודע שלכל דבר טוב יש סוף, ולכל נשיא טוב יש יורש. האמריקנים, כמו צידי כישרונות ב־NBA, תרים תמיד אחר המועמד הנשיאותי הבא. אברי גלעד אבחן אחרי אחד מסבבי הבחירות הבלתי נגמרים של 2019-2021 שהישראלים לא תומכים בנתיניהו או מתנגדים לו, הם פשוט מכורים אליו. בעומק ליבם, שונאיו ואוהביו לא האמינו שיעזוב אי־פעם את תפקידו.

לכן, בבחירות בארצות־הברית, המועמד הטוב יותר מנצח. זה נשמע כמעט בנלי, אבל זה כלל לא. בתהליך ארוך, יקר ומסודר מאוד שמתחיל בנקישה על דלתות באייווה המושלגת ומסתיים בהשבעה בגבעת הקפיטול הקפואה, מנפה אמריקה את המועמדים עד שנבחר האדם שבעיניה הוא המתאים מכולם. כבר היום, יודע כל אזרח מתי בדיוק ייערכו הפריימריז בניו המפשייר, העימותים הנשיאותיים, יום הבחירות וטקס החילופים, לבחירות שתיערכנה ב־2076. אמריקה.

ובישראל? הכול הפוך. הניסיון האחרון להגביל את כהונת ראשי הממשלה נעשה בשנות התשעים, ובוטל בהזדמנות הראשונה על־ידי ראש הממשלה האחד־עשר, אריאל שרון. ראשי אופוזיציה נוהגים לתמוך בקציבת כהונות, ואז לשכוח מהבטחתם ברגע שבו הם מתיישבים מאחורי השולחן בלשכה הנזירית בקריית הממשלה. יש עוד מדינות בעולם

ללא הגבלת כהונה, אבל בהן נהוגה גם תרבות פוליטית שאינה מעניקה הזדמנויות אינספור: שברת? שילמת. הפסדת? הביתה. בישראל, כמו שגילה פעם עיתונאי אמריקני, יש שלוש דרגות לפוליטיקאי: מת, מת ונקבר, מת ונקבר ולעולם לא חוזר. ואפילו משם, לא פעם, יש המהרהרים בקאמבק. כאן, בניגוד לאמריקה, לא מנצחים בבחירות, אלא מפסידים בהן. זהות המנצח כמעט איננה קשורה לאישיותו, איכות תשדיריו או טיב רשימתו, אלא בעיקר למזלו הטוב שהביא אותו להתמודד מול השלטון בדיוק כאשר המשקולת של הכישלונות והעייפות הכריעה במאזניים את המשקולת של ההישגים והניסיון.

ראש ממשלה מחליפים בקלפי? לא בישראל. רק חמש פעמים בתולדות המדינה, 4 מהן בין 1992 ל-2001, הוחלף ראש ממשלה בבחירות. הייתי כתב די צעיר בגלי צה"ל בסתיו 2000. אפילו לשדר עוד לא נתנו לי. אבל העוזרת של ח"כ אריאל שרון הזמינה אותי יום אחד לשבת איתו בשולחן במזנון הח"כים. אף כתב בכיר יותר לא התכוון לבזבז את זמן המזנון היקר שלו על מי שנחשב אז סוס מת, "בולדוזר ששפך מנוע", כפי שהוגדר באחד העיתונים. כמה חודשים אחר-כך נבחר לראשות הממשלה בפער הגדול בתולדות המדינה. לא הוא ניצח, ראש הממשלה אהוד ברק הפסיד בגלל אינתיפאדת הדמים שהתלהטה מול ממשלתו חסרת האונים. גם אהוד אולמרט לא העלה על דעתו בצהרי 4 בינואר 2006 שבערב יהיה ראש ממשלת ישראל. הוא היה שר די ותיק ולא פופולרי. בערב כבר הופקדו בידיו סודותיה הכמוסים ביותר של המדינה. כשפתח את החלון בבית האבן הירושלמי שלו גילה פתאום עשרות מאבטחים. לא הוא נבחר לראשות הממשלה, היה זה שרון שלקה בשבץ, והשלטון הועבר בשיחת טלפון.

בנימין נתניהו שקל בקיץ 2006 פרישה לעסקים. הוא עמד בראש סיעת אופוזיציה מוכה בת 12 חברים בלבד, שנותרו הטובות בפוליטיקה מאחוריו. כעבור חודש וחצי כבר הוביל בסקרים, כל הדרך לכהונה שנייה. הציבור לא התאהב בו מחדש, הוא פשוט העניש את קדימה של אולמרט

ולבני על כשלי לבנון השנייה ופרשות השחיתות. גם נפתלי בנט יוכל לספר לעצמו סיפורים יפים על התכסיס הפוליטי המחוכם שעשה את כל ההבדל. אבל האמת היא שלא הוא המנצח. כרגיל, זה המכהן שמפסיד. ככה זה בישראל.

העניין הוא, שלא כל כך קל להפסיד מכס ראש הממשלה. אצלנו, בניגוד לאמריקה, תאריך הבחירות הוא כמו רמזורים להולכי רגל: המלצה בלבד. איש לא יודע אם הכנסת תמלא את ימיה, או שמחר בבוקר תוכרזנה בחירות חדשות. הקרקס הרועש הזה מבוסס על אלתורים בלבד. הפעם האחרונה שבה נערכו כאן בחירות במועדן אירעה בשנת 1988, והפעם האחרונה שבה ממשלה אחת משלה בנחת את מלוא כהונתה - כשחיילי צה"ל עוד שכשכו את רגליהם בתעלת סואץ.

מי שבידיו כוח כמעט מוחלט לקבוע את תאריך הבחירות הוא מי שמכהן כראש הממשלה. לרשותו עומד בדרך-כלל רוב בכנסת וסעיף חוקי שמאפשר לו לפזר את הכנסת בצו שממנו אין לרוב דרך חזרה. קביעת תאריך הבחירות כמותה כהתגשמות המערכון של הגשש, שבו אוהדי בית"ר ירושלים מאיימים לשרוף את המועדון אם לא יותר להם לקבוע "מי יהיו השחקנים, מי יהיו המאמנים, מה יהיה מזג האוויר ומה תהיה התוצאה".

כי עיתוי הוא כמעט הכול בחיים, בטח בחיים הפוליטיים. גם כך, ראש ממשלה בישראל שולט על סדר היום באופן מרבי: הוא יודע אילו הסכמים מדיניים נרקמים בחשאי ועל איזה מבצע סודי עובד צה"ל. לאוזנו נלחשים נתונים כלכליים לפני פרסומם וחדשות פוליטיות מרעישות שעוד מעט ייהפכו נחלת הכלל אך כעת הן סוד מוחלט בהחלט. יחד עם היכולת לתמרן את מועד הבחירות מחזיק ראש הממשלה בתרכובת קטלנית: הוא יכול לקבוע את יום הבוחר שבוע אחרי פסגה מדינית דרמטית, או, לחילופין, חודש לפני שמתפרסמים נתוני צמיחה לא מחמיאים. וכמובן, מי שקובע את התאריך לבחירות בעיתוי שנוח לו יוכל לנצח בהן יותר בקלות מאשר עמיתיו בעולם. ראש הממשלה המכהן האחרון בתולדות

ישראל שהפסיד בחירות באופן חד משמעי היה אהוד ברק, לפני למעלה מעשרים שנה. המקפצה הטובה ביותר לתפקיד ראש הממשלה היא ראשות הממשלה עצמה.

בבחירות 2020, הנשיא דונלד טראמפ לא יכול היה לאחר או להקדים את הבחירות אפילו ביום. לו היה ישראלי, היה מעכב את הבחירות בחודש בלבד, עד תחילת מבצע החיסונים מהקורונה, וזוכה בבחירות ברוב מכריע. אבל הוא אמריקני, ולכן הבחירות נערכו במועדן, והוא הפסיד את הנשיאות בגלל אלפי קולות בודדים במדינות המכריעות.

השילוב בין היכולת לכהן ללא הגבלה והיכולת להיבחר כמעט ללא הפרעה יצר תופעה שנשמעת בלתי הגיונית: כמעט כל הגברים (והאישה) שישבו על כס ראש ממשלת ישראל עשו זאת באמונה שלמה שיישבו עליו לנצח. כולם ידעו, כמובן, שהם אינם בני אלמוות. אבל מעשיהם שידרו תודעה אלמותית. קרה לרובם מה שקרה לווינסטון צ'רצ'יל, מרגרט תאצ'ר ולמנהיגים אחרים בעולם אחרי שנים רבות מדי על הכיסא: הם היו משוכנעים שאם יעזבו, מדינתם תיקלע לסכנה קיומית. במצב כזה, מי יכול להרשות לעצמו לפרוש?

בספר "כל הפחדים כולם" של טום קלנסי, העוסק בטרור גרעיני, ראש ממשלת ישראל מודיע לשר הביטחון שימנה אותו ליורשו. זה הרגע הכי פחות אמין בספר, מופרך יותר אפילו מהטענה שרמת הגולן מלאה בדיונות חול ומתחת לאחת מהן חבויה פצצת אטום. בגולן אין חול וראשי ממשלה בישראל לא מכשירים יורש. לא לחינם איש מהם לא עשה זאת. למה לבחור אחד כזה, אם ממילא בכוונתך לכהן לנצח? אבל אף אחד לא חי לנצח, גם לא מושל לנצח. ההתנגשות החזיתית בין חוק הטבע הזה ובין תאוות השלטון העל טבעית של ראשי ממשלותינו יכולה להסתיים רק בתוצאה אחת, שתחזור על עצמה שוב ושוב: טרגדיה.

דוד בן-גוריון היה ב-1963 קשיש מופלג בן 77, בימים שתוחלת החיים לגברים ישראליים עמדה על 68 שנים בלבד. במקום ליהנות מההערכה, מפולה ומהשקט של הנגב הוא התעקש לשמש על תקן מוכר הארטיקים

הלאומי: זה שאומר "אני הולך" אבל רק מחכה לשמוע שמבקשים ממנו להישאר עוד קצת עם מרכולתו. הוא חתר תחת לוי אשכול, ניסה לרשת את יורשו והובס בפער משפיל. אחר-כך התעקש לפרוש מהמפלגה שייסד, ולהתמודד במפלגת רפ"י כאלטרנטיבה, מיצוב משונה מעט לאיש שהמדינה כולה נוצקה בדמותו. משכשלה המפלגה בבחירות פיצל למעשה גם אותה, ובגיל 83 התמודד לכנסת בראשות הרשימה הממלכתית, שהשיגה ארבעה מנדטים בלבד. כך, בצליעה מכוערת, הסתיימה הכהונה של ראש הממשלה החשוב בתולדות ישראל.

הקריקטוריסט דוש אייר את בן-גוריון הקטן, האנושי, מנפץ בפטיש כבד את פסלו-שלו, המתנשא מעליו, עשוי מאבן. "בעשור השני של שלטונו", הסביר לימים, "רק אדם אחד היה מסוגל לגבור עליו, האיש בכבודו ובעצמו – והוא הצליח".¹

לוי אשכול, האזרח עם האקצנט היידישאי, הכין את צה"ל ואת המדינה באופן מופתי למלחמת ששת הימים. אבל את הקרדיט – "אשראי" במלרע, בלשונו – גרף משה דיין, מי שמונה לשר הביטחון ימים ספורים לפני המערכה ובלחץ אדיר של הרחוב. לראש הממשלה החולה וטוב הלב זכרו בעיקר את נאום הגמגום, שרדף אותו עד אחרית ימיו. "איש אשר גם בגמגומו גמגם רק את חרדותיו של העם/ ובכך היה יותר אנושי מכולם/ מנהיג, חלוץ, חבר, בן אדם", כתב עליו חיים חפר בעיתון בפברואר 1969. ראש הממשלה השלישי לא זכה לקרוא את השורות המזכות האלה, שכן הן נכתבו לאחר שמת בביתו בירושלים. סיבת המוות הרשמית הייתה מחלת לב קשה שממנה סבל. הסיבה המשוערת: שברון לב. אשכול לקח ללב את הפער העמוק בין האופן המחמיא שבו זכרה אותו ההיסטוריה ובין האופן שבו תפסו אותו האזרחים בזמן אמת. קוראי "מעריב" גילו על מותו באיחור: הכתב המדיני צלצל ללשכה, שמע ש"אשכול איננו", והבין בטעות שהוא פשוט לא במשרד. הידיעה על מותו של ראש הממשלה נותרה בלעדית לעיתון המתחרה, ידיעות אחרונות.

גולדה מאיר הייתה ב־1973 ראש ממשלה נערצת אך אדם חולה

וערירי. היא התלבטה קשות אם להתמודד לכהונה שלישית כראש הממשלה. זמן קצר קודם לכן שוב התפרצה אצלה המחלה. היא נסעה עכשיו יום יום ל"ביקור אצל חברה חולה" בהדסה עין-כרם, כפי שטענה גרסת הכיסוי. "זה מעייף מאוד", התוודתה, "לפעמים עד מוות. אבל רק זה חסר לנו עכשיו: ראש ממשלה חולה בסרטן". לו פרשה אז, המחדל המפורסם ביותר בתולדות ישראל היה מתרחש במשמרת של מישוהו אחר, והיא הייתה נזכרת כמנהיגה דגולה שהובילה את ישראל בתקופת זוהר. אבל כמו קודמיה ויורשיה, גם היא לא ידעה לפרוש. אפילו אחרי המלחמה התעקשה להתמודד, רק כדי לעזוב את תפקידה בבושת פנים. לנצח ישלים גוגל את שמה עם הביטוי "יום כיפור".

מנחם בגין הגיע לראשות הממשלה הרבה אחרי שיאו. ב־1977 נבחר בעודו מתאושש מהתקף לב חמור ששיתק אותו לאורך רוב מערכת הבחירות, וכשהופיע לראשונה בתשדיר תעמולה נדהמו הצופים למראהו החיוור והכחוש. ארבע שנים אחר-כך, ב־1981, אחרי הסכם שלום היסטורי, פרס נובל והפצצה של הכור הגרעיני, יכול היה להודיע על כוונתו להקדים את פרישתו, עטור הישגים. גם הוא לא העלה זאת על דעתו. השנתיים האחרונות שלו היו שנות יגון. הוא יצא למלחמה שלא רצה בה, רעייתו נפטרה, לעבודה הגיע לא פעם בכיסא גלגלים ותחת השפעת טיפול הורמונלי שפגע בתפקודו ושיבש את מצבו הנפשי. יום אחד הגיע לכנסת, ומבולבל, התיישב על כס יושב־ראש האופוזיציה שאליו התרגל שנים כה רבות. בחודשיו האחרונים במשרד ראש הממשלה כמעט לא הביע עניין במטלות התפקיד שאליו נכסף כל כך הרבה שנים. המנהיג הנערץ כמעט לא יצא מהבית מיום פרישתו ועד יום מותו.

יצחק רבין סבל מכהונה ראשונה גרועה ובלתי פופולרית, שיניו הולכות וקהות בגלל פירות הבוסר שאכלו כל קודמיו בראשות הממשלה מטעם המערך. למרות זאת, התעקש להתמודד שוב ב־1977. אבל הוא לא זכה אפילו להתמודד: רבין נאלץ לעזוב את תפקידו כראש הממשלה בגלל שערורייה פלילית, שעירבה אותו, את רעייתו, וחשבון דולרים בלתי

חוקי שהצטבר בו סכום שמספיק היה לרכישת דירה בתל-אביב. קללת ראש הממשלה פקדה גם אותו – את כולנו – באופן האיום שבו הסתיימה כהונתו השנייה: מכדורי רוצח יהודי בן-בליעל בכיכר מלכי ישראל.

באוגוסט 2005 קרא אריאל שרון למזכירתו, מרית דנון. "מרית", היה נסער, "חלמתי חלום נורא בלילה. חלמתי שאני משתלשל בחבל לתוך באר, והחבל נקרע". חרי העין הבחינו בחודשים האחרונים לכהונתו שמשוהו אינו כשורה אצל ראש הממשלה. הוא הראה "סימנים גוברים של דעיכה פיסית" והתקשה ללכת.² באירועים שאליהם הוזמן נמדרו המרחקים בקפידה על-ידי המאבטחים. בנסיעתו האחרונה לחו"ל, לעצרת האו"ם בספטמבר 2005, ספרו אנשיו את הצעדים בין חדרי הפגישות שבהם נועד עם מנהיגי העולם. לארוחת ערב אחרת, אצל השגריר הבריטי, פסע 64 מטר בדיוק, לפי מדידת המאבטחים, והגיע "מתנשף, בקושי נושם". הוא נרדם בישיבות. הייתה אצלו ירידה ניכרת לעין בתפקוד, נזכר לימים יו"ר ועדת החוץ והביטחון של הכנסת יובל שטייניץ. בכל זאת, התעקש שרון להאמין שישלוט עוד שנים רבות. למה שלא תחשוף את גיליון הרפואי, שאלתי אותו באותם ימים בריאיון רדיו. "הדו"ח הזה יהיה דל תוכן", הדף אותי. כשיושב-ראש הכנסת ראובן ריבלין תהה מדוע מינה רמטכ"ל משורות חיל האוויר, ללא ניסיון בהפעלת כוחות קרקע, השיב בשלוש מילים: "אבל אני פה". אחרי כמה שבועות לקה בשבץ שהוגדר קל. "שרון בריא", בישרו רופאיו האישיים בשורת שקר. ימים אחר-כך קרס אל השבץ השני שממנו לא קם עד מותו. בשנותיו האחרונות, בחדר בהדסה, לא ידע שכיהן פעם כראש ממשלת ישראל.

אהוד אולמרט, יורשו של שרון, נאחז בכוח בכיסאו גם אחרי הכישלון של מלחמת לבנון השנייה, והצליח לעשות זאת נגד רוב ההערכות ומול כל הסיכויים. "בסוף תתרגלו אליי", הבטיח באחד הראיונות, כשנראה היה שאחוזי התמיכה בו התאוששו לרגע. ואז התפוצצה פרשת מעטפות הכסף. אולמרט היה הראשון בתולדות המדינה שמבית ראש הממשלה הגיע אל בית הסוהר.

יצחק שמיר, שמעון פרס ואהוד ברק יכלו, איש איש בתורו, לא להתמודד ולפנות את הדרך למועמד בחיר יותר. לכל אחד מהם היו בכל זאת הישגים להתגאות בהם: שמיר העלה ארצה מיליון יהודים מברית המועצות והיה ראש ממשלה קשוח ומוערך גם על מתנגדיו האידיאולוגיים, פרס הדביר את האינפלציה, ברק קיים את הבטחתו והוציא את צה"ל מלבנון. אבל הם התעקשו להתמודד רק כדי לשאת נאום תבוסה משפיל במוצאי יום הבחירות.

היחיד מבין ראשי הממשלות שסיים את תפקידו בבריאות טובה ומרצונו החופשי, היה משה שרת, וגם הוא עשה זאת בלב כבד: "לא לי לנהל מדינה זו, אשר ניהולה כנראה לא ייתכן מבלי להזדקק להרפתקנות ולתרמית. לשני אלה איני מסוגל".

על רקע ההיסטוריה העגומה הזאת, אין להתפלא שגם כהונתו של בנימין נתניהו דשדשה בשנים האחרונות אל סיום בלתי נמנע: חקירות, אישומים, קשיים הולכים וגוברים להקים ממשלות יציבות. תאוות השלטון של ראש הממשלה המכהן בתולדות ישראל לא הייתה פחותה, אם להתנסח בעדינות, מזו של כל קודמיו, ומימיו לא נתקף הרהורי פרישה. בעיניו, הנכס האסטרטגי מספר אחת של ישראל הוא, ובכן, הוא עצמו.

"את זה אספר בזיכרונות שלי", הוא נוהג להשיב כששואלים אותו על פריט מידע שאינו רוצה לשתף בו את שאר העולם, ומיד מוסיף: "ואין לי תוכניות לכתוב אותם בשנים הקרובות". פעם אמר לי שבכוונתו להיות ראש ממשלה עד גיל 85. ראש הממשלה הצעיר בתולדות המדינה הפך לראש הממשלה עם תקופת הכהונה הארוכה ביותר, והוא התעתד גם להיות ראש הממשלה הזקן ביותר בתולדותיה. הוא היה הראשון שנכנס לבלפור מטופל בילדים קטנים ועם תוכנית לצאת משם סבא רבא לנינים. אבל להיסטוריה יש תמיד תוכניות אחרות: אם זו לא הרשעה בפלילים, זה עלול להיות הפסד בבחירות או חלילה אירוע בריאותי.

הסטטיסטיקה קשוחה: זה תמיד יסתיים בטרגדיה. האירועים הדרמטיים שליוו את כהונתו בשנים האחרונות, משלושה כתבי אישום

ועד ארבע מערכות בחירות, נראים מהפרספקטיבה הזו פחות דרמטיים. רוב האנשים מתים מזקנה, ובכל זאת - מעולם לא כתב אף רופא באף תעודת פטירה שזו סיבת המוות. טכנית, זה קורה בגלל מחלה כזו או דום לב אחר, אבל בפועל אנשים הולכים לעולמם פשוט כי טרם נמצאה התרופה שתאפשר חיי נצח. כך גם כהונות ראשי ממשלה באות אל קיצן, והסיבה הנקודתית חשובה פחות. נדמה שגם אויביו של נתניהו, גם אוהביו וגם הוא עצמו היו זקוקים נואשות לתזכורת: זה לא יימשך לנצח, וזה לא ייגמר בטוב. במילותיו של הפילוסוף הצרפתי בלז פסקל: "יהיה המחזה יפה ככל שיהיה, המערכה האחרונה תמיד עקובה מדם".

פעמים רבות, אחרי הרצאות, אני מתבקש לתת המלצות על סרטים או ספרים למי שמעוניינים להרחיב את ידיעותיהם בפוליטיקה. הסרט הפוליטי הטוב ביותר שאני מכיר זמין לכל דורש ביוטיוב, ואורכו - עשרים ותשע שניות בלבד.³ רואים בו את ראש ממשלת בריטניה, דייוויד קמרון, ביומו האחרון בתפקיד. קמרון היה הפוליטיקאי השמרני הראשון מזה שלוש-עשרה שנה שהצליח להביס את הלייבור. בבחירות 2015, בהשראת בנימין נתניהו, הוא נבחר אחרי שהזהיר את האנגלים שהסקוטים נעים בכמויות לקלפיות. אבל כדי לזכות בקולות הימין, הוא הבטיח עוד משהו: משאל עם על עזיבת האיחוד האירופי, מה שיזכה לימים לכינוי "ברקזיט". לאחר שקד קידה למלכה והחל את כהונתו השנייה, ביצע ראש ממשלת הוד מלכותה צעד שבישראל היה נחשב עבירה חמורה על כללי האתיקה של הפוליטיקאים: הוא קיים את הבטחת הבחירות שלו, ככתבה וכלשונה. שנה לאחר מכן קיימה בריטניה משאל עם, ובניגוד מוחלט לעמדת קמרון הכריעה בעד עזיבת האיחוד האירופי. קמרון, שומו שמיים, קם והתפטר. הוא לא הסתפק באמירה "לקחתי אחריות", אלא גם מימש אותה. האינטרנט זוכר את הודעת הפרישה ההיא: דוכן נואמים הוצב ברחוב דאונינג 10. קמרון, מיקרופון מוצמד לדש חליפתו, הודיע שלמחרת בבוקר יעזוב את תפקידו, וכשסיים את הצהרתו, צעד פנימה בפעם האחרונה בהחלט אל מעון ראש הממשלה. זה היה ביתו. אבל

הטכנאי שכח לכבות את המיקרופון, וכל בריטניה שמעה את השניות שבין סיום הנאום ועד שמישהו עמד על הטעות.

האם ראש הממשלה היוצא קילל חרישית? אמר שצריך להחליף את העם? שראש ממשלה מחליפים רק בקלפי? לא. דייוויד קמרון, שחלומות הגדולה שלו באו זה עתה אל קיצם האכזרי, שידע שלעולם לא ישוב לתפקידו, רק פיזם לעצמו מנגינה קצבית ועליזה, שורק כל הדרך אל הפנסיה המוקדמת.

בספר הזה נסקרו החלטות מכריעות של 12 ראשי ממשלות ישראל שעיצבו את הפוליטיקה הישראלית. אבל ההחלטה הנוספת, זו שראשי ממשלות ישראל נמנעו מלקבל, היא ההחלטה לומר: די. לפרוש בכבוד, לעזוב כשבריאותך תקינה ומצבך הציבורי סביר, כשהגיליון הפלילי שלך ריק ומחדליך עדיין לא הטביעו את ספינת מורשתך.

כאשר ראש ממשלה ישראלי יסיים כך את כהונתו, לא במיטת בית חולים או בדרגש בבית הסוהר, מסוגר בביתו או מושפל עד דכא למחרת תבוסה ומתכנן כבר איך יתקמבק במהרה; כאשר ראש ממשלה ישראלי יכריז על סיום תפקידו, מיוזמתו, וישרוק לעצמו מנגינה עליזה - נדע שישראל התבגרה. אולי, מי יודע, יעשה זאת יום אחד ראש הממשלה השלושה-עשר שלנו.

תאריכים פוליטיים חשובים בתולדות המדינה

1963-1955
דוד בן-גוריון

1955-1954
משה שרת

1954-1948
דוד בן-גוריון

16.6.1963

בן-גוריון מתפטר מראשות
הממשלה בפעם האחרונה

29.6.1965

בן-גוריון פורש ממפא"י
ומקים את רפ"י

3.11.1955

שרת עוזב את תפקידו
לאחר שאיבד שליטה
על הממשלה

30.10.1950

בן-גוריון מתפטר עקב
קשיים פוליטיים, ראשונה
בסדרה של שבע התפטרות

25.1.1949

בחירות לאספה
המכוננת, הלא היא
הכנסת הראשונה,
נערכות בשיטה
הפרלמנטרית-יחסית

1969-1963
לוי אשכול

1974-1969
גולדה מאיר

1977-1974
יצחק רבין

1983-1977
מנחם בגין

1.6.1967

הקמת ממשלת
האחדות הראשונה:
בנין מתמנה לשר
לקראת מלחמת
ששת הימים

21.1.1968

הקמת מפלגת
העבודה - איחוד
של שלוש תנועות
פועלים

26.2.1969

לוי אשכול נפטר
ממחלת לב,
יגאל אלון מתמנה
לממלא מקומו
לתקופה קצרה

13.9.1973

הקמת הליכוד,
איחוד של חמש
רשימות ימין ומרכז

6.10.1973

פרוץ מלחמת יום
הכיפורים מביא
לראשונה בתולדות
המדינה לדחיית
הבחירות לכנסת
בחודשיים. המערך
בראשות גולדה
מאיר מנצח אך מאבד
מכוחו ולראשונה
מפסיד לליכוד
בקולות החיילים

11.4.1974

גולדה מאיר
מתפטרת מתפקידה
בעקבות מלחמת יום
הכיפורים

17.5.1977

מהפך:
הליכוד כובש את
השלטון לראשונה
בתולדות המדינה

14.12.1976

משבר חילול השבת
של מטוסי חיל
האוויר מביא
לנפילת הממשלה

12.1.1981

רצח ראשון
של ח"כ: חמיד
אבו רביע נורה
למוות בידי בניו
של הבא בתור
ברשימה לכנסת

28.8.1983

בנין מתפטר
מראשות
הממשלה באומרו
"אינני יכול עוד"

תאריכים פוליטיים חשובים בתולדות המדינה - המשך

1984-1983 יצחק שמיר		1996-1995 שמעון פרס		2001-1999 אהוד ברק	
1986-1984 שמעון פרס		1995-1992 יצחק רבין		1999-1996 בנימין נתניהו	
<p>20.10.1986 פרס מקיים את הסכם הרוטציה ומתפטר לטובת שמיר</p>		<p>15.3-11.6.1990 התרגיל המסריח: פרס מפיל את ממשלת שמיר אך נכשל במאמצים להשביע ממשלה משלו. שמיר שב ומרכיב ממשלה</p>		<p>29.5.1996 מהפך: נתניהו מנצח את פרס בבחירות ישירות והליכוד חוזר לשלטון</p>	
<p>23.7.1984 ש"ס נכנסת לראשונה לכנסת עם 4 מנדטים</p>		<p>23.6.1992 מהפך: העבודה בראשות רבין חוזרת לשלטון, ומקימה ממשלה עם ש"ס ובתמיכת המפלגות הערביות</p>		<p>13.12.1998 ממשלת נתניהו נופלת בגלל ההסכם עם ערפאת למסירת 13 אחוז משטחי יש"ע</p>	
<p>13.9.1984 הקמת ממשלת הרוטציה בראשות פרס ושמיר, הכנסת האחרונה עד היום שהשלימה את תקופת כהונתה</p>		<p>13.9.1993 רבין חותם על הסכמי אוסלו, ימים ספורים אחרי שאריה דרעי מתפטר מממשלתו</p>		<p>17.5.1999 מהפך: ברק מנצח את נתניהו ומקים ממשלה עם ש"ס</p>	
<p>4.11.1995 ראש הממשלה רבין נרצח בכיכר מלכי ישראל בידי יהודי</p>		<p>25.7.2000 ועידת קמפ דייוויד בהשתתפות ברק, ערפאת וקלינטון מסתיימת בכישלון</p>			

2021- נפתלי בנט	2021-2009 בנימין נתניהו	2009-2006 אהוד אולמרט	2006-2001 אריאל שרון
<p>13.6.2021 מהפך: ממשלת בנט-לפיד זוכה לאמון הכנסת</p>	<p>31.3.2009 נתניהו חוזר לשלטון אחרי עשור באופוזיציה</p> <p>28.1.2013 יאיר לפיד ונפתלי בנט נכנסים לראשונה לכנסת</p> <p>29.5.2019 הכנסת ה-21 מתפזרת אחרי חודש בלבד בגלל כישלון נתניהו להקים ממשלה</p> <p>20.7.2019 נתניהו עובר את בן-גוריון והופך לראש הממשלה שכיהן את הזמן הרב ביותר בתפקיד</p>	<p>4.1.2006 שרון לוקה בשבץ חמור ומוכרז כנבצר. אהוד אולמרט ממונה למ"מ ראש הממשלה</p> <p>28.5.2008 איש העסקים מוריס טלנסקי מעיד בבית משפט על העברת מעטפות כסף לראש הממשלה. אולמרט נאלץ להודיע על פרישה מתפקידו</p>	<p>6.2.2001 מהפך: שרון מביס את ברק בבחירות ישירות. העבודה לא חוזרת מאז לשלטון</p> <p>28.2.2003 לראשונה מאז מהפך 1977 מוקמת קואליציה בלי חרדים: שרון מקים ממשלה עם שינוי של לפיד</p> <p>21.11.2005 שרון מפרק את הליכוד ומקים את קדימה</p>

הערות לפוקים

פרק 1

1. יוסי שריד, כנסת ראשונה בלי קיבוצניקים, **הארץ**, 25.12.2012.
2. גיל ליטמן, **דרכו הפוליטית של יצחק שמיר: 1992-1970 מכניסתו למערכת הפוליטית ועד לפרישתו מראשות הממשלה**, עמ' 123.
3. מירון מדזיני, **גולדה: ביוגרפיה פוליטית**, 2008, עמ' 476.
4. **ידיעות אחרונות**, 1.3.2020.
5. מאיר אריאל, **"פילוג"**, הציטוט באדיבות שחר אריאל.
6. יורם טהרלב, **"הרצל"**, הציטוט באדיבות המחבר.
7. גדעון רהט, **שיטת הבחירות 1948-1959: מברירת מחדל לשיטה משוריינת**.
8. ניר אטמור, **בחירות אזוריות, בעד ונגד**, המכון הישראלי לדמוקרטיה 2008.
9. רהט, עמ' 391.
10. רהט, עמ' 380.
11. בועז שפירא, **רפורמות אלקטורליות בישראל 1949-1996**, בתוך גדעון דורון (2006), עמ' 19.
12. ליטמן, עמ' 187.
13. ויקו אטואן, 30 שנות נתניהו: פרק 1, **ערוץ 11**, 23.4.2018, (<https://www.youtube.com/watch?v=F8j6ltbGMSU>).
14. בינה ברזל, **"מודעי אכן דרש מהליכוד ערבות של עשרה מיליון דולר"**, **ידיעות אחרונות**, 23.4.1992.
15. תיסלם, פרצופה של המדינה. הציטוט באדיבות יאיר ניצני וחברי הלהקה.

פרק 2

1. נחמן תמיר, **עורך גולדה - קובץ לזכרה**, ישראל 1981, עמ' 37.
2. מרון מדזיני, **גולדה ביוגרפיה פוליטית** 132 (2008).
3. מדזיני, עמ' 117.
4. דפנה אבירם-ניצן, אסף שפירא, **חושבים כלכלה, מצביעים ביטחון**, המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2019.

5. ידיעות אחרונות, 5.10.1973.
6. מדזיני, עמ' 536.
7. רונן ברגמן, קמ"ן וג'נטלמן, דברים לזכרו של עמוס גלבע, ידיעות אחרונות, 30.12.2020.
8. מדזיני, עמ' 486.
9. יוסי גולדשטיין, נולדה - ביוגרפיה, ישראל 2012.
10. תולדות מלחמת יום הכיפורים, הוצאת צה"ל, 2019.
11. ידיעות אחרונות, 17.11.1973.
12. הארץ, 21.10.1969.
13. אבי שילון, בנין: 1992-1993, ישראל 2007, עמ' 247.
14. משה ארנס, למה הליכוד נשאר בשלטון, הארץ, 22.3.2016.
15. "מה בוער" עם רזי ברקאי, גלי צה"ל, 17.6.2005.
16. ארי שביט, הארץ, 30.4.2012.
17. נחום ברנע, ידיעות אחרונות, 29.3.2006.
18. מיכל שמיר עורכת, הבחירות בישראל 2013, המכון הישראלי לדמוקרטיה.
19. מדזיני, 656; ידיעות אחרונות, 10.12.1978. יש גרסאות סותרות אם זעקה "אלי" או "אדי".

פרק 3

1. זאב ז'בוטינסקי, סיפור ימיי, חלק ראשון. כתבים אבטוגרפיים, עמ' 18.
2. עפר גרוזברד, מנחם בגין: דיוקנו של מנהיג, ישראל 2006, עמ' 145.
3. הארץ, 2.6.1949.
4. אליעזר דון יחיא, בין לאומיות לדת: התמורה בעמדת ז'בוטינסקי כלפי המסורת הדתית, עמ' 164.
5. חגי סגל, שטחים תמורת חלום, ישראל 2013, עמ' 67.
6. דון יחיא, עמ' 169.
7. גרוזברד, עמ' 115.
8. שילון, עמ' 122.
9. אלכס אנסקי, מכירת הליכוד, ישראל 1977, עמ' 47.
10. שילון, עמ' 194.
11. שם, עמ' 244.
12. שם, עמ' 151.
13. גרוזברד, עמ' 124.
14. שלום רצבי, ז'בוטינסקי והדת, ישראל 2004.
15. שילון, עמ' 257.
16. הארץ, 26.12.2019.
17. ליטמן, עמ' 273.
18. ידיעות אחרונות, 28.9.1997.

19. קווה שפרן, **סודות נתניהו**, ישראל 2020, עמ' 192.
20. שילון, עמ' 241.
21. חיים חפר, **ידיעות אחרונות**, 2.1.1974.
22. שילון, עמ' 274.

פרק 4

1. ניל ליטמן, **דרכו הפוליטית של יצחק שמיר** - עבודת דוקטורט, 2020, בעמ' 97.
2. שם, עמ' 73.
3. אלכס אנסקי, **מכירת הליכוד**, ישראל 1977.
4. חיים משגב, **שיחות עם יצחק שמיר**, ישראל 1997.
5. ליטמן, עמ' 73.
6. נחום ברנע, ראש הממשלה המיועד, **דבר השבוע**, 9.6.1978.
7. משגב, עמ' 174.
8. אילן כפיר, **מעריב**, 29.8.1983.
9. אריה אבנרי, **התבוסה - כך התפורר שלטון הליכוד**, ישראל 1993, עמ' 235.
10. משגב, עמ' 122.
11. יצחק שמיר, **סיכומי של דבר**, ישראל 1998.
12. ארנון למפרום, **לוי אשכול - ביוגרפיה**, עמ' 22.
13. מכתב של אשכול אל חברי קיבוץ אפיקים, 14.12.1965.
14. שילון, עמ' 177.
15. יחיעם ויץ ואופירה גראוויס-קובלסקי, שאלת קבורתו המחודשת של זאב ז'בוטינסקי בדיוני ממשלת ישראל, **קתדרה** 155, 2015.
16. למפרום, עמ' 335.
17. **לוי אשכול - קובץ מסמכים רשמיים**, עמ' 489.
18. אבי שילון, **בן-גוריון - אפילוג**, ישראל 2014, עמ' 58.
19. למפרום, עמ' 483.
20. שידור לאומה בקול ישראל, ירושלים 21.2.1966.
21. למפרום, עמ' 274.
22. מברק למשה דיין, 4.6.1967.
23. ליטמן, עמ' 313.
24. משגב, עמ' 205.
25. שילון, עמ' 90-91.

פרק 5

1. תלמוד בבלי, **מסכת סנהדרין**, דף ק"ב ע"ב.
2. מיכאל בר-זוהר, **שמעון פרס הביוגרפיה המלאה**, ישראל 2011, עמ' 560.
3. שם, שם.
4. שם, עמ' 566.
5. קרן נויבך, **המירוץ**, ישראל 1996, עמ' 7.

6. בר־זוהר, עמ' 490.

7. שם, עמ' 668.

8. שם, שם.

פרק 6

1. יוסף תמיר: **הח"כ שצילם הכול**, המהדורה המרכזית, ערוץ 2,

11.1.2007.

2. מתוך שיחה של המחבר עם מנו גבע.

3. סערה בעקבות קלטת של הרב עובדיה ננד אלוני, **ידיעות**

אחרונות, 22.9.1992.

4. חיים רמון, **ננד הרוח**, הוצאת ידיעות אחרונות 2020, עמ' 290.

5. שמעון שיפר, **ידיעות אחרונות**, 5.8.1992.

6. **מעריב**, 21.8.1979.

7. אריה דרעי: הסרט, המקור, **ערוץ 10**, 22.10.2012.

8. צבי אלוש ויוסי אליטוב, **בן פורת יוסף: חייו, משנתו ומהלכיו**

הפוליטיים של הרב עובדיה יוסף, ישראל 2004, עמ' 257.

9. רמון, עמ' 288.

10. שם, עמ' 301.

11. שמעון שבס, **חבר**, ישראל 2020, עמ' 143.

12. יונתן ריגר, כשרבין אמר "גוש אמונים סרטן", **ערוץ 2**, 24.9.2015.

13. שבס, עמ' 125.

14. אלוש ואליטוב, עמ' 25.

15. נחום ברנע, מאחורי גבם, **ידיעות אחרונות**, 1.1.1999.

16. **ידיעות אחרונות**, 13.6.1993.

17. שמעון שיפר, "רבין יזהיר את אלוני: עוד התבטאות חרינה ואת

בחוצ", **ידיעות אחרונות**, 27.9.1992.

18. חיים חפר, **ידיעות אחרונות**, 9.9.1993.

19. **ידיעות אחרונות**, 7.9.1993.

20. הרשימה המלאה של חוקים שנפסלו בידי בג"ץ: <https://www.idi.org.il/articles/22273>

21. ניצן חן, אנשיל פפר, **מרון: עובדיה יוסף, הביוגרפיה**, ישראל

2002, עמ' 336.

22. ריאיון עם אהוד ברק, **ידיעות אחרונות**, 11.12.2020.

23. צבי אלוש, **ידיעות אחרונות**, 19.3.2000.

פרק 7

1. עמית סנל, 4 שנים לחטיפת שליט: עסקה או מבצע חילוץ?, **הארץ**,

25.6.2010.

2. חני סנל, **דם ושמפניה**, 19.8.2018.

3. **שבס**, עמ' 43.

4. **ידיעות אחרונות**, 7.8.1990.

5. **הארץ**, 31.1.1991, 17.8.1990.

6. ידיעות אחרונות, 11.9.1993.
7. מתוך נתונים שאסף ד"ר אור ענבי מהמכון הישראלי לדמוקרטיה.
8. רביב דרוקר, **חרקירי: אהוד ברק במבחן התוצאה**, ישראל 2002.
9. שם.
10. שם.
11. נחום ברנע, לרקוד עם ערפאת, **העין השביעית**, 1.1.2002.
12. גידי וייץ, "שלי יחימוביץ, מיס מיינסטרים", **הארץ**, 19.8.2011.

פרק 8

1. איתן גליקמן, שרון: פינוי ימית טעות, **ידיעות אחרונות**, 30.1.2001.
2. יוסי שריד, **הארץ**, 10.1.2014.
3. לוי זיני, **שרון: הפרק הראשון**, כאן 11, 2020.
4. דב ויסגלס, **אריק שרון ראש ממשלה**, ישראל 2018, עמ' 117.
5. שם, עמ' 278.
6. שם, עמ' 141.
7. חן פרידברג, טיוב תהליך החקיקה בכנסת, **אתר האינטרנט של המכון הישראלי לדמוקרטיה**.
8. נחום ברנע, מלכי היופי, **ידיעות אחרונות** 25.3.1996.

פרק 9

1. שמואל תמיר, **בן הארץ הזאת - ביוגרפיה**, ישראל 2002, עמ' 1,430.
2. עקיבא נוף, "**איזבל**", השימוש בציטוט באדיבות המחבר.
3. תמיר, עמ' 1,431.
4. שם, עמ' 1,322.
5. שם, שם.
6. גיל סמסנוב, **הנסיכים**, ישראל 2015, עמ' 48.
7. סמסנוב, עמ' 333.
8. ויסגלס, עמ' 101.
9. "כלת מלך", שלמה קאלו. הציטוט באדיבות יורשיו.
10. עמיחי כהן, **מלחמות הבג"ץ - המהפכה החוקתית ומהפכת הנגד**, ישראל 2020.

פרק 10

1. שפרן, עמ' 251.
2. שם, עמ' 50.
3. **הארץ**, 14.2.2015.

אחרית דבר

1. בן-גוריון - קריאל גרדוש (דוש) - האתר הרשמי (srulik.co.il)
2. כל הנתונים בפסקה זו מבוססים על כתבה של אלוף בן, "הולך ודועך", **הארץ**, 7.1.2007.
3. (67) David Cameron sings to himself after announcing resignation date - BBC News - YouTube

מפתח

- אבו רביע, חאמד 116-118.
 אבן, אבא 61, 120, 180.
 אברבנאל, דון יצחק 211.
 אברמוביץ', אמנון 35, 81, 226-227.
 אדלסון, שלדון 218.
 אדלר, ראובן 184.
 אובמה, ברק 61, 239.
 אוחנה, אלי 37.
 אולמרט, אהוד 9, 41, 63, 108, 125, 161, 168, 170, 193-206, 222, 227, 232, 237, 257, 262.
 אורבך, אורי 133, 207.
 אורלב, זבולון 239.
 אזריה, אלאור 220.
 אחימאיר, יעקב 88.
 איילס, רונ'ר 213.
 אינתיפאדה ראשונה 161-162, 168.
 אינתיפאדה שנייה 57, 170, 183-184.
 איתן, רפאל 135, 137.
 אלון, ינאל 201-202.
 אלוני, שולמית 133-134, 138-139, 141, 145-147.
 אליאב, לובה 78.
 אליצור, אורי 152.
 אסד, חאפז 165.
 אסד, בשאר 164.
 אקוניס, אופיר 218.
 ארד, רון 121.
 ארון, זלמן 76.
 ארנס, משה 57.
 אשכול, לוי 15, 92, 99-111, 201, 260.
 אשכנזי, גבי 63-64, 79.
 באדר, יוחנן 12, 75.
 בנ"צ 147-149, 227-228.
 בנין, בני 35, 165, 228-229.
 בנין, מנחם 9, 13, 15, 28, 52, 55-57, 66, 68-70, 72-75, 77, 79-83, 87-90, 96, 98, 100, 101, 105, 118, 134, 161, 169, 183, 193, 198, 229-30, 250, 261.
 בנין, עליזה 57.
 בחירות
 1949 31, 74, 76.
 1955 32.
 1963 33.
 1965 75.
 1969 32, 46.
 1973 45, 52-54, 80, 182, 196.
 1977 10, 38, 55, 83, 182, 245, 261.
 1981 56, 121, 261.
 1984 105, 118-119, 121.
 1988 56, 105, 122, 137, 258.
 1992 38, 56, 62, 108, 132.
 1996 56, 63, 123-125, 150, 214, 223.
 1999 63, 150-151, 159, 217.
 2001 56, 170, 180, 183.
 2003 185, 187, 199-200.
 2006 63, 64, 78, 217, 257.
 2009 212, 223, 254.
 2013 66, 223, 236, 257.
 2015 63, 219, 241.
 2019 63, 83, 223, 231, 241-242, 256.
 2020 32, 63, 121, 223, 256.
 2021 223, 244, 246-247, 250, 256.
 ביידן, ג'ו 110, 256.

- ביילין, יוסי 143, 121.
בכר ישראל 155.
בן אהרן, יצחק 164, 102.
בן אליעזר, בנימין 172, 124-123, 78.
בן גוריון, דוד 9, 13, 17-15, 24-22.
27-26, 29, 31-33, 38, 41, 72-74, 80.
99-104, 107, 120, 136, 181, 250, 259-260.
בן חיים, אבישי 85.
בנט, גילת 237.
בנט, ג'ים 241, 237.
בנט, נפתלי 40, 65, 164, 219, 222, 225.
234-243, 245, 248-251.
בר לב, חיים 55.
ברנדוט, פולקה 95.
ברנע, נחום 97.
ברק, אהוד 40-41, 56, 58-59, 63, 65.
78, 108, 116, 124, 150-152, 160-174.
183, 217, 257-258, 262-263.
ברק, אהרן 148, 233.
בשאהר, עזמי 159.
נאון, יהורם 211.
נבאי, אבי 65, 78, 172.
נביזון, רות 152.
נולדפרב, אלכס 150.
נולן, אריה 125.
גורן, הרב שלמה 144.
גלס, דוד 149.
גנץ, בני 46, 59, 63-64, 117, 121-122.
125, 155, 244, 248.
גפן, אביב 131-132, 141.
גפני, משה 84, 187.
גרינבוים, יצחק 23.
דיין, יעל 134.
דיין, משה 52, 58, 80, 97, 104-105.
160, 179-180, 260.
דנון, מרית 202, 262.
דנקר, אמנון 14.
דרעי, אריה 79, 137-142, 144-145.
147-149, 151, 154.
הבר, איתן 255.
הורוביץ, ניצן 89.
המחאה החברתית 65-66.
המר, זבולון 119, 240.
הסכם אוסלו 56, 123, 145-150, 153.
164, 216, 229, 237.
הרו, ארי 61, 224.
הרצוג, חיים 36, 119.
הרצוג, יצחק 63, 65, 110, 154-155.
171-172, 221.
הרצל, בנימין זאב 27, 101.
התרניל המסריח 35-36, 140-141.
ויינשטיין, אריאל 191.
ויצמן, עזר 38, 53, 79, 96, 144.
ויצמן, חיים 53.
ויסגלס, דב 184.
ולדהיים, קורט 62.
ורדיגר, אברהם 36.
זאבי, רחבעם 135.
ז'בוטינסקי, זאב 65, 71-73, 76-77.
95, 100-101, 152, 189, 245.
ז'בוטינסקי, ערי 71, 83.
זוהר, אורי 83.
זקן, שולה 199.
חוסיין, סדאם 162.
חלוצ, דן 59, 170, 203.
חפר, חיים 80, 146, 260.
טיבי, אחמד 84-85, 166, 216-217.
טראמפ, דונלד 220, 226-229.
טרומן, הארי 110.

- ידין, יגאל 180.
- ידליון, אהרן 24-25.
- יחימוביץ', שלי 63, 207, 239.
- יוסף, הרב עובדיה 118, 136, 138, 141-142, 144, 147-151, 154-155, 186, 217.
- יוסף, מרגלית 149.
- יעלון, משה 63-64.
- ישי, אלי 187.
- כוכבי, אביב 62.
- נחלון, משה 78, 208.
- כספית, בן 222.
- כצנלסון, ברל 189.
- כרמל, עמוס 119.
- לבני, ציפי 57, 63, 125, 189, 204, 206, 239.
- להט, שלמה 39.
- לוי, דוד 35, 60, 78, 200, 223-224, 245.
- לוי-אבוקסיס, אורלי 245.
- לוינגר, משה 133.
- לונדון, ירון 162.
- ליברמן, אביגדור 79, 89, 154, 171, 222, 245, 249.
- ליצמן, יעקב 187.
- לפיד, יאיר 63, 66, 86, 89, 153-154, 191-192, 205, 207, 219, 223, 239-240, 244, 246, 250.
- לפיד, יוסף 153-154, 187, 191, 246.
- מאיר, גולדה 9, 15, 42-46, 52-55, 61, 66, 80, 133, 159, 172, 201, 251, 260-261.
- מדין, הרב יעקב 152.
- מועדי, נ'אבר 116-118.
- מופז, שאול 58-59.
- מור יוסף, שלמה 203.
- מזוז, מני 203.
- מזרחי, אליעזר 36, 133.
- מזרחי, ימימה 78.
- מזרחי, ניסים 77.
- מימון, ישראל 203.
- מילוא, רוני 95, 198.
- מלחמת המפרץ 162-163.
- מלחמת יום הכיפורים 53-56, 63-64, 80, 83, 181-182, 200, 243, 261.
- מלחמת לבנון הראשונה 118, 121, 135, 180, 193.
- מלחמת לבנון השנייה 170, 204-205, 237, 246, 258, 262.
- מלחמת ששת הימים 55, 62, 64.
- 104-105, 184, 251.
- מסר, אורי 199.
- מפלגות
- נח"ל 32, 53, 75, 105.
- נשר 79.
- ד"ש 184.
- הבית היהודי 85, 238-241.
- הדרך השלישית 39.
- החזית הדתית 71.
- הימין החדש 241-242.
- הליכוד 14, 35-36, 38, 53, 55, 60, 62-63, 77-78, 82-86, 88, 96, 98, 118-119, 121, 124, 132, 134, 137, 141, 144-145, 152-153, 161, 164, 171-172, 180-188, 190, 196, 198-200, 202, 204, 213-215, 223-224, 233, 239-240, 242, 245, 248-251.
- המערך 32, 46, 53-55, 80, 102, 105, 118, 120-121, 141-143, 159-161, 188, 190, 245.
- המחנה הציוני 172, 221.
- המפד"ל 83, 87, 110, 119, 135-136, 143-144, 182, 239, 243.
- המפלגה הליברלית 75, 79-80.
- המרכז החופשי 198.
- העבודה 35, 38-39, 55, 62-63, 78-79, 132, 136-139, 141, 144, 160, 167, 170-171, 188, 207, 223, 233, 243, 248-249.
- הרשימה הממלכתית 260.

- הציונים הכלליים 74.
- התחיה 133.
- התנועה 190.
- חד"ש 134.
- חרות 71-73, 75-76, 78, 80, 82-83, 97, 106.
- יהדות התורה/אגודת ישראל 34, 36, 40, 45, 65, 85, 135-136, 139, 141, 148, 153, 161, 187.
- ימינה 245, 250.
- יש עתיד 66, 191-192, 205, 223, 240.
- ישראל אחת 79, 159, 172.
- ישראל ביתנו 86.
- כחול לבן 63, 79, 212, 223.
- מד"ע 134.
- מולדת 135, 148.
- מימד 79.
- מפא"י 31, 33, 38, 51, 52, 71, 73, 75-76, 79, 133, 181-182, 188, 193.
- מפ"ם 73, 132, 152.
- מק"י 73, 159.
- מרצ 132-134, 138, 141, 152, 172.
- צומת 135, 139.
- קדימה 59, 60, 63, 168, 188-190, 202, 212, 223.
- רע"מ 116, 250.
- רפ"י 75, 103, 188, 242.
- רצ 132, 134, 159.
- ש"ס 34, 36, 65, 107, 118-119, 135-142, 144-152, 154-155, 186-187, 217.
- שינוי 132, 152, 187, 191, 246.
- שלומציון 182.
- מרדכי הרב אליהו 144.
- מרדכי יצחק 224.
- מרידור, דן 198, 224.
- מרקל, אנגלה 22, 60.
- ניני, אחינועם 131.
- נתניהו, בנימין 7-9, 35, 56, 61-63, 65, 79, 86, 89, 108, 121-123, 125, 150, 154-155, 180, 183-184, 187, 193, 198, 200, 211-206, 213-233, 236-240, 242-248, 250, 254, 257, 261.
- נתניהו, יוני 237.
- נתניהו, בניציון 62, 210-214, 226.
- נתניהו, שרה 125, 224, 226, 231.
- סאדאת, אנואר 66, 166.
- סטרק, אורית 240.
- סידר, יוסף 144.
- סמוטריץ', בצלאל 40.
- סער, גדעון 187, 208, 230, 249.
- עוז, עמוס 229.
- עופר, אברהם 12.
- עיאש, יחיא 125.
- עיני, גיורא 124.
- ערפאת, יאסר 139, 146, 160, 163-166, 169, 184, 216, 223.
- פונדק, רון 86.
- פייגלין, משה 40.
- פילבר, שלמה 224.
- פינוי ימית 90, 177, 181.
- פינקלשטיין, ארתור 83-84.
- פירון, שי 238.
- פליקס, מנחם 149.
- פנחסי, רפאל 147.
- פרי, יעקב 240.
- פרס, סוניה 116, 121.
- פרס, שמעון 8-9, 13, 35-36, 39, 56, 62-63, 78, 86-88, 97, 106, 112-113, 115-124, 128-129, 139-144, 150, 154, 160, 164, 166, 168-169, 188-189, 200-202, 204, 214, 216, 219, 248, 262-263.
- פראץ, עמיר 60-61, 78, 170, 172, 231.
- פראץ, יצחק 137.

- צ'רצ'יל, וינסטון 241, 227.
 צוקרברג, מארק 218.
 צמח, מינה 213.
 צפיר, טוביה 88.
 קולה, טדי 39, 199.
 קוק, הרב צבי יהודה 83.
 קורונה 9, 15, 50, 84, 122, 241, 243-247.
 קינן, עמוס 182.
 קישון, אפרים 61.
 קלוונהפט, משה 238.
 קלינטון, ביל 125, 151, 166, 216.
 קלינטון, הילרי 229.
 קמרון, דייוויד 264-265.
 קצב, משה 35, 38, 76.
 רבין, יצחק 9, 36, 56, 58, 62, 83, 88, 108, 123-124, 128-129, 132-134, 137-139, 141-143, 145-152, 155, 161-164, 168, 193, 201, 229-230, 250, 261-262.
 רובינשטיין אמנון 152.
 רוזוולט, פרנקלין 110.
 רוזן, פנחס 23.
 רוזנטל, רוני 37.
 ריבלין, ספי 74, 95, 119.
 ריבלין, ראובן 181, 201, 222, 262.
 רמון, חיים 139-142, 189, 228.
 רצח רבין 123-125, 150, 201, 229, 262.
 שגב, גונן 150.
 שטייניץ, יובל 264.
 שטרית, מאיר 38, 188.
 שיטובי, שרון 170.
 שך, הרב אליעזר מנחם 140-141, 158.
 שלום עכשיו 138, 160.
 שליט, נלעד 204.
 שמחוני, אסף 52.
 שמיר, יצחק 13, 15, 35-37, 56, 63, 78, 88, 92, 95-98, 105-111, 118-123, 134, 144, 184, 201, 262-263.
 שקד, איילת 65, 221-222, 238-39, 241-242.
 שרון, אריאל 9, 40, 53, 55, 58-59, 61, 63, 80, 97, 98, 144, 153, 170, 176-193, 199-204, 223, 233, 238-239, 251, 262.
 שרון, נלעד 193.
 שרון, עמרי 193.
 שריד, יוסי 103, 133, 151-152, 182, 207.
 שרת, משה 99-100, 102, 103, 105, 170, 245.
 תאצ'ר, מרגרט 47, 241.
 תכנית ההתנתקות 90, 168.
 תמיר, שמואל 196-197, 207.
 תקווה, שלום 37.
 רבין, יצחק 9, 36, 56, 58, 62, 83, 88, 108, 123-124, 128-129, 132-134, 137-139, 141-143, 145-152, 155, 161-164, 168, 193, 201, 229-230, 250, 261-262.
 רובינשטיין אמנון 152.
 רוזוולט, פרנקלין 110.
 רוזן, פנחס 23.
 רוזנטל, רוני 37.
 ריבלין, ספי 74, 95, 119.
 ריבלין, ראובן 181, 201, 222, 262.
 רמון, חיים 139-142, 189, 228.
 רצח רבין 123-125, 150, 201, 229, 262.
 שגב, גונן 150.
 שטייניץ, יובל 264.
 שטרית, מאיר 38, 188.
 שיטובי, שרון 170.
 שך, הרב אליעזר מנחם 140-141, 158.
 שלום עכשיו 138, 160.
 שליט, נלעד 204.
 שמחוני, אסף 52.
 שמיר, יצחק 13, 15, 35-37, 56, 63, 78, 88, 92, 95-98, 105-111, 118-123, 134, 144, 184, 201, 262-263.

תודות

תודה למי שקראו והעירו: לפרופסור ראובן חזן וגרעון רהט, מומחים עולמיים לשיטות ממשל ולשיטות בחירות, על תיקונים חשובים בכל הנוגע לבן-גוריון; לד"ר אבי שילון, בגינולוג מומחה; לקובי אריאלי, נעמי קנדל-טולדנו, ליאור פרידמן, יהודית דאמרי-אגסי, חני ויזר, יורם כהן, אלוף בן, נדב פרי, עמוס הראל, שלי יחימוביץ' ובמיוחד לירון דקל על תובנות וסיפורים חדשים מעשרות שנים של סיקור פוליטי.

תודה לעורכיי ומנהליי: אבי וייס וגיא סודרי מחדשות 2, ונטע ליכנה מדיעות אחרונות שנתנו את ברכת הדרך לספר, קראו והעירו, והיו לאורך השנים קבוצת מיקוד לרעיונות שונים שנפרשו כאן בהרחבה.

תודה לשמואל רוזנר שהציע לי מזמן להתמקד בהחלטות של פוליטיקאים כדרך לספר סיפור עגול יותר על הפוליטיקה הישראלית ותרם בנדיבות מעצותיו הטובות. תודה לחנוך ואפרת דאום, שניסיונם ותובנותיהם סייעו להוציא את הספר הזה בהוצאה עצמית. תודה לנגה גולדפינגר הרן ולכל צוות המכון הישראלי לדמוקרטיה.

תודה לעמוס בידרמן, שביד האומן שלו משרטט בכמה קווים פשוטים רעיונות שלפעמים נדרשים אלפי מילים לתאר אותם.

תודה לחגי סגל שסייע בעריכה, ואיתו יש לי היכרות קודמת מסוימת. תודה לרינה נקונצ'ני על ההגהה.

תודה לקרן וגולן גפני מסטודיו קרן וגולן, שהפכו כתב יד למוצר המוקפד שאתם מחזיקים בידיכם.

תודה לרעות, שאיננה רק אשתי וחברתי הטובה ביותר בעשור האחרון, אלא גם אגף שיווק, פיתוח ומכירות של אדם אחד. היא שהפכה רעיון אמורפי לספר שאתם מחזיקים כעת, ומזכירה לי כל יום שיש דברים חשובים יותר בחיים מפוליטיקה. שניים מהם הם עברי וענר החמודים, שנאלצו לשמוע יותר מדי שיחות על קואליציות מכפי שמומלץ לילדים בגילם. אני מאחל להם שנים רגועות יותר שיבואו, בעזרת השם.

מחיר מומלץ: 99 ש"ח